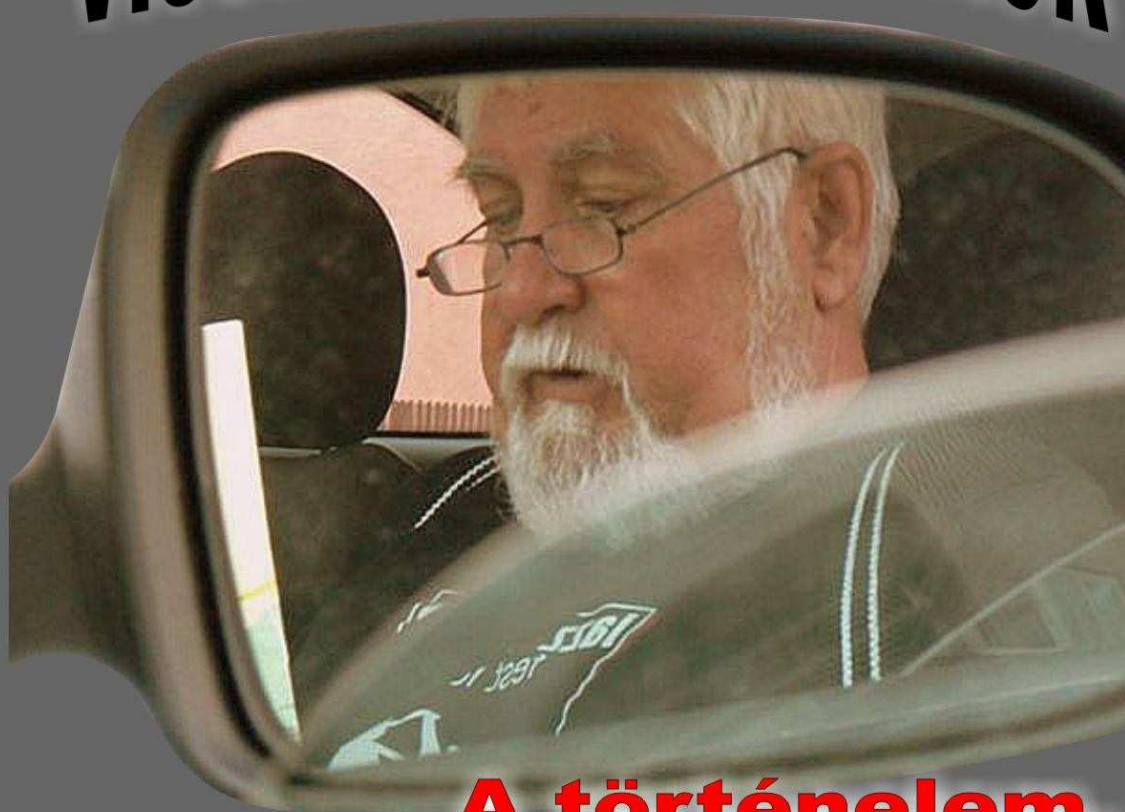

Szilágyi Szabolcs:

VISSZAPILLANTÓ TÜKÖR

1.

**A történelem,
a politika
és a hatalom
félárnyékában**

Szilágyi Szabolcs

VISSZAPILLANTÓ TÜKÖR

A történelem, a politika és a hatalom félárnyékában

Első kötet

"A történelem azokhoz tartozik, akik meg merik írni...!!!"
(Steven Wang)

A címlapterv, fotó és műszaki szerkesztés:

Szilágyi András

Az illusztrációk (képek) a szerző és a Nyírbátori Polgármesteri Hivatal,
a nyírbátori Báthori István Általános iskola,
a nyíregyházi Sipkay Barna Kereskedelmi, Vendéglátóipari, Idegenforgalmi
Középiskola archívumából,
az internetről valamint az alábbi személyek szíves hozzájárulásával kerültek
elhelyezésre:

**Árokszállási Géza, Czapár Csaba, Elek Emil, Kis Gyula, Konyha Miklós,
Mihály Klára, Papp Zoltán, Polyák László, Puska László,
Rózsavölgyi Erzsébet, Szilágyi András, Szilagyi-Widawska Maria,
Tóth Viktor, Varga Bálint**

© Szilágyi Szabolcs (2010)

TARTALOM (I. KÖTET)

Mindent bevallok (Beköszönő visszapillantás)	8.
1. VOLT EGYSZER EGY VILÁGHÁBORÚ (1942-1947)	12.
Gölle, Keszthely – Puska saga	
EROICA – magyar huszárkard Varsó alatt	
Görgey tábornok szobalánya	
A szegedi egyetemen József Attilával	
A vonat Nagyváradról indult	
Ostrom – a felcsúti pinceaajtóból	
2. HOGYAN LETT AZ EMBER ÓRIÁS (1948-1956)	45.
Milpengő és Forint a memória ködfüggönyén át	
Franciatanár a donyeci bányában	
Fejtágítók és az árnyak a falon	
Agitátor rövidnadrágban	
A vajás kenyérnek két oldala van	
„Hej Nagykőrös híres város”	
Nikotin és mérgezett krumplifőzelék	
Haverom Jura, a szovjet tiszt fia	
A Kalasnyikov „műfordítója”	
Tanársegéd lettem	
A poéta és a Ljubityel	
Hullaszag a Czipfra-kertben	
Oké Néró! – rohampáholyból	
Bűn és bűnhődés	
Rákosi pajtás és a 6:3	
Szódd a selymet around the clock	
Soha többé focit!	
Egy filmszerep és egy földrengés	
Gyömrői diafilmek	
Az én ötvenhatom	

3. „AZOK A SZÉP NAPOK...” (1957)

107.

Kőrösi végnapok
Indul a varsói expressz
Vitorlában balti szél
Ez itt a Nyírség!
Lengyelország „házhöz jön”

4. TIRPÁKOK ÉS TINÉDZSEREK (1957-1960)

128.

Lássuk csak Nyíregyházát!
Boogie a gyászkocsi mellett
Tizenhat éves agglegények
Álmos Szuszi kalandjai
Volt egyszer egy „tuja”
Mikrofonpróba egy... kettő... három...
Újra indul a varsói expressz
Stalinogród azaz Katowice és egy diáklány
Kattog a varrógép, mesél a taxis
Indul az autóstop, indulok én is
Nyelvvizsgák tábortűznél
Jurek, aki Jerzy Robert Nowakká vált
Nyírbátori barátságok életre, halálra
Pacifikált első szerelem
Egy kapu bezárult – örökre
Ha nyár, újra Lengyelország
Érettségizzünk, ha egyszer muszáj
Nádas holdfényben

5. RAJTVONALON MUNDÉRBAN (1960-61)

193.

Hová visz a katonavonat?
Tepertő kapros-túrós rétesrel
A hangszerek megszólaltak – a zenekar megszületett
"Derékszíjat, bokaszíjat lecsatolni!"
Hány évet kapok ezért?
Így lettem szanitéc-tolmács
Csinibaba a tisztiiskola udvarán
„Ilyen emberre nincs szükségünk...”

6. IRÁNY A GUTENBERG-GALAXIS (1961-1970)

221.

Mit kezdjek magammal?
"Országok rongya! könyvtár a neved"
Leány a polcok között
Mandula likőr a bokortanyán
Sorsdöntő apróhirdetés
Ez a riport nem riport!
Mozdonypróba, lekvárgyár, meteorit
Swing olasz cipőben
Jó időben, rossz időben...
Cél a budi – tűz!
Éjfél a sineken
Elszállt a repülő, repült a vasaló
Lala, az éttermi lövész és a velős csont
Pondex után lengyel kudarc
Nyomdászok és a nagymama kolbásza
Lenini gondolataim a forradalomról
Surmó gádzsó igazoltat
Cikkcsere vodkával, borral
Nincs többé Mester
Koronaörség és más nyíri csodabogarak
Haverom, a Szpari kabalája
Yves Montand eltakarja a Napot
Paprika, bors és a Securitate
Egy eltérített lengyel család
A kémek szeretik a tánczenét
Révkalauzom a nők bálványa
Levente cigaretta a vak zongoristának
Jóléti paradicsom a Roxana árnyékában
Ruffy Péter rock and rollja
Ratkó József szerkesztő kolléga
Csak egy tánc volt
Fogságban a lagzi-kapunál
Különös házasság a'la Burget
Riporter kerestetett – találatott
Ezeregy fordulat éve – '68

A Tátrában a fagyhalál vicsorít

A cseh ezredes „bosszúja”

Drasatya, a regényhős

Felfordított poharak egy levél nyomán

Évtized-nyitány zárójelenetekkel

”Kapaszkodjék fater, röplünk...”

Mindent bevallok

Az imént, 2009 júniusában hatvanhét múltam. Van úgy, hogy eltöprengek, miért nem vagyok még fáradt? Tudok egy szatmári vagy beregi falucskáról, ott az öregedő emberek – ősi pogány szokás szerint – jó előre megvették a koporsót és esténként abban tértek nyugovóra, amíg örökre bele nem szenderedtek. Tudták a cáfolatlan igazságot: az élet minden egyes pillanata egy-egy lépés a halál felé. Ha most megvenném a faládát, kis családom nevetné magát halálra. Tudják, mert mondogatom, hogy engem porítani kell, majd a szürke hamut csinos kis urnába kell hinteni, de szétszórni is lehet... bárhol, ahol épp nem tiltják a környezetvédelmi, a helyhatósági és az uniós rendelkezések.

A hátralévő évek szabadidejének hasznos eltöltése jegyében könyvet írok. Jólnevelteknek javaslom: tessenek csak tovább olvasni, nem lesz itt minden második mondatban bazdmegelés. De finomkodni sem fogok. Ifjoncként is viszolyogtam tőle, ősz kobakkal is megvetem a rangot, hatalmat, hivatalt, a szabályzatba, kötelmekbe foglalt tekintély- és méltóság tiszteletet, s a hozzájuk tapadó kvázi erkölcsöt. Taszít a művi tiszteletadás, hivatásom tízezernyi alkalmat kínált, hogy közlőből beleszimuláljak az elit szagába, bűzébe. Tudom, hogy a frissen lakkozott nagykövetségi parkett semmivel sem illatosabb, mint a talajmenti közbűz a pesti, varsói, katowicei szocreál lakótelepek összevizezt lépcsőházában, a szatmári parasztudvarok disznóóljai körül és záróra után a negyedosztályú nyíregyházi italboltban. Láttak már Önök diplomatát, aki részegen a zónapörkölt magyaros szaftjával ette le és a tokaji aszú gyomorsavval visszaböfönt levéllel itta le a savoir vivre előírása szerint választott nyakkendőjét? Én láttam! Hogy később szatirikus kézikönyveket írtam a jólneveltségről, a diplomáciai protokollról, hm... az ilyen eseteket ott nem citálhattam sziporkázó iskolapéldaként. Mi mindent elhallgat életem során egy hivatásos firkász... De itt végre oldhatom a fékeket!

Másoknál is émelyítőnek tartom, magamnál sokszorosan irtózom az intimpistáskodástól. Füllentős legendákat kellene fabrikálnom, hogy bizalmas viszonyokkal dicsekedhessek. Csúsztatás nélkül ha akarnám, se tehetném ezt, mert a hatalommal sohasem törekedtem tegező viszonyra. Azokkal sem, akiktől kérés nélkül kaptam a pertu alamizsnáját. Mindazonáltal cinikus belső mosollyal illetem a

pertu-vadászokat, akik az ilyen bensőségesre erőltetett viszonytól remélték, olykor nyerték is a karriert, előnyt és ki tudja még mi minden potyadékot. Nem ritkán sodródtam glóriás, koronás fejek árnyékába, némi vakmerőséggel akár meg is vakarhattam volna a csillogó kobakokat és mint kuvasz a gazdihoz, láthatatlan karizmájukhoz dörgölőzhettem volna. Mi tagadás, igyekeztem a lehető legközelebről meglesni a Nagy Embereket, néha annyira közelről, hogy bőrük pórusait nagyító nélkül is lássam és érezzem a kislembertől árnyalatnyival sem különböző izzadságszagot. Félárnyékba ácsolt alacsony leszállásomból olykor csak egy-egy mondatot sikerült elcsípni minisztertől, kormányfőtől, elnöktől, püspöktől, nagykövettől, tábornoktól, világhírességtől és más két lábon járó félistentől.

A VIP feliratú sérülékeny, agyonfoltozott léghajóról egyszer-egyszer leengedték hozzám a kötélhágcsót, pánikba estem, továbbbúsztam, úgy tettem, mintha nem látnám a felső szférához vezető, nekem felkínált puha lépcsőfokokat. Egyszer mégis felléptem a magasba húzó kötélhágcsóra, ám akkor magam is akartam. Röpké évekre belülről is érzékelti kívántam az elit ízét, zamatát, illatát, bűzét, hogy végre ne csak a vak elképzelés motiválja, miért nem kedvelem a hatalmat.

Könyvem lapjain a legmívesebb stílusban olvasható részek nem tőlem származnak. Az enyémeknél csiszoltabb mondatok mind-mind idézetek másoktól. Közöttük olyan kedvenceimtől, mint Francis Bacon, Jules Renard, Lev Tolsztoj, Emile Zola, Örkény István, Moldova György, Sugár András, Gyarmati Béla és Mark Twain. Mégsem összefércelt citátumok szöveggyűjteményének szánom ezt a könyvet. Az idézett gondolatok szerzőit talán kiengesztelem, ha az ötputtonyos tokaji aszú nélkülözhetetlen aszúszemeihez hasonlítom a tőlük átemelt míves-nemes mondatokat.

Itt van mindjárt Mark Twain. A minap (2008) olvastam Önéletrajzát és már az első pár sor el akart téríteni a szándékomtól, attól, hogy megírjam 67 évem krónikáját:

"Ebben az önéletrajzban szem előtt tartom majd azt a tényt, hogy a sírból szólok meg. Szó szerint a sírból beszélek, mert mire ez a könyv elhagyja a nyomdát, én már halott leszek. Hogy inkább a sírből nyilatkozom meg, mint élő nyelvemmel, arra nyomós okom van: innen szabadon szólhatok. Ha az ember a magánéletével foglalkozó könyvet ír - amelyet még életében olvashatnak -,

visszaretten attól, hogy kimondja teljesen őszinte véleményét. Minden erre irányuló kísérlete csődöt mond: rá kell döbbsennie, hogy ez emberfölötti vállalkozás."

Legyen ám emberfölötti vállalkozás, a kísérletbe belefogok! A következő pár száz oldalon átlátszó leszek, mint a szénsavmentes kristályvíz. Mielőtt könyvem olvasásába fognak, előlegként higgyék el, ismerem Jean Paul Sartre szentenciáját is, miszerint *a memoár írás nem egyéb, mint önmagunkon altatás nélkül végzett műtét.*

A szerző iránti bizalom első gesztusaként azt is higgyék el, hogy kétéves gyerkőcként vonat tetején menekültem a háborús Nagyváradról a nem kevésbé háborús Felcsútig. Keszthelyen apácázárda óvodája nevelt klérus- és istentagadóvá, gyermekkori fényképem megjárta a magyar hadifoglyok donyeci szénbányáját, és vénségemre emigráns magyarként lengyel szabadkőműves (freemason) lettem. Aligha tehetek róla, mégis tény, hogy hatodik születésnapomon, 1948 június 13-án az Országház épületében Rákosi „Pajtás” vezérletével alakult meg a Magyar Dolgozók Pártja. Bevallom, Sztálin halálhírére elsírtam magamat és tizenkét évesen orosz népmeséket, harci kalandra vágyva a Kalasnyikov géppisztoly réten talált műszaki leírását fordítottam magyarra. Tizenhárom éves voltam, akkor indult zenei pályám: csasztuskákat, grúz Szulikót, ukrán Dunnyuskát szájharmonikáztam técesz-ekben és a nagykőrösi szovjet laktanyában. Téli fagyban átrobogott fölöttem egy teherautó, de életben maradtam, csakúgy mint korábban Puska nagyapám karján, amikor a felcsúti tanítólakás pinceajtájába csapódott az orosz vagy német bomba. Ha még tovább bámuljuk Budapest ostromát, mostanáig töprengenének a túlélők, hogy a fasizmus vagy a kommunizmus áldozatainak sírját gondozzák. Gimnazista voltam és Magyarország legfiatalabb lengyel tolmácsának kiáltott ki a riporter, aki később a legalattomosabb főnököm lett. Érettségi előtt kínaiul tanultam, pekingi magyar ösztöndíjról álmodtam, nem sejtettem, hogy három év múlva Kína a béketábor kakukkiókája lesz. Az elvetélt orientalista életcélja a híradós katonatiszti iskolává rongyolódott. Onnan kis híján öncsonkítással menekültem vissza a civil ruhámba. „Forradalmár” osztálytársunk 1956 október 25-én hátulról akarta lelőni két társamat és engem pusztán azért, mert a szüleink baloldali emberek voltak. A lövés elmaradt... Így talán érthető, hogy 1956-ot tizennégy évesen a nemzetmegosztó barikád bal oldalán éltem át/túl. Jóval később, ötvenéves fejjel, magyar diplomataként a poznani utcán döbbsentem rá, hogy a barikádon átellenben ott állt kortársam, Mansfeld Péter, akit 18. születésnapján épp azok akasztatták fel a

börtönudvaron, akikért ifjúkommunistaként tűzbe mentem volna. És ezt most másodszer is újra kell értékelnem...

Lengyelországban a konszolidációs '57 nyarán, elsős gimnazistaként jártam először. Jutalomút volt ez. A következő negyvenhat év riporter, rendőri, tudósítói, diplomáciai, házassági és emigrációs eseményeit, történéseit, egész diák- és felnőttkoromat keresztül-kasul szőtték-fonták a lengyel kapcsolatok. Életem felének helyszíne Lengyelország.

Kitárulkozom, bevallok mindent vagy még annál is többet. A könyvemben megjelenő személyeket – kevés kivétellel – valódi nevükön szerepeltetem. Azokkal teszek kivételt, akiket emlékidézésemmel nem óhajtok kellemetlen helyzetbe hozni.

Hogy eljussak a mába, hogy felidézhessem életem kanyarjait, nekem, a magyar-lengyel újságíró-írónak, magyar-lengyel nyugdíjasnak, blues szájharmonikásnak, előbb meg kellett születnie...

1. EGYSZER VOLT EGY VILÁGHÁBORÚ

A vonat Nagyváradról indult

Egy évvel azután jöttem a világra, hogy Magyarország belépett a Szovjetunió elleni háborúba – egyebek mellett – a trianoni döntés visszavonásának reményével. Az átmenetileg újra magyar város, Nagyvárad kórházában születtem. 1942 június 13. szombat volt.

Az élet első napjai Nagyváradon

Az első hetekre, hónapokra, de még az első két évemre sem emlékszem. Hogy is emlékeznék?! A hadbavonult családtagjának járó igazolvány tanúsítja, hogy a váradi Pece utca 11-ben laktunk. Korabeli fekete-fehér fényképről tudom, hogy a nyakamban zsinóron szájharmonika lógott, amikor 15 hónapos koromban a Mama és Rózsi dajkám babakocsiban sétáltatott a Körös bal partján, a Bunyitai ligetben. A kis hangszeren később az első színpadi sikereimet arattam, évtizedek múltán pedig öregkorom örömszerző eszközévé lépett elő.

A hangszer máig kísér

Születésem napján végezték ki(?) Rózsa Ferencet, az illegálisan alapított Szabad Nép szerkesztőjét... vagy amint ma a Wikipédia cikkében áll: „...az *Andrássy-laktanyába szállították. Kétheti fogság után tisztázatlan körülmények között elhunyt*”

– Öt nappal utánam jött a világra Paul McCartney. Kéthetes koromban kezdődött a sztálingrádi csata (1942 július - 1943 január). Halász Judit és Medgyessy Péter négy hónap múlva követett, majd november 27-én indult rövid, 28 esztendőre szabott életútjára Jimi Hendrix. Születésem évében távozott örökre Móricz Zsigmond.

Két éves voltam, amikor egy román címfestő műhelyben már pingálták az Oradea Mare-t, hogy legyen mire lecserélni a Nagyvárad várostáblát.

Most, hogy hatvanhét évesen rakosgatom össze legkisebb gyermekkorom mozaikját a halvány gyermeki impressziók, a családban hallott történetek és az internetes forrásdokumentumok részleteiből, mindennél jobban hiányzik a legfontosabb forrás: az élők sorából két-három évtizede eltávozott szüleim pontosító útbaigazítása. A nyíregyházi Északi temető (a Morgó) urnafalától nem kapok választ, így sohasem tudom meg, milyen megfontolás, vagy talán a felekezetek papjai közötti megállapodás következménye, hogy épp a nagyváradi r.kat. egyház és nem a reformátusok anyakönyvébe jegyezték be érkezésem tényét. A Papa ugyanis protestáns szemzést oltott a többnyire katolikus Puskák terebélyes fájába. Alig hiszem, hogy bármilyen életút meghatározó hatása volt a felekezet választásnak. Vallom ezt most, életem alkonyán, amikor történelmi, művészettörténeti érdeklődésemtől vezérelve magam mögött tudok sok száz protestáns, katolikus, zsidó, muzulmán templomlátogatást. De egyik szentélyben sem, egyik felekezet papjainak megremegtetett hangjára sem dobog másként a szívem, eol hárfaként nem rezdülnek lelkem húrjai. Érzelemvilágomban békésen megfér a papok és tekintélyt követelő intézményeik iránti közömbösségem a katolikustól a muzulmánig, a buddhistáig... Ezzel együtt mégis megőriztem a nem fanatikusán, nem bigott módon és nem az intézményben hívő ember iránti tiszteletemet.

Menyemmel, Marysiával 2006-ban a váradi templom előtt, ahol kereszteltek

Családtörténetünk szerint az egyre veszélyesebb 44 nyárvégi nagyváradi napokban a Pece utcai tanári szolgálati lakásban már egyedül voltunk a Mamával. A Papát a nagyváradi kereskedelmi középiskola katedrájától szólították el katonai szolgálatra a munkácsi huszárlaktanyába, hogy karpaszományos huszár tizedesként tartsa vissza a Berlin felé nyomuló Vörös Hadsereget. Ha pedig ez nem sikerül, márpedig nem

**Horthy Miklós vidám bakái bevetés előtt
a fronton – A Papát X jelöli**

sikerült, akkor legalább mutassa meg, hogy is tud egy magyar-francia szakos tanár, a hegedű szerelmese hadifogolyként a Donyec medencében fekete kőszemet fejteni. Nagyváradi otthonunkat, a Pece utcai lakást a hatóságok akkor jelölték ki nekünk, amikor a dunántúli Mama és a tiszántúli Papa Váradon kapott állást a m.kir. kultuszminisztériumtól. A lakás üres volt, előző lakóját (tulajdonosát?) családostól gettóba zárták és... kitudja...

Életem első lakcímének feltételezhető drámai háttéréről is – a múltat az interneten kutatva – mostanában olvasok. Az „Új Nagyvárad” 1944 május 3-i 99. számának 2. és 3. oldalán keresztény olvasóinak megígéri, hogy a „*zsidók felszabadult lakásaiból fognak a mostani lakásuknál sokkal megfelelőbb és igényesebb lakást kiutalni*”. Egy másik lap, a „Szamos völgye” 1944. július 9-i 36. száma 1. lapján ezt írja: „*Véglegesen szabályozta a város az elhagyott és megürült lakások igénybevitelét.*” Természetesen zsidó lakásokról volt szó, és egészen biztos, hogy nekünk is ilyen lakást juttatott a korabeli helyi tanügyi hatóság. Nagyváradról 1944 májusában és júniusában deportálták a zsidókat, összesen 27.215 embert. Moldova Györgynek Az utolsó töltény című regényéből tudom, hogy Nagyvárad állomásán cigányzenekarral „búcsúztatták” az auschwitzi haláltáborba induló vonatot.

Andris fiammal a Pece utcai szülőházat keresgélem. Ki tudja, 2006-ban mi a neve?

Itt olvasom a Magyar Napló októberi számában Székelyhídi Ágoston írásának („Kompország útjai – Változatok a magyar nemzeti gondolatra”) részleteit:

„[---] Így érkeztek el az 1944-es események. Azon a nyáron megint Nagyváradon rémlett fel Ady 1914-es látomása a „más sorsról” és a saját „sorsunkról”. A város és az ország akkor minden addiginál kíméletlenebb szorításban vergődött. Nyár végén a várost a megszálló németektől elfoglalták a szovjet előőrsök, majd a németek gyorsan visszafoglalták. A magyar helyőrségi zászlóalj kilenc évszázados jogfolytonosság alapján 1940-től a Körös-parti várban rendezkedett be. A németekkel 1944-ben nem keveredtek, csak bizonyos döntéseket egyeztettek. A várat az első rövid szovjet ostrom alatt sikerült megtartaniuk. Romániának a németektől a szovjetekhez való átállása után azonban mindenki mindenkiben ellenséget gyanított. A hadszíntér átrendeződött. Nagyváradot 1944 nyár végétől, kora őszétől a szovjet hadvezetés az átfogó dél-nyugati hadművelet egyik támpontjául szemelte ki. Magyarország számára a város akkortól a szétszakítás vagy az újraegyesülés eldőltenek egyik jelképévé vált. Ha Ady városa 1944-ben végleg az ellentábor birtokába kerül, az az ország újabb vereségét pecsételi meg. [---]”

Hasonló internetes forrás (Nagy István: Nyugati fogságban. Emlékek Erdélytől az Atlantióceánig. 1944–1946. Kaposvár, 1995) egy másik erdélyi város, Kolozsvár magyar lakosságának 44 szeptemberi napjairól számol be. Arról, hogy fejvesztett csomagolás kezdődött és valóságos menekültáradat indult el a városból. *„Bútorokkal zsúfolásig megrakott teherautók száguldoztak, majd minden utcában rakodtak, aki tehette, a vasútra hordatta ki holmiját, és ott várakozott, míg vagonhoz jutott.”*

Mások, nálam idősebbek írásai, elbeszélései sorra nyitogatják azokat a képzeletbeli „fekete dobozokat”, amelyek a nem tudatosan megélt napok képsorait rögzítették. A Mamával átélt nagyváradi vonatos menekülésemet a Kolozsvárról elszármazott, ma Balassagyarmaton élő magyar író, Finta Kata emlékirata („Debrecenbe kéne menni...”) így rekonstruálja számomra a www.napvilag.net-en:

„A katonai parancsnokságon javasolták apukámnak, hogy: vonaton vagy gyalog, ha elhatároztuk, indulnunk kell a front elől. Itt az utolsó perc. Ki tudja, mi lesz Erdély sorsa a háború befejezése után? Szüleim döntöttek: azonnal csomagolunk. Hárman megyünk: Anyukám, Bandi testvérem és én. Személyenként egy-egy személypoggyászt lehet feladni, és mindenki vihet magával egy kisebb bőröndöt, amibe a mindennapi személyes holmija belefér. Én a „kincseimet” pakoltam: fényképezőgépet, rengeteg fotót, imakönyvem, naplóimat.

Gusztai bátyám talán már a fronton van, Pista bátyám is megkapta a behívóját, Apám pedig itt teljesít szolgálatot a városban. Ő se marad sokáig, levente-csapatot menekít Nyugat felé.

1944. szeptember 10. – Utolsó nap, utolsó vasárnap Marosvásárhelyen. Életem legszebb nyarának végén. Éjszaka egyikünk se tudott aludni. Mindenki azon törte a fejét, hogyan fordul családunk sorsa? Hová lesznek szép reményeink? Hová kerülünk ebben a vérzivataros időben? Megkegyelmez-e a háború az életünknek?

Istenem! Miért mindez? Olyan jól indult itt, Marosvásárhelyen sorsunk. Miért kell ismét elszakadnunk a nagyszülőktől, rokonainktól? De választ nem kapok rá! Láthatjuk-e még szép kis városunkat, ahol a család együtt lehetett, ahol olyan jól éreztük magunkat? Élvezhetjük-e új lakásunk kényelmét? Vagy most már örökre búcsút kell vennünk mindentől? Miért mindig csak a miért? A vonat ebéd után indul. Fölférünk-e ebben a nagy tömegben, nagy kavarodásban? Leültünk ebédelni. Senki se szólt, de tudtuk, hogy mindenki egyre gondol, arra, – mikor fogunk megint újra terített asztalnál (majdnem) mindnyájan jó otthoni ételt enni? Egyikünknek sem esett jól az ebéd.

Még egyszer körbejártam a szobákat, tekintetemmel végigsimogatva a megszokott bútorokat, tárgyakat. Látom-e még ezeket, vagy csak most, utoljára?

Az ebédlőszoba nagy kandallóján ott piroslott az óriási pirosszegfűcsokor, a péntek esti emlék. Ez is itt fog elhervadni nélkülünk. – Úgy elszorult a szívem...

Mindent itt hagyni! Menni a bizonytalanságba...Róza néni sírt, mikor megtudta, hogy megyünk. Mindig olyan jól megvoltunk együtt. Most mi lesz vele? Egy darabig még biztosan ügyel a házra, az itt maradt holmikra. De ki tudja, meddig teheti? Nem fogják-e vandálok szétdúlni mindenünket, őt meg kirakják valahová. Mi lesz az árván maradt kiscicáimmal, őket nem vihetjük magunkkal. Lelkére kötöttem Róza néninek, hogy gondoskodják róluk. Ebéd után végső búcsúcsút vettünk otthonunktól, majd elindultunk az állomásra. Rengeteg ember...[---] Alig hagytuk el a várost, (több helyen, ahol átutaztunk, nyomot hagytak a bombázások. Ezt a pár napos utat igazán nem lehet luxusutazásnak nevezni. Egész úton vonatfüst, zsúfoltság ember- ember hátán, még a vonat tetején is emberek kapaszkodtak. Három teljes nap kellett hozzá, hogy Marosvásárhelyről Nagyváradra érjünk. Debrecen azért kellett érintenünk, mert nem volt közvetlen csatlakozás.

Debrecenben szörnyű pusztulás képe tárult elénk. Az állomás épületének fele romokban, a pályaudvar nagy része romhalmaz. A vonat- és villamossínek sok helyen felszaggatva. Mire jó az emberek nehéz munkájával teremtett világunkat romba dönteni? Istenem! Te tudod, miért van ez így!”

A párhuzamos erdélyi családtörténetek között olvasom az interneten egy nagyváradi kortársam, a háborús napokban nálam nagyobb fiúcska, a ma budapesti Halmos Antal egykorú naplórészletét is:

„Apámnak, aki iskolaigazgató volt, igazolnia kellett árja származását. Évekkel később került a kezembe a „családfa”. Érdekes olvasmány, olyan vegyes, mint ez a nagy magyar nemzet. Őseim közt van császári és királyi kamarás, akinek mindkét ágon tizenkettő-ízíglén kutyabőrrel kellett anno igazolnia nemes származását, meg vasutas, akitől nem szoktak sok papírt kérni. Volt erdélyi főúr vagy annak hitt valaki, sváb, meg északi szláv. Dédnagyapám még Hlukovszky volt, arról magyarosított erre a nemszeretem Halmosra, anyám dalmát Dobrovics. [- - -] A városi kórházban mind több lett a sebesült katona. Egyszer Apám oda is elvitt. A folyosókon is katonák feküdtek. Fejük vagy kezük, lábuk átvérzett kötésben. Ők voltak a szerencsésebbek. Nem kellett azonnal amputálni az elfagyott testrészeiket. Don-kanyari szerencsétlenek voltak.

Egyszer meg egy rövid légiriadó után teherautó vágott át a téren, a lakásból ráláttunk a reptérről szállított sebesültekre. Nem volt felemelő látvány.

Ballagok hazafelé a suliból, látom, hogy a szemközi járdán egy SS, meg egy nyilas igazoltatnak valakit. Heves szóváltás következett, majd az egyik egyenruhás pisztolyt rántott és lelőtte a civilt. Frontközelen voltunk. Hallatszott már a front moraja. [- - -] Mai napig nem értem, hogy lehet elviselni minden elvesztését, ami fél élet munkájának az eredménye? Bizonyára sehogy. Mégis, mikor valahol átraktak minket egy tehervonatra, marhavagonokba, Apám összetalálkozott Kolozsvár sakkbajnokával és kihívta 15 partiból álló mérkőzésre. 8:7-re megverte. Légítámadások, le a vonatról, a töltés melletti árokba hasalni, gépágyú-sorozatok, meg ilyesmi. Ők meg újra meg újra nekiültek és játszottak. 6 gyerek, 5 bőrönd, menekülés, sírdogáló feleség és sakk. Utólag is le a kalappal.”

Finta Kata a családi búcsúzkodásról, Halmos Antal a nagyváradi végnapokról s a menekülésről azt írta, amit írhatott volna a többi erdélyi menekült, – mi is. A G-Portal Nagyvárad.lap -on a „Nagyvárad a II. Világháborúban” című tanulmányban olvasom a két városról azt, ami később, a Finta család és a mi szerencsés menekülésünk után történt:

„1944 szeptember 28. A szovjet csapatok bevonulnak Marosvásárhelyre. (A német-magyar csapatok két nappal korábban vonultak vissza, azt követően a városban anarchia lesz úrrá.) [---]

1944 október 12. A szovjet 27. lövészhadtest csapatai elfoglalják Nagyváradot. Hivatalos adatok szerint 1944–1945-ben a háborús helyzet miatt kb. 100 ezer magyar menekült Erdélyből magyar földre.

„1944. október 10-én Monitorul Oficialban megjelenik az 487. sz. törvény, amellyel létrehozzák a Felszabadított Erdélyi Területek Közigazgatását Irányító Kormánybiztosságot (Comisariatul pentru Administrarea Regiunilor Eliberate din Transilvania). A kormánybiztosságot ideiglenesen Bukarestben állítják fel (állandó székhelye Kolozsváron lenne). A kormánybiztosság – a kormány utólagos jóváhagyásával – jogosult határozatokat és rendeleteket is hozni.” – tudom meg Vincze Gábor: A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944-1989 című tanulmányából.

Soós József: Trianon c. tanulmányából: *„A magyarok ismét tömegesen menekültek. 1944 őszétől azután elszabadult a pokol. Az előrenyomuló szovjet*

csapatok oldalán visszatérő román katonaság megkezdte a „megtorlást”, szabályos pogromokat rendezve. Összeverték, megkínozták, legyilkolták az embereket, kifosztották a magyar települések lakóit.”

Valaki még utazott velünk ezen a „közös” erdélyi menekültvonaton: a nálam tíz évvel korosabb Németh Lehel, a későbbi népszerű táncdalénekes, akit akkor Sepsiszentkirályról Miskolcra röpített a sors. A 74 évesen 2005. január 3-án elhunyt művész életének ezt a szakaszát így örökíti meg a www.sulinet.hu szerzője: *„1944-ben a frontvonal közeledtével felszálltak egy Magyarországra induló vonatra, és harminc nap múlva (mert a szerelvényt mindig leparancsolták a pályáról) Miskolcra érkeztek, édesanyja ott élő testvééréhez.”*

„Erdélyi menekültek” – ez volt az ország belsejébe tartó emberáradat összefoglaló neve. Közéjük tartoztunk mi, nagyváradiak is, noha Nagyvárad sem Trianon előtt, sem azután nem számított Erdélynek, legfeljebb "Erdély kapujának".

Ez tehát a mi 1944-es szeptember 12- vagy 13-i menekült történetünk:

A nyárutónak ezen a gyönyörű napján a Mama néhány ruhadarabbal, fekete nylon tasakba gyömöszölt családi iratokkal és elemózsiával kitömött egy bőröndöt, rám tekert egy pokrócot, hóna alá csapta a sebtében főzött krumplifőzelékkel teli termoszt és szaladt velem az állomásra. Az ország belsejébe induló irdatlan hosszú szerelvénynek már csak az utolsó vagonjára, a vagon tetejére lehetett

***Ezekről a vágányokról menekültünk...
Andrisnak igaza van:
Schengen óta nincs már határ!***

felkapaszkodni. A többi menekülő család éppen csak annyi helyet szorított nekünk, hogy le ne csússzunk a fekete vastető domborulatáról. Ha ez visszariasztotta volna a Mamát, ma román állampolgárként merőben másféle élettörténeteket idéznék fel. Évek múltán, ahogy tizenéves nagykőrösi mozinézővé cseperedtem, számomra nem a

prérioromantikát, hanem ennek a jó ötszáz kilométeres utazásnak az emlékfoltjait idézték a westernfilmek vonatszáguldásai, a vagonok tetején zajló üdözési jelenetek.

A termoszból már Debrecennél kifogyott a váradi Pece utcai krumplifőzelék, és helyébe a mozdony itatások, vasúti nyelven a vízvételések alkalmával ivóvizet töltöttek nekünk az állomási csapokból azok a nénik és bácsik, akik a vagonok belsejéből könnyebben lekászálódtak szükségre vagy friss vízért. A menetrend nélkül közlekedő vonat vagontetőről kockázatos volt lemenni, de nem is kellett, mert egy bölcs székeley ember lécekből, villanydrótból, két lópokrócból és egy ütött-kopott zománcos éjjeli edényből minden egyes állomáson és kényszer megállóhelyen újra meg újra összeeskábálta az áldásnak is nevezhető budit. Valahonnan, az egyik vagontető utasaitól előkerült egy jól záródó óriási tejeskanna, nagyobb volt nálam, amiből csak ritkán, lehet, hogy száz kilométerenként kellett a sínek mellé zúdítani a bűzös lötyyöt. Ahogy teltek a napok, szaporodtak a megtett kilométerek, az irdatlan hosszú szerelvény hol a frontvonalat átszelve, hol mellette csühögve, hol az orosz gombos harmonika, hol a német szájharmonika kíséretében kígyózott ezernyi menekülő magyarral az ország belsejébe. Menetrend nélkül. Hányszor megesett, hogy géppuska kereplés vagy tüzérségi lövedékek zuhataga kergette ki a rémülten sikoltozó utasokat a vonat belsejéből. A tetőről csak néhányan ugrottak le és bújtak a sínek közé, a vagonok alá. Miránk, a fentiekre a túlélés szerencse várása maradt. Az idő múlásával fogyatkozott a menekültek elemózsiája, az én krumplifőzelékemnek is hűlt helye volt már, s az éhezéssel a székeley ember latrinájának ázsiója is csökkent.

Az első dunántúli állomáson, talán mert Pesten sokan leszálltak, levonulhattunk volna az alattunk lévő kocsiba, de a Mama tépelődött, nem látta a helyváltoztatás értelmét. Indulásra füttyentett a mozdony, a kérdés eldőlt: maradunk a tetőn. A Mama határozott nő volt, a szeszélyes háborús vasúti menetrend most mégis helyette döntötte el a dilemmát: pokrócba bugyolálva, a mozdony füstjének hátat fordítva maradni a tetőn a tíz nap alatt megszokott szeles, kormos levegőben, a Kolozsvárról menekülő segítőkész Sümegi család szomszédságában vagy pedig bevonulni a vagon foghagyma, vizelet, ürülék és izzadság szagú zártságába. A vagontető szerencsenné kormozódott utasaiban ébren tartotta a reményt, hogy már talán csak három-négy nap a távolságra lehet, legalábbis a vasutasok ígérete szerint, a végállomásnak szánt Nagykanizsa.

Öntudatos kétesztendő férfiasságomat sértette a székeley ember bilijébe pisilés. Kibírtam a következő állomásig. Ott leadtak a lenti vagonlakóknak és a sínek

mellett felnőttesen intézhettem el a dolgot. Így történt Lepsény állomáson is, ahol a szomjas mozdony vizet vételezett, és legalább félórás állásra volt kilátás. Az ismert ceremónia következett: a tetőről belógattak a vonatablakon és a kövér asszonyság behúzott a vagonba. Most mégsem adott át a vörös szakállas embernek, aki eddig a kis- és nagydologra levitt a sínek mellé. Most a néni is, a vörös szakállas is, mert lepsényiek lehettek, leszálltak velem és én a hatalmas termetű asszonysággal egy förtelmesen büdös állomási vécében találtam magamat, s ott a felém villanó hófehér fenekéből alácsorduló sárga vízsugarak zuhogása közepette kellett intéznem a magam szerény kis pisilését. Ijesztő élményként ülepedett le emlékezetemben és öregkoromra is megmaradt de ez a furcsa vécé-jelenet csakúgy, mint a több száz kilométeres vonatozást tarkító fekete, süvítő alagutak. Az összes többi vonatos történetről a Mama későbbi családi elbeszéléseiből tudok. Lepsényről pedig jóval későbbi tanulmányaimból tudtam meg, hogy ennek a településnek nem csak kövér fertályú nénikkel teli állomási budija van, hanem, hogy itt, a Balaton bejáratának falujában született Kocsi Csergő Bálint református lelkész, akit 1674-ben, az ellenreformáció idején gályarabságra ítélte a pozsonyi vésztörvényszék 39 társával együtt.

Mindenesetre izgalmas volt, legalábbis a Mama számára rémítő lehetett, hogy mialatt én a női popsik árnyékában az utolsókat csordítottam, a vonat lassan gyorsuló szusszantásokkal nekiveselkedett az útnak. Rohant is velem a vörös szakállú, ahogy a lába bírta. Márpedig a lába csak annyira bírta, hogy engem találmra bedobott az egyik kocsi nyitott ablakán. A kisgyerek szókincsének értékes szava, a „mama” és a tetőre mutogató ujj okozhatta, hogy a felnőttek kézből kézbe, vagonról vagonra röptettek a tetőkön át, amíg vissza nem jutottam az utolsó vagon kényelmes gerincére a halálra rémült Mama ölébe. A lepsényi kalandból okulva utunk végéig ha tetszett, ha nem, a székely ember budijának éjjeli edénye jutott nekem osztályrészül. Ezután épült be a családlegendárium engem illető részébe – ahányszor a lepsényi pisiltetésemről és lemaradásomról szóló epizód szóba került - Nóti Károly bohózatának címe, a Lepsénynél még megvolt.

Fogalmam sincs róla, melyik balatoni állomáson szállhattunk le, nem tudom, miféle teherautó vitt minket tovább, annyi bizonyos, hogy másnap reggel már nagyapám felcsúti kántortanítói lakásában ébresztgettek.

Ostrom – a felcsúti pinceajtóból

Méghogy ébresztgettek?! Kirántottak a meleg ágyból, sebtében paplanba csavartak és a Mama robogott le velem a pincébe. Ijesztő robbanások rázkódtatták a házat. A közelben csata dúlt. Évekkel később történelem órán tudatosult bennem, hogy a második világháború utolsó évének drámai sorsfordulója, Budapest ostroma volt ez. Idehallatszott a katyusák süvöltése, robbantak a környék falusi kertjeibe csapódó ágyúlövedékek.

Nagypapa, Puska Pál a felcsúti elemi iskola igazgató tanítója, és az iskola mellett meredező Nagyboldogasszony templom kántora volt. 1944-ben dr. Miklós Antal, 1945-ben pedig id. Horváth László volt itt a plébános. Talán nem is fontos ez a két név, mert ma már kideríthetetlen és talán lényegtelen is, melyikük tiltotta meg a nagypapának, hogy a jeges templom harmóniumán télikabátban muzsikáljon. Ki tudja, melyiküknek köszönhetem, hogy a felszabadulás áldásáról álmodó nagypapa a béke első esztendejében tüdőgyulladást kapott és meghalt.

Előrefutottam a kalendáriumban... Maradjunk még 44 decemberénél, Budapest ostrománál, melynek villogó fényeit, dörgő hangjait a Fejér megyei falucskában látó- és hallótávolságból érzékeltük. A szovjet csapatok 1944 december 23-án érték el a szomszédos Alcsútot és a mi falunkat, Felcsútot. Ettől kezdve 1945 február derekáig a forgandó hadiszerencse ritmusára ingázva váltották egymást a faluban az orosz és a német alakulatok.

Az előrelátó nagypapa felkészült a légvédelmi riadókra és a háztól különálló udvari pincébe levitt néhány létfontosságú bútordarabot. A leghasznosabbnak a befőttekkel megrakott robusztus fekete ruhásszekrény bizonyult, amely mögött a kitűnően álcázott rejtekhely hatásosan védte az akkor 32 éves szép fiatalasszonyt, a Mamát a falut az ütközetek állásától függően váltakozva elfoglaló német vagy orosz katonáktól. De talán nem is volt veszélyhelyzet, mert Felcsútra a legkíméletlenebb fickókat, hol a Waffen SS tisztjeit, hol pedig – a hadi helyzet fordulásával – az orosz GPU embereit szállásolták be. Ezeknek kisebb gondjuk is nagyobb volt annál, minthogy a magyar civil lakosságra pazarolják az időt, figyelmet, ők a sajátjaik harci morálja és küzdőszelleme felett „örködtek”. Az egyik ilyen megleckéztetésnek kis híján nagypapa is tanúja volt. Egy hajnalban PPS géppisztolyokból sortűz dördült az iskolakertben. A fal tövében talált alvadtt véres gyolcsdarab láttán a nagypapa és a

pap egész nap találgatta, kit lőhetnek agyon. Este magyarázatot kaptak. A hozzánk beszállásolt öreg ukrán kapitány, Makszim bácsi „munka” után hazatérve a vacsoránál a nagypapának elmagyarázta, hogy egy őrmestert végeztek ki, mert erőszakoskodott egy magyar nővel. A Budapest-környéki kis favakba ekkorra még nem jutottak el a nők önvédelmi trükkjei. A fővárosban ekkor már korommal, vasporral öregre kozmetikázták magukat, gyűrött, piszkos férfiruhákat hordtak a nők, fertőző betegségre, tbc-re és egyebekre figyelmeztető vörös cédulát ragasztottak az ajtóra. Nem mindig váltak be ezek, mert például férfiruhában lévő nőt a németek magyar katonaszökevénynek is nézhették, az oroszok pedig saját, honvédő háborús praktikájukból ismerték az ilyen erőszak-elhárító fogásokat.

A kozák Makszim bácsi rajongott a gyerekekért, unokái fényképeit mutogatta, a nyekergő kurbis patefonról balalajka muzsikát szólaltatott meg és arra táncolt nekem gugulós-kirugós trepakot, gopakot, azután a plafonig dobált és jókat kacagva elkapott. A nagypapa szerszámos ládjából egyszer kalapácsot vett elő, a kezembe adta és kért, hogy püföljem az arcát. Mondta, hogy a háború előtt az unokáit is így szórakoztatta. Amikor faluban az emberek rémülten tanakodtak, milyenek lesznek a bevonuló oroszok, nagypapa meggyőződéssel hajtogatta, hogy az oroszok az igazi szabadságot, a demokráciát, a jó törvényeket hozzák nekünk. Nagypapa ezt később is makacsul ismételte, amikor az ukrán kapitányt már rég továbbvezényelték Berlin felé, őt pedig a szovjet Vörös Hadsereg siheder hadnagya, az újonnan bekvártélyozott tisztcske revolverének markolatával a földig verte. Ehhez tudni kell, hogy Puska nagypapa a technika szerelmese volt,

A Hanomag negyedik kerekéért verte nagypapát az orosz hadnagyocska. Háború előtti felcsúti kép a szüleimmel.

mindenféle gépezet izgatta, egyetlen szeretett és féltve őrzött vagyona a kis piros Hanomag autó volt. Tartott a hadi rekvirálásoktól, ez ösztönözte, hogy az autóciska egyik kerekét jó mélyre ássa a szomszéd templomkertben, mert három keréken mégsem tudják elvinni tőle. A rejtekhelyet akarta kivenni belőle a hadnagy. A vállatást a nagypapa túlélte, talán csak azért, mert emlékezett az ukrán GPU-s parancsnok,

Makszim bácsi teljes nevére, rangjára és még mielőtt eszméletét veszítette, vele fenyegette meg a tisztecskét.

Rádió vevő készülék birtoklásáért akkoriban halál járt, december 24-én nagypapa a pince rejtekén a maga gyártotta piritkristály-detektoros rádióján fülhallgatón mégis vette a hírt: Bicske és Székesfehérvár az oroszok kezén van. Utána Karácsony volt, de hiába erőltetem a memóriámat, képtelen vagyok felidézni a háborús ünnepet. Gondolom azért, mert a pince rejtekén az angyalkás-jézuskás hangulatot elhessegetve rejtőzködtünk a Mamával az oroszok elől. Másnap, 26-án kedden nagypapa a BBC hírért hozta a detektorosból: Budapestet bekerítette a Vörös Hadsereg. Szilveszterig a rejtekhely csendes zártságában teltek a napjaink.

**Puska Pál nagypapám,
az ezermester kántortanító**

Nagypapa az óévbúcsú estéjén kiemelt engem a nagy ruhásszekrény mögül. Karjára vett és felvitt a pincelépcsőn. Kint az iskolakertben keletre, Budapest felé mutatott: „Nézd csak Szuszi, ott lesz vége a háborúnak!” (Kiskorom szuszogása okán becézett Szuszinak a család.) Reggel óta bombázták Budapestet. Sötétedés után tűzijátékkal a sztálinorgonák szórakoztattak bennünket. Néztük, bámultuk a kápráztató fényeket. Nagypapa akkor eszmélt rá, hogy ez még nem a békeünnep tűzijátéka, amikor három házzal odébb bomba röpítette az ég felé az istállófal deszkáit. Rohant is velem vissza a pincébe. Épphogy csak leértünk, irtózatos süvöltés, vakító villanás, fülszaggató robaj tépte le a pince tölgyfa ajtaját. Ha akkor az orosz ütegparancsnok pár másodperccel előbb adta volna ki a tűzparancsot, minderről most nem írhatnék...

Budapest felszabadítása, Budapest ostroma – ezek a címszavak rejtik ma lexikonok, tankönyvek, tanulmányok szövegeibe az 1944 decemberi napokat, amelyeket a Mamával és nagypapával együtt Felcsúton átéltem és túléltem. Nézzük, mit ír ezekről a napokról a Korunk, 2005 februári számában Kovács Tamás "Budapest ostroma 1944 - 1945-ben" című munkája:

„Amikor a német vezetés megkapta a hírt Budapest bekerítéséről, azonnal terveket dolgoztak ki a város felszabadítására. Hitler kezdetektől és mereven ragaszkodott Budapest tartásához, így eleve megtiltott minden kitörési kísérletet.

Budapest felmentésével Herbert Otto Gille SS-Obergruppenführert bízták meg, két SS-páncélosadosztályt – a Wikinget és a Totenkopft – rendelve alá. A támadáshoz Beregfy hadügyminiszter felajánlott magyar csapatokat is, de azokra a németek nem tartottak igényt. A felmentő hadműveletek fedőneve(i): Konrad I, II és III voltak. A németek célja nem a város felmentése, hanem a harcoló csapatok megerősítése volt, bár a védők abban a hitben ringatták magukat, hogy az OKW28 kimenekíti őket.

Az első támadás – végrehajtója a IV. SS-páncéloshadtest – január 1-jén indult Tata–Almásfüzitő térségéből, de már 6-án Bicske és Zsámbék környékén megállították őket a szovjet csapatok. A tartalékokkal nem rendelkező németek nem bírták az anyagcsatát a Vörös Hadsereggel.

Látva az előző támadás sikertelenségét, a németek más frontszakaszon próbálkoztak. Január 7-én Székesfehérvár és Mór között indítottak újabb rohamot. Malinovszkij marsall azonban felkészült a támadásra: megerősítette az állásokat. Így a németek újabb kísérlete napok alatt – január 9-ére – összeomlott.

A Konrad III hadművelet január 19. és 27. között zajlott le. A Balaton és Székesfehérvár között csoportosított német erők meglepetésszerű támadása elsöpörte az itt álló szovjet erőket. A németek visszafoglalták Székesfehérvárt, sőt 25-30 kilométerre megközelítették Budapestet is. Tolbuhin marsall azonban rendezte erőit, és január 27-én ellentámadásba ment át. Napok alatt visszaszorították az SS páncélosait, sőt Székesfehérvárra is behatoltak.”

Gyermeki emlékezetemben a nagy durranások, a „látványos tűzijáték” képei és nem a rettegés lelki nyomai rögzültek. Ma a hatvan évvel későbbi, immár élő rokonok nélküli emlékidézéshez a korabeli helytörténeti dokumentumokat kell segítségül hívnom. Érdekes szövegre bukkantam az interneten. A Felcsúttól pár kilométerre fekvő Vál községnél pontosan ezekben a napokban történekről így írnak a szerkesztők, Gránitz Györgyné és Pogány Mária a „Vál – Fejezetek a község történetéből és néprajzából” c. munkájukban:

„1944 végén [...] szemlátomást közeledett a front. Nagy volt a zűrzavar. A polgári közlekedést megbénította az Alcsút felé vonuló magyar és német járművek sokasága. A Szent János szoborral szemben felállított ágyúval Baracska felé lőttek, minden lövésre hullottak a házak tetejéről a palák, a cserepek. December 21-én este sztálingyertyák világították be a falut. Félelmetes volt a dübörgés, csattogás, de még ijesztőbb a csend, nem lehetett tudni, mi következik. Egymást érték az akna belövések: közel voltak már az oroszok.

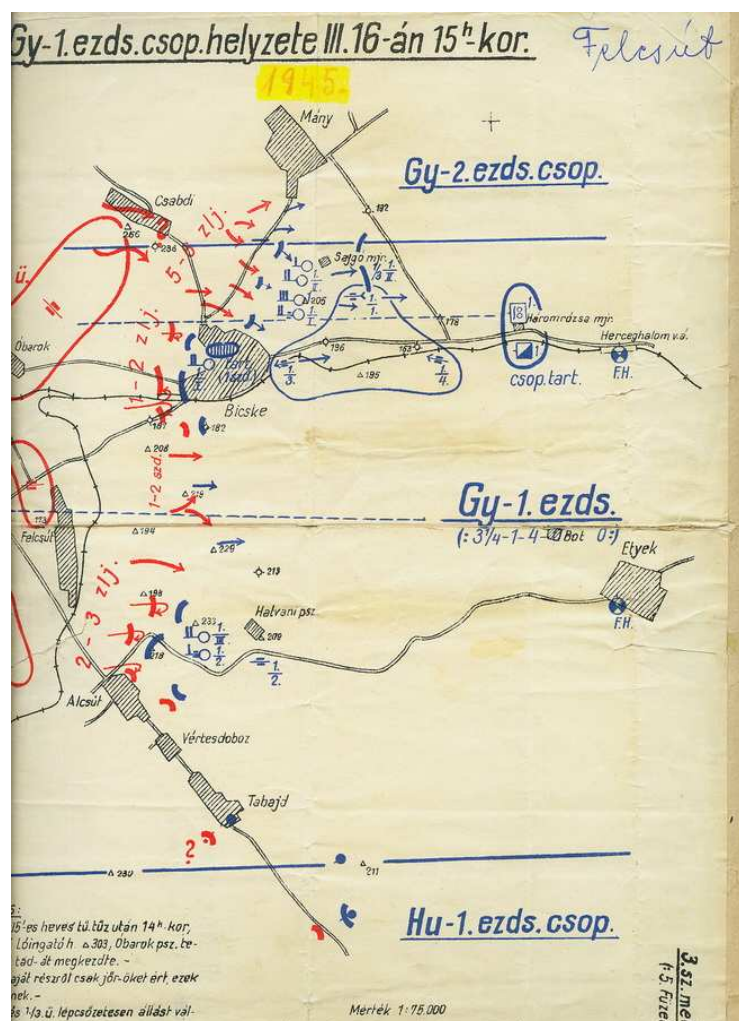
Másnap, december 22-én, pénteken reggel érkeztek Válba az orosz csapatok Vereb és Pázmánd felől a hegyeken át. Mire alatt megszólaltak a sztálinorgonák és ontották a tüzet a váli völgyre. Alig tudtunk a templomból hazamenni. 9 óra körül a Mélyúton és a temetőn keresztül megkezdődött az oroszok beözönlése. A lelkész éppen a pinceajtóban állt, amikor két géppisztolyos orosz katona rohant a bejárat felé és kérdezte: „Nyemeckij szoldat jeszty?” – német katona van? Hallva, hogy a házban nincs német katona, tovább rohant. Ezek csupán előőrsök voltak. Később harmincan jöttek, enni kértek, motoztak. A kellemetlenkedéseknek egy, a Magyar Béla házában lakó őrnagy vetett véget, aki felköltözött a plébániára.

Dr. Szilágyi István orvos, az egyházközösség későbbi elnöke mondotta el, hogy december 25-én arról is megleledkezve, hogy karácsony van, elmentek a parancsnokságra védelmet kérni. A parancsnokság készséget mutatott erre, de megjegyezte, hogy a nagyon elhúzódó háború miatt mindig nehezebb a fegyelmet megtartani.

Másnap, december 23-án, szombati napon úgy 9 óra felé német Messerschmidt bombázók jelentek meg a falu fölött, és bombázni kezdték a templom környékét. Az orosz parancsnokságot kereshették, amely a Burgundiára ment egy kis házba. A gépek bűgására lementünk a ház alatti pincébe. Odajöttek dr. Szilágyi orvosék, Schweifer számtartóék, Hunter borbélyék és a templomsor lakói. Voltunk vagy negyvenen. Még orosz katonák is húzódtak be. Irtózatos zuhogás, robbanás, detonáció töltötte be a levegőt. Az ősi plébánia épület is többször megrendült, pedig falai mésszel leöntött kövekből épültek. Az egyik csattanásnál azt hittük, ránk szakad a ház. Akkor csapott be a házba az egyik bomba. [...]

Rá harmadnapra ismét megjelentek a német gépek és a Kis Német utcát bombázták. Emberéletben tíz áldozata volt a két német bombázásnak. A bombázás után az udvari pincébe húzódtunk. Melegebb, rejtettebb. A ház alatti pincét a katonaság foglalta el. A pincében töltöttük a karácsonyestét is, vagy tizenhatan voltunk: Szilágyi doktorék, Schweiferék és a templomsoriak. Egy fenyőágot vittünk le, gyertyát gyújtottunk, elénekeltünk egy-két karácsonyi éneket. Sajnáltam a 4-5 gyermeket, akik köztünk voltak, és fájó szívvel gondoltak a múlt szép karácsony estéire.”

Nálunk, a szomszédos Felcsúton hasonló dolgok történhettek, csak hogy akkor két és fél évesen én még nem gondoltam fájó szívvel a múlt szép karácsony estéire. Amikor pedig 45-ben kitavaszkodott és felcsúti kertünk alól is elillant a háború, az

iskolához simuló tanítói lakás udvarán át a kapuhoz vezető lejtős úton boldogan vezetgettem a gyalult deszkából készült, lábbal hajtható autócskát, amit a béke öröme nekem csinált a nagypapa, a Világ legcsodálatosabb ezermestere. – Évek múlva, amikor olvastam az olasz mesét – szememben a Puska nagypapa még a Pinocchiót faragó Gepetto mestert is felülmúlta.

Magyar katonai térkép a Bicske körüli hadihelyzetről 1945 márciusában

Gölle, Keszthely – Puska sága

Minden ember életének van egy oázisa, refuge-je. Menedékhely, aminek csukott szemmel való felidezésére serkent a stresszoldó pszichoterapeuta, ha biztatásával alfa állapotba simogat. Az én refugem a keszthelyi Bakacs utca 4 számú picinyke családi ház volt, mert ott idill honolt, ott Irénke nagymama és a Mama képében csak angyalok röpködtek. Az udvar köveit porcsin párnázta, kamillaillat és méhek döngicsélése bódított, s a kánikulával dacoló hűvös konyhában gesztenyével töltött, porcukorral hintett kiflit lehetett csenni a szúnyoghálós stelázsiról. A hátsó kis téglapépületben, Puska nagypapa, az ezermester tanító műhelyének titokzatos

fadobozaiban, ládáiban szabad volt kotorászni, kincset keresni. Éber fantáziámmal és alvó álmaimban hatvan év óta vissza-visszajárok erre a lelki menedékhelyre. A rozsdás, görbe szegek, a kávébarna világháborús német tábori telefonok, a méhész védőálarcok, kaptárok, a századeleji fényképek negatív üveglemezei és a fémlemezekre rögzült pozitív képek között gondolatban ma is találok felfedezni valót, bár azok már csupán a fantázia, a szépülő emlékezés leletei.

Puska nagypapa saját készítésű, esztergált sakk készlete

Keszthely – ahova Mamával, nagypapával és Irénke nagymamával a háború után Felcsútról hazatértünk – a Puska család ősi fészke. Az 1800-as évek második felében a Somogy megyei Gölléről költöztek és házasodtak ide azok a Puskák, akiknek rokonait barátai között emlegeti könyveiben Fekete István író. Így ír erről F. Bodó Imre, a dombóvári Fekete István Kulturális Egyesület elnöke:

„[Fekete István] jó barátságban volt a Természettudományi Múzeum első igazgatójával, Herman Ottóval, akinek rendszeresen küldte jelentéseit a környék madár- és állatvilágáról. A kis Fekete Istvánt is magával vitte gyűjtőútjaira az erdőkbe, mezőkre, rétekre. Itt találkozott élete első „Matulájával”, Puska Andrással, az egykori uradalmi csósszel, akinek beceneve valóban Matula volt, mivel sok Puska család élt a faluban.”

A Kossuth Rádió 2003 június 20-án „Az én falum – az én városom” című műsorban így emlékezett meg Puska Pál nagypapám egyik testvérének Péter nevű fiáról, Fekete István egyik pajtásáról: *„Berta Jancsi, Deres Laci, Puska Péter... haláláig barátai maradtak, a szó szoros értelmében... Annyira értékes embereknek tartotta őket, hogy nem álneveket használt a novelláiban, regényeiben, hanem név szerint nevezi meg őket.”*

(Értékmentő lengyel feleségem 2006 augusztusában két könyvet hozott fel varsói lakónegyedünk szeméttárolójából. Kedvenc gyermekkori olvasmány, egy

Sienkiewcz-regény, a Sivatagon és vadonban régi lengyel kiadása volt az egyik, a másik Fekete István Tüskevárának 1976-os varsói kiadása, lengyelül Kamila Mondral fordításában Kolcogród címmel. Matula bácsi, a regénybeli hős, az én Puska András rokonom ebbe a könyvbe zárva most a legméltóbb helyen, Puska Emil tanító huszárkardja mellett éli lengyelországi utóéletét. A kardról később lesz szó...)

Ahogy elvonult a front, valamikor 1945 elején, az akkor már halálos beteg nagypapával átköltöztünk ide, a keszhelyi házba, de az ott vele töltött napokra már nem emlékszem. Azért lehet így, mert talán csak napokig, hetekig tarthatott élete utolsó, keszhelyi szakasza. Huszonhárom évi tanítói szolgálat után tüdőgyulladás miatt 44-ben kényszer nyugdíjazták. Ma ezt rokkant nyugdíjazásnak, leszázalékolásnak mondjuk. Méhészkedésből tartotta el családját élete végéig. Nagypapa számára egy évet késett Sir Alexander Fleming, a penicillin felfedezője. De nem is ő késett, hanem a gyógyszeripar. *„A penicillint először csak háborús sebesülteken alkalmazták, de 1944-re a brit és az amerikai polgári lakosság kezelésére is megfelelő mennyiséggel rendelkeztek. 1945-ben, amikor a háború véget ért, a penicillin használata az egész világon elterjedt.”*

A Mama és édesanyja, Láng Eleonóra

A göllei születésű (1888 szeptember 30.) Puska Pál nemeshanyi, majd felcsúti kántortanító első házasságából született leánya volt az én édesanyám, Puska Piroska. A vérszerinti nagymama, a nemeshanyi Láng Eleonóra 1885 szeptemberében született és 1914 január 9-én 28 évesen halt meg, amikor a kislánya mindössze két éves volt. A megözvegyült

nagypapa hat évvel később újra megházasodott. Irénke nagymamáról, erről a tündér jó asszonyról sohasem hittem, hogy nem is „igazi” nagymama. Most, hogy 67 évesen számba szedem a legközelebbi ősöket, tudomásul kellennem, hogy már mindannyian a temetők örök lakói.

Nevezetes, kedves családtagunk volt a pár éve meghalt trombitaművész, a Fóti Gyermekváros egykori zenetanára, Puska Tibor. Tőle kaptam meg 1989-ben azt a családfát, amit ő szenvedélyes kutatómunkával gyűjtögetett, rajzolgatott. Tibike (így hívta őt a keszthelyi család apraja, nagyja) ugyanolyan kíváncsian, tisztelettel és büszkén vizsgálta a családi múltat, mint a Puskák úgyszólván minden sarja, legalábbis az előttünk élők és a mi generációnk tagjai. Mégis hiába Tibike hangyszorgalma, lelkes kutatása az időgép retrospektív átállításával ő sem jutott el 1552-ig, Eger ostromáig. Pedig ott, a várvédők között találunk rá első ismert rokonunkra(?), Puska Pál puskásra, akinek a jobb kezét – amint Gárdonyi Géza Egri csillagok c. regényének végén, a névsorban olvassuk – átlőtték; megbénult. Puska Pál neve a hősök egri emléktábláján is szerepel, és olvasható nemzeti hagyományokat ápoló honlapon is: www.bethlenhagyomanyorseg.hu

A Tibike-rajzolta családfa ha nem is 1552-ig, de az 1809-es születésű nemes Béry Pálig visszamenően pontos születési és házassági dátumokkal ismerteti anyai ágú őseimet, akik között nemes Béry Pál óta mindmáig egyetlen kishemes vagy arisztokrata sem akadt, annál több dunántúli paraszt, tanító, pap, iparos és muzsikus. Nem keveredett közénk képviselő, miniszter és más magas rangú állami hivatalnok. A Puskák nem adtak a világnak említést érdemlő politikust, tudós felfedezőt, de még csak egy valamirevaló szélhámost vagy bűnözőt sem. Papok, de nem főpapok akadtak ugyan, ám családi jelenlétüket épp elegendő isten- és egyháztagadó ellensúlyozta. Érdekes, hogy – az 1939-es IV. tc., az un. második zsidótörvény fenyegetésére a dunántúli plébániákon beszerzett igazolások tanúsága szerint – r. katolikusokon kívül más felekezettől egy árva lélek sem került a Puskák vonzáskörébe mindaddig, amíg a Mama 1941-ben férjhez nem ment a szatmári református család fiához, dr. Szilágyi Bélához.

*Az első és utolsó nemes.
Béry Julianna – nagynéni
a XIX. századból*

**Szüleim esküvői fényképe.
Nagyvárad, 1941 július 5.**

Ötéves keszthelyi polgárként, a zárdai óvoda végzős növendékeként 1947 nyarán még nem fogtam fel annak a kivételes helyzetnek a jelentőségét, hogy a hévízi tavirózsák, lótuuszok között a kor nagy művésztől, Sárdy Jánostól tanulom az úszás első békatempóit. A kapaszkodó fakorláttól elrugaszkodva kellett Jancsi bácsi karjába úsznom. Előtte, még a parti sétán megfigyeltük, hogy „evez” egy béka. Az úszólecke második felében a korláttól elrugaszkodva Jancsi bácsihoz kellett a békát utánozva evickélnem.

Távoli rokonom volt a magyar operett és opera csillaga. A nagypapa fivére, Vitéz Puska Károly felesége, Sárdy Mária unokatestvére volt

Sárdy János. 1907-ben a Tolna megyei Nagykönyiban született, a pápai tanítóképzőben nevelkedett, Dunaföldváron kántor tanítóskodott. Életrajzának szerzője (www.szineszkonyvtar.hu) közli, hogy *”filmjei kapcsán, korábban sohasem tapasztalt Sárdy-kultusz alakul ki, amit ő maga rendkívül restelkedve, és igen szerényen él meg. Böcsülettel ellát minden rábízott feladatot, mellőz minden "cifraságot" életéből, s marad ugyanolyan egyszerű "Sárdy-Jancsi" mint azelőtt, mielőtt a csillogó fővárosba ért volna. Lelkében továbbra is az egyszerű kántortanító marad.”* Bános Tibor az *"Újabb regény a pesti színházokról"* című könyvében Sárdyról leírja, hogy *a világháború során, végig az operaház tagja, az ostrom mégis az Operettszínház pincéjében éri. Az orosz katonák csak behallgatóznak az Operettszínház pincéjébe, ahol Sárdy gyakorol, majd "artyiszt"-et kiáltva tovább állnak.* Jancsi bácsiról – akit ifjú felnőtt koromban magatartási mintaképemnek tekintettem – azt írják, hogy magánéletében visszavonultan élt Lilikével, a feleségével. *„Zárkózott, szerepeire fegyelmezetten készülő, napi gyakorlásokat egészen utolsó időszakáig szigorúan betartó személyiség. Mindenhova pontosan megy és érkezik, a fellépések előtt a megadott időben jelen van, hallatlanul bosszantja, ha valaki pontatlan, késik, hibásan tud valamit, felkészületlenül áll*

színpadra, ilyenkor gyakorta félhangos, csípős kritikával él, hogy az érdekelt fél is hallja, röstelkedjen.”

Sárdy János.
Úszómesterem volt a hévízi lótoszok között

akiről nem is sejtettem, hogy az ország egyik legsikeresebb művésze. (1969-ben, 62 esztendősen halt meg.) Az Erzsébet királyné útjai családi házból indult útjára Puska Tibor trombitaművész. Hangszere, játéka – noha ő akkor még csak tanult – lenyűgözött. Pár év múltán Tibike keszthelyi gyakorlásainak varázsa csábított engem is a trombita bűvkörébe. Ebből a Balatonpartra lejtő utcából, Kari bácsi házából indultam életem első temetésére 52 március 6-án. Kari bácsi fiát, az ugyancsak vitézi címet viselő ifj. Puska Károlyt 31 éves korában szívinfarktus vitte el. Szegény fiú sorsa a koffein ártalmának mementójaként lebeg előttem, mert szüleim a temetés után évekig sulykolták belém: *„Szegény Karcsika annyi babkávét ivott, hogy belepusztult”.*

A XXI. századból négy évet élt meg a Puska család utolsó, nálam idősebb tagja, Mama féltestvére, Puska Emil bácsi, akihez kisgyermekkorom izgalmas, szép élményei kötöttek: villás, majd teleszkópos(!) 125-ös Csepel motorbiciklijével hányszor robogott velem végig a Balaton-felvidéken és a göcseji dombokon hullámzó aszfalt- és földutakon. Motorbiciklinek mondtuk az 50-es években ezt a Rákosi Mátyás Művekben gyártott járművet. A büszkeségben nagybátyám maradéktalanul osztozott a kor magyar iparával és természetesen velem, akit sok hasonló korú gyerkőc irigyelt, ha látta, ahogy a hátsó ülés fabetétes fémfogantyújába vagy Emil bácsi derekába kapaszkodva kocogó fogakkal száguldozom.

Sárdy János különösen kedvelte Hévízt, ahol a Gyógyfürdőkórházban nem is egy alkalommal kezelték. Másodszor és utoljára Puska Kari bácsi házának üveges verandáján, a Balaton-parti Helikon parkra lejtő keszthelyi Erzsébet királyné útján találkoztam vele. Kis sámlin gubbasztva lestem annak a bácsinak ritkán felhangzó szavait,

Ezzel a motorozással most időben pár évet előreszaladtam... Maradjunk még a keszthelyi Bakacs utcai családi háznál. Az emlékek takaróját fellebbentve ma is látom minden szögletét csakúgy mint a zárdai óvodát és a katolikus egyház szűnyoghadaktól hemzsegő hévízi pihenőházát, a szűnyogriasztás kiváló eszközét, a fűszerillatú diófaleveleket. Látom a terebélyes lótuosztól díszes hévízi tó egyik sarkában a gőzölgő vízbe tartó fapallót. Ott ingyen lehetett lábat áztatni.

A Mama a zárda iskolájában tanított német nyelvet és zongoraleckéket is adott, én pedig esténként tőle hallottam, tanultam a magyar népdalokat, klasszikus énekeket és német Liedeket. Ezek manapság is gyakorta megszólalnak nálam, az öregedő amatőr muzsikus kedvenc szájharmonikáján. Emlékezetemben Keszthelyt nem csak jó kedélyű tudásgyarapítás terepeként, első állomásaként tartom számon. A zárdai óvodában értek vallásos neveltetésem első és utolsó kudarcos próbálkozásai. Az óvoda – fenntartó felekezeti intézményének természetéből fakadt! – a kisgyermekre méretezett római katolikus ceremóniákat holland segélycsomagokból származó kakaóval, Zamakóval és Ovomaltin pótkávéval igyekezett vonzóbbá tenni. A zárdai ebédlő varázsát persze lenullázta a vérszegény háborús gyerekek szájába kiskanállal tukmált szervezet erősítő, elképesztően undorító csukamájolaj. Kiterjesztett szárnyú balatoni sirályra emlékeztető fehér kalapjukban az apácák jóságos angyalkának látszottak. Így festettek ők a kisgyermek szemében ha kakaó került a viaszkosvászonral terített asztalra, ám krampusszá váltak, mihelyt a csukamájolajjal teli kanalat dugdosták a szánkba. Korántsem ez alapozta meg soha nem múló ateizmusomat, csak hangulati elemeket, feledhetetlen gyermeki impulzusokat sugároztak a nagyapai, apai és anyai örökség, az antiklerikális világszemlélet elmélyítéséhez.

EROICA – magyar huszárkard Varsó alatt

Emil bácsit, a nagybátyámat hároméves koromban akkor ismertem meg, amikor karpaszományos őrzetőként 27 évesen hazatért a háborúból. Leccatolta és a keszthelyi szoba sarkába tette a kardját. Ezt a különös lengyel-magyar történettel övezett lovassági díszkardot ma már én őrzöm.

***Puska Emil karpaszományos őrvezető.
Piasecznoi kardját őrzöm.***

vélte, hogy egy magyar-francia szakos fiatal nagyváradi tanár, Horthy Miklós tizedese így bűnhődhet és teheti hasznossá magát a honvédő háborút viselő Szovjetunió számára.

***A huszárkard,
amely a varsói menekültek útját mutatta***

Puska Emil tanítót – ahogyan a Papát és 207 ezer sorstársukat is – háborúba küldte Horthy Miklós. Alakulatukat 1944-ben a németek által megszállt lengyel földre, a Varsó alatti Piasecznohoz vezényelték. Egy másik magyar csapat – ahol a Papa, dr. Szilágyi Béla karpaszományos tizedes is szolgált – a Kárpátalján, Ungváron és Munkácson át harci cselekmény nélkül vonult előre a keleti fronton. Alig néhány településen jutott át a kis magyar csapat hadiútja, az egyik reggeli ébresztőt már az őket foglyul ejtő orosz katonák vezényelték. Amikor Emil bácsi Varsó alatt verte a sátrat, a sógora, a Papa a Donyec szénmedence Novosahti városában fejtette a köszönet, mert a hadifoglyokat szelektáló szovjet parancsnok úgy

Másoknak talán csak az 1957-es forgatású, háborús témájú lengyel filmvígjáték, az Andrzej Munk rendezte Eroica részlete, de nekem Emil bácsi kardjának valós története ez:

A lengyel főváros alatt a Wermacht zárógyűrűjéhez csatolták a magyar hadtest

egyik tartalékos zászlóalját. Piaseczno határában dekkoltatták őket olyasféle harci feladattal, hogy zárják le a Varsóból kivezető földutat. Parancsnokuk, noha a németek ezt nem közölték velük, felismerhette, vagy talán a felsőbb magyar

hadvezetés ébresztette rá őket, hogy a letiport Varsói Felkelésből (1944 augusztus-október) dél felé menekülő lengyelek útját kell eltorlaszolniuk. Az ilyen megoldást kieszelő német parancsnokságon történész aligha szolgálhatott, mert ha ott valaki ismerte és átgondolta volna ezer esztendő magyar-lengyel történéseit, ilyen feladatot nem bízott volna a mieinkre. Egyetlen komoly harci eszközét, a Turán tankot a kis magyar csapat felvitte a terep legmagasabb pontjára, a ma is ott lévő dombra. Oda, ahol éjszaka is messziről látható volt a fehér mésszel a páncélosra pingált Kossuth-címer. Így adták a lengyel menekülők tudtára, hogy erre vezet az egyetlen biztonságos útvonal, ahol nem tartóztatják fel őket. Emil nagybátyámnak, a tartalékos őrvezetőnek sejtése sem volt róla, hogy lengyelmentő akció részese, hogy a lengyel ellenálló, a Honi Hadsereg (AK) felderítői ki tudja milyen titkos együttműködési áttételekkel egyeztették a tervet a Varsó-Budapest-London vonalon. Arról sem tudott, amit a lengyel filmvígjáték (nem dokumentumfilm!) láttatott: a magyar alakulat parancsnokai hadifelszerelés átadásával akarták – nem kimondottan önzetlenül – segíteni a varsói felkelőket. Emil bácsi csak a lengyel testvérek számára Kossuth címerrel felfestett tankról tudott, amelynél a domb alatt ő is járőrszolgálatot teljesített, ha a szolgálatvezető épp rá osztotta az őrséget. Nos Emil bácsi leszerelő emlékként hozta haza a kardot, amit kisgyerekkorom vakációs heteiben mutatott meg először, majd harminc évvel később nekem, „a lengyelbarát unokaöccsének” ajándékozott. A huszárkard 1993-ban velem vándorolt újra Lengyelországba, s ma is itt pihen békésen Egejska utcai varsói szobámban, a nevezetes piasecznoi helyszíntől tizenöt kilométerre... és gyermekeim, unokáim további hagyományápoló gondoskodására várva.

Nagybátyám már nem él, 2004-ben 86 éves korában meghalt. Vele együtt kihuny a gyermekkori oázis, a keszthelyi Bakacs utcai ház varázslatos szelleme... Nem tudom, megvan-e még az udvari műhely a nagypapa ezermester szerszámaival, rozsdás, görbe szegeivel és az udvar közepén a kút, ahol a

homokozóban a nálam tizenkét évvel fiatalabb unokatestvéremmel, Emil bácsi leányával, a kis Zsuzsikával játszottam...

Görgey tábornok szobalánya

Ideje, hogy családfám gyéribb lombozatú apai ágáról szóljak. A szerényebb családfa nem a Szilágyiak kevésbé szerteágazó rokonságát jelzi. De ebben a családban senki sem akadt, aki genealógiai táblákba foglalta volna a família históriáját. Kudarcoktól hemzsegő internetes levelezéseim, kapcsolat kereső kutatásaim semmi eredményt sem hoztak. A kényszerűségből kurta családi múltidéző részlettel azok a türelmes olvasóim nyernek, akiket a legkevésbé sem érdekelnek őseim ügyes-bajos dolgai. Pedig nagyapám néhány fröccs után azzal büszkélkedett, hogy Mátyás anyja, Szilágyi Erzsébet leszármazottai vagyunk. Igenám, de a nagyapa fröccseinek hatására keletkezett legendán kívül erre semmiféle bizonyíték nincs.

Kisvárdai főmolnár nagyapám, Szilágyi István a XX. század eleji országos malomipari szakszervezet baloldali elveket valló aktivistája református ember volt, mégsem tartozott a protestáns egyház hithű fiai közé. Szatmári nagyanyám, Koi Erzsébet pedig – gondolom – hitetlen hitvesét követve

Szilágyi István nagyapám, a molnár szakszervezet delegátusai között 1930-ban - X-el jelölve.

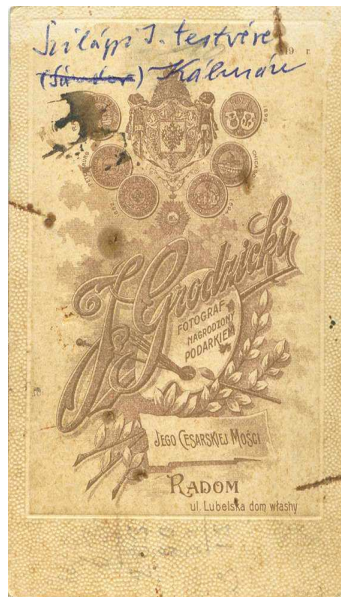
maradt ugyancsak templomkerülő asszony. A megrajzolhatatlan családfa az oka, hogy halvány szálak, bizonytalan kapcsok, ingatag ismeretek, emlék-epizódok vezetnek a múltba.

**Szilágyi nagyapám – X-el jelölve
– az I. világháborús katonavonaton
...a kép túlfeloldán:
levél a családnak a lengyel frontról**

**Szilágyi Kálmánt, a nagypapa fivérét is Lengyelországba
vezényelte a k. und k...
... a katonakép hátlapja – a fotóst már hiába kerestem
Radomban**

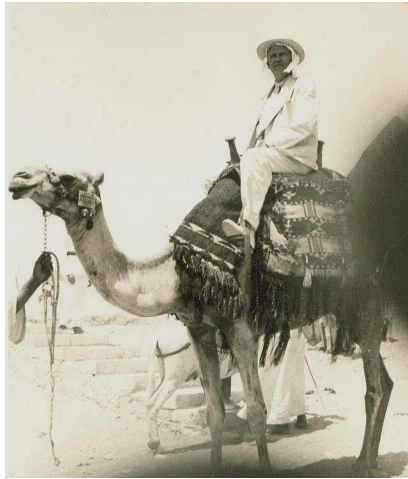

A családi hagyatékok között előkerült két I. világháborús fénykép tudósít a k. und k. hadsereg két magyar bakájáról: nagyapámról és a testvéréről, Kálmánról. Mindketten egy-egy lengyel településen állomásoztak. Nagyapám a Czeszochowától délre eső apró falucskából, Zawisnából tábori postával küldte feleségének és 2 éves kisfiának (az én majdani apámnak) a képeslapot, amelyen sok bajtársa között ott áll a katonavonaton mozdonyának lépcsőjén. A másik, szintúgy lengyel fotó Radom városában Józef Grodzicki ul. Lubelska címen egykor volt fényképész műtermében készült és a nagypapa testvérét, Kálmánt örökítette meg császári és királyi őrzetői uniformisában. A minap az internet oldalain bogarászva a régi kép kemény kartonjának hátoldalán olvasható lengyel fényképész nyomába eredtem. Rá is találtam a helyi lap archívumában a „híres radomiak” között. A cikk szerint a rendkívül népszerű fényképész 1939 óta a város temetőjének a lakója.

Koi nagymama batarcsi, fényeslitkei, tiszakóródi, szatmárcsekei rokonságából az egyetlen élő tiszakóródi Annus nénivel, Tóth Gábor bácsi feleségével harminc évesen, nyíregyházi újságíróként találkoztam. Annus néni, mint fiatal leány, valamikor 1910 táján az akkor élete utolsó éveit Visegrádon és a pesti Mária utcában töltő Görgey Artúr tábornok szobalánya volt. Amikor én az 1970-es évtized második felében Koi Annus nénivel a kis kóródi parasztház földpadlós konyhájában beszélgettem, a jószágos rokon sajnos már csak ezt ismételte: *„Hidd el fiam, a tábornok úr nem volt áruló... Nekem elhiheted... a visegrádi rácsos kerítéses villájában nagy magyar hőst szolgáltam én...”* Annus néném beszélt egy Lenke keresztnévű nagyságos kisasszonyról, aki ugyancsak ott élt az öreg Görgey tábornok házában és *„ő aztán minden jót elmondhatna róla...”*

Sem a családomat, sem engem nem helyezett a sors a történelem, az irodalomtörténetet és más históriás történések döntési centrumába. Az élet közülünk senkit sem nevezett ki főszereplőnek, ám a látó- és hallótávolságban lévő perifériákon a Puskák és a Szilágyiak gyakorta ott tüsténkedtek. A családi múltban találok Puska Pál nagyapám göllei rokonságából az egri várvédő Puska Pált, majd Fekete István regényhősét, Matula bácsit, Emil bátyámat a Varsói Felkelés lengyel menekültjeinek útját mutató kardjával, a Mama szegedi egyetemista társát, József Attilát és a hírhedt Horger Antal professzort, akinél ő is vizsgázott. Ott van Annus néném, aki cselédlányként az 1848/49-es szabadságharc tábornokánál szolgált és egy másik rokon, Piroska néni, a new yorki milliomos magyar szakácsnője.

Saját átéléseim, találkozásaim helyszínei is a história előszobájában, „cselédlakásaiban” lelhetők fel. Nem ritka a XX. század második felének hírességeivel szövődött ilyen vagy olyan, néha közeli, ám inkább távolságtartó viszonyom. A hírességekről is, az átélt/túlélt történelmi fordulatokról is igyekszem ugyanolyan hitelességgel beszámolni, mint a kor kisemberéről és a hol szürke, hol színes hétköznapiokról. Innen, emlékezésem könyvlapjairól is megmosolygom azokat, akik sóvárogva nyújtózkodtak hírneves tenyerek felé, hátha kijut nekik egy másokban sóvár irigységet keltő parolázás.

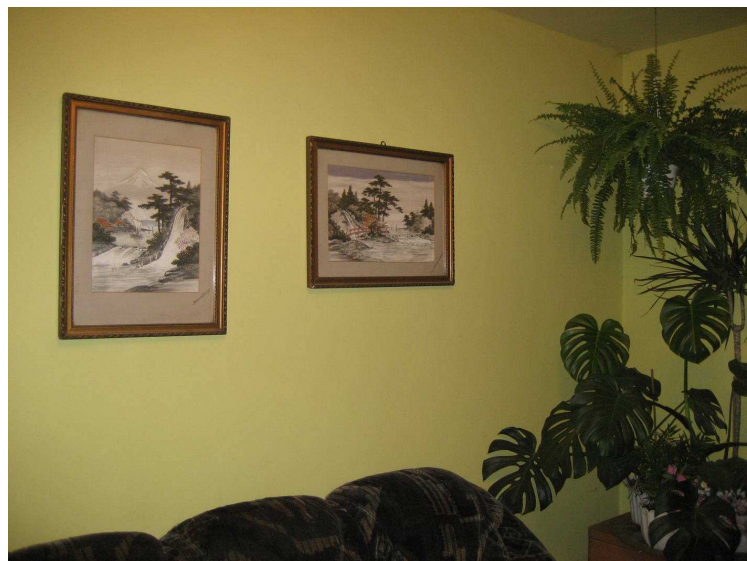

***A világot Lajos bácsi
valahol a Szaharában***

fényképpel együtt féltucat kínai rézpénz. Csak hogy amint lengyel emigrációnk első anyagilag próbára tevő aggasztó pillanatában értékesíteni akartuk őket, a varsói numizmatikai szakértő kimondta a lehangoló igazságot: nem a Hadakozó Fejedelmek korából, nem a i. e. 4. századból való bronz érmék ezek, de még csak nem is a mandzsu Csing-dinasztia (1644-1911) idejéből származó négyzetes lyukú, kerek rézpénzek vannak a birtokunkban, hanem a XX. század elején a turistáknak gyártott utáztat, olcsó sanghaji szuvenir.

A szűkszavú Szilágyi nagyszülőktől úgyszólván semmi hír sem maradt rám a régebbi generációkról. Nagyanyám, Koi Erzsébet testvéréről, Piroska néniről még elárultak egyet s mást a háború utáni években Zalaegerszegre érkezett „amerikás csomagok”, bennük tápszer, valódi(!) babkávész, kakaó, csokoládé, ruhanemű, csokoládé, dohány, cigarettapapír. A csomagokba rejtett levelekből tudtuk, hogy századeleji kivándorlása után a néni New Yorkban egy amerikai milliomos, de megeshet, hogy „csak” egy gazdag polgár szakácsnője lett. Férjhez ment egy

Lajos bácsi japán hagyatéka varsói szobánkban Szilágyi István nagyapámról szólva még mindig vissza kell térnem a századelőre. Az ő családi köréhez kötődött a világot dr. Hernádi Lajos pesti jogász. Százestendős hagyatékából selyemfonalakkal kézzel hímzett japán gobelinek, a Fudzsijamát ábrázoló képek most varsói lakásunkat díszítik. Lajos bácsitól ránk maradt a távolkeleti és afrikai utazásain készített néhány fekete-fehér

Lajos bácsi japán hagyatéka varsói szobánkban

Sztraka nevű emberhez, s két fiuk, Sztraka Jóska és Tibor a 30-as évek amerikai hadseregében tengerész gyalogos sorkatonaként szolgált. Egyszer aztán vége szakadt az Óperencián túli rokoni kapcsolatnak és vele együtt a finomságokkal megpakolt csomagoknak is. Piroska nénit nagyapám egy válaszevélben megkérte, hogy függessze fel a jótékonykodást, mert a csomagokon a new yorki feladó kémgyanússá is teheti az itthoni családtagokat. 1949-et írtunk... Az utolsó csomagban még megérkeztek a két nyalka magyar fiú hófehér US Navy gálamundéros fényképei. Ezeket a fotókat éveken át dugdostunk, mert még a magunkfajta „haladó értelmiségi” család sem volt immúnis az ÁVH-s házkutatásokkal szemben. Az amerikás csomagok elmaradásával Piroska néninek és az egész amerikai rokonságnak egyszer s mindenkorra nyoma veszett.

A szegedi egyetemen József Attilával

Most, hogy családi iratokból és az előző nemzedékek rám hagyott történeteiből az anyai ág kétszáz, az apai rokonság száz évét Somogy, Veszprém, Szabolcs és Szatmár között összefűztem, tartozom fogantatásom közvetlenebb előzményeivel, szüleim sorsával, életpályájával, az 1930 és 1942 közötti évek tényeivel.

A Mama, Puska Piroska 1912 május 2-án, a Veszprém megyei Nemesbányán született. Puska Pál nagyapám négy éven át, második házasságáig félárvaaként nevelte őt, miután a nagymama, Láng Eleonóra fiatalon távozott az élők sorából. A Mama az Angolkisasszonyok veszprémi Sancta Maria Intézete római katolikus polgári leányiskolájába járt, ott volt internátusban, majd a szombathelyi leánygimnáziumban érettségizett. A szegedi tudományegyetemen József Attila diáktársaként

Kisdiákkorában a Mama és öccse, Emil Irénke mamával és édesapjával, Puska Pállal

(Horger Antalnál is) tanult és 1935-ben magyar-német szakos középiskolai tanári diplomát szerzett. A kultuszminisztériumnál „az ország összes iskolája” cílmegjelöléssel tanári állást kérvényezett, de hat éven át csak évről-évre hosszabbított megbízásokkal, fizetés nélküli nyári vakációkkal tanított a székesfehérvári Ferenc József Nőnevelő Intézet tanítónőképzőjében.

A Mama kezdő tanári éveiről most, 75 évvel később az internetről kapok érdekes híradást. A fehérvári levéltár honlapján olvasom Gulyás Antal: „A tanítóképzés története Székesfehérváron” (Fejér Megyei Levéltár Közleményei 21. Székesfehérvár, 1997) című könyvét.

„A Ferenc József Nőnevelő Intézetet Királyhegyi Farkas Ferenc nagyprépost alapította 1853-ban, Ferenc Józsefnek az ellene elkövetett merényletből történt szerencsés megmenekülése emlékére. [---] Az intézet tanárainak egységes célja volt. Nemcsak tudást, hanem ideális lelkiületű, kemény akaratú, melegszívű tanítónőket akartak nevelni. Olyan tanítónőket, akik nemcsak a jól felszerelt városi iskolában, hanem az elhagyott falusi vagy tanyai iskolák zugaiban is megtalálják a legértékesebbet: a művészképet, a feljűk csillogó gyermekszemeket, a gyermeklelkeket. [---]”.

A könyvnek az 1937/38-as tanév eseményeit ismertető oldalán találok Puska Piroska tanárnőt: „Az év kezdetére néhány tanár eltávozott az intézetből. Helyükre tanítóképző intézeti oklevéllel rendelkező rendi tagok érkeztek, s ezzel egyúttal minden tantárgy szakképzett tanár kezébe került. [---] A jövőt szolgálta, amikor Puska Piroska okleveles középiskolai tanárnő tanítóképzőre átminősítő vizsgát tett, s egyelőre a polgári iskolában működött.”

A fizetés nélküli tanárkodás bő fél évtizede után 1941 április 15-én végre kinevezést kapott az akkori címén Kálvin u. 3. sz. alatti nagyváradai állami tanítóképző intézetbe, ahol 1944 júniusáig, kényszerű menekülésünkig tanított. Ekkor kérvényezte és meg is kapta áthelyezését a győri tanítóképzőhöz. De a háborús események, a Nagyváradról való menekülésünk végső fejleményeként Győr helyett Keszthelyen kötöttünk ki.

A nagyváradai évek krónikájában fel kell jegyeznem egy számomra létfontosságú tény, aminek egyenes következménye lett 1942-es megszületésem: Puska Piroskát feleségül vette dr. Szilágyi Béla magyar-francia szakos nagyváradai kereskedelmi középiskolai tanár.

A Papa 1913 január 26-án született az Ugocsa megyei Bataracson (ma Románia). Nem tudom, milyen családi okok miatt költözhetek a Koi nagymama rétközi falujába, Fényeslitkére, mindenesetre a Papa már itt, a ma is magyarországi szatmári falu elemi iskolájában tanulta a betűvetést, majd 1931-ben a kisvárdai Bessenyei György Reálgimnáziumban érettségizett. Élete későbbi éveiben büszke és boldog volt, amikor 1960 táján Szabolcs-Szatmár megyei tanfelügyelőként egykori alma materében évről-évre érettségi elnök lehetett. A debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem magyar irodalom-francia nyelv szakán tanult és 1938-ban „A debreceni színészet és színház története 1796-1880” című disszertációjának sikeres védeése után bölcsész doktorrá avatták. Kezdő tanárként előbb Sopronba,

A Papa debreceni doktori oklevele

majd Székesfehérvárra helyezték. A fehérvári években (1938-39) szeretett bele a dunántúli tanító leányába, Puska Piroskába. A sorkatonai szolgálat (1939: Klacsanó, 1940: Munkács) próbáját kiálló kapcsolatukat az 1941-es házasságkötés teljesítette ki. A Papa a nagyvárad kereskedelmi középiskola diákjait francia kereskedelmi, üzleti levelezésre oktatta és magyar irodalmat tanított nekik. Az 1943/44-es tanév zárásakor, egy hónappal hadba vonulása előtt még szavalóversenyt tartott váradi tanítványainak. Élete végéig megőrizte fiatalos hévvel táplált lelkesedését, a költészet iránti szenvedélyét. Irodalomtanári passziója volt a romantika magyar regényirodalma. Jókai, Arany, Mikszáth, Móricz és Ady imádata tanári pályáján háttérbe szorította a francia nyelvet, amelynek voltaképpen sohasem vált aktív használójává. Élete utolsó húsz évében visszatért debreceni disszertációja gyökereihez, a színháztörténethez. Egyetemi éveinek színhelyéről, a számára minden más városnál kedvesebb Debrecenből kutatói érdeklődését Nyíregyházára tette át. Beásta magát a megyei levéltár anyagába és megírta a „Nyíregyházi színészet és színház múltja” c. könyvének kéziratát. Fakó színű, spárgával átkötött olcsó hivatali dossziéba csomagolva varsói szobámban őrzöm ezt az értékes munkát.

***Itt még szabad a magyar huszár.
A Papa a hadifogság előtti
napokban***

Két éves múltam, amikor 1944 júliusában a Papa nevére, a nagyváradi Pece utcába expressz levélként megjött a SAS behívó, a tartalékosokat mozgósító katonai behívóparancs. A tanári vakációt megszakítani, a családtól búcsúzni és 48 órán belül a munkácsi laktanyába vonulni... – ennyit sűrített a három betű, a SAS, amely a "Sürgős, azonnal siess" szavak kezdőbetűinek összevonásából kapta a nevét. A kis magyar huszárcsapat nem sokáig vitézkedett, mert a Vörös Hadsereg Berlin felé masírozó katonái valahol a Kárpátalján foglyul ejtették őket

és egy kelet felé tartó hadifogoly szállítmánnyal a Denyec-medence Novosahti bányájába, az ottani fogolytáborba vitték őket, a helyi férfi

munkaerő fogyatkozását enyhítendő. Az orosz bányászok az ő sasbehívójuk parancsára, pontosabban Sztálin honvédő hívására hagyták ott a családot, a bányát, hogy az ellenkező irányba, nyugat felé, a hitleri ármádia visszaszorítására masírozzanak.

2. HOGYAN LETT AZ EMBER ÓRIÁS

Még mielőtt a Tiszteletreméltó Utókor megbotránkozik: az égbekiáltóan beképzelt alcím nem a halhatatlanság reményteli óhaja, még csak nem is Szabó Lőrinc Lócijának majmolása. Anyagközpontú neveltetésem első olvasmányának címét loptam ide...

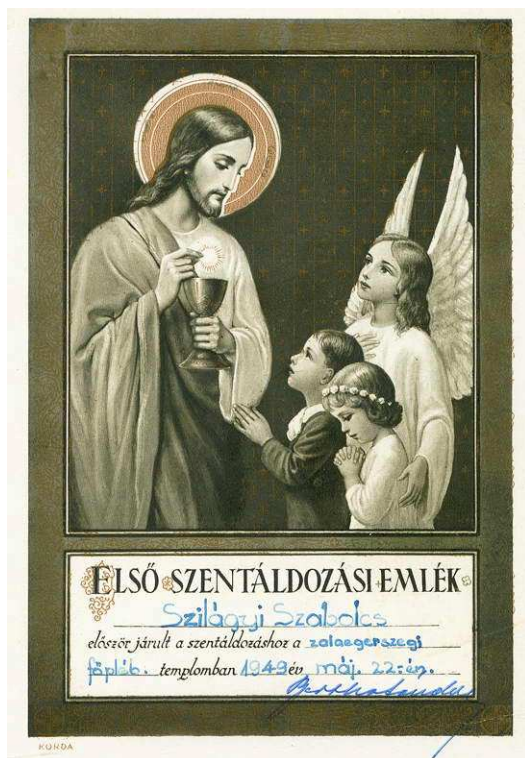
Milpengő és Forint a memória ködfüggönyén át

Ahogy most 67 évesen a kisgyermekkorú élmények emlékmaradványát kutatom, meggyőződéssel cáfolom az ismert gerontológiai tételt, miszerint idősebb emberek kevéssé emlékeznek a közelmúlt eseményeire, ám gyermekkoruk történéseit tökéletesen felidéznek. Ha ez így igaz, akkor – hiába már négy évvel túléltem a Papa korát - én bizony még nem is öregszem. Emlékraktáram mélyebb fiókjaiból nem tudtam mindent kiemelni, ezért a Mama elbeszéléséből rekonstruáltam a nagyváradai menekülést. Rémitő robbanása miatt emlékszem tisztán a felcsúti bombára és a harsány vidámság segített megőrizni a kalapáccsal püfölt táncoló kozák tiszt figuráját. A Puska nagypapától kapott fából készített lábtaposós autóm is halvány emlékképként áll előttem csakúgy, mint fiatal felnőttkorom első valódi kocsija, a nyíregyházi piacon vett rozoga, tűzpiros 408-as Moszkvics. És még itt van memóriám filmarchívumából az a bizonyos „klip” a keszthelyi apácázárda óvodájáról, sikertelen vallásos nevelésem helyszínéről. Magas kőkerítésen vasrácsok, rendezett, szép

előkert, tekintélyt parancsoló szigorú épület fehér keretes ablakokkal, nagy tölgyfaajtó, rajta csillogó rézkulccsal forgatható csengő, rideg hófehér folyosó, benne sápadt arcú, óriási, tejfehér sirálysárny-fejfedőt viselő apácák... A Mama 1946-ban ott kapott tanári állást, engem pedig

*Az az idéltlen kis kopasz jobbra az alsó sorban...
a keszthelyi zárda óvodásai között*

Egyházi ténykedésem első és utolsó emléklapja

a zárda óvodája fogadott be, tanított meg néhány imádságra. Azóta is tudom a Mi atyánkot. A zárdaépület és lakóinak szellemképe ma már ködös mozaik, s talán a későbbi materialista „korlátozottságom” szórta ki emlékezetem mélyéről ennek az egyházi kötődésnek bármilyen – ha egyáltalán volt – rokonszenves vonását. Vagy tán mégis akad egy kellemes emlék: első áldozás után a kakaó és a kalács a püspöki palotában... de ez már nem is Keszthely, hanem egy három évvel későbbi, az akkor még Vallás- és Közoktatási Minisztérium fennhatósága alá tartozó általános iskola első osztálya Zalaegerszegen. (1949 máj. 22, első áldozás a főplébánia templomban.)

Tudom, krónikáshoz méltatlanul átugrottam az 1946-os évet, mert ez számomra, az én életemben legfeljebb csak az új pénz, a forint megjelenését hozta. De ezt akkor észre sem vettem, mert a Puska nagypapa keszthelyi házába, Irénke nagymama konyhájára nem az inflációs milpengők hozták, hanem a méhészet jóvoltából a méz, mint a cserekereskedelem valutája teremtette elő a szerény javakat: a sót, lisztet, tejet tojást meg miegymást. Számomra így nem is lehet emlékezetes, hogy pénteken még 95 ezer pengő volt 1 kiló kenyér, szombaton pedig már 150 ezer.

Ez már egy vattacukrot sem ért

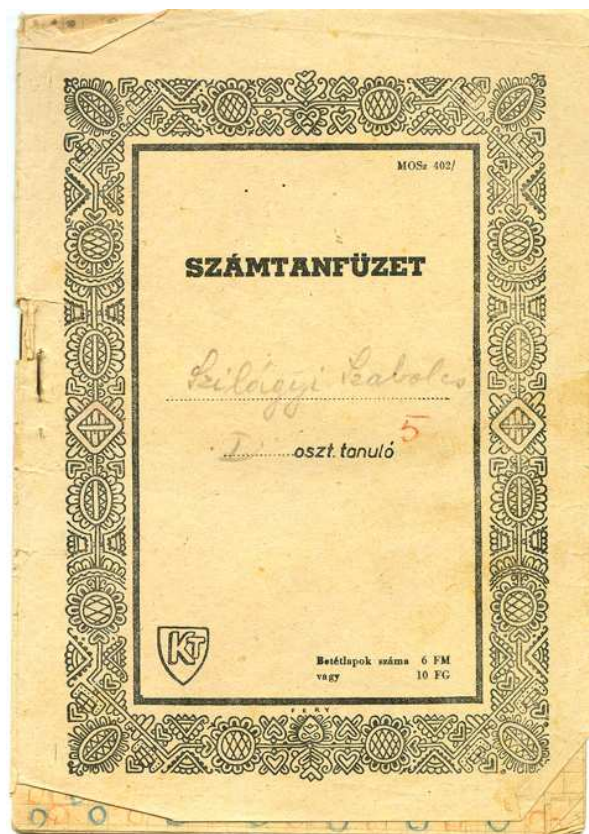
Kisgyermeki tudatlanságom dacára is történelmi tény, hogy 1946. augusztus 1-től a pengő helyébe új pénz, a forint lépett. A váltás pillanatában tomboló inflációt érzékelteti, hogy az új 1 forint 400.000.000.000.000.000.000.000 (négy százezer

trillió) milpengőt ért. Ezután már 96 fillért kellett magammal vinni kenyérért a kávétól bódítóan illatozó keszthelyi Meinel boltba.

A négyéves kiskölyök fel sem foghatta Magyarország államforma váltásának históriás jelentőségét. 1946. február 1-jén az én lelkesedésem nélkül kikiáltották a köztársaságot, ezzel végérvényesen eltörölték az I. és II. világháború közötti formális, „királytalan” királyságot. Már egy évvel korábban kiiktatták az intézmények nevéből a „magyar királyi” jelzőt, de akkor a háború utáni számos egyéb fontos teendő mellett még nem juthatott figyelem az államforma ügyének rendezésére.

Franciátanár a bányában

Zalaegerszegen váltam írástudóvá. Hatéves korom előtt gyermekségemhez méltó analfabéta voltam. Legelső, máig őrzött kockás füzetem tanúsítja, hogy nem készültem csodagyermeknek, aki már akkor groteszket, szatírákat körmölt, amikor kortársai még bilibe pisiltek. Első tanítóm, Berkesi Ferencné, Irénke néni gyermekszerető szíve és bátorítása ajándékozott meg az 1948/49-es tanévben a 32 magyar betűvel, amelyekből életem végéig ki tudja hány milliószor keltetem s keltem talán még pár évig életre a „műveimet” ceruzával, tollal, írógépek és komputerek klaviatúráin, utált iskolai dolgozatokban, szenvedélyes szerelmes levelekben, hivatalos irományokban, cikkekben, fordításokban, előadás vázlatokban, diplomáciai jelentésekben, könyvekben... végül ebben az életem mozaikját közreadó, a XX. század második felének aprócska, közepes és nagyobb dolgait összeillesztő naplóban.

Első számtan füzetem. A tárgy iránti ellenérvésem későbbi keletű

1947 március 25-én elkészült egy kép a zalaegerszegi fényképésznél: a Mama és utolsóéves óvodás fiacskája vagyis a mi közös portrénk. Nyílt levelezőlapra ragasztva indult el postán Papához a Szovjetunióba, a novosahti szénbánya hadifogoly táborába. Megtörtént a csoda, talán az épp csírázó szovjet-magyar barátság gesztusaként célhoz is ért a küldemény. Uticsomagjában nemsokára a Papa hozta haza, s én most is őrzöm a Donyec-medencét, az oda-vissza kétezer kilométert megjárt kis fotót.

***Eljutott a novosahti
hadifoglyok bányájába***

Másodszor emlékeztettek a naptárak május 9-re, a Győzelem Napjára, amikor 1947-ben a hadifoglyok novosahti tárnájában a Papa jobb keze fejére rászakadt egy mázsás köszéndarab. Az orosz tábori kórházban a francia orvosnő a műtét közben eszmélt rá, hogy francia nyelvszakos magyar tanárember a páciense. Ez a véletlen találkozás hónapokat rövidíthetett a hadifogság idején, bár a rideg orosz kórházi állapotok közepette a csupa szív doktornő sem tehetett csodát: az orosz köszéndarab örök mementóként a Papa élete végéig ott éktelenkedett a kézfejebe tokosodva.

1947 júniusában a Mamát, a tagsági könyv nélküli kommunistát (élete végéig sikerült távol maradnia a párttól, amelyben a hatalomért reszkető pártemberek miatt sohasem bízott) kinevezték a zalaegerszegi Ságvári Endre általános iskola igazgatójának. Egy év múlva ebben az iskolában neki jutott az államosítás végrehajtása, miután 1948. június 7-én Zalaegerszeg város képviselő-testülete állást foglalt az iskolák államosítása mellett. (Az iskola ma az ugyancsak egerszegi illetőségű Mindszenty József bíboros, hercegprímás nevét viseli. Azét a főpapét, egyházfőét, aki mindhalálig a szocialista hatalom első számú közellenségének számított, s akit közvetlen környezete magánbeszélgetésekben „Zalai Lámának” nevezett.)

Kettesben, mert a Papa még fogságban volt, beköltöztünk az iskolai szolgálati lakásba. Emlékszem a szobák fehérre meszelt puritán falaira, s rajtuk néhány színes szovjet folyóiratból kivágott Repin-reprodukcióra. A Volgai hajóvontatókat ábrázoló kép sajátos kottaként ma is a szemem elé ugrik, ha szájharmonikámon néha az Ej uhnyem-et játszom. A másik képtől, a Rettegett Iván és fia képétől félttem és igencsak ritkán pillantottam a vérző fejű cárra. Irodai tűzőgéppel erősítettük a falakra ezeket a fénylő offset nyomású reprodukciókat csakúgy mint a konyhában a

Kisdobos, aki az Úttörővasútról álmodott

kartonlapból kivágott csodás színes rajzokat, az akkoriban alapított hűvösvölgyi Úttörővasút képeit. Építése 1948 április 11-én kezdődött és már augusztus elsején avatta is Rákosi Mátyás és Gerő Ernő „pajtás”. Ahogy a Mamával sorra tűzőgettük a falra a mozdonyt, a vagonokat, az állomás épületet és a „palacsintasütős”, piros nyakkendős úttörő forgalmistát, nagyokat dobant a szívem: talán egyszer én is úttörő, sőt úttörővasutas is lehetek... Úttörő igen, ám úttörővasutas sohasem lettem. Ahhoz elégtelen ajánlásnak bizonyult a „haladó értelmiségi” származás.

Az 1948-as nyárelőrről emlékszem a Papa kifakult, talán vajszínű, durva szövésű vászonöltönyére: így szállt le a fogolyszabadító vonatról a zalaegerszegi állomáson kezében kopottas kis barna bőrönddel. A találkozás pillanata mint furcsa, foszladozó álomkép él bennem. A Mama és a Papa sírt. Én még nem fogtam fel ennek a találkozásnak a családi és történelmi jelentőségét, mi több a hadifogoly évekről szóló szűkszavú beszámolókat később sem mozgósították a képzeletemet. A Papa többnyire csak a rázuhant széntömről mesélt, mást nemigen emlegetett. A szovjet szénbánya magyar hadifoglyától elvárható orosz gyűlöletet is elmaradt. Ruszofilként és meggyőződéses baloldali emberként, de – hogy, hogy nem – mégsem keményfejű bolsevikként, nem beton-kommunistaként tért haza Magyarországra. Az orosz ember iránt táplált baráti érzéseit az formálhatta a lelkében, hogy őszintén barátkozó, melegszívű orosz bányászok, mély érzésű szláv emberek fonták őt abba a bányász sorsközösségbe. Évtizedekkel később, felnőtt fejjel értettem meg, hogy a Papa az orosz fogság éveiből hozta magával

szenvedélyes baloldali eszmeiségét. Egy későbbi keszthelyi családi beszélgetésnél említette, hogy az értelmiségi magyar hadifoglyoknak szervezett politikai, ideológiai tanfolyamra vezényelték és ott ismerte meg a marxizmus alapjait. Ezzel az útravalóval érkezett haza.

A Nagyvárad és Zalaegerszeg között a háború, a fogság okán megszakadt családi kötelékek újrateremtése után eltökélt szándéka volt együtt tartani a családot. A szüleit, a Szilágyi nagypapáékat, ha csak tehette, velünk együtt városról városra költöztette. A másik célja a visszatérés volt a szűkebb hazához, a Tiszántúlhoz. Ezeknek rendelte alá minden lépését. Tíz évig tartott a békés-békétlen évek odisszeája, amíg Zalaegerszeg Szentendre, Nagykőrös zátonyai körül araszolva és a Dunántúl szerelmese, a Mama finoman keserű ellenállását is leküzdve befutott a remények hajója Nyíregyházára.

Internetes kalandozásaim során valamikor 2005-ben egy idegen, mégis párhuzamos vallomás került a szemem elé. Papa nem hagyott rám idézhető történeteket a hadifogoly évekből, de az Országos Széchenyi Könyvtárban őrzött hadifogoly visszaemlékezések közül az egyik ugyanabból a szovjet fogolytáborból származik. Erdődi András (Budapest) mondatai idekívánkoznak:

„Csellel sikerült hamarabb hazatérnem. A sahti (Donyec-medence) táborban sokan meghaltak, különösen tavasszal. Ilyenkor 2-3 barakkot összevontak. A háborúnak már régen vége volt, de a hazatérésről szó sem esett. Miután én minél előbb haza akartam kerülni, valamilyen trükköt kellett kieszelnem. Egy korábbi baleset miatt nagy forradás volt a bal karomon. Egy kanállal jól megütöttem a könyökömet, amitől a karom is megdagadt. Az orvosi vizsgálaton azt hazudtam, hogy korábban csonttébécém volt, amit a forradás is bizonyít, valószínűleg most ismét kiújult. Mivel az egészségügyiek nagyon féltek a tébécétől, rögtön elszállítottak a cserkeszi hadifogolykórházba. Ott töltöttem 1946-47 telét német, néhány magyar és román beteg között. Itt sokkal jobb ellátást kaptunk, mint a táborban, és a hízás veszélye "fenyegetett". Márpedig akkor nincs hazamenetel - gondoltam. Ezért ételadagomat mással megosztottam, rászoktam a dohányzásra, hogy ne legyen étvágyam. Így sikerült leromlott fizikai állapotomat fenntartani, azaz nem meggyógyulni. Néhány hónapi kezelés után lemondtak rólam, és egy Urálból jövő szerelvénnyre osztottak be. Így kerültem haza hamarabb.”

Fejtágítók és az árnyak a falon

A hatalomhoz gyürkőző rendszer szervezői számára kincset ért a Rákosi-éra küszöbén orosz fogságból hazatért baloldali érzelmű és némi marxista felkészültséggel is rendelkező fiatal tanár: a városi tanügyi hatóságnál kapott állást és attól a perctől, 1948 őszétől huszonöt éven át tanácsok oktatási osztályain és gimnázium igazgatóként kereste a kenyerét és szolgálta őszinte, naiv, sőt gyakorta küzdő hittel a szocialista oktatásügyet. És ahogyan sóvárgott az ő szabolcsi szűkebb hazájáért, ugyanúgy vágyakozott, hogy egyszer még taníthat magyar irodalmat és francia nyelvet. Katedrán, szeretett diákjai előtt.

A zalaegerszegi Ságvári iskola egyszobás szolgálati lakásából 1949 márciusában a most már újra háromtagú családnk átköltözött a vasút mögött, a sínekkel párhuzamosan futó hol fülig poros, hol nyakig sáros Bíró Márton utcába, annak is egy vakolatlan, ijesztően rideg házába. Frissen épült pedagógus lakás volt ez. Hátról, a sáros udvar felől félkész beton lépcsőn és a terasznak szánt durva betonlapon át lehetett egyenesen a szobába lépni. A helyiség közepén nagy kerek asztal terpeszkedett, fölötte textilszigetelésű csupasz villanydróton lógott le a mennyezetről a lámpa, ami nem volt egyéb, mint egy foglalatba becsavart 25-ös égő. Egy héten többször is megesett, hogy esténként néhányszor kialudt, ilyenkor órákig pislákoló gyertya mellett vagy a petróleumlámpa sápkóros fényénél üdögéltünk. Az áramszünet mindennapi életünk természetes részévé vált.

Hány meg hány késő esti rettegésem színhelye volt ez a szoba. A Mama és a Papa az iskolai munka után esténként szemináriumra járt, amit maguk között fejtágítónak neveztek. A fejtágítást valami szörnyű kínzásnak véltem. Az ilyen magányosan töltött szemináriumi estéken hétesztendős gyermeki fantáziámmal rémítően valóságos jeleneteknek hittem a mindig huzatos lakásban gyertya lángjától imbolygó árnyakat. Látni véltem, amint kezükben puskával, foguk között késsel a falakon áttörve nagy tüzes szekér mögül rontanak rám az „osztályidegen elemek, az imperializmus hazai szekértolói”. És mire a Mamáék hazaérnek – gondoltam – engem ezek az elemek elrabolnak és elpusztítanak. A szemináriumi brosúrákban olvastam ezekről az elemekről, amikor Karácsony után már írástudó lettem. Rettegésben tartottak az áramszüneti gyertyalángok, az árnyak és a kibetűzgetett brosúra-lektúr impressziói, emiatt a gyéren fűtött rideg szoba magányosságában

ijedten a szék fölé húztam a lábamat és kényelmetlen törökülésben, pokrócba csavarodva, mégis fázós vacogással vártam a szabadítást: szüleim hazaérkezését a szemináriumról. Este tíz is elmúlt ilyenkor a hangosan ketyegő nagy vekkeren. Amint végre együtt volt a család, visszaemlékeztem a Mama aznap reggeli búcsúszavaira, melyek ezeknek az éveknek családi szállóigéjévé lettek: „Nem megyünk messzire, de sokáig leszünk”. A fejtágítókról holtfáradtan érkeztek haza, ilyenkor már csak szűkszavú beszélgetésekre, ahogy a Papa mondta, „családi tanácsra” futotta. A kései vacsora után, amit a Mama már előző nap vagy esetleg aznap hajnalban megfőzött, elhangzott a Papa kedvenc mondása: "Tegyük el magunkat holnapra".

Agitátor rövidnadrágban

Szombat volt 1949 május 14-én. Hétévesen nem sejtettem, hogy életem első politikai munkáját végzem és elkövetem az első és mindeddig(!) utolsó bűncselekményemet. Kampánycsendet sértettem három vagy négy kék nyakkendőös kisdobos társammal együtt. A városi úttörő titkártól, Szluka Emil pajtástól kaptuk a feladatot, hogy iskolánk udvarán bekiáltásokkal zavarjuk meg a reakciós kisgazdák szürkületkor kezdődő kisgyűlését. A Ságvári Endre iskola udvarát füves dombok szabdalják, maga az épület is ilyen magaslatra épült. Politikai feladattal megbízott kis csapatunk – mintha számháborút játszanánk – a sányszerű dombok között cikázva és meg-megbújva hol innen, hol onnan rikkantotta a beszajkózott jelmondatot, népfront kommunista képviselőjelöltje nevét: „Éljen Vasvári!”.....„Éljen Vasvári!”.....„Éljen Vasvári!”

Másnap a választáson természetesen győztek is a „mieink”, diadalt aratott a politikai harcuk, amint ezt a hófehér kaucsuk keretes napszemüvegétől elválaszthatatlan Szluka pajtás másnap tudunkra adta. Most, hatvan év múltán az internet-őrízte dokumentum halmazból halászom ki a hivatalos jelentést az 1949-es tavasz zalaegerszegi történéseiről. Így ma pontosíthatom, milyen szemináriumok miatt reszkettem a hideg lakásban és mit szolgált a mi kisdobos csapatunk. Íme a korabeli dokumentum [Seress János: Zalaegerszeg. Dokumentumok a város történetéből. Szerk.: Gyimesi Endre. Zalaegerszeg, 1985.] néhány részlete:

„Városi pártbizottsági jelentés a választásokról

Zalaegerszeg, 1949. május 26.

Pártunk vezetése mellett a Függetlenségi Népfront zászlaja alatt lefolyt választási küzdelemben Zalaegerszeg város területén a szavazók 98,5 %-a a Függetlenségi Népfontra adta le szavazatát. Ez az eredmény azt mutatja, hogy a Zalaegerszegi Pártbizottság és az alapszervezetek a választási politikai kampány során hatalmas munkát végeztek és szép eredményt értek el.

Az előkészületek április 11-én az agitációs iskola vezetőinek kiképzésével kezdődtek, ahol az erre a munkára beállított hatvan elvtárs öt napon át odaadón tanult. Április 19-től 23-ig, öt estén keresztül, 550 agitátorunk tanult lelkesen és szorgalmasan, a lemorzsolódás egészen kis százalék volt.

[- - -]

Május elseje után erőteljesebben indult meg az egyéni agitáció, sorozatos kisgyűlések tartása, a tömegek között végzett felvilágosító munka. Mint második nagy erőpróbáról kell megemlékeznünk Rákosi elvtárs május 7-i fogadtatásáról, melyre mintegy 4-5 ezer ember jött össze. A május 8-i celldömölki nagygyűlésre Zalaegerszegről mintegy 2600-2800 dolgozó vonult fel, köztük 300-400 fiatal.

A választás napja (május 15) maga is népünnepély volt. Reggel hat órától éjfélig szünet nélküli mozgás, éneklés az utcán. Délelőtt az üzemek, hivatalok színpompás felvonulása, délután a központi színpad előtt mintegy háromezer ember nézte végig a kultúrműsort. Akik leszavaztak, vidáman énekeltek, táncoltak a késő esti órákig. Rendzavarásra, provokációra sehol sem került sor, és megfelelő időben a szavazás véget is ért.

[- - -]

A választási kampány idején mintegy 120-130 területi és üzemi kisgyűlést tartottunk, melyeken hozzávetőleges becslés szerint 6000-6500 emberrel beszéltünk. Igen nagy szolgálatot tettek falujáróink, akik igen nagy áldozatokat hoztak, rendkívüli nagy erőpróbáról tettek tanúságot, amikor fáradságot nem nézve, nagyon sokszor éjjeli órákban tértek haza gyalogosan, esőben, sárban. Falujáróink megszerettették magukat a falusi néppel. A falujáró munkában előnyösen vált be a szövetséges pártok tagjainak részvétele.

[- - -] “

Így vettem részt hétéves fejjel az idővel átkossá rongyolódott Rákosi-rendszer alapjainak lerakásában. Talán ez volt az első jel, hogy izgalmas, életem színes évei a hatalom és a történelem félárnyékában követik majd egymást.

A szépreményű lottózásra még majdnem egy évtizedet kellett várni, amikor apai nagyapán, Szilágyi István – aki velünk egyidejűleg ugyancsak Zalaegerszegen lakott a nagymamával – 1949-től a békekölcsönbe vetette minden hitét. Sosem volt gazdag ember, s most a békekölcsön sorsolásoktól várta a nagy szerencsét. Reménykedve mondogatta nekem, hogy „meglásd Szabolcska, egyszer megütjük a főnyereményt.” Néhány kötvényre rá is írta a nevemet és egy kalendárium fedelének belső oldalára le is jegyeztette velem a számokat, hogy én is figyeljem a húzásokat. Ha épp az én kötvényeim lesznek szerencsések, akkor bizony gazdag ember leszek!

Harmadik Békekölcsön kötvény 1952-ből

Szegényke sohasem lett gazdag ember, amikor meghalt, nem sokkal több örökséget hagyott egyetlen fiára, a Papára, mint egy századelőt látott bajuszkötőt, egy éles dohánymetélő kést, pár csomag cigaretta papírt és egy szép kis bicskát, amelybe a neve volt begravírozva: Szilágyi István.

A csodás szerencse kilátásának megértéséhez manapság, a XXI. század elején némi magyarázat kívánkozik. Az 1949-ben meghirdetett ötéves terv (1950-54) költségeinek részbeni fedezésére a magyar kormány 1949-től 1955-ig kétféle lakossági államkölcsönt bocsátott ki: ötéves tervkölcsönt és békekölcsönöket. Először 1949 októberében, majd később még hat alkalommal fordult felhívással Magyarország dolgozó népéhez, hogy az ötéves terv beruházásainak teljesítéséhez, a "szocialista építőmunka meggyorsításához" járuljon hozzá spórolt pénzével. Az adakozás önkéntes volt, de a propaganda elég szigorúan figyelmeztetett az illendő kötvényjegyzésre, mint "hazafias kötelességre és a béke védelmére". Nem csak

nagyapám fantáziáját, hanem a névtelen költő-propagandistát is megihlette a kölcsönjegyzés magasztossága:

*Pénzünkből gyarapodjék,
Épüljön az ország,
Köszöntsön be minden házba
Öröm és boldogság.
Ki hazáját szereti,
Új kölcsönt jegyez ma,
Készítse forintjait
Minden dolgos gazda!*

A kötvényeket félévenként sorsolták. Szilágyi nagypapa nyert is egyszer-egyszer kétszáz, háromszáz forintot. Ezek voltak a legkisebb nyeremények. Fortuna istenasszony mindvégig távol tartott bennünket a 100 ezres főnyereménytől. A kötvényeimet valamikor az egész ügylet végén fizette ki az OTP névértékben. Ahogy a nagypapa pénzét az állam az inotai erőműbe, a visszakapott pénzt én is haladéktalanul beruháztam, mégpedig néhány tejszínhabos gesztenyepürébe, ami a vágyaim rangsorán jóval a kristálycukros zsíros kenyér fölött helyezkedett el.

Lassacskán le is ketyegtek a zalaegerszegi évek. Életrajzom első szakaszának végén, 1949 nyarára már négy települést mondhattam szűkebb hazámnak: voltam már nagyváradi, felcsúti, keszthelyi és zalaegerszegi.

A vajás kenyérnek két oldala van

1949 júniusa – 1950 júniusa között kerek egy esztendőt töltöttünk Szentendrén! A Papa, hogy egyre közelebbre araszoljunk szabolcsi kis hazájához, elvállalta, hogy az oktatás-szervezésben most itt teszi magát hasznossá. Ebben az akkor még korántsem a művészek alkotóhelyének, csak egy Pest-környéki szép és érdekes kisvárosnak számító településen jártam az általános iskola harmadik osztályát, és talán megbocsátják akkori iskolatársaim, de egyikünkre sem emlékszem. Pedig a gyermeki romantika, a kalandok, az iskolakerülés számára talán sehol a Föld kerekén egyetlen hely sem kínálhatott olyan pompás terepet, mint ez a

varázsos Duna-parti városka. Ha nem is emlékszem az ottani grundon, a vártemplom környékén megütköző „harcosaink” nevére, mégis magam előtt látom a Fő utca felől magasra, a templomkertbe meredeken vivő lépcsőn felfelé kaptató gyermeksereget. Évtizedekkel később, sok más várossal hasonlítva, ha emlékképeimben fel-felbukkant Szentendre, kimondottan dél-európai hangulatot idézek fel. Nem turista élményként, hanem kisdíákként, villanásnyi intermezzónak tűnő életpizód gyanánt építhettem be memóriám honismereti tárába, hogy a török világ megszűnése után a magyarok mellett szerbek, dalmátok, szlovákok, német és görög telepések népesítették be Szentendrét. A Várdombon a templomkert, a kétemeletes iskola magas fehér főkerítése a Rákóczi Ferenc utcában, a Domtsa utcai lakásunk udvara és a dunai strand gyermekkorom egyetlen olyan esztendejének helyszínei voltak, amelyben semmiféle közéleti hatás nem ért. Itt nem váltam koravénné, a „politizáló” Zalaegerszeg után újra gyerek lehettem. A dunai strand hangszórójából a kor népszerű énekes-humoristája, Kazal László is hirdette, hogy köröskörül szép, jó és békés a világunk: *„Egy dunaparti csónakházban / nagy a jókedv minden nap. / Úszik az ember boldogságban / és a jó dunavíz hívogat...”* A különös városka girbegurba utcáin, sikátorai között a mi gyermekvilágunkat ott és akkor szerencsére valóban nem érte útol a politika vagy legalábbis mi nem vettük észre. A Mama is óvott az ilyen hatásoktól. Betegágyban lázasan áhítattal hallgattam a Mama szuggesztív felolvasásait, így ismertem meg Arany Toldi trilógiáját. De amikor csak tudtam, kíváncsiskodva böngésztem Iljin-Szegal vastag könyvét, a *Hogyan lett az ember óriás-t*, azt a két tégl méretű kötetet, amely a világ fejlődéstörténetét egyszerű, érthető, színes nyelvezettel magyarázta el nekem, a dialektikára fogékony, az anyagelvűséget jól befogadó kisgyerekeknek. Ezzel a művel ébresztettem fel magamban az önképzést az iskolai tanulmányoknál mindig többre becsülő autodidakta embert.

Könyv, amelyből megértettem a Világot

Szentendrén, valahol a fura nevű utcában az egerszeginél barátságosabb szolgálati lakást kaptunk. Az alacsony földszintes házba itt is az udvarról léphettünk be és mellettünk ugyanilyen udvarra nyíló lakásokban mások is laktak. Tőszomszédunk Mili néni, az özvegy grófnő és Bizsuka nevű fehér pincsi kutyája volt. Barátságban éltünk, mert a szüleim az osztályharcot sohasem emelték át a magánélet szférájába. Pedig ha igazán hűségesegek lettünk volna a vezető munkásosztályhoz, illett volna elítélnünk Mili néni kispolgári csökevényét, arisztokratikus allűrjeit. A megvetendő allűr abban öltött testet, hogy Bizsuka csakis úgy volt hajlandó elfogyasztani a vajjas kenyeret, ha mindkét oldalán meg volt vajazva. Ha megkínáltuk, Bizsuka az orrával felfordította a kenyeret, majd tüzetesen megvizsgálta, fogyasztható-e vagy sem. Mi, gyerkőcök az egyoldalasan kent zsíros kenyeret majszoltuk, a fizetés utáni napokban feljavítva, kristálycukorral meghintve. Mili nénit Bizsu kutyástól így is szerettük. Még az sem tette őt ellenszenvenné, hogy a keszthelyi apácáknál már megutált csukamájolajat ő szerezte be nekünk. A háború utáni vérszegény gyerekek karbantartását szolgálta ez csakúgy, mint a kínai vasbor, s amikor nem lehetett hozzájutni, a szervezet vashiányának pótlására a Mama esténként sűrűn szurkált vasszegeket egy-egy almába, majd reggel az így „vastartalommal dúsított” almát kellett elfogyasztanom. Az arisztokrata néni rajongott a gyerekekért. Ha egy kis ládalekvárra, vagy ahogy ő nevezte, marmeládra tett szert, uzsonnára hívta az udvarban lakó proligyereket, a két utcával odébb lakó, mindig hófehér térdzokniban érkező jólfésült unokaöccseit és engem, a kommunista tanár fiát. Ahányan voltunk, annyiféle néven majszoltuk a vastag fehér kenyérré felkockázott gyümölcsízt. Géza, a hadirokkant fuvarosék gyereke Hitler-szalonnának mondta.

A szentendrei idill jelenetei voltak ezek, pedig köröskörül már javában dübörgött a Rákosiféle sztálinizmus gépezete. A Papát is valamilyen államosítási megbízással küldték ide. Az akkoriban kinevezett oktatási miniszterhelyettes Jóboru Magda, még Zalaegerszegről hívatta Papát a minisztériumba, s oda én is elkísérhettem. Életem első pesti kirándulása volt ez, amelyből nem a Vidám Park élménye maradt meg bennem, hanem valahol a pesti belvárosban az a gigantikus méretű érdekes kép, amit ha oldalról néztünk, Lenint láttuk, szembenézve Sztálint, a másik oldalról pedig Rákosi Mátyást. És milyen izgalmas volt a minisztériumi „páternosztér” lift, amibe csak ki-be kellett lépegetni! Kétszer is végimentünk vele

oda-vissza a sok emeleten át, de a Papa arra nem volt hajlandó benmaradni, hadd forduljon át velünk tótágast állva a fura perpetuum mobile. A liftezés után bementünk egy tágas irodába, s ott a nagy, fényes, barna asztal mellé ültetett minket a Magda néni; szigorú mondata azután meghatározta az 1950/51-es tanévünket: *„Szilágyi elvtárs, kedves Béla, az új tanévtől Szentendrén lesznek feladatok, oda kell költöznötök...”* Oda is költöztünk.

Nem tudom, mi lehetett a Papa politikai vagy szakmai feladata Szentendre oktatás-szervezésében. A Ferenczy Múzeum mai honlapjáról igyekszem hiteles korszakot nyerni: *„Nem kis nehézséggel járt a szocialista rendszerre való átállás, a közhivatalok átalakítása, újak szervezése. Az 1950-es évek elejéig a város vezetése szinte csak a mezőgazdasággal tudott foglalkozni, állandó feladata a beszolgáltatások biztosítása, ellenőrzése volt. [- -] Az 1950-es évek második felétől előtérbe került a kulturális és a kommunális fejlesztés kérdése. Megkezdődött a kisváros valódi városias jellegének kiépítése. A város vezetésének ez kettős feladatot jelentett: megtartani az eredeti városképet, miközben megteremti a lakosság számára a 20. századi modern életforma feltételeit.”*

De sajnos a mi 1950-es évünkről egy szót sem jegyzett fel a szentendrei helytörténetnek ez a forrásmunkája. Szentendre – hullámzó utcáival, csodás, bár az odavetődött kisgyerek szemében ijesztő, tekintélyt parancsoló kőkapuival, lépcsőivel, keskeny sikátoraival még ha elragadó gyöngyszeme is a Hazának – számomra azért mindig idegen idegenforgalmi nevezetesség marad. Azért talán, mert – restellem! – az egyetlen tanév egyetlen baráti szálát sem tudott tartóssá, emlékezetessé fenni.

„Hej Nagykőrös híres város”

Jóboru Magda néni tartotta az ígéretét, hogy csak egyetlen szentendrei tanévről lesz szó. Amint kitört az 1951-es vakáció, meg is jött az áthelyezés Nagykőrösre, megint egy arasszal közelebb a Nyírséghez, Szatmárhoz. Ahogy bútorainkért begördült a rozoga Csepel

Nagykőrös. Ilyennek maradt meg emlékezetemben

teherautó, elszontyolodtam. Tudtam, nincs többé dunai strand, nincs HÉV-en utazgatás, a templom-kerti kalandoknak is vége... Nem kárpótol, hogy a sofőr mellett ülhettem, amíg Nagykőrösre, az Arany János utca 3. számhoz nem értünk.

Utcára nyíló fehér spalettás nagy ablakaival, zöldre festett, hatalmas kulcsokkal nyíló kapujával igazi mezővárosi polgárház, egy jómódú parasztcsaládtól, a kor minősítő kategóriája szerint kulákoktól elvett, államosított ház volt ez. Az eredeti tulajdonosnak, a Bényei családnak, a két nővérnek, Irénke néninek, Teca néninek és huszonéves fiaiknak, meghagyták a ház hátsó felét, benne két szobát és egy udvari nyári konyhát. Az udvar egykori mosókonyhájába részeges, kétgyermekes, bor- és krumplifőzelék-szagú lumpenproletár családot költöztettek. Ez volt a Gál család.

A hátsó kulák-lakástól egy ajtó elé húzott fekete ódon ruhásszekrényrel az utcafronton elkülönített két szoba, konyha, előszoba lett az Arany János Gimnázium épp kinevezett igazgatójának szolgálati lakása. Fürdőszoba nem volt benne, legalábbis a mi lakrészünkben nem volt. A jól szellőztethető, udvarra nyíló előszobában függönnyel kellett elkülönítenünk egy kis sarkot a tisztálkodás és a fiziológiai szükség intim szolgálatára. Zománcozott lavór, szürke bádóg vödör lett a télen fűthetetlen kis helyiség berendezése, a heti nagyfürdéshez bádóg dézsában melegítettük a vizet. A beton padlót egy házaló cigány asszonytól vásárolt tarkabarka rongyszőnyeg szigetelte „melegebbre”. Gyerekszobám a szoba alkóvszerű, öblös mélyedésében kapott helyet, leválasztva egy karnison ide-oda húzogatható súlyos, kétrészre vágott barna posztóval, ami azelőtt pokróc volt. A konyhában azért csöppnyi luxus is volt, mégpedig a barokk bútornak is elfogadható vaskos faborítású hűtőláda, amelynek mély cintartályába a Papa kétszer egy héten csúsztatta be a jégtáblákat. A ház előtt megállt a jegeskocsis, a csengettyűszóra ki kellett menni a jégért. Egy másik napon a szódás jött,

A szájharmonikát a Mama is szívesen hallgatta

lovaskocsiján a csengő mélyebb hangfekvésben és lustább ritmussal lármázta fel az utca népét.

Nem tudtam, hogy a hátsó házrészben élő szelídlelkű Bényeiék a mi osztályellenségeink, Gál, a részeges proletár pedig az élcsapat tagja, mi pedig haladó értelmiségként ékelődünk közjük. Lehetett volna akár a „munkás-paraszt-értelmiségi egység” háza is a miénk, csak hogy a kulákék kakukktojásnak és nem parasztnak számítottak ebben a majdnem haladó házközösségben. A zalaegerszegi szemináriumi estékről rám ragadt „öntudat” itt már tompult, mert noha szüleim – a Mama szóhasználatával – hithű baloldaliak voltak, engem korántsem az osztályharc küzdő szellemében neveltek. Pedig micsoda évek voltak ezek... a hírhedt ötvenes évek első fele! A ház lakói közé, ki tudja, miért, nem szüremlett be a gyűlölködés, gyanakvás korszellem. Az első hetekben a rémület és a bizalmatlanság feszítette a ház őshonosában a hangulatot, ám ahogy peregtek a hetek vagy talán hónapok is eltelhettek, oldódott a feszültség az Arany János utca 3. szám alatt. Sanyika, a kulákék húsz-huszonöt év körüli kisebbik fia fürge léptekkel napjában többször végigszáguldott az udvari járdán és bekiáltotta a szép időben örökké nyitva tartott előszobánkba az aktuális időjárás jelentést: „Záporosó, zivatar várható, éjszakára pedig lehülés...” A prognózishoz gondosan hozzáillesztette, hogy ezt ő a Kossuth Rádióban hallotta. Úgy gondoltuk, s magunkban meg is mosolyogtuk, hogy Sanyika kissé hibbant időjárás-mániás, pedig ha átértékeltük volna a helyzetüket, ha megfejtették volna ennek a konspirációs trükknek a lényegét, rájöhetünk volna, hogy Sanyika nem hibbant meg, de még csak nem is hóbortos. Ő a bátyját, a pár évvel korosabb Danikát fedezte ezzel a mániákus, amatőr meteorológiai szerepjátszásával. Danika rádiószerelő kisiparosként tartotta el a családot. Olyan hatlámipás rádiókat szerelt-javított, amelyeken apáink és nagyapáink izgulhatták végig az 1936-os berlini olimpiát, majd titokban figyelemmel kísérték a második világháború londoni vagy moszkvai jelentéseit. Nos házunk hátsó részének apró szobácskájában ezeken a készülékeken nem csak a Kossuth és a Petőfi szólt, hanem az Amerika Hangja és 1951 május 1-től a Szabad Európa Rádió is.

Sanyika mániákus záporosó-zivataros prognózisait tévesen lelki sérülésnek diagnosztizálta a ház. A bátyja, Danika még egy másik ködösítésről is gondoskodott. Fülledt nyári vasárnap délelőtt volt, kijött az udvarra, ahol épp a proletárék 5-6 éves

fiacskájával, Bazsikával labdáztam. Behívott bennünket a forrasztópákákkal, drótokkal, szétszedett készülékekkel zsúfolt, s egy világvevő rádió zöld macskaszemétől sejtelmes, ablak nélküli kis szobájába. Ott Irénke-néni készítette málnaszörppel kínált bennünket és mondta: „na most figyeljete!” A rádióból felhangzott a Csinn-bumm cirkusz szignálja, 1951 szeptember 15-e, szombat volt. Hamarosan ebből az egycsapásra megkedvelt műsorból ismeretük meg a kor legkiválóbb színészeit. Amint később az Aranycsapat focistáit, úgy a Csinn-bumm cirkusz szereplőit is tudta sorolni minden gyerkőc (Kelemen: Bilicsi Tivadar, Szamóca: Keleti László, Bukfenc: Pethes Sándor, Robi: Rátonyi Róbert, Muszklí Miska: Várhelyi Endre, Emilke: Komlós Vilmos, Panni: Vörösmarty Lili, Timót: Hlatky László, Bummocska: Kiss Manyi, Privigyák: Pethes Ferenc, Bikkmack: Ascher Oszkár). Az ötvenes évek küszöbén a sportközvetítések mellett kétségkívül a Csinn-bumm cirkusz volt a Magyar Rádió leghallgatottabb műsora.

Nikotin és mérgezett krumplifőzelék

Rászoktunk a műsorra, mondogattuk is fűnek-fának, hogy még a rádiószerelő Danika bácsi is a Csinn-bumm cirkuszt hallgatja. Danika pedig a mi híresztelésünk mögé rejtőzve bezárkózhatott és amint az imperializmus nagykőrösi szekértolójához, a kulákiúhoz illett, hallgathatta az ellenséges adásokat, amint arra hamarosan fény is derült. Egy kora reggel két szúrós szemű, sápadt arcú, barna bőrkabátos férfi sietett ki a kapun, azután nemsokára hordágyas emberek jöttek és a hátsó lakás felől pokróccal letakart testet vittek ki a sötétszürke autóba. Teca nénitől, Danika édesanyjától később hallottuk, hogy politikai detektívek jöttek, de élve nem tudták elvinni a fiát. Ahogy meghallotta az ávósok dörömbölését, üvegcséből kiitta a korábban elkészített permetező nikotinoldatot.

A friss szenzációk természete szerint hamar elült a „rendkívüli esemény”-keltette izgalom. Talán minket, tizenéves srácokat jobban feltüzelt az élő detektív-történet, mint a felnőtteket, akik 1951-ben életük rettegett eseményeként élték meg az ÁVO-val való találkozásokat. Nekünk, a Timur és csapatán meg a Makszimkán és a Zója című szovjet filmekben és az osztálytársunktól, Pesti Banditól kölcsönzött filléres detektívregényeken, cowboy-könyveken nevelődő gyerekeknek nem egyéb, mint kalandos szembenézés volt ez az öngyilkos szomszéd sorsával. Fantáziánk

legendákat szőtt Danika köré, aki mi egyéb lehetett, mint amerikai imperialista kém. Súlyos erkölcsi ítéletünkön ez a Csinn-bumm cirkusz azért egy picit enyhített.

A röpke szentendrei idill után durva élményként robbantak be az első átélések Arany János híres városában. Újabb pár hónap múlva ismét drámai jelenet játszódott le az Arany János utca 3. számú földszintes polgárházban. A továbbszolgáló honvéd tiszthelyettesnek bevonult lumpenproletárunk, kis barátom, Gál Balázska (Bazsika) apja vacsoránál mérget öntött a krumplifőzelékbe. Reggel megint jöttek a rendőrök és nyomukban a hordágyas emberek... A ház legendája új részlettel gazdagodott. Az utcabeli gyerekek szüleiktől úgy hallották, hogy a Kecskeméti úti laktanyában ruházati raktárosként szolgáló géhás őrmester lopott. A vizsgálók már a nyomában szimatoltak, lihegésüket a tarkóján érezte, azért rántotta magát családotól a halálba. Ebben ugyan kevesen hittek, az emberek elfogadhatóbbnak tartották azt a változatot, miszerint az önkéntes családirtás inkább Danika sikertelen letartóztatásával, öngyilkosságával hozható összefüggésbe. Félős, képzelődő fiúcska voltam akkoriban, besötétedés után a kísértetek miatt semmi áron nem mentem volna hátra az udvarba, ahonnan kis barátomat és az egész családot elvitték boncolásra. Bazsika halála miatt sokáig bánkódtam. Szomorúan nézegettem a háztetőn az őrmester elárvult galambjait is. Magokat vettünk nekik, amíg el nem vitte őket a családirtó ember galambász társa.

Nem minden volt ilyen gyászosan sötét a házunk táján. Ha néha felmásztam az udvar sarkában a meggyfára, abból a magaslesből a zöld levelek álcatakarásából gyönyörködtem ébredező „férfiasságom” első vágyainak célpontjában, a szomszédék tizenkét éves szőke kislányában, annak pillangó röptű rövid szoknyájában. Még nem tudatosult bennem, hogy az ötödikes nagylánynak nemhogy a szoknyaaljáig, de még a bokájáig sem érhet fel egy negyedikes kisleány.

Haverom Jura, a szovjet tiszt fia

Felfedező hajlamom a szomszédék lányánál többre, másra is kíváncsivá tett. Vakáció előzte meg az első kőrösi tanévet, csatangoltam is eleget a város utcáin,

terein. Egy ilyen júliusi városfelderítő csavargás hozott össze Jurával, az orosz fiúval.

Jura a többi nagykőrösi „szovjeckij málcshoz” hasonlóan a helybeli szovjet katonaság magas rangú tisztjének gyermeke volt. A fiú neve valójában Vjacseszláv Orehov volt, ki tudja, miért hívtuk Jurának. A főtiszti családok nem a Kecskeméti úti laktanyában éltek, hanem a város központjában, a Szász Károly utca és a Dalmadi Győző utca által határolt háromszögön belüli földszintes, sárga házakban székelő parancsnokságához közel, a Rákóczi Ferenc utcában, annak szintúgy földszintes házaiban. Talán nem is a helyőrségük, hanem valamilyen magasabb egység (esetleg a hadseregcsoport) hadvezetése irányította itt a magyar Alföld középtájában, Pesttől alig 80 kilométernyire. Katonaviselt és némi történelmi tapasztalattal átitatott emberként ma sem értem világosan, hogy a zártságáról nevezetes szovjet hadsereg katonatisztjeinek és családjaiknak miért engedélyeztek egyfajta liberális könnyítést, szívélyes barátkozást a helybeli magyar lakossággal. Próbálom összetákolni a logikus magyarázat építményét: talán ezeknek a tiszteknek és a családoknak, így az én Jura barátomnak is központilag átgondolt, megtervezett és parancsba foglalt feladata volt, hogy fonjanak rokonszenv-gyűrűt az „ideiglenesen hazánkban állomásozó” szovjet hadsereg köré. Ki tudja, nem a politrukok által irányított és a katonai elhárítással ellenőrzött, jelentett barátkozásnak köszönhetem-e azt a számomra életre szóló kincset, az orosz nyelvismeretem jó alapjait. No persze az akkor hozzám hasonlóan tízesztendő Jura aligha tudta, hogy mondjuk az SZKP Politikai Bizottsága szándéka, irányelve szerint köt velem barátságot. Sokkal inkább elképzelhető, hogy ő is az ideiglenesen nálunk táborozó szovjet pionír internacionalista kötelességének tett eleget 1951 júliusától. Azt sem tartom kizártnak, hogy a szovjet tiszti családok csak a bennszülött elittel lehettek kapcsolatban. Lehetséges, hogy Jura arra kapott engedélyt(?), hogy a nagykőrösi Arany János gimnázium frissen kinevezett baloldali érzelmű és MDP-tag igazgatójának fiával barátkozzon. Legyen így vagy úgy, Jurával a barna gumilabdám hozott össze. Az Arany János utcából nyíló Berzsenyi utca elején volt egy pár négyzetméteres üres, füves telek, ott rugdostunk egykapura. Fociban én bizonyultam jobbnak és ezt Jura ügyetlenül rejtett fájdalommal viselte el. Matematika füzetével vett revánsot rajtam. A számára vesztes meccs után, ismeretségünk második napján elhozta a szovjet iskola negyedikes matek könyvét és a vakációs kockás füzetét. Egyszerű szavakkal és mutogatással elmagyarázta, hogy nem kötelező, nem a tanárunktól kapott

feladatokat old meg. Hadmérnök akar lenni, ezért fontos neki a matematika. Kinyitotta a füzetét és én máig sem felejthető csodát láttam. Az oldalakat gyökvonások, egyenletek számomra máig is szinte felfoghatatlan sorai töltötték meg. Jóval később, gimnáziumi éveimben ismertem meg ezeket a hosszúra nyúlt „V” betűket és a velük együtt járó gyökvonás műveletét. Pontosítok: ezeket igyekeztek velem megismertetni üldözőim, a tehetségtelenségem felett kitartóan kesergő matematika tanáraink.

Jura pedagógiai érzéssel vagy csak empátiás készséggel megáldott barátunk bizonyult. Érezte, hogy az oroszul mit sem tudó magyar fiúnak türelmes és szemléletes magyarázkodásra van szüksége. Ha megakadtunk a beszélgetésben, Jura kézzel-lábbal és ügyes kis rajzokkal illusztrált. Erre a célra készenlétben tartottunk egy sima lapú irkát. Focizás közben tanultam meg az első orosz kifejezéseket. Amikor Jura gurította be a labdát a kapuba így dicsérgette magát: „*nu ládná!*” (na jól van), ám amikor én rúgtam neki gólt, megtanulhattam egy másik mondást: „*éta plóha*” (ez rossz) és a bosszankodását udvariasra váltó szót - „*málágyec!*” (derék dolog). Minden nap ittam magamba a frissen felfedezett varázslatos idegen nyelv szókincsét. A nyelvtanulásban – amint a labdajátékban is – én bizonyultam eminensnek. Szüleim boldogan vették tudomásul, hogy fiuk az ő humán adottságukat, mindenelekőt a nyelvérzékét örökölte tőlük. A Jurához fűződő barátság első heteiben éspedig pontosan a névnapomra hatalmas piros kötésű könyvet kaptam a Papától, Hadrovics-Gáldi: Orosz-magyar szótárát, amelynek első kiadása épp ebben az évben jelent meg és amelyet máig féltve őrzök varsói házi könyvtáram szűkre zsugorodott polcain. Jura gyakorlati nyelvoktatása a Hadrovics-Gáldi támogatásával utat nyitott előttem az alaposabb orosz nyelvismerethez és az orosz kultúra értékeihez.

1951 szeptember 1. – az első nagykőrösi tanévnyitóm a lakásunktól alig százötven-kétszáz méterre lévő Mentovich utca 2 sz. alatti általános iskolában (ma ez a 220 éves intézmény Nagykőrösi Kolping Katolikus Általános Iskola néven újjólag egyházi fenntartású). Negyedikes lettem. Nem elég, hogy ridegségével és emlékezőt sem érő tanári karával életem talán legkevésbé izgalmas helyszíne volt ez, itt sikerült megsejtenem, hogy soha életemben nem lesz szükségem a reál tudományok mélyebb ismeretére. Igazolja is ezt hatvanhét életem praktikája. Korántsem dicsőség, mindössze tény, hogy a természettudományos

alapismereteket – kiérdemelve a rossz és legrosszabb iskolai osztályzatokat – igyekeztem hanyagolni. Ekkor még nem szolgáltam rá az engem molesztáló későbbi matematika, fizika és kémia tanárainm mély megvetésére. Ördög a szenteltvizet nem kerülgeti úgy, ahogyan én törekedtem távol tartani magamat ezektől az ismertektől. Be kell vallanom, hogy zenei tanulmányaim mégis csak megsínylették a matematikai logikán csiszolható összhangzattan megértését: vénségem bánata, hogy zeneelméleti felkészültségem immár nem bestoppolható foltoktól éktelenkedik, és kromatikus szájharmonikámon most sokszoros erőfeszitésembe kerül egy-egy félhangokkal tűzdelt dal gyakorlása. Nem is tudom, jogosult vagyok-e vigaszt, igazolást keresni távoli rokonom, Sárdy János gyermekkori emlékeiben, miután ő sem rajongott a számára sohasem kellő tárgyakért. A másik énekes fenomén, a nagyra becsült Yves Montand is – jó tíz esztendővel előzéssel velem egy hullámhosszon sóhajtott: „Bárcsak szeretni tudnám az iskolát, de mit csináljak!”

A Patay utcai zenetanulás 51-ben még várat magára, de ekkor már nőttön nő a szláv nyelv és a Szovjetunió iránti érdeklődésem, amit hamarosan szenvedélynek könyvelhettem el. Jura elbeszélései és a kor élénk propagandája nyomán a szovjet pionírok vakációs paradicsomáról, az Artyekről álmodozom. Az álom álom maradt, a Krímbe sohasem jutottam el, csak egy bélyeggyűjteményben egy 1935-ös szovjet postabélyegen láthattam.

A Kalasnyikov „műfordítója”

Érdeklődésemet a lehetőségekhez igazítottam: a magyar úttörők lapjában, a Pajtás Újságban bukkantam rá a magyar pionírral levelezni óhajtó zsitomiri ukrán kislány, a 12 éves Natasa Nadalszkaja címére. Az első, lelkes levélváltásunk után Natasa ötletére a Mama előfizette nekem a „Pionyerszkaja Pravdát”. Az egyszerű nyelvezetű újság, az új barátnő levelei, a közös játék Jurával fél év alatt egy még hibáktól gazos, de gátlásoktól mentes, bátor orosz

*Itt talált rá a zsitomiri Natasa
„a magyar pionírra”*

nyelvhasználathoz segítettek. A fáradhatatlan Jurával egy héten többször is hosszú sétákat tettünk az akkori disznópiac és a Cziffra-kert közötti két kilométeren és amit csak útba ejtettünk, legyen az tér, templom, emlékmű, posta, strand, park..., annak az orosz nevét megtanultam. Egy-egy közös csavargás több tucat szóval gazdagított. A Deák téren lévő könyvesboltba is gyakran beléptünk, ott orosz könyveket is árusítottak. Szüleim a karácsonyfa alá – kérésemre – egy halom szovjet meséskönyvet vásároltak ott, így a negyedikes téli szünetben el is készülhetett első „műfordításom”, a Zsoltüj áiszt (A sárga gólya) című kínai mese. Nem ez volt fordítói szárnypróbálgatásom egyetlen munkadarabja. A másik művel nem birkóztam meg, mert akármennyire is terjedelmes volt a nagyszótár, a hadiipari műszaki nyelv szókészlete hiányzott belőle. Jurával egy augusztusi délután kísértünk a Kecskeméti útra, amíg a barátom bambira valóért bement az apjához, a padpalkovnyikhoz, én a laktanya melletti parlagon bóklásztam és igencsak izgalmas leletre tettem szert. A gazos fűben összegyűrt, fehér fedelén sáros, puha könyvecskét találtam: a Kalasnyikov géppisztoly kezelésének orosz nyelvű leírását. Nehogy kémnek higgyen, Jura elől is eltitkoltam a zsákmányt. Úgy gondoltam, hogy ez is a nyelvgyakorlás, és lefordítom magyarra. Kivasaltam a gyűrött lapokat, majd pár hétig otthon a cserépkályha kihűlt tűzterében rejtegettem a Kalasnyikov leírását, végül napról napra erősödő lelkiismeret furdalás gyötört. Jurának beismertem a tettemet, kértem, vigye vissza a kis füzetet az apjának és mondja meg, hogy én semmi rosszat nem akartam. Másnap a podpalkovnyik magához hívott a lakásukra. Jura mamája, Galina néni süteménnyel kínált, sőt még valódi orosz teát is kaptam, de semmihez sem mertem nyúlni, nehogy észrevegyék a büntudattól ijedten reszkető ujjaimat. A parancsnoki kocsiból kipattant, belépett a lakásba és egyenesen hozzám tartott a hatalmas termetű széles vállú tiszt. A háborús regényekben, filmekben ilyennek ábrázolják a hadvezéreket, tábornokokat, „a jégmezők lovagját”, bár Jura apja csak alezredes volt.

Zubbonya zsebébe nyúlt, rám mosolygott és a kezembe nyomta a Kalasnyikov leírás vadonatúj, tiszta fedelű példányát. „*Éta uzsé tvájá knyízská – málágyec*” – (ez már a te könyved – derék fiú) mondta és barackot nyomott a fejemre.

Tanárségéd lettem

A második félév indult a Mentovich suliban, melynek zárása azután diákéletem első, de nem utolsó csapnivaló bizonyítványát hozta. Végérvényesen felszámoltam magamban és reménykedő szüleimben a jó tanuló pedagógus-gyerek vízióját. Kezemtől majdnem érintetlenek maradtak a természettudományos tárgyak tankönyvei. Táskámban a kedvetlenül, rendetlenül telefirkált füzeteket csak ballasztként hurcoltam. A dőreségekre pazarolható időmet az orosz nyelvbe való egyre mélyebbre hatolás foglalta le. A felső tagozat küszöbén ehhez illő hangulatban, jogos előítélettel fogadott, köszöntött a Mentovich tantestülete. Egyesegyedül az úttörő munkáért felelős fiatal tanárnő mozgalmi képzelőerejével látott bennem friss „kádert”. Az iskolai úttörőcsapatban a kulturális élet szervezéséért

**1955 április 4. Nagykőrös.
Az úttörőcsapat dobosa voltam.**

tett felelőssé. Ez gyakorlatilag abban teljesedett ki, hogy nekem kellett megtanítani minden óránál a „zakatolást”, ami ennek a kornak na divatos énekes-táncos társasjátéka volt. Kortársaim közül ki ne ismerné a bugyuta dalocskát, amelyre körben állva énekeltünk, táncoltunk:

*Hegyek, völgyek között zakatol a vonat,
Én a legszebb lányok/fiúk közül téged választalak.
Egy a jelszónk, tartós béke,
Állj közénk és harcolj érte...*

Néhány gyanakvó humán szakos tanár az első nyelvtan, irodalom, történelem és ének óra után joggal remélhette, hogy mégsem az új gimnázium igazgató elkényeztetett fiacskájával kell kivételezniük. Végül Ungvári Olga tanárnő személyében leltem szövetségesre, tantestületi osztályozó értekezleteken védőügyvédemre és – merészen állítom – baráttra.

Olga néni oroszos, pontosabban magyar-német szakos volt, mégis orosz nyelvet tanított hat évvel a háború után, amikor ilyen képesítésű nyelvtanár még gyéren akadt az országban. Tanárnőm talán kárpátalji származású volt, ismerte a cirill betűket és egyfajta intellektuális orosz konyhanyelvet is beszélt. Ez az „igyi szjudá, dáváj!”-nál több, Puskinnál, Tolsztojnál kevesebb volt. Az ötödik osztálytól kötelező orosz a szláv betűvetéssel indítva igyekezett a maga kedves, csendes modorában a gyerkőcök fejébe plántálni. Nehéz dolga volt. Nem elég, hogy esténként előre tanulta a tankönyvünket, hogy pár lépéssel előttünk járjon, az óráin kifinomult határozottsággal szembe kellett fordulnia a passzív rezisztencia akkor már feltámadt divathullámával, a kényszerű orosz nyelvtanulás közutálatával. A szülők rejtett politikai ellenállása és a durvára faragott rákosista szovjetbarát propaganda visszahatása mint bumeráng, sajnos a jóra való orosz nép ártatlan, csodaszép nyelvére és művészi értékeire csapott vissza.

Olga néni észrevette, hogy az óráin unatkozom, pedig a pedagógusgyerek lojalitásával iparkodtam úgy bekapcsolódni az óráiba, hogy le ne buktassam őt. Egy esetleges konfliktus megelőzésének szándékával Olga néni bizalmas beszélgetésre hívott. Megkért, segítsék neki hazavinni a javítandó dolgozatfüzeteket. Útközben oroszul elmeséltem neki Jurát, Natasát és a Pionyerszkájá Pravdát. Meghökken. Hálás volt, hogy az osztály előtt nem égettem őt. Bevallotta, amit sejtettem: nem tud sokkal többet a tanítványainál. Pár nappal a beszélgetés után őszi influenza járvány tört ki, Olga nénit a vírus tíz napra ágyba kényszerítette. Az orosz órák elmaradása reményében hurrázott a gyermeksereg. Mindenki tudta, hogy helyettesítés szóba se jöhet, mert másik orosz tanárt a diri úgysem tud idevarázsolni... illetve... mégis... Ekkor történt, hogy hívtak az igazgatói irodába, ahol már ott ült a sulis hírhedten legszigorúbb embere, a tornatanár. Nem sejtettem, mi vár rám, mégis nyugodtan vártam a sorsomra, tudtam, hogy történetesen tornaóráról nem lógtam. A direktor nem volt ott, a helyszín amúgy is csak a rám váró feladat súlyát volt hivatott nyomatékosítani, így hát a testnevelő közölte a „napiparancsot”: *„Olga néni javaslatára, az iskola igazgató és az édesapám egyetértésével a tanárnő betegsége idején minden osztályban te fogod megtartani az oroszórákat, én meg ott leszek veled és rendet tartok.”* Így is történt. Az influenza az órarendet összezilálta a Mentovichban, sorra elmaradtak a tornaórák, ám – a felsőbb tanügyi hatóság és a városi pártbizottság megnyugvására – iskolánkban nem szenvedett csorbát a baráti hős szovjet nép nyelvének oktatása. Szerencsére feleltetnem, osztályoznom nem

kellett. Ez mentett meg iskolatársasaim utálatától. Délutánonként meglátogattam Olga nénit és megbeszéltük a módszert, melyik osztályban mit és hogy tanítsak. Az évfáron a jó tanulók között én, a közepes bizonyítvány birtokosa is kaptam az igazgatótól jutalomkönyvet, Katajevtől a Távokban egy fehér vitorlát.

Olga néni Bazsov meséinek orosz nyelvű eredetijével és egy háromgombócos málnafagyival köszönte meg a „tanársegédi” munkát. Jurának is eldicsekedtem. Ő így nyugtázta a dolgokat: „*Nu ládná, málágyec!*” (Közepes bizonyítvánnyal nem hencegtem a példás szovjet kisdíjak előtt.)

A poéta és a Ljubityel

Mialatt oktatásommal a Mentovich sulis jó szándékú tanári kara közepesen gyengébb eredménnyel fáradozott, a Papa a nagy múltú Arany János gimnáziumot igazgatta, a Mama pedig 1951-55 között az agrár szakérettségi tanfolyamon tanította a magyar nyelvet és irodalmat.

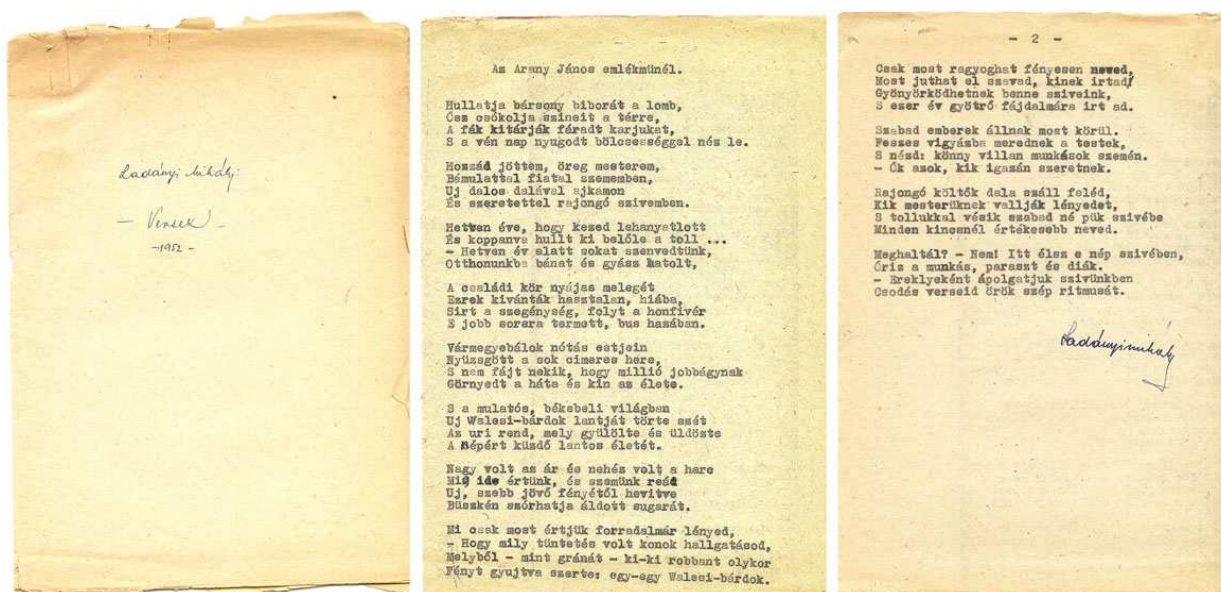
(Tisztában vagyok vele, hogy enyém az utolsó korosztály, amelynek még némi fogalma van, mi is a szakérettségi. Mi pedig már a temetők várólistáján vagyunk, tehát aligha üres szószaporítás a következő kis kitérő. Nos a magyar értelmiség összetételében a háború után mielőbbi gyökeres változtatásra volt szüksége a hatalomnak. 1948-ban bevezették a szakérettségi rendszerét. A tanfolyamokon 17–32 éves gyári munkások vagy mezőgazdaságban dolgozók eleinte egy, majd 1952-től két tanév után kaphattak szakérettségi bizonyítványt, amely továbbtanulást tett lehetővé valamely kijelölt főiskolán, egyetemen. Az 1952/53-as tanévtől a tanfolyamok egész naposak, bentlakásosak voltak és hallgatóik ösztöndíjban részesültek. A szakérettségisek száma 1952-ben országosan meghaladta az ötezret, később fokozatosan csökkent. A rendszer működése hét évében húszszer munkás- és paraszti fiatal végezhetett felsőfokú tanulmányokat.)

Nagykőrösön bentlakásos volt a szakérettségisek alma materja a Hősök tere északi oldalán, a Ceglédi út sarkán emelkedő kétemeletes szürke épületben. A legfelső emelet fotólaboratóriumnak jól elsötétíthető pici szobájában roppant érdekes ember élt szenvedélyének, a fényképezésnek. A keszthelyi családi házunkban, a

Puska nagypapa műhelyében látott régi fényképész kellékek után ez a sötétkamra mesebeli kuckóként fogadott be. Házigazdám itt a Mama legkedvesebb szakérettségis tanítványa, Ladányi Mihály volt. Ljubityel fényképezőgépéből és sötétkamrájának előhívó-mosó-fixíres zománcfaljaiból egy sötétvörösre és egy zöldre mázolt villanykörte fényében fehér, szürke, fekete szellemként settenkedtek elő a nedves papírlapokon a híres város képei. Engem Miska fotózása, a Mamát pedig a reménybeli nagy magyar költő szikrázó tehetsége ejtette ámulatba.

Évtizedek múltán, amikor már mindketten, a Mama is, a kétszeres József Attila-díjas Ladányi is a temetők örökös polgára volt, az internetről köszönt vissza a Mama aggodalma. A puritán erkölcsű irodalom tanárnő hiábavaló erkölcsvédő tanácsaival, szigorú korholásokkal igyekezett tanítványát, felfedezettjét a társadalmi normák kalodájába préselni, a költő a művészeltek korlátokat döntőgető módján lépkedett az élet ösvényén, vagy botorkált makacsul. Monitoromon manapság ezt olvasom Tódor Jánostól az Árgus 2003-as 6-7 számában: *„Külön one man show volt ebben a gusztustalan katyvaszban Ladányi Mihály személye és költészete. A melósok, a kmk-sok (közveszélyes munkakerülő), a fekete vonaton hetente ingázó cigány és gádzsó proli segéd munkások (sm), a részegesek és a kurvák költője volt ő.”*

Az akkoriban húsz esztendő s Ladányi néhány nagyköri ihletésű versét a Mama 1952-ben megőrizte, s én most tovább őrizgetem a foszló, töredező, sárguló A5-ös papírlapokon, nem mozdítva a már rozsdafoltos eredeti gemkapcsot.

A költő első versei féltve őrzött kincseim között

A költeményeket a Mama mentette írógéppel, a költő pedig az utolsó verset kézzel alá is írta: Ladányi Mihály. Hat verset őriz ez a családi hagyaték: Szeptemberi éj („...alkotni vágyok folyvást, egyre, egyre:/ – gépeket, verset, szebb hazát, világot...”) – Ősz („... – Hát jó. Legyen. Hozsanna! – ím köszöntse / üdvözlő szózat komorabb életem.”) – Anyám („... az én anyámat tág puszták nevelték, / Alföldi szellő fürdött mosolyában...”) – Alföldi táj ősszel („... Oly szép a világ, ha téged benne nézlek, / Arany levelekként becéznek a rímek...”) – Miért jöttél hozzám? („...Mért jöttél hozzám?! Eltörött / egy szív hideg, fáradt nyugalma...”) – Arany János szobránál („...Hetven éve, hogy kezed lehanyatlott / És koppanva hullt ki belőle a toll...”) [Ki tudja miért, van hogy az „Arany János szobránál” című vers két írógépellal példányban van itt, a másodiknak csak a címe változott meg: „Az Arany János emlékműnél”.]

Miskához méltatlan, részemről illetlenség lenne, ha csak a mi családi, baráti kapcsolataink okán szólnék róla, és – hadd legyek őszinte – az ilyesféle emlékek felmutatásával a dolog természeténél fogva magam sütkéreznék a Híres Ember örök lángjának melegénél. Idézem a Kőröstől akkor már elvált költő egy későbbi művét.

Ladányi Mihály: Ráolvasás

*Adj a kéménynek lila füstöt,
adj a reggelnek tíz kakast,
adj a tócsának fodrozó szelet,*

*adj a halálnak fehér gyolcsot,
adj az ekének csonttalan mezőt,
s adj a költőnek eső vert életet,*

*adj az anyának jobb fiat,
vénebb hullát a temetőnek,
s a munkásoknak kemény öklöket,*

*adj az állatnak meleg ólat,
adj az Istennek arany inget,
és kedvesebb hazát mindenkinek.*

Nem tudom, mi a valóság, az egyik forrás 1947-re, egy hitelesebb szerző 1950-re teszi a kolorádóbogárként is aposztrofált csíkos burgonyabogár, a béketábor első számú ellensége, az imperialisták titkos gazdasági ügynöke első bevetését. Én csak 52-ben hallottam róla a szocializmus kőkemény ifjú hívétől, Ladányi Miskától. A sötétkamra rejtekén a helyszínhez is alkalmazkodó sejtelmességgel és költői képzeleterejének csúcsán mesélt nekem erről a mexikói származású rágcsálóról, amit a kelet-német területekre merészkedett amerikai repülőgépek mint miniatűr élő bombákat szórtak le. Költő barátom szenvedélyes elbeszéléséből csak a felpörgött hangulatra emlékszem. Nemrégiben a kezembe kerültek Báron György filmkritikusnak az akkori eseményt jellemző korhű mondatai: *"Mint zuhanóbombázók gyilkos terhe, úgy ereszkedett alá az égből a szocializmus földjére a burgonya- vagy kolorádóbogár, latin nevén Leptinotarsa. Tisztán látszott a híradófelvételeken, amint a fekete pöttyök fokozatosan terjednek, akár a sötét ragály, a béketábor hófehér földjén. 1950 nyarán amerikai gépek behatoltak az NDK légterébe - lihegte elfúló hangon a felizgult bemandó -, s csíkos bogarak millióit szórtak le. Az új háború gyújtogatói a népi demokráciák dolgozóit akarták megkárosítani."* (Részlet "A csíkos ügynök" című filmkritikából).

Ki tudja, miért, a Mentovich iskolát kihagyták a bogárszedő akcióból, pedig egy osztályfőnöki órán meg kellett néznünk a kolorádóbogár elleni harcról szóló „Ütközet a krumplicsüvön” című diafilmet. Nekünk a nyári vakációban a gyapotszüretelés zsebpénz szerző lehetőségét kínálták a Nagyőrös környéki téeszek fehérlő kollektív táblái. Jól jött a szünidőre életem első önálló keresete, akkor is, ha 1 forintért 1 kiló gyapotot kellett a zsákokba gyömöszölni. A vattacsomóhoz hasonló termés kicsipegetése a gubókból a perzselő napon próbára tette a focizásra, biciklizésre és a kőrösi strandra vágyó gyermekesereg tűrőképességét. Az úttörő fogadalom és zsebpénzvágyunk ide vagy oda, fogcsikorgatva vettünk részt a szocialista mezőgazdaság nagy reménységének valóra váltásában. A munkaverseny szellem, amit a munkaadó gazdaság DISZ-es leányai szerveztek, már csak halvány motivációval szolgált. Némiképp a rohampáholyos mozijegyekre, tökmagra, fagyalt gömbökre és bambira konvertálható forintok serkentettek az 5 órás műszak túlélésére.

Nekünk mozijegyet, az ország vezetésének pedig a kapitalizmus elleni harc ütközetében a diadalmas csatateret kínálták a gyapottáblák. A Rákosi-érában a gyapot, a narancs, a gumipitypang és a rizs meghonosítása iránt nagy reményéseket táplált a korszak politikai és gazdasági vezérkara. Az első nem is volt annyira új keletű, mert a magyar gyapotról szőtt álom már egy 18. századi kísérletben, II. József uralkodása idején is jelen volt a bányászati földeken. A 20. század elején felújult a gyapottelepítési kedv, de a magyar időjárás hőmérséklet ingadozásai újra zsákutcába terelték a szándékot. Utoljára a Rákosi korszakban fogtak bele hangos hurrázással, ez pedig a szovjet agronómiai minta kritika nélküli másolását, a micsurini elv és gyakorlat kizárólagos alkalmazását feltételezte. A párt gazdaságpolitikusi készítették elő a "gyapothadműveletet", direktívákkal kijelölték a "megfelelő" földeket: a Curgó – Kaposvár – Dombóvár Szekszárd – Paks – Dömsöd – Cegléd – Szolnok – Kisújszállás – Szeghalom - Komádi vonaltól délre eső területeket. Így kerülhetett szünidei bevetésre a mi úttörő csapatunk is a biztató magyar gyapot termesztés Cegléd alatti északi frontvonalán. Nem miattunk, hanem az éghajlati szeszélyeken bukott meg a magyar gyapotnagyhatalmi törekvés. A hűvös, csapadékos időjárás 1954 júliusában megpecsételte a gyapot sorsát. Hasonló kudarccal végződött a magyar narancs és gumipitypang honosítás is.

A gyapot-fronton erősödött öntudatunkat még acélosabbra edzette a hulladékgyűjtés. A MÉH (későbbi nevén a Melléktermék és Hulladékhasznosító Vállalat) propagandistái (ma "piárosoknak" hívnánk őket) pompás versikét faragtak az úttörő pajtások lelkesítésére: "Gyűjtsd a vasat és a fémet / Ezzel is a békét véded!" A biztató strófa ott díszelgett füzetünk borítólapján is. Kiszuperált babakocsikkal, triciklikkel és mindenféle más járgányokkal csörtettünk házról-házra a kőrösi macskaköveken és a poros disznópiacon át, hogy legyen elég hulladék a népi demokrácia fejlődő nagyipara számára.

***Elismerés
a sikeres hulladékgyűjtésért és a
gyapotszedésért***

Hullaszag a Cziffra-kertben

Nagykőrösnek varázsereje van. Huszonegy balladáját írta itt a koszorús költő. Arany János szelleme kötelez! – Talán ez teszi, hogy a város tiszta, rendezett, embernek való, barátságos volt a legkeményebb korban is, amikor kisdíákként ott éltem át a hírhedt ötvenes éveket. Arany János és a Nagy Tanárikar szelleme mintha áttörhetetlen védőfalat emelt volna a település köré akkor, amikor köröskörül békétlen erők romboltak. Ugyan dehogy volt ez áttörhetetlen fal! Még alig ismertem a várost, amikor Danika öngyilkossága és a továbbszolgáló katona családirtása ráébreszthetett volna, hogy itt nem csak idill vár ránk. De utána olyan öt év következett, amelynek iskolán kívüli szférájáról csupa-csupa szép és érdekes emléket őrzök. Az első évben az orosz Jurával közös csavargásainkon az orosz nyelvvel alaposan, Nagyköréssel felületesen ismerkedtem, barátkoztam össze. A szovjet tisztai családok gyakori helyszínváltoztatása miatt ez a barátság egy év múltán véget ért és Jura helyét egyre több kőrösi gyerek töltötte be. Sokukra ma, öt és fél évtized múltán is barátsággal gondolok. Velük fedeztem fel a „híres város” romantikus helyeit, a református templomtornyot, a pipagyár környékén a nyáron poros, ősszel sáros disznópiacot, a sok szovjet filmet és néha nem szovjet filmet is játszó mozit, a kultúrházat és a könyvtári kölcsönzés élményét. Velük éltem át a korai

***A kőrösi volt huszárlaktanya
a Cziffra-kertben ma***

kamaszkor romantikus óráit, a Patay utcai iskola táncos teadélutánjait, velük osztottam meg zeneiskolai „csalásom” nagy kalandját, velük élveztem a kőrösi strandot, amely élményeivel még a Balatont is feledtette.

Az élénk képzelőerőben nem szűkölködő haverommal, Pesti Bandival a Cziffra-kert 1920-as építésű huszárkaszárnyájának pincéjében kószálva még 6 évvel a háború után is dohos, kesernyés hullaszagot éreztünk. Nem tudom, hogy ezt csak Bandi képzelete kreálta és sugallta nekem is, vagy tán igaz is lehetett, hogy a szüleitől tudja: az NKVD vesztőhelynek használta ezeket a pincéket. A piszkosszürkére fakult egykor fehér falakon fejmagasságban sötétbarna foltok hitelesítették a hihető legendát. Ki tudja, hány árulónak minősített orosz legényke kiloccsant agya festette ide a rozsdás freskókat, amikor főbe lőtték őket, mert nem tudták kivárni a berlini a győzelmet,

vissza akart szökni anyjukhoz, menyasszonyukhoz... Ki tudja? – képzelődtünk a Cziffra-kertben. Elképzelésünk közel járhatott az igazsághoz.

Pesti András, a kunmagyarosan fekete fiú arról álmodozott, hogy egyszer seriff vagy cowboy lesz Amerikában. Erre készült a ki tudja, honnan beszerzett sok-sok filléres regényből. Elképzelt hivatásának fogásait gyakorolgatta, amikor lakásuk padlásán foglyul ejtett engem és egy valódi forgópisztolyt, ahogy ő becézgette, „coltot” nyomott a halántékomhoz. Akkor épp a seriff szerepébe helyezkedett és vallomást akart kicsikarni belőlem. A bökkenő csak az volt, hogy nem követtem el semmit, nem volt bűnöm. Persze átláttam a helyzetet és inkább bevallottam, hogy én kötöttem el a közelükben lakó fuvaros család, Mária néniék azaz „miszisz Méri” lovát. Bandi barátom kiapadhatatlan kölcsönkönyvtárából ismerkedtem Conan Doyle figuráival, Sherlock Holmes-al, Philip Marlowe-al, Carella őrmesterrel, a vadnyugati prérik és a new yorki alvilág neves és névtelen hőseivel, texasi cowboyokkal, detektívekkel és banditákkal. Pár éve, hatvanhárom évesen az interneten találtunk egymásra Bandival. Amerikából jött az e-mail! Váltottunk néhány levelet, megtudtam, hogy ha nem is cowboy, nem is seriff lett a fiú, de prémvadász és Alaszkán éli boldognak vallott öregségét. Hogy mennyire boldogan, sohasem tudom meg, mert internetes levelezésünk hirtelen megszakadt. A minap közös nagykőrösi nyolcadikos osztálytársunk, Kurgyis Jancsi írta, hogy Pesti Bandi szívinfarktusban meghalt. Ebből a 2008 májusi e-mail váltásból tudtam meg azt is, hogy a 27-es létszámú osztályból 16-an már sohasem jönnek el arra a találkozóra, amit - esetleg! - megszervezünk.

Emlékezetemben, mint a fényét veszített tablóképen, a régi osztálytársak így maradnak örökre tinédzser-korúak. Ebben a mindenre nyitott, ezernyi hatásra, ismeretre fogékony, jellemalapozó életkorban sokféle hatás különböző arányokkal és árnyalatokkal keveredett bennem. A Papa határozott, mégsem bolsevik erőszakra épülő baloldalisága, a Mama szociális érzékenységű biedermeier-stílusú dunántúlisága és a mindkettőjük felől sugárzó mély irodalom-szeretet, nyelvi kultúra adta a

*Tizenhárom évesen
zeneszerző vagy
hajóskapitány
akartam lenni*

fundamentumot. Erre rétegződött rá a kőrösi Arany-kultusz és az én apró-cseprő orosz nyelvi sikereim. A filléres regények irodalminak aligha mondható értékei is hasznot hoztak, mert rászoktattak az olvasásra. A városi könyvtárból Münchhausen báró, Don Quijote, Robinson és az Ábel a rengetegben egészítette ki Pesti Bandi ponyvaregényeit. De még így sem a könyvek, hanem a mozi kapott elsőbbséget, a filmek tették teljessé jellemformálódásom eszköztárát.

Oké Néró! - rohampáholyból

Lenyűgöző hely volt az Arany János nevét viselő kőrösi mozi. Igaz, a homlokzatán lévő ötágú vörös csillag alatt filmszínház volt kiírva, de mi mégis csak mozinak mondtuk! Ezt olvasom róla ma az internetes iwiw oldalon: „(...) 1942-ben az *Uránia mozi Arany János nevét vette fel. A második világháború után ismét közkedvelt szórakozási forma lett a mozizás, bemutatómoziként a nagykőrösiek az első között láthatták a legújabb filmeket.*” Tanúsítom: közösségi életünk hangulatos találkozóhelyére mindig jóval a vetítés előtt érkeztünk és a jegyszedő néni betessékelő szavait megelőző órában napraforgó magot rágcsálva tisztes-félénk távolságtartással lestük, minősítettük a lányokat és egymást túllicítálva malac

A kőrösi Uránia Mozi kerthelysége a háború előtt

vicceket mondtunk Mórlickával, Taszilóval és Arisztiddal a főszerepben. A viccmesélés hagyományos nyári fóruma mégsem a mozi előtti Széchenyi tér, hanem a strand homokja volt. Ott még a Rákosi-vicceken is harsányan röhögünk. Igen, én is röhögtem, mert a humor, a szatíra iránti vonzalmam, hajlamom az ideológiai, politikai elkötelezettségnél már akkor is markánsabbnak bizonyult. Ebbe a keverékbe illeszkedtek bele a vegyes filmhatások.

vicceket mondtunk Mórlickával, Taszilóval és Arisztiddal a főszerepben. A viccmesélés hagyományos nyári fóruma mégsem a mozi előtti Széchenyi tér, hanem a strand homokja volt. Ott még a Rákosi-vicceken is harsányan röhögünk. Igen, én is röhögtem, mert a humor, a szatíra iránti vonzalmam, hajlamom az ideológiai,

Mozisaink a korszak kultúrpolitikusainak parancsát több-kevesebb szófogadással hajtották végre. A plakáton elsöprő többségben voltak a szovjet filmcímek. Közöttük sok kedves rajzfilm és mesefilm. A „Hétszínvirág”, az „Aladdin és a csodalámpa”, a „Kis Mukk” lelkes gyermekrajongókat nyert meg a szovjet filmművészetnek, csakúgy, mint a Verne-adaptációk, a „Tizenöt éves kapitány”, a „Kincses sziget”. A vasárnap délelőtti matinékon sorjázta ezek a ragyogó filmek. De – ha manapság nem is ildomos – bevallhatjuk, hogy visszafogott lélegzettel izgultuk végig a háborús alkotásokat (még ha neveltünk is, hogy a szovjet katona sosem tölt, csak tüzel és mindig győz). A mozi rohampáholynak becézett legolcsóbb első sorában ülve élmény volt a „Jégmezők lovagja”, a „Makszimka”, a „Bátor emberek” és a „Zója” is. Elbűvöltek a szovjet művészfilmek, lenyűgözött a „Kronstadti tengerészek”. Erről az Eisenstein filmről későbbi tanulmányaimból tudtam meg, hogy az egyetemes filmtörténet klasszikusának számít. Még ennél is később, könyvem írása közben hallottam a Szentpétervárt minap megjárta magyar történész ismerősömtől, hogy propaganda-legendánál nem több az Auróra ágyúlövése és a Téli Palota ostroma. Az ötvenes évek szovjet filmözönét szerény arányukkal egészítették ki a nyugati, mindenekelőtt az olasz és a francia alkotások. Háborús hőstettekben és lovagi csatajelenetekben hemzsegő kalandfilmek után különös átélésben volt részem, s ezzel így lehetett a legtöbb magamfajta kamasz: a moziból hazavivő úton fantáziám világában, immár saját hősiességemmel a főszerepben gördítettem tovább a történetet. Lódenkabátom zsebében mindenre felkészülten csőre töltve ott lapult a revolver vagy a hercegkisasszony szabadításáért megvívni készen egy képzeletbeli kard markolatát szorongattam. Ha westernfilmet vetítettek, nevetéstől vagy lelkes felkiáltásoktól repedeztek a nézőtér falai. A Tázerdei utca felőli oldalajtó öntötte kis az előadás után kitóduló közönséget, s az emberek harsányan idézgették az imént hallott-látott párbeszédet, poénokat. A jó bemondások heteken, hónapokon, mi több hosszú éveken át szállóigeként éltek tovább önálló életüket, s még olyanok is idéztek egy-egy filmbeli dialógust, akik magát a filmet nem is látták. A poénok ilyen, szájhagyomány útján terjedő, már-már folklorisztikus utóélete fakadt például a „Hyppolit a lakájból” („... a *hagymát is hagymával kérem...*”) és a legtöbb Latabár-filmből. A magyar filmek mindig telt ház előtt futottak. Hogy a mozi bűvöletében maradtam, arról olyan filmek is gondoskodtak, mint a „Déryné”, a „Különös házasság”, a „Civil a pályán”, a „Kiskrajcár”, Homoki Nagy István megkapó természetfilmje, a „Gyöngyvirágtól lombhullásig” és a „Feltámadott a tenger”.

Egy olasz és egy francia mű hagyott bennem olyan mély nyomot, hogy most, varsói nyugdíjas napjaimban felpörgött bennem a vadász szenvedély és az egyik film DVD-kópiáját fel is hajtottam az internetes Filmmúzeum útján egy kanadai magyar gyűjtőnél. A postán érkezett lemezt, a fekete-fehér olasz filmet, az „Oké Néró!”-t némi aggodalommal csúszttam be házimozim lejátszójába: vajon ötvenöt év múltán is hat még rám az akkori humor? Hatott, de mennyire hatott! Talán ma még jobban élvezem az abszurd vígjáték humorát, mint tizenkét évesen. Újra átéltem a filmbeli boogie-woogie-t, amelyre a két jenki tengerészgyalogos Néró császárt és udvarát táncoltatta. A másik emlékezetes film, a francia „Boszorkány”, amit utolsó kőrösi évünk tavaszán, 1957-ben láttam. Kérem, ne ítéljen el a Kedves Olvasó azért, hogy fogalmam sincs, miről szól. A szerelmi történetre nem emlékszem, a címszereplőre annál inkább. Marina Vlady szépsége még a szomszédék lányának formás lábát és tizenöt éves csitrihez illően gömbölyödő idomait is feledtette. A fára mászás helyett újra meg újra belógtam a 16 éven felülieknek vetített filmre, igaz, már csak egy év hiányzott a jogosultsághoz. Jó évtizeddel később, amikor Marina Vlady már nem csak az én plátói szerelmem célpontja volt, egy nyíregyházi házibulin a haverok előtt kijelenttem: „*Marinát elszerezte tőlem Viszockij.*” De nem ez az oka, hogy Viszockij dalait sohasem tudtam megkedvelni. Nem az én stílusom! Marina iránti vonzalmamban mégis hű maradtam. A kissé később, pár év múlva mozivásznon, képeslapokban meglátott Brigitte Bardot – hiába vált ő a mi generációnk szexszimbólumává – az én privát szépségkirálynőim rangsorában Marina Vlady mögött a második helyre csúszott. Meg kell adni, elegáns hely volt az is a 60-as évek hamvasszőke szexuális forradalmára számára.

**Marina Vlady,
a „Boszorkány”**

Bűn és bűnhődés

Előrefutottam, pedig 1952-es nagykőrösi viselt dolgaimról akad még bevallani való. Bűnbe estem ebben az évben és hajszálon múlt az életem. A bűnt a szüleimmel szemben követtem el, miután egy óvatlan pillanatban rájöttem, hol tartják megtakarított pénzüket, pontosabban a kis lyukas kulcsot, amely a behemót fekete sublót lomhán, akadozva csúszó fiókját nyitotta. Amint a Mentovichból tanítás után

hazaértem, a lakás magányosságában rejtekéről, a szúrós naftalinszaggal átjárt ruhásszekrény aljából elővettem a kulcsot. Büntudattól sápadtan, reszketve nyitottam a zárat és a fiók mélyéről, a fotópapírok dobozából elcsentem és zsebre vágtam a legfelső százforintost. A fiókot visszazártam, a kulcsot még az előbbinél is nyugtalanabb mozdulatokkal raktam a helyére. Lihegve rohantam el otthonról, nem sok időm maradt, hogy megszabaduljak a pénztől. A Kecskeméti út elején egy bolt kirakatából hetek óta kacsingatott rám egy Weltmeister szájharmonika, egy pici gyöngyház foglalatú színházi látcső és egy kapszlis riasztópisztoly. Meg is vettem őket sebtében, a boltos bácsi furán vizsgálgatott, nem is értette, miért ilyen kapkodva vásárolok. Ahogy új kincseim és a visszakapott pénzek a zsebemben lapultak, belém nyilallt a felismerés: ezeket nem vihetem haza. A közeli Helmeczi utcában lakó osztálytársamhoz, Schronk Petihez vittem őket. Nem csalatkoztam, az ötlet bevált, Peti a harmonikát berakta a klarinétja mellé egy ládába. A pisztolyt neki ajándékoztam, mondtam, hogy majd együtt játszunk vele. Maradt a látcső.

Ebben a házban dacoltunk a zavaró adókkal és hallgattuk a „Luxit”

Megkockáztattam, hogy hazaérek vele, mielőtt a Papa és a Mama megjön. Sikerült. Beosontam a vaskapun, néhány majomfogással fenntermettem a meggyfán és a sűrű levelek mögé rejtve spárgával az ághoz erősítettem a kukkert. A szomszédék leánykájának alaposabb szemrevételezése céljából erre itt volt szükségem.

Szeptemberben, hatodik tanévkezdetem után pár héttel fosztogattam a családi kasszát, majd két hónappal később, a novemberi fagyban súlyos dorgálást kaptam érte a sorstól. Lakáskulcsért mentem a Papához a gimibe, s ahogy a táskámat szórakozottan lóbálva toronyirány szeltem át a Szolnoki úti nagy kanyart, az út kellős közepén megcsúsztam, és akkor... és akkor átrobogott fölöttem egy teherautó. Röpké pillanatnak tűnt az egész, hisz nem is volt az több, amit a négy robogó kerék közötti út mértani közepén töltöttem. A hosszabb jelenet ezután következett. Pár

méterrel feljebb a sofőr leállította járművét, odarohant hozzám, rám förmedt, csúnya mondatot ordított, ilyen trágár szavakat még mi sem használtuk, pedig haveri körben mi sem a francia etikett társalgási nyelvét használtuk. Aztán hirtelen kisimult a méregtől vörös arc. A sofőr látta, hogy áldozata sápadt ugyan, de él és virul, hozzám rohant, átölelt, csókolgatott, ahol csak ért, s csak ezt mondogatta ki tudja, hányszor: „*ejnye kisfiú... kisfiú... kisfiú...*”

Többé sohasem loptam, közlekedési balesetnek is csak jó húsz év múlva, egy pártkongresszus utolsó reggelén voltam aktív részese.

Bűntudat ide vagy oda, az elcsent százforintos bankjegyről nem tettem vallomást, és mintha jó szüleim is betudták volna a hiányt egy téves pénzsámolásnak. Kíváncsiságtól hajtva, de már nem lopni, egyszer újra benéztem a titkos fiókba (detektívregényből tudott dolog: a tettes visszajár), a fotós dobozban pénz helyett két takarékbetétkönyv lapult. A legfőbb bűnjel, a szájharmonika pedig még mindig ott volt Petinél. A riasztópisztolyt hamar tönkre vágtuk a heves harci játékokban, a látcsövet – miután lehullott a meggyfa levele és a szomszéd leány sem járt ki az udvarra – elcseréltem két 78-as fordulatú bakelit lemezre és a kurbilis gramofonunk acéltűje alól már hetek óta szólt az orosz népi muzsika, a cári időkből való Pjatnyickij együttes mandolin zenekarával.

Rákosi pajtás és a 6:3

1953-nál tartunk. Március 5-én meghalt a gyermekek bölcs nagy barátja, Sztálin bácsi, de ezt csak két nappal később tudtuk meg. A postás meghozta vastag fekete keretes címdalával a Szabad Népet. Március 7. lehetett, nem mentem iskolába, itthon maradtam. A fekete sublóton kis deszkalapból oltárfélét tákoltam össze, felfektettem rá az újságot, amelynek címdaláról a jóságos vezér szeretetet árasztó szempárja nézett rám. A sok áramszünet miatt mindig kéznél volt egy gyertya. Meggyújtottam és a leveles dobozomból elővettem a másik képet. Zsitomirból Natasa küldte egyszer borítékban és Sztálint hosszú kékeszürke katonaköpenyben gyermekek körében ábrázolta. És akkor... elsírtam magam. Ezt most talán nem kellene bevallanom, mert több olvasói elismerést zsebelhetnék be, ha arról írnék, hogy bizony én már akkor... stb. Ha így vallanék, ez lenne könyvemben az első hazugság. Márpedig – ha néha összeszorított fogakkal vagy

pironkodva is – mindent megírok itt, ami velem megtörtént és amit tényként ismerek. Az utólag restellnivalókat is... Nos, hogy abban az időben volt mit restellini, álljon itt ismeretlen szerzőtől a kor egyik gyermeknevelő „alkotása”:

*Édes, kedves Sztálin pajtás, hozzád szólunk mi is ám,
rengeteget beszélt Rólad nekünk az édesanyánk,
tudjuk jól, ha cukrot kapunk, kalácsot és szép ruhát,
Sztálin pajtás hozta nekünk sejt, a szabadsággal,
Sztálin pajtás életünk, de szép lett,
úgy szeretünk, mi magyar gyerekek.*

(Sok év telt el, amikor Sztálin miatt másodszor gyűlt könny a szemembe – a 80-as évek első felében történt, amint megismertem a katyni erdő igaz történetét. Akkor már a „jóságos” ember lengyel áldozatainak sorsa indított meg.)

Joszif Visszarionovics haláláról sokkal később, 2009-ben olvastam Sugár András kollégám önéletrajzi regényében: "A szovjet vezetők között ekkor leginkább Lavrentij Berija, a titkosrendőrség, a szovjet atomfegyverprogram és több más terület rettegett főnöke volt a hangadó. Tőle mindenki okkal-joggal félt. Egy érdekes változat szerint Sztálint is ő ölte meg, vagy legalábbis hagyta órákon át a padlón fekve haldokolni az agyvérzés után.")

Tizenegy éves koromban ez az 1953-as év nyitotta rá a szemem a Nagyvilágra. Tavasszal a Kossuth Rádióban hallottam, hogy a világ meg akarja menteni a amerikai Rosenberg házaspárt. Aggódtam értük, mindhiába, mert június 19-én a szovjetek számára folytatott kémkedés vádjával kivégezték őket. Ez volt életem első külpolitikai háttérű megrendülése. A villamosság híre elhalványította, hogy két hét múlva, július 2-án a mi szeretett Rákosi pajtásunk már nem is volt az ország egyetlen hőn szeretett, nagy vezére. Szeptembertől már nem mondtuk az iskolában a reggeli zászlófelvonásnál, hogy „A dolgozó népért, a hazáért Rákosival előre!” Hamarosan, az alkotmány és az új kenyér ünnepén, augusztus huszadikán átadták a pesti Népstadiont. Alig kezdődött hatodik osztályos tanévem a Mentovichban, máris új nagy ember nevét hozták a rádióhírek Moszkvából: egy bizonyos Nyikita Szergejevics Hruscsov lett a Szovjetunió első embere. Akkor még nem értettem, ma

már tudom, mire gondolhatott a Papa, amikor a pártgyűlésről este hazajött és a babérleveles-majorannás, kabátszínű krumpli főzelék kanalizása közben azt mondta, hogy „*most talán megszelídül a világ*”. (Hruscsov nevéhez az „olvadást” társította a kor, a krumpli főzelék pedig a Mama tejeles krumplifőzelék színű tavaszi kabátjáról kapta tőlem a „kabátszínű” jelzöt.) Barátaim sem, magam sem voltam koravén, az ország és a világ eseményei akkor kit mélyebben, kit sekélyesebben, de mindenképpen érdekeltek. Mégis akadtak hamisítatlan gyermeki kalandjaink is. Ilyen volt a foci. Hogy is lehetett volna másként a magyar Aranycsapat fénykorában? Rúgtunk mindent, ami csak gurult, rúgtuk a gumilabdát a kőrösi strand homokján, a réteken, az iskolaudvaron, a disznópiacon...

Ebben a fociszenvedélytől fűtött gyermekkorban ébredtünk Magyarország csodás szerdai napjára. 1953. november 25-én délután negyed négykor az Arany János u. 3. udvarára kitett ládányi Orion világvevő rádiókon a környék apraja-nagyja pokrócba csavarodva várta, hogy megszólaljon Szepesi György. (Húsz évvel később a nyugdíjas Gyuri bácsi rádiós szobájának tőszomszédságában dolgozhattam a Bródy Sándor utcában...). Nos ez a szerdai nap az évszázad mérkőzése, az angol-magyar 6:3 nem csak a sporttörténet, hanem – hittel vallom – az újkori magyar történelem jeles részévé nemesült. Ismert tény, mégis kötelességemnek tartom leírni, hogy a magyar aranycsapat győzött az otthonukban addig veretlen angolok ellen.

**A magyar focicsoda főhőse,
Puskás Öcsi**

A foci iránti lelkesedés lángja a 6:3 után az eget nyaldosta, hallgattuk a rádióközvetítéseket, gurítottuk a labdát a réten. Ezzel együtt a másik nagy szenvedélyhez, a zenéhez is mind közelebb és közelebb húzódtam. A Mama, mintha csak Kodály Zoltán tanácsát követte volna, éneklésével és zongorajátékával már akkor igyekezett belém plántálni a népdalok és a klasszikusok iránti vonzalmat, amikor engem még csak szíve alatt hordott. Egyéves lehettem, a nagyváradi sétáinkon nyakamba akasztott egy szájharmonikát, nem sejtette, hogy tíz évvel később meg is tanulok rajta játszani, ötven év múlva pedig lengyel blues bandekben játszom ezen a hangszeren. A nagykőrösi gyermekévekben a Papa kedvenc

Kép, mely az örökre elhagyott hangszert örökítette meg

hangszere, a hegedű, amelyen ő maga is szépen játszott, számomra kötelező lett. Talán ez a „kötelező” opció, a szülői kényszer tette, hogy igazán nem tanultam meg hegedülni, márpedig ezt a sajnálatos „nagy kihagyásaim” között tartom számon. Az alapok, skálázások és néhány kínkeservesen gyakorolt (értsd: fűrészelgetett) könnyű klasszikus után feltehetően a tanárom is ráébredt arra, amit a Papa nem óhajtott elfogadni: ebből a kölyökből hegedűs ugyan nem lesz! Nem vártam meg, amíg tönkremegy szegény Biczó Kálmán bácsi, a virtuóz művésztanár idegrendszere, merész döntéssel magam változtattam a helyzeten és... a hangszeren. Nem ment, hogy csak úgy egyszerűen sutba vágjam Stradivari utánzatú

hegedűmet, valamit ki kellett találni. El-elmaradoztam a hegedű magánórákról, s az így keletkezett lyukasórákon a művésztanár lakása közelében, a Patay utca 19. felől mindenféle irányból döngicsélő skálázások hangforrása felé kanyarítottam csavargásaim lépéseit. Addig mászkáltam a környéken, amíg kijött onnan egy ismerős fiú. Matuz István fuvolázni tanult ebben az állami zeneiskolában, egyszóval bennfentes volt. Visszament velem a folyosóra és az első arra jövő felnőtt nyakába sózott. („Ez a fiú kérdezni akar valamit Zsiga bácsitól...”). A későbbi nagy hírű magyar fuvola művész akkor, nyolc vagy kilenc évesen számomra e pillanatban szabadította ki a szellemet palackból: a zene, a zenész lét iránt síríg tartó szerelem bűvös szellemét. Dr Vecsery Zsigmond tanár úr pár mondatom után felismerte a helyzetemet. Félretette aggodalmát, hogy most a városka gimnázium igazgatójának fiacskájával közös csínytevésre szánja magát. Bevitt a szobájába, ahol épp egy haladó harsonás növendéke, a későbbi harsonaművész, Tartsay András tologatta a „zugos” pozánt. Amint a fiú végzett,

Nagykőrösi lakásunkban a kedvenc harsonával

Zsiga bácsi behozott egy három billentyűs, B-ventiles pozánt és megkérdezte: „*akarod?*”. Ezen a délutánon két hangszerrel érkeztem haza. A Mama vállalta a súlyos feladatot, az új hangszer családi elfogadtatását. Így lett belőlem harsonás, így vált Zsiga bácsi a zenész példaképemmé, így lettem tagja előbb Nyíri Géza karnagy csokoládébarna egyenruhás konzervgyári fúvószenekarának, majd így játszhattam Herczeg László karnagy úr gimnáziumi szimfonikus zenekarában az Aida bevonulási indulóját. Ez lehetett az a későbbi, 1955-ös iskolai hangverseny, amelyen a Papa megbocsátotta, hogy hűtlenül elhagytam az ő kedves hegedűjét. Még nem gyanította, hogy a jazz és a slágerzene is a bűvkörébe vont és ezekben a műfajokban vadonatúj hatások alá kerültem. Az interneten találok Kardos Pál, a kőrösi indíttatású Liszt-díjas karnagy sorait: „*A zenekart a hegedűsök tanára, Herczeg László tanár úr vezette. Ő az Arany János utcában lakott, közel a fiúk kollégiumához.* *Egyik*

alkalommal a tanár úr meghallotta, hogy valaki a kollégium udvarában gyakorol az althorn nevű hangszeren. Bejött az udvarra, és észrevette, hogy egy számára ismeretlen fiú fújja a hangszerét. Ez voltam én, mert egy harmadikos

A gimnáziumi szimfonikusok harsonásaként

társamtól elkönyörögtem a hangszerét. Herczeg tanár úr megdicsért, és felvett a zenekarba, így már az első év második félévében heti két órában zenélhettem - A következő években trombitás lettem. Fülemben még most is szól Lully „Indiai szvit”-je, Haydn „Szerenádja”-ja, Verdi „Nabucco”-ja. Nagyon szerettük Erkel Ferenc „Hunyadi induló”-ját is.”

Vecsery Zsiga bácsi óráira is élvezettel jártam, de keskenyebb szájformám miatt, ajaktechnikai képességem jobb hasznosítása érdekében a harsonát a kisebb fúvóka-méretű B-trombitára váltottam. Ezen a hangszeren még gyorsabban haladtam, a híres Arban trombita iskola vastag kottakönyvében sebesen fogyasztottam a lapokat.

Szödd a selymet around the clock

Időközben mélyebb barátságot kötöttem Mentovich-beli iskolatársammal, Schronk Petivel. Róla már szóltam: ő rejtegette a lopott pénzen vett szájharmonikámat. Schronk Mama a város ismert, népszerű tánczenésze volt. Gyöngyház díszítésű csillogó tangóharmonikáján tánczenekarával a kultúrotthon szombat esti össztáncain muzsikált a kockás zakóban, csőnadrágban, mócsingtalpú cipőben, pálmafás nyakkendőben és villogó fehér kaucsuk keretes napszemüvegben a nájlonharisnyás, rózsaszín selyemblúzos konzervgyári lányokkal csurglizó aranyifjak lába alá. A városka nyárspolgári és elvtársi köreiben egyaránt megütközést keltett, hogy néha a 12 éves Peti is játszott a édesanyja zenekarában a „züllött jampi zenét”. Peti barátom tehetséges klarinétos volt, a bátyja, Pali, nálunk pár évvel idősebb fiú – csakúgy mint az ávosok elől halálba szökött Danika – a nyugati adók, előszeretettel a Radio Luxemburg és az Amerika Hangja jazz- és slágerműsorainak hűséges hallgatója volt. Az amatőr rádiós fiú szobájában hajszálvékony drótok hálózta be a mennyezet alatti teret. Antennaféle lehetett ez, s általa hol jobb, hol rosszabb minőségben vettük a feddinges és valahonnan az Urálból zavart adásokat. Olyan volt ez, mintha a legjobb számoknál beindítottak volna egy villany kávédarálót. Pali zenés szentélyében lenyűgözve füleltünk Glenn Miller, Gershwin, Duke Ellington, Louis Armstrong muzsikájára. Talpunk ritmizáló toppanásai jelezték, hogy részesei vagyunk az óceánon át a kőrösi szoba antennáiról alászálló jazz-varázslatnak, az amerikai big bandek swingjeinek és a kovbojregények olvasmányélményével harmonizáló country-western daloknak. Eszembe sem jutott, hogy engem most fellazítanak vagy az amerikai imperializmus ügynökévé formálnak.

Egy 1954-es tavaszi este szólalt meg Pali rádióján a talpbizsergető vadonatúj zeneszám, amelyről később kiderült, hogy új korszak nyitányát, új műfaj kezdetét jelenti. Bill Haley énekelte a „Rock Around The Clock”-ot. A dal a jó zenére kiélezett fülünkön át berobbant a szívünkbe, lelkünkbe és – túlzás nélkül állítom – egyfajta életmód mintává vált, noha néhány évig még csak ilyen illegális rádiózással juthattunk az élményhez. Mindaddig (1957 március), amíg „Rock and roll” címmel egy magyar bakelit lemezen is megjelent.

A Mentovich sulis énekóráin és úttörő örsi gyűléseinken olyan dalokra hangoltuk a torkunkat, mint a „Szódd a selymet elvtárs”, de a Patay utcai iskolában a szombati ötórás teákon feledve a „zakatolást”, merőben más ének- és táncórákat tartottunk. Bámultuk, s titkon irigyeltük is az olajos padlón mócsingtálpú cipőben csurgoló, csörgő, toronyhármas jampikat vagy ahogyan az akkori Lúdas Matyiban becézték őket, a Swing Tónikat.

Három kabátom volt akkoriban. Télen sötétkék vastag télikabátban, ősszel és tavasszal az iskolába szeszinűre fakult, gumírozott, csuklyás viharkabátban jártam, de a teadélutánokra divatos, szürke lódenkabátban mehettem. Nekünk kis srácoknak nem voltak jampis cuccaink, bennünket ilyen viseletért még az iskolából is kitiltottak volna. A Swing Tónik a konzervipari MTH iskolából érkezett ipari tanulók, a „lecsósok” voltak. Közöttük is csak néhányan akadtak, akik mint „nyugatmajmolók” vállalták a hivatalos megvetést, amit jampis lelkületükben biztosan ellensúlyozott a magunkfajta jó magaviseletűek irigykedése. A zene, a tánc és ez a „modern” környezet vonzott engem, de tizenhárom évesen úgy igazán Eta miatt jártam az ötórás teákra. Egész héten szerelmes leveleket küldözgettünk egymásnak a bátyja, Dini közvetítésével, majd a szombati táncos délutánon az olajos padlón tangózás közben egymás kezét fogtuk és... egyszer meg is csókoltam a sötét folyosón. A levélkéket a sötétkék posztó télikabátom bélésébe rejtve őriztettem és bizony ebből nagy baj lett. A Mama az iskolában épp kitört tetű- és bolhaveszély elhárításába fogott, ecetes vízbe áztatta a kabátomat, de mielőtt ezt tette, belenyúlt a zsebekbe, nehogy eláztasson bennük valamit. A bélés alól most kihullott néhány kockás irkalap, rajtuk az én Etelkám ártatlan szerelmi vallomásai. Azután előkerült a szürke-fehér pepita esernyő, az pedig a Mama kezében a hátamon suhogott, csattogott, sőt a haragos ütésekből a fejem búbjára is jutott. Most az életút összefoglalása már megengedi, hogy leírjam: ez volt az első és utolsó nevelési célzatú verésem. A szapora preventív esernyő csapások romantikus, hősszerelmes természetem túl korai bontakozását lettek volna hivatottak fékezni, csak hogy a Mama legtöbb pedagógiai módszere, ami a tanítványainál az elvárható hatást váltotta ki, nálam bumerángxént épp a visszájára fordult. A pepita esernyő elrettentő ereje a következő három évre, tizenöt éves koromig mégis valóban elhárította a szebb nem iránti érdeklődésemet, hogy azután annál hevesebb érzelmi vulkán gyanánt törjön fel újra. (Emlékezetem már megint előrefutott, amire agyam GPS-e így reagál: útvonal újratervezés...)

Az 1953 és 55 közötti nagykőrösi kisdíák évek sokoldalú zenei élményei alig hagytak fehér foltot a zene bármely műfaji területén. Ötödikesek voltunk a Mentovichban, amikor a citerán szépen játszó Bekes Dezsővel duót alakítottam. Citera és szájharmonika kettősünk magyar, orosz és ukrán népdalokkal tarkította az iskolai és városi ünnepeket. Egy alkalommal tévesz zárszámadási ünnepségen kulák-csúfoló csasztuska-kórust is kísértünk a „Megismerni a kanászt” dallamával. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulóján, november 7-én, talán 1954-ben lehetett, a helybeli szovjet laktanya sorkatonáinak ünnepségén játszottuk a „Szulikót”, a „Dunnyuskát”, az „Amuri partizánok dalát” és a kor két nagy mozgalmi slágerét: a „Szép gyermekem jöjj ki a rétre” és a „Drága föld, szülőhazámnak földje” kezdetű dalokat. Repertoárunkban olyan nóta is akadt, amit csak felnőtt-mentes, legszűkebb haveri körben énekelgettünk:

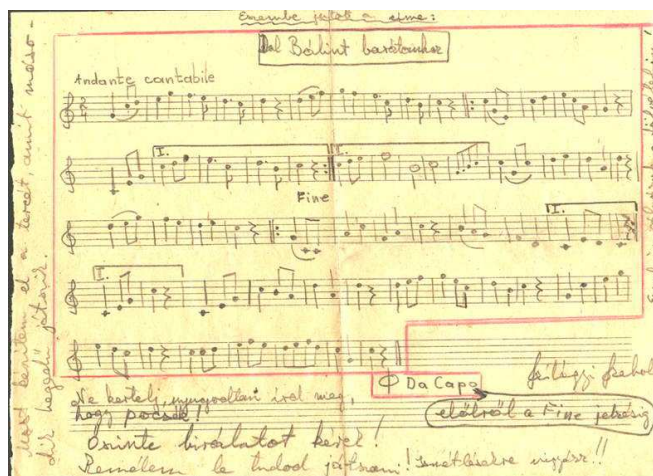
Gyakorol a Bekes-Szilágyi Duó

*Van nekem egy csíkos gatyám
Abban hordom a ceruzám
Minden este írok vele,
Mégse kopik el a hegye.”*

Hamarosan azon kaptam magam, hogy kevés kivétellel minden fajta zenét szeretek. Élvezem az operetteket, szívesen játszom klasszikus részleteket és fúvós indulókat, rajongok sok nemzet népzenejéért, kedvem telik a dallamos, jó ritmusú slágerekben (szövegük jobbra mellékes volt számomra), ám a zene csúcsának mégis csak a tradicionális jazzt, abban is a dixielandet tartottam. A következő fél évszázadban ízlésem alig változott, legfeljebb finomodott: a ritmikus blues, a boogie és a rockabilly került a lista élére. Zenerajongásom közös nevezője az élénk ritmus, a tüzes temperamentum lett. A nemszeretem-kivételek csomagjában a stilizált

népzene, a modern klasszikusok, a modern jazz, az érzelgős slágermuzika, a heavy metal és a techno található. Talán zenei és más kulturális búvköröm érzékelteti, hogy vegyes, sokoldalú, ellentmondásos hatások érték azokat, akik velem együtt az ötvenes években éltek gyermekkorukat és akkoriban léptek kamaszkorba.

Gyermekkoromból kimaradt a mozdonyvezetői és a tűzoltói elhivatottság, persze nekem is akadt két soha meg nem valósult vágyam: álmaimban folyami hajóskapitány voltam és pár hónapig zeneszerző is akartam lenni. Fűt-fát megőriztem, de akkori két „művem” elkallódott, végül a kőrösi diáktárstól, Varga Bálinttól e-mail mellékletben a minap mégis csak hozzám került.

Első és utolsó „zeneművem”

A Puska-nagyapától indult és Ladányi Miskánál kiteljesedett amatőr fotós érdeklődésem révén még alkalmam volt megismerni az akkoriban búcsúzó magnézium villanófényt, amelyet később, a 60-as években az úgynevezett lobbanó lámpa váltott fel. Megtanultam olcsó Pajtás gépemet B-re vagyis hosszú expozíciós

Különbéle magnézium-puskák

időre állítva kivárni, amíg a kovakő szikrája berobbantja a magnéziumport. Az éles, fehér lobbanás úgy arcon villantotta a fényképezendő személyeket, hogy a képekről csupa tágra kerekedett szempár bámult. Egy ilyen magnéziumlámpával villantó fényképész olyannak látszott, mint a fáklyát feje fölé tartó Lady Freedom, a new yorki szabadságszobor.

Nagykőrösön Arany János szelleme békés légbört teremtett. A Pest-közeli városkában minden adott volt, hogy jellemem, élettapasztalatom izgalmas és jól hasznosuló kontrasztokkal bővüljön. Nem csak a zene, a tánc és a korántsem lelkesítő iskolai gyötrődések hagytak bennem örök nyomot. A sűrű iskolaváltások hasznos képességgel, a villámgyors beilleszkedés tulajdonságával gazdagítottak. A

keszthelyi óvodai éveket, a zalaegerszegi két, a szentendrei egyetlen osztályt és most a Mentovich iskolát, a zeneiskolát is számításba véve 12 évnyi életem immár az ötödik közösséghez alkalmazkodást várta el tőlem... És hol van még a későbbi öt iskolám, a sorkatonai szolgálat és a szinte pontos, ötéves periódusokkal váltakozó hét munkahelyem (zömmel szerkesztőségek)?

Soha többé focit!

A kőrösi tanéveket megszakító nyarak néhány hete új élmények gyűjtögetésével telt hol Keszthelyen, a Mama Bakacs utcai családi körében, hol Miskolcon, a Papa szüleinél. Az 1954-es vakációban a Mama testvére, Emil bácsi avatott be a Puska nagyapa műhelyének bűvös rejtelseibe. Szabad volt ott kutatni, kotorászni a fiókok, ládák, fadobozok mélyén. Ráakadtam egy halom spárgával

Ferrotípia – száz éves családi fényképünk fémllemezen

átkötött pléhlemezzel, s a lemezeken barna fényképeket láttam. A fényképezés őseleteire bukkantam. Mint később a fotópapírt, a kezdeteknél úgy használták ezeket a fényérzékeny emulzióval borított fémlemezeket. Korabeli szakkifejezéssel szólva így készültek a ferrotípe pléh gyorsfényképek. 1870 után vált ismertté a barnára lakkozott hátú ferrotípia, amit még az 1930-as években is használtak. Tudom, hogy Puska nagyapám rabja volt kora minden technikai újdonságának. Tőle örökölhettem a szenvedélyes érdeklődést, mitöbb szerzési, birtoklási

vágyat a műszaki forradalom későbbi szakaszaiban a gramofonok, magnetofonok, rádiók, filmfelvevők, számítógépek, mobiltelefonok és az egyre szaporodó elektromos gadzsetek, digitális kütyük iránt... Ott a keszthelyi műhely mélyén a fémlapokra rögzült pozitív képekkel még visszapillantottam a 19.századba, de az ugyanott talált kollódiomos üvegnegatívok már a 20.század első évtizedeinek fényképészeti rejtelseit tárták elém. Fantasztikus felfedezés, s hozzá izgalmas tanmese volt Emil bácsi szakszerű magyarázata. Az én gyermekkoromban persze már régesrég (1880-as évek óta!) a celluloid film hordozta a fényérzékeny réteget, ám ebben a keszthelyi házban együtt volt a pozitív fémlemez, az üvegnegatív és az én Pajtás fényképezőgépem 6x9-es filmje. Előkerültek a nagyapai műhelyből

mindenféle csodaszerszámok és temérdek rozsdás szeg. Volt ott egy működő esztergapad is. Találtam két barna bakelit dobozos német tábori telefont, a II. világháború hagyatékát. A készülékek kibevezése és Emil bácsi szavai egycsapásra megértették velem a telefon működési elvét. Ez volt ám a fizika óra! - nem a Mentovichban a fekete tábláról vicsorgó gonosz, érthetetlen képletek egy-egy átkínlódott 45 percben! A vakációs irodalom órák is színesebbek voltak ott, a Bakacs utcai házban. A félig behajtott zsalugátertől hús szobában, a fekete zongora melletti széles pamlagon összegömbölyödve pár nap alatt végigolvastam Sienkiewicz „Quo vadis”-át. Történelmi lecke gyanánt meghallgattam Emil bácsi huszárkardjának könyvében már említett 1944-es piasecznoi históriáját.

A Mama egy gólyával a nagypapa 90 éves üveg negatívján

Nemzeti megrázkódtatás, gyász robbant be az akácillatú keszthelyi vakációba. A dátum 1954 július 4. Eddig a napig, a labdarúgó világbajnokság döntőjéig verhetetlenek voltunk, a magyarok minden nemzetközi mérkőzést (31-et) megnyertek. Ezúttal is a VB legnagyobb esélyesei között emlegetett bennünket a világ. És akkor a svájci Bernben bekövetkezett a nagy csalódás. A sorsolás Németországgal, Törökországgal és Dél-Koreával hozott össze bennünket a csoportban. Minden idők legfantasztikusabb csapatának (Grosics, Buzánszky, Lóránt, Lantos, Bozsik, Zakariás, Czibor, Kocsis, Hidegkúti, Puskás, Tóth M.) nem sikerült megnyernie a világbajnokságot. Talán csak a ma velem egykorú öregurak értik, milyen sokkhatást keltett egy 12 éves lelkes srácban ez a 2:3-as eredmény. A berni döntő mindmáig a magyar sporttörténet egyik legdrámaibb eseménye, számomra pedig rövid szurkolói létem végleges zárónapja.

A kánikulai forróság, a nyári szünidő java része nem ebben a kisgyermekkorú paradicsomban, nem a keszthelyi házban, hanem Nagykőrösön telt. Mi tagadás, itt is megeltem az iskolán kívüli lét örömeit. Magyar Józsi barátommal hol Ceglédre, hol Kecskemétre bicikliztünk át. Meg se kottyantak nekünk az oda-vissza harminc

kilométerek az aszfalt úton. A kerekezés néhány órájában öt-hat autónál, traktornál, vontatónál, motornál, busznál többel alig találkoztunk. Ha épp nem bicajoztunk, akkor a nyikorgó falépcsőkön a református templom tornyába, a haranghoz lopakodtunk fel és erről a magaslatról jó messzire, akár a csemői határba is elláttunk. Klafa volt ott, mégis a strandon tomboltuk ki magunkat úgy igazán! De még milyen strandon! A városi fürdő uszodáját a gimnázium népszerű tornatanára, Lucifer neveltjei, a kiváló vízipóló csapat tette hírnevessé. Ki tudja, miért, ez a strand önmagában is kellemes légkörrel jutalmazta azokat, akik kifizették – ha jól emlékszem – az 50 filléres jegyet. A minap (2005. augusztus 23.) a FIGYELŐNET honlapján, Való Gábortól olvastam hiteles minősítést erről a mi régi kedves helyünkről. A szerző szerint a strand hat évtized múltán sem veszített a varázsából: *“Az ország talán legrégebbi fürdőjében tehetünk kirándulást, ha Nagykőrösre látogatunk. A hetvennyolc éves [1927 ? – sz. sz.] strandhoz megépülése óta alig nyúltak hozzá, igazi műemlék... Öreg medencéivel, korhadó épületeivel fennakadt az idő horgán, azonban mindennek dacára természetességével igen kellemes légkört áraszt. Az évszázados platánok, a buja, nyíratlan aljnövényzet – nem gyepek – szegényes, furcsa, de igazi szimfóniát alakít ki a strandból. Heteket nem nagyon lehet itt eltölteni, ez tény, hacsak nem a teljes nyugalomra és magányra vágyóknak, vagy vizsgára készülőknek, de egy napra érdemes leruccanni, az ember egy működő skanzenben érzi magát, egy fürdőmúzeumban. Ilyen béke és csönd másutt biztosan nincs.”*

Igazat adok a strandminősítő szerzőnek dacára annak, hogy ő fővárosi emberként le(!)ruccant és nem kiruccant Kőrösre, miként jobbára minden pesti polgár – ha vidékre utazik – “lemegy a Balcsira, Debrecenbe, Szegedre...” és nem elmegy, nem elutazik oda. Mert ugyebár Budapestről vidékre csak leutazni lehet, miként “a mennyből az angyal is lejött hozzátok, pásztorok...”

A nyárvégi langyos eső kiszorított bennünket a strandról. A borús napokon, ahogy ijesztően közeledett a szünidő vége, jobb volt otthon az orosz mesekönyveket fordítgatni vagy a kultúrház emeletén, a városi könyvtár polcain bogarászni. Egy ilyen napon két könyvet hoztam ki. Mikszáth Új Zrinyiászát és Katajev regényét, a Távolban egy fehér vitorlát. A Katajev kötettel délelőtt leültem a Hősök terén a gimnáziummal szemben arra a fehér kőpadra, amely tudtommal Arany János egykori lakóháza helyét jelölte. Fel se álltam, amíg a könyv végére nem értem, illetve

felálltam, amikor már halasztást nem tűrően mennem kellett... Beszaladtam a pedellus bácsiékhoz, mert a sulis még kulcsra zárva vakációzott. Estefelé a végigolvasott regényt visszavitettem a könyvtárba. A könyvtáros bácsi emlékezett, hogy reggel kölcsönöztem ki a kötetet s megkérdezte: "Na mi van, visszahoztad? Nem tetszik?"

Később ott, a könyvtárban tudtam meg, hogy eszperantó nyelvtanfolyamra is járhatok. Természetesen beiratkoztam és az eszperantisták Zöld Csillaga (Verda Stelo) újabb fényévekre távolított el a reál tárgyak érdemjegyeivel terhelt bizonyítványom jobbra fordításától. Márpedig hipp-hopp itt volt a szüleim szemében reményteli 1954/55-ös tanévnyitó az új suliban, vadonatúj tanárok, nagyszerű új osztálytársak között.

A vakáció után tehát újabb iskola váltás következett. Szegény szüleim abban a hiú reményben írtak át a Mentovichból a Petőfi Sándor általános iskola hetedik osztályába, hogy ott majd jó tanuló leszek. Az sem elképzelhetetlen – bár nem tudok róla –, hogy ebben a tanintézetben jobban a látókörükben óhajtottak tartani, ugyanis az új iskolám osztálytermei a Papa által igazgatott gimnázium második emeletén helyezkedtek el. Így vagy úgy, egyre megy: tanulásom minőségéről továbbra is egyesegyedül én döntöttem. Hogy pontos legyek, osztályzataimat az elsajátítandó ismeretek "ridegebb" felét illető undorom szintje határozta meg. Tétovázok, töprengök, vajon emlékezetemben miért takarja átláthatatlan lepel ezt az 54/55-ös iskolaévet. Ennyire nem történt semmi? Emlékezőt, említést sem követelő kis események fűzére lenne csupán? Talán csak a zenei tanulmányok, az örömteli humán ismeretgyűjtés és a lelkes úttörősködés tölthette ki az évet... Kedves és kesernyős emlékmozaik bomlik ki, ha a hetedikes Etára, a teadélutánokra, a szerelmes levelekre és az esernyős verésre gondolok.

Hallottam egy szót, de jelentését abban az időben alig értettem: „racizás”. Iskolatársunk mondogatta, hogy apját, a konzervgyár irodistáját racizták, mostantól takarékoskodniuk kell, ő többé nem járhat velünk a strandra és moziba. Otthon a Papát faggattam, s olyasmit tudtam meg, hogy racizás, pontosabban a racionalizálás, magyarul az ésszerűsítés latin eredetű szó: a rációból, az értelem, ész szóból fakad. Nos ha ésszerűsítés, akkor jogos lehet a haverunk faterjának racizása, mert alkalmazása eddig nyilvánvalóan ésszerűtlen volt. A szó eredeti

jelentésétől jól elkülönülő valós tartalmat pár év múltán értettem meg, amikor kiderült a Rákosi-idők sok galádsága, köztük az is, hogy 54 januárjában a kormány határozatot hozott a „káros hivatali bürokratizmus” csökkentéséről. A jól hangzó ürüggyel nem csak a felduzzasztott bürokráciát nyesték meg, hanem sok, a rendszer urai által megbízhatatlannak minősített embert bocsátottak el. A racizás a gazdaság ésszerűsítése helyett a politika aljas fegyvere lett. (Így vélekedem most, 2009-ben!)

Egy filmszerep és egy földrengés

A keszthelyi Bakacs utcában és a Szilágyi nagypapa álmosítóan unalmas miskolci Mátyás király utcai házában töltött nyári szünidő után lelkesedés nélkül indultam neki a Petőfiben az utolsó általános iskolai tanévennek. Nem sejthettem még, hogy a következő tíz hónap néhány életre szóló átéléssel lep meg az ifjúkor küszöbén.

Épphogy csak elült a szeptemberi sulis kezdés villanycsengős berregése, máris kopogtatott a feledhetetlen élmény, a filmforgatás. A kor neves rendezője, Gertler Viktor Nagykőröst szemelte ki vígjátéka, a Dollárpapa helyszínéül. A huszadik századeleji polgári hangulatot árasztó alföldi kisváros, annak főtere a városházával, az egykori nagyvendéglővel és szállodával (ekkor már kultúrházzal), patikával, szatócsbolttal, alkalmas volt az őshazába hazatérő amerikai milliomosra váró urambátyámék történetének beillesztésére. Gábor Andor forgatókönyvének

A Dollárpapa egyik forgatási helyszíne

megfilmesítéséhez Gertler a városunkat, asszisztense a mi iskolánkat szemelte ki statiszta válogatáshoz. Így csöppentem bele a gyerekcsapatba, amely hangulatos zenei körítést adott az egyik nagyjelenethez. Az iskolai kórus hozsannázó dalocskával köszönti az imént főigazgatóvá avansált Koltay tanárurat, (Ráday Imre): „Éljen, éljen, éljen ó, éljen,

éljen, éljen ó az új főigazgató.” (A dollárpapát Rajz János alakította.) A filmet, noha 1956-ban bemutatták, én magam fél évszázados késéssel láttam. A www.filmmuzeum.hu fórumáról egy kanadai magyar filmgyűjtőtől az Óceánon át jött

hozzám 2008-ban a Dollárpapa DVD-kópiája. Ennyi év múltán ki ne lenne kíváncsi gyermekkori mozgóképére? Generációnkat még nem kényeztette a digitális technika, szüleink jobb esetben szovjet vagy NDK-s fényképező gépekkel fekete-fehér felvételeken archiválták számunkra a mosolygásra beállított családi jeleneteket. Hogyne lett volna élmény, amikor 66 évesen viszontláttam 13 éves önmagamát! Várakozásomat fokozta, hogy a kanadai másolat érkezését hetekkel megelőzve az interneten felfedeztük egymást egy „dollárpapás színésztársammal”. Varga Bálint akkor már az Arany János gimnázium elsőse volt, s az ő gyermekstatiszta csoportjuk az iskolából kirohanó diákokat alakította illetve néhányan a filmbeli rezesbanda mellett masíroztak.

*Darvas Iván és Rajz János
a Dollárpapában*

Bálinthoz ennél a statisztálásunknál több is fűzött. Hegedűs volt Herceg László tanár úr szimfonikus zenekarában, ahol én a harsonát fújtam. Barátság mégis a szünidőben szövődött köztünk 1956 nyarán. Pedagógus szüleink kollegiális kapcsolata révén néhány szép hetet tölthettem Varga Sándor magyar-történelem szakos tanár és felesége, Piroska néni Rákóczi u. 3. sz. alatti gyömrői házában.

Nem szoríthatom a vakációs örömeik feledtető árnyékába az utolsó általános iskolai év pár hónappal korábbi emlékezetes eseményét. 1956 január 12-én reggel háromnegyed hét tájban kőrösi lakásunkban imbolygott a lámpa. Furcsa volt, mégsem ijesztő. A rádióhírekből azután már tudtuk, hogy tőlünk alig több mint 80 kilométerre pusztító földrengés rázta meg Dunaharaszti. Több száz épület romba dőlt. Az akkori katasztrófa ma a helytörténet része, s erről a www.dunamentiforum.hu honlapon így ír Vöő Imre: „A földrengés január 12-én csütörtök reggel 6 óra 45 perckor kezdődött és többször megismétlődött a rengés a kis-Dunával párhuzamos irányban. A Rákóczi u. 4. számú telken hosszában megrepedt a föld 70-80 cm szélesen. A kis-Dunán 1,5-2 méteres hullámokat okozott a rengés. A kutakban fölnyomta a rengés a földet, kibuggyant a víz a kútgyűrűn felül. Több helyen kézzel lehetett meríteni a vizet a kútból, olyan magasan volt a víz. A Csepeli út elején az Sz. Becz Sándor gazda téglakerítése kidőlt az útra, a háztetők elcsúsztak, a tűzfalak

kidőltek és sok kémény ledőlt a földre. A Fürdő utcában két ház tetőzete összedőlt. A Csepel Autógyárban éppen műszakváltás volt mikor megmozdultak az épületek. Az emberek fej vesztve szaladgáltak ijedtükben. A gyárban nyugat felől kitörtek az ablakok az épületekben. Két kútásó brigád dolgozott a faluban és száznál több ásott kutat kellett kitisztítani, mert volt amelyik kútból eltűnt a víz. A Csepel Autógyárban gyártott tejes autókkal hordták az ivóvizet a lakosságnak, amíg a kutakat helyre nem állították. Több mint 200 kéményt kellett újraépíteni. Dunaharasztiiban egy ember meghalt, ott nagyobb volt a pusztítás mértéke. A temetőben sok sírkő ledőlt, a házakról a vakolat az utcára hullott. A lakótelepiek is megijedtek a rengéskor, kiszaladtak a Gyári út másik felére. A 3-as épülettömb oldala megrepedt, sokáig kötéllel volt elkerítve...”

Nagykőrösre már másnap megérkeztek a károsult családok gyermekei. A Papa szervezte a fogadásukat, elhelyezésüket a gimnáziumi leánykollégiumban, ahol az éppen tartó téli szünetben a kis dunaharasztiak elfoglalhatták a hálókat. A róluk gondoskodó néhány kőrösi tanár és a gimnázium DISZ-esei közé atyai protekcióval befurakodtam, magammal vittem Magyar Józsit, legjobb barátomat az osztályból. Az első nap sikerült megbarátkozni a mamájuk után pityergő ijedt „ázott verebekkel”, negyedik, ötödik, hatodikos kislányokkal, srácokkal. Énekeltünk, játszottunk velük, szájharmonikáztam, egyszer még a trombitát is bevittem, mert az egyik pöttömnyi kislányról megtudtam, hogy az apukája egy dunaharaszti zenekarban trombitás. Nem tartott sokáig, mégis a másokról gondoskodás örömeztetését, büszkeségét hagyta bennem ez a pár nap. Pedig még csak makulátlan önzetlenséggel sem dicsekedhettem. A vendéggyerekek között rátaláltam egy számtan zseni fiúra, kiderült, hogy – bár ő csak hetedikos – az én nyolcadikos feladataimat légyes könnyedséggel oldja meg. Hoppá – gondoltam – ő az én emberem... Így lett gyanúsán tökéletes az a húsz vagy harminc feladatmegoldás, amivel szünetem elpocsékolásának szándékával tanárom sújtott.

Néhány tavaszi hónap az iskolakerülés szokásosnál kevesebb élményét hozta, mert Huszár Elek, a katonásan szigorú osztályfőnök vezényletével tanáraink úgy hajkurásztak bennünket, hogy általános iskolai végbizonyítványunk a lehető legjobb legyen. Az én 4-es átlagom a pedagógiai varázslat csodájának számíthatott, de öngazolásul vallom, hogy tudásomat a többségben lévő humán tárgyakból valóban jónak és jelesnek minősítette az osztályozó értekezletre összegyűlt zsűri. Az „érdes tárgyakból”, a számtanból, mértanból, fizikából és kémiából kapott minősítés pedagógus gyerekek kijáró liberális jóakarattal oszcillált a közepes és a jó között. Ezzel a nem maradéktalanul jogos dicsőséggel ért véget Nagykőrösön 1956 júniusában a pallérozásomért 1948 szeptemberében Zalaegerszegen indított alsófokú oktatási küzdelem. Őrzöm a tablóképünket, Kurgyis Janival e-mailek sorával emlékeztetünk a régi társakra. Hányan is élünk a 28-as létszámú fiúosztályból? Nos 2009 derekán már csak 12-en. Az első fiút pár hónappal elválásunk után temették, 14 éves sem volt még. A halottak sorában 16 és 19 éves srácok következtek. Két kíméletes évtized után jött el ismét a halál az akkor 43, 44 és 45 éves osztálytársakért. A temetések újabb sorozatát az 51, 56, 58, 61 és 64 évesek távozása hozta. Az első halottunk baleset áldozata lett, majd két öngyilkosság történt és öt végzetes infarktus következett. Négy fiút az alkohol vitt sírba, egy rákos beteg volt, ketten agyvérzésben haltak meg és egy társunkkal érszűkület végzett.

Nyolcadikos tablónk 1956-ból. Már csak 12-en vagyunk...

Most, hogy visszaemlékezésemben itt tartok, kiteszem magam elé a tablóképünket és „megszaporázom a lépteimet” - Reménykedem, hogy a sors, a szerencse és a génjeimbe kódolt eleve elrendelés hozzájárul önátvilágító könyvem befejezéséhez.

Gyömrői diafilmek

Nos ekkor, a tanulmányok senkiföldjén, a már nem általános iskolai, de még nem is gimnáziumi vakációban vártak rám a gyömrői élmények a Varga családnál. Ott komponáltam éltem első és feltehetően utolsó két zenedarabját a kedvelt Schubert dalok hatása alatt. Zenei amatőrkedésem elfelejtett epizódja lenne ez, ha Varga Bálint barátom meg nem őrizte volna „opusaim” kottáját. De bizony megőrizte és a minap e-mailhez csatoltan szkennelve elküldte nekem Varsóba. A gyömrői egyhetes vendégeskedésről emlékezetem nem is a tiszavirág létű zeneszerzőségem epizódját őrzi, hanem a diafilm vetítések élményeit.

A tévzés első átélése még két-három évet váratott magára, nekünk, akkori tizennégy éveseknek a Lemezárugyár tekerős diavetítő gépe kínálta a szórakozást. A lepedőre vagy estefelé a ház fehér falára kivetített fekete-fehér és színes filmeket roppant módon élveztük. A kis dobozokból mesék, klasszikus irodalmi művek adaptációit fűztük a gépbe, amelynek lámpafókusza - ha egy-egy jelenetet, filmkockát túl sokáig nézegettünk – helyrehozhatatlan kárt tett a celluloid diában. A bádog vetítődobozból kiszüremlő égett filmszag és a füst mindig rosszat sejtetett. Acetonnal összeragasztottuk ugyan a kivágott jelenettel kurtított filmet, de nagy kedvencünk, az Állatkerti séta minden ilyen kivágással közelebb került az élvezhetetlenség állapotához. Kényesen vigyázni kellett a könyvtárból kölcsönzött tekercsekre, mert a beégéseket, kivágásokat, acetonos ragasztgatásokat nem vették jó néven. Ha jól emlékszem, egyedül a Gulliver utazása szenvedett kárt, ám a Misi mókus kalandjai, a János vitéz, A kis borz története és A póruljárt róka megúsza a gyömrői vetítéseket.

Bálint barátom akkor már gimnazista volt, épp befejezte be az elsőt, így lelkiileg kiválóan ráhangolt engem a rám váró iskolai megpróbáltatásokra. Jó tanuló és nálam lényegesen szerényebb csibész volt ő, ezért a Papa-igazgatta gimiben alkalmazható diáktrükkök ismertetésére aligha számíthattam tőle.

Az Arany János Gimnázium ma

Így is hasznomra vált a diák-szemmel taglalt tantestületi who is who. A családi beszélgetésekből bárki másnál többet tudtam én az Arany János Gimnázium tanári karáról, csak hogy ismereteim a diák számára teljes mértékben hasznavehetetlenek voltak. Az igazi félelmet bennem az keltette, hogy az ott dolgozó pedagógus szülők ebadta kölykeként várt rám a nemesveretű Arany János Gimnázium.

És micsoda tanárikarral kellett szembenéznem az 1956/57-es tanévben! Olyan XX. századi tanárokkal, akik majd' mindegyike méltó volt az Arany János korabeli elődökhöz. Közülük is a legkiválóbbak, legemberségesebbek – dr. Tőrös László, Páhán István, Fruttus István, Bazsó Lajos – a Papa szemében nem csak beosztottai, hanem nagyszerű barátai is voltak.

Az akkori tanárikarról az én halványuló emlékeinél hitelesebb visszaemlékezést emelek ki a gimnázium egykori diákja, mai igazgatója, Suba Lajos interneten 2007-ben rögzített mondataiból: *„Az ötvenes években a népi kollégium, az új diákszervezet a DISZ, a dolgozók gimnáziuma, a szakérettségi- és az ideológiai tanfolyamok szolgálták az új politika céljait. A tantestületben nagy változások történtek; új tanárok érkeztek: dr. Nánási Miklósné, Papp Rózsa, Bazsó Lajos, Danczkay Győző, Keresztes Katalin, dr. Szilágyi Béláné, Tassaly Teréz. A tanítóképző megszűnésével: Ádám Mária, Danóczi József, Fruttus István, Molnár Ferenc, Rózsás László és felesége, Seri András. Az igazgató Zilahi Lajos lett, majd dr. Szilágyi Béla. A tanulói létszám meghaladta a 400 főt...”*

Egy voltam a négyszázból, olyan osztálytársak között, mint Magyar Józsi, aki már húsz éve halott, Kesztyűs Gyuri, aki ma is, mint régen volt, baloldali ember, a kőrösi önkormányzat képviselője és Kurgyis Jani, nyugdíjas internetes levelező partnerem.

A tanév pontosan úgy kezdődött mint a többi. Nem sejtettem még, hogy a híres város híres iskolájának szeptember elsejei magasztosságát hamarosan feledtetni az emberséget próbára tevő történelmi szélvész. Az ünnepélyes évnytón elhangzó himnusz és a mozgalmi dalok, a Papa beszéde, a tanár- és diák-áhitat, sőt az én csendes, belső fogadalmam ('iparkodom a természettudományokkal is elviselhető viszonyt fenntartani') mind-mind elhalványodik, mire a tanév végén egy egészen más, új Magyarországra eszmélünk rá. Alig hiszem, hogy aki abban az évben diák volt, a tanórákra, leckékre, felelésekre, dolgozatokra, kedves

diákcsínyekre emlékezik vissza. Kinek ilyen, kinek olyan hangulatú, érzelmi vagy eszmei töltésű hosszú történelem óra kezdődött 1956 október 23-án. Ez a tanóra egyeseknek 57 május elsején ért véget, másoknak az élet végéig nehezen vagy sehogyan sem feldolgozható leckét adott. Jőmagam ilyen életfogytiglan töprengő vagyok.

Az én ötvenhatom

Félelem nélkül írom le és szembenézek feltehetően minden második olvasó megvetésével: október 23-án és utána még pár napig jogos népharag, forradalom söpört végig az országon. Nagy Imre baloldali forradalma volt ez. (A mártír miniszterelnök unokája 2008 október 23-án egy tévéműsorban igazolta ezt a véleményemet!) Hiszek a forradalom első napjainak magasztos voltában, annak dacára, hogy az én édesapámat már az első nagykőrösi forgószél lesöpörte az igazgatói székről, amelyhez kezdettől fogva nem is ragaszkodott. A Pestről villámgyorsan átterjedt és itt is fellobbant forradalmi lelkesedés tűzében lobogó diákcsoport megalázó iskolagyűlésen váltotta le őt. Azt az igazgatót, akinek öröme ebben a nagy hírű gimnáziumban az Arany-kultusz szolgálata és diákjainak szeretete volt. A forradalmak sietnek, nem mérlegelnek egyéni igazságokat, a magasztos küzdelemnek áldozatai is vannak.

Most, hogy virtuális társra találtam Moldovában, könyvem írása közben varsói estéimen őt olvasom és nála találok rá ötvenhatos értékelésem igazára: *„... az idealista főiskolás nemzetőrök helyett mind marconább külsejű felkelők kezébe kerültek a puskák és a géppisztolyok.”* Igen, igen, hiszem, hogy eddig, október 23-tól október 29-ig tartott a valódi és tiszta 1956-os forradalom!

Folytatom az imént említett Suba Lajos nagykőrösi iskolatörténeti beszédének idézését: *„...1956-ban az iskola diáksága is részt vett a városban lezajlott eseményekben. A díszteremben tartott diákgyűlésen követelték az akkori igazgató lemondását, és helyette kikiáltották Horváth Zoltánt igazgatónak (Őt később eltávolították az intézettől, pedig semmit nem követett el. Bűne csak az volt, hogy az ifjúság nagyon szerette.), helyettesének pedig Bazsó Lajost választották. Sok diák volt jelen a városi pártház ostromakor, ahol egy, az épületből kilőtt golyó kioltotta*

Bartha Margit, iskolánk IV. osztályos tanulójának életét. Emlékét tábla őrzi a II. emeleten, ahol minden évben kegyelettel gondolunk rá és a hősi napokra. Több tanárt és tanulót is jogtalan sérelmek értek a következő időszakban.”

Különös érzés: Horváth Zoltánt, a Papa helyett kikiáltott új igazgatót nem tudom gyűlölni, Barta Margitot, noha nem ismertem, én is gyászolom. Ők ketten – más-más dimenziójú sorscsapással – ugyanúgy a történelem éles fordulatainak áldozatai voltak, mint az édesapám. Igazságos forradalom igazságtalan áldozatai. Papa az állásával, Margitka az életével, Horváth tanár úr „ellenforradalmi tettéért” 57-ben ceglédi áthelyezéssel és ki tudja, még mivel fizetett.

Csütörtökről (október 25.) egy iskolai epizódot jegyeztem fel: az első szünetben a harmadikosoktól hallottuk, ők meg az osztályfőnöküktől tudták meg, hogy mostantól orosz helyett német órák lesznek. Erre a hírre egy-két társunk az osztály második emeleti ablakán át kihajigálta a lapokra tépett orosz tankönyvet. Az egyik fiú repülő hajtogatott a lapokból, úgy röptette a sok ártatlan cirill betűt. Süket, vak és vad bosszú egy nyelven, egy kultúrán, Puskinon, Csehovon, Tolsztojon...

Ennél sokkal több is történt Nagykőrösön. Néhány forradalmi epizód, amelyet szereplőként vagy csak szemtanúként éltem meg, végérvényesen baloldalivá formálták a jellememet, eszmeiségemet. Ezzel együtt 1956 emlékét máig sem tudom, talán sohasem fogom magamban feldolgozni...

Az 1710-ben épült városháza előtti téren állt a háborúban e tájon elesett orosz katonák sírjának obeliszkje, a szovjet hősi emlékmű. Április negyedikén itt mindig hivatalosan koszorúztak és a város polgárai (már aki...!) kis virágcsokrokat tettek a kőtalapzatra. Ezen az októberi 26-i péntek délutánon is a téren gyülekeztek az emberek. Hűvös ősz volt, a levegő mégis felforrósodott. A feldühödött tömeg, lehettek talán százan vagy háromszázan is,

A ledöntött obeliszk a nagykőrösi tanácssháza előtt

ledöntésre ítélte az emlékművet. Az obeliszk csúcsáról egy juhász a kampósbotjával leverte az ötágú vörös csillagot. A forradalmi tettek néhány első perce és nem maga a teherautós-drótköteles művelet volt számomra megrázó és méltatlan a magyarságunkhoz. A városért elesett katonatársak síremlékénél díszőrségben álló egy szál orosz kiskatonát egy eltorzult arcú „forradalmár” nő jó célzással oldalról arcon köpte. A meggyalázott katona, alig lehetett tizennyolc évesnél idősebb, fegyelmezetten, mozdulatlanul állt, túrt, arcizma megfeszült, PPS géppisztolya markolatán a keze megrándult. A szemét néztem. Könnyezett. Hamarosan megérkezett egy szovjet katonai ponyvás rajkocsi – a katonát a díszőrségből leváltották. Az emlékmű ledöntéséhez neki már nem kellett asszisztálnia. Hazaindultam, nem néztem végig az őrjöngő népharagot. A Kecskeméti út sarkánál jártam, hallottam a földre zuhanó oszlop robaját. Hátranéztem, láttam, hogy az emberek átvonulnak a közeli Kossuth térre.

Naplómba, pontosabban egy megőrzött kockás füzetlapra később jegyeztem fel, mi minden történt még ezen a napon. A városi pártbizottság épületéhez vonult egy küldöttség, a pesti diákok 16 pontját akarták átadni az MDP városi titkárának. Nem fogadták őket, ehelyett az épületből lövés dördült. A golyó halálra sebezte negyedikes iskolatársunkat, Barta Margitkát. (Tudomásom szerint máig is tisztázatlan, ki adta le a gyilkos lövést az akkor még fegyvertelen emberekre.) A következő perceket így mondta el nekem egy osztálytársam, aki mindvégig a helyszínen maradt: *„Teherautón felfegyverzett magyar katonák jöttek a térre, de nem lőttek, hanem a puskákat szétosztották a tüntetők között. A diákoknak is jutott belőlük. A téren mégsem kezdődött lövöldözés.”* Később hallottam, hogy a kőrösi magyar helyőrség parancsnoka a honvédelmi minisztériumból kapta a parancsot, hogy a katonák ne avatkozzanak be a város központjában történő tüntetésekbe, a szobordöntésbe.

A pénteki események felgyorsultak. Néhány óra múltán, kora este az utcára néző szobaablakunkon finom, de határozott kocogtatást hallottunk. Épp a Kossuth Rádióból sugárzott klasszikus muzsikát meg-megszakító közleményekre figyeltünk. A Mama eloltotta a lámpát, keskeny rést nyitott a fehér spalettán, majd megkönnyebbülten mondta: *„Páhán Pista!”* A Papa barátja, a mindig elegáns és nagy tudású fizika tanár kopogtatott. Amint a lakásunkban termett, kérte a Papát, hogy azonnal vegyen magára meleg ruhát, a Mama pedig készítse elő a házban található

lehető legnagyobb paplant vagy dunyhát. Engem kiállított az utcára, a kapu elé: jeleznem kellett, amikor a teljes besötétedés után senki sem jár arra, kihalt az utca.

Pista bácsi a háború előtt a Horthy hadsereg tisztje volt, tudta mit tesz. Nagykerekű széles talicskán, ágyneműbe rejtve vitte el a Papát – akiben ő nem csak baloldaliságában is humánus igazgatót, hanem barátját is tisztelte – a szomszédos utcán lévő házukba. Páhán tanár úrnak, ennek a nemes embernek Papa az életét köszönhette. A felbőszült részeg nemzetőr diákok kommunista-lincselésre készülődő maroknyi csapata egy órás keresgélés után lemondott az akasztásról, miután Pista bácsi közölte velük, hogy látta, amint a diri az állomásra ment. A lincselés tehát elmaradt.

Amikor Pesten a Köztársaság téri ostrom kezdődött, Arany János kies városában már lecsillapult a családunk számára veszélyes hangulat, a Papa pár nap múlva hazajöhetett. Az iskolákban már tanítási szünet volt. Néhány harmadikos és negyedikes gimnazista fegyveresen, karszalaggal nemzetőrként járőrözött. Az ablakból láttam, amint hazafiúi elhivatottságtól büszkén lépdeltetek és a szovjet laktanya meg a temető felé haladtak a Kecskeméti út és az utcánk torkolatánál. De bennünket, a párttag igazgatót és családját többé nem kerestek. Talán Páhán tanár úr fölénk kiterjesztett védőernyője, elhárító ténykedése mentett meg minket a további zaklatástól. Az utcai szobából átköltöztünk a belső nappalaiba, mert ablakunk alatt éjszakánként néha felberregett egy-egy géppisztoly sorozat. Zárkózottságunkban az egyetlen családi időtöltés a szünet nélküli rádióhallgatás volt. Világvevő készülékünk gombját a Papa csavargatta. A Kossuth adó és az Urálból érkező zavarás miatt nehezen érthető Szabad Európa, Amerika Hangja között pásztázta az étert. Híreket, közleményeket, felhívásokat hallottunk. Olyanokat, amilyenek ma történelemkönyvek lapjait töltik meg.

A rádióhallgatás közben fegyvert gyártottam, miután én már nem voltam ott a Kossuth téren a huszonhatodikai délutánon, amikor a katonák fegyvert osztogattak. Most igyekeztem visszaemlékezni a Kalasnyikov műszaki leírására, felidéztem Pesti Bandi coltját, és egy kimondottan egyszerű, primitív pisztolyt akartam összeeszkábálni. Szereztem vascsövet, rugót, acélszöget és széles befőttes gumit, volt néhány leventepuska töltényem és hozzá a műszaki analfabéta mivoltomnál is erősebb naivitásom. Az ezermester műszaki érzékét, kezűgyességét Puska nagyapámtól bizony aligha örököltem. Fegyverkovácsként így kudarcot is vallottam.

Ha mégis eljutottam volna a pisztollyal a próbálövésig – ma már tudom – a nem huzagolt vascsőben robbant volna a lövedék... (Pedig reméltem, hogy újabb veszélyhelyzetben fegyverrel védem meg a Papát.)

Ahogy oldódott a feszültség, kikönyörögtem a szüleimtől, hogy bemehessek a leánykollégiumba, ahol minden este forgott a gramofonlemez és táncolni lehetett. Barátsággal fogadtak, senki sem éreztette velem, hogy a forradalmi diákság által letaszított igazgató fia vagyok. Szólt a zene, a Tabányi zenekar tangóharmonikás lemezeire néhány párocska tangózott, swingelt, a folyosón itt-ott csókolóztak, de a legtöbben, magam is, beszélgettünk, vitattuk a pesti híreket. Azután estéről estére fogyatkozott a társaság. Volt aki elbúcsúzott, volt aki hirtelen felbuzdulással, búcsú nélkül indult útnak. Róluk hónapok múltán lehetett megtudni, hogy az osztrák határon, egyesek a Fertő tavon át világgá mentek vagy amint később hivatalosan mondták, disszidáltak. Abba a kétszázézesres menekült áradatba fonódtak bele, amely a traiskircheni tábor szűrőjén át jutott el az európai nyugati világba vagy a tengerentúlra.

A pesti Köztársaság térről szaporodtak a kegyetlenkedések hírei. Nagykőrösre is eljutott annak a híre, hogy nem csak a politikai elítéltek előtt nyíltak meg cellák, hanem a köztörvényeseket is kiszabadították a börtönökből, az ő kezükbe is fegyver került. Szüleim barátai, tanártársai tanácsára újra elrendeltük a „családi összetartást”. November 2-án utoljára mehettem a leánykoliba. Két barátom, Magyar Józsi és az akkor még nem disszidált Pesti Bandi a Kossuth téri cukrászdáig kísért. Beléptünk és Bandi három feketét és három féldeci rumot rendelt. Koccintottunk, Bandinak sikeres világlátást kívántuk és én életemben ekkor eresztettem le először szeszes italt a torkomon. Tizennégy évesen egycsapásra felnőtté avansáltunk. Nem tudom, pontosan mikor is disszidált Pesti Bandi, mindenesetre fél évszázad múltán, 2005-ben Amerikából a kőrösi gyermekbarátság nosztalgiájával fűtött kedves e-mailt kaptam tőle.

Leheletemmel otthon kellő mértani távolságot tartottam a szüleimtől, így a rumos kávéval nem buktam le. Most a családi kijárási tilalmat, az önkéntes szobafogságot nem a szülői tiltás, hanem a történelem szigora rendelte el. A pesti utcákról a terror, a polgárháborús hangulat a Pest-megyei városkára is áterjedt. A

kőrösi gimibe járó, de nem itt lakó diákok szülei egyre-másra hazaparancsolták gyermekeiket. Az az ifjú forradalmár is leadta fegyverét, nemzetőr karszalagját, aki pár napja még járőrtársával délcegen masírozott a laktanya felé.

November 3-án – mint október 30-tól minden este – aggódva-rettegve oltottuk le a lámpát, halkán vitattuk az esti rádióhíreket (...Magyarország kilép a Varsói Szerződésből... semlegesség...). Hajnalban a Kecskeméti út felől furcsa, egyre erősödő zümmögés, morajlás, zúgás ébresztett bennünket. Ablakunk alatt két rövid géppisztoly sorozat kerepelt. Amikor a lövés sokáig nem ismétlődött, óvatos mozdulattal rést nyitottunk az ablakon. A Mama adott helyzetjelentést:

„Szovjet tankok... visszajöttek”. Mondatát a megnyugvás sóhaja kísérte. Csendes öröm, megnyugvás töltötte be otthonunkat és ekkor hajnalban feledhetetlen, életre szóló tiszteletet parancsoló, kissé pátoszos kijelentést hallottam a Papa szájából:

„Megmenekültünk. Megfordul a sorsunk... de az Arany János Gimnázium igazgatói székébe én már sosem fogok beülni... végre tanítani fogok...” Fogadalmát meg is tartotta: amint a sztrájkok

elültével, a Kádár-kormány megalakulásával újra indult az élet, a tanítás, tanár barátai, dr. Törös László és Páhán István ellenkezésével és megyei főnökeivel is szembeszegült, decemberben vagy januárban beadta áthelyezési kérelmét Nyíregyházára.

Rákosi Mátyás a varsói magyar nagykövetségen a Varsói Szerződés aláírása után

A szovjet páncélosok visszaérkeznek Nagykőrösre

Harcokról, a fegyveres csoportok és a szovjet alakulatok összecsapásairól, a rommá lőtt pesti belvárosról és decemberben egyre több közeli és távoli ismerősünk külföldre szökéséről cikáznak valódi és álhírek. A rádióhírek az új kormányról és a karhatalmi alakulatok szerveződéséről szóltak. És sztrájkokról is: az egész országban álltak az üzemek, bányák. A munkástanácsok az oroszok ismételt kivonulását követelték és azt, hogy Nagy Imre, aki ekkor már a jugoszláv nagykövetségen volt, térjen vissza a kormány élére. A novemberben bevezetett, majd átmenetileg felfüggesztett kijárási tilalom decemberben újra érvénybe lépett. A koraesti szürkülettől reggel 6-ig tilos volt az utcán járkálni. A sulikat szénszünet bénította. A leánykollis volt az egyetlen fűtött diák találkozóhely. Ha onnan nem indultam el időben, ott kellett éjszakázni. A nagyteremben akadt elég matrac, a dunaharaszti gyerekek már rég hazamentek, ezért ott reggelig el lehetett aludni.

A gimnáziumban a tanítás 57 január 7-én indult újra. Akkor derült ki, hány diaktársukat kell kihúzni az osztály névsorból, bár ekkor még mindig akadtak, akik az újra telepített műszaki határozáron át is megpróbálták külföldre szökni.

Számomra, családom számára ezzel le is zárult volna 1956, de talán mégsem... A tavasz közeledtével a körösi utcákon itt-ott megjelent a falakra, kerítésekre mésszel, olajfestékkal felmázolt MUK (Márciusban Újra Kezdjük) jelszó. Március 15-én, a gimnáziumban osztályfőnöki órákon tartottunk ünnepi megemlékezést. Reggel, mindjárt az első szünetben néhány társunk ijedten odasúgta: vigyázzatok, a himnusz alatt hátulról le akarnak löni benneteket. Hármunknak szólt a baráti figyelmeztetés, három olyan barátnak, akiknek a szülei baloldali emberek voltak. A harmadik órán emlékeztünk meg az 1848-as forradalomról. Nem féltünk. Mindössze annyit tettünk, hogy hárman váratlanul átültünk a hátsó padokba. A himnuszt pedig nem kísérte lövés.

A Papa leváltása és menekítése a lincselés elől, az ávós kiskatonák akasztásának híre a pesti utcáról, az orosz-gyűlölet vitustánca, a Margitkát ért halálos lövés, a MUK, a himnusz át- és túlélése március 15-én... Ezek az impressziók kínálták a részleteket ahhoz a szintézishez, amelyet 1956-ról gyermekfejjel, politikai és eszmei érzékenységgel el is készítettem.

Két barátommal, Magyar Józssival és Kesztyűs Gyurival együtt 1957 tavaszán tudatosan belevetettem magam az ígéretes új rend alakításába. Mi sem természetesebb, ellenforradalomnak, zavargásoknak hittük és mondtuk mindazt, ami október 23. után történt. A friss tapasztalások és a tavaszi zsongásba fonódó, hitelesnek hangzó jelszavak, a konszolidáció élénk színei akkor még nem segítették a többszínű igazság keresését. Mit tudtam én akkor Mansfeld Péterről? Meggyőződéssel hittem, hogy a szovjet csapatok másodszor szabadították fel hazánkat. Hittem, hogy a pufajkás karhatalmisták a magyar hazafiság legnemesebb megtestesítői. Az 56-os történelmi tények átértékeléséhez sok évnek kellett eltelnie, új tapasztalatokkal, új emberi kapcsolatokkal kellett gazdagodnom, és megannyi új, hitelesnek elfogadott olvasmány élményre volt szükségem. Ma, ötvenhárom évvel később, 67 éves koromban – ha soraim sok olvasója ezért el is ítél – vallom és vállalom, hogy 1956 október 23-án jogos lázadás tört ki és forradalom volt Magyarországon, de október 30-án a börtönükből kiszabadított és felfegyverzett emberek soraiban köztörvényes bűnözők is voltak. Polgárháború bontakozott, tombolt a gyűlölet és terror uralta el Budapestet és más városok utcáit. Nem igazán nevezhető a kommunista propaganda szócsövének az amerikai UP hírügynökség, neves tudósítójuk, Marton Endre nem vádolható sem szovjet-barátsággal, sem a forradalom meg nem értésével. Hollós Ervin nyomán Moldova György a Kádár Jánosról szóló könyvében ezt idézi Marton korabeli kommentárjából: *„Meggyőződésem szerint nincs mentség erre az október 30-i értelmetlen öldöklésre, ami akkor történt, mikor úgy látszott, hogy a forradalom már győzelmet aratott...”* Hitelt érdemlő magyar és orosz forrásokból ma már az is ismert, hogy november 4-én nem fordultak volna vissza a szovjet tankok, ha nem lángol fel a Köztársaság téri terror és a forradalom az október 23-án kezdeményezett változtatások radikális, de magyar emberhez méltó útján halad tovább.

Nem vagyok történész. Könyvemben ezért nem bátorkodom ennél mélyebben taglalni az átélt történelmi eseményeket. De ahol az életem fonala a Nagy Történesekbe beleszövődik, mindenütt és akkor is vallomást teszek, ha szembe kell nézni a máig le nem bontott régi barikádok túloldalán állókkal. Ma még naiv utópia, de hittal vallom: még egy-két nemzedékváltás és eljön az idő, hogy 1956 minden(!) áldozata meg nem gyalázható, le nem dönthető közös hősi emlékművet kap és honfitársainkat, utódainkat az évforduló nem osztja két egymásnak feszülő táborra.

3. „AZOK A SZÉP NAPOK...”

Kőrösi végnapok

Megalakult a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség – 1957 március 21-et írtunk. Amint ez Pesten országos szinten megtörtént, a Pest megyei városokban, mindenekelőtt a középiskolákban már felkészülten várakozott egy kisebb helyi szervező csapat. Nagykőrösön az Arany János Gimnázium lett a KISZ előkészítésének egyik bázisa. Hatan-nyolcan lehettünk, március 18-án hétfő délután ötkor a helyi pártházban kaptunk egy pici szobát (ez lett a későbbi városi KISZ-bizottság otthona).

Az első találkozás olyan volt, mint amikor egy szakkör alakul, de a szakköri tagokat most nem a tantárgy szeretete, nem a hobbi közös öröme tartotta össze, hanem az otthonainkból és az utóbbi fél év kemény történelmi átélései után ébredező bizakodás ereje. Ez a pár ember és a tanév végéig hozzánk csatlakozott majdnem 80 diák közül talán(?) egyikünk sem hitt akkor a KISZ révén elérhető karrierben, a majdani apparátus privilégiumaiban. Talán egyikünk sem óhajtott profi forradalmár lenni. Igaz, miután hamarosan elköltöztünk a városból, nem tudom, hogy akkori társaim közül esetleg lett-e valaki mozgalmi káder, hivatásos pártember.

Az 57-es márciusi napokban kézzel rajzoltunk fejléctet a kis szobában stencillel sokszorosított alig százpéldányos újságunkhoz. Rajzoltuk, írtuk, sokszorosítottuk és terjesztettük a megalakuló KISZ első dokumentumát, Komócsin Zoltán felhívását. A pártépületben kétszer vagy háromszor találkoztunk így, utána már az iskolában és a kollégiumokban folytattuk az egyre eredményesebb tagtoborzást. Néhány nap, talán egy vagy két hét telt el így, amikor egy szombat délután megkaptuk a nemzetiszínű sarokcsíkkal hófehér A7-es méretű kartonlapra nyomtatott KISZ-igazolványt. Számom a 115-ös volt.

Május elsején már a KISZ-jelvényvel díszített világoskék ingben és élénkvörös nyakkendőnkben vonultunk fel. A kis diákcsoport az újjászületés élményeként élte meg az 1957-es tavasz ébredést. Az esti „családi tanácsban” szüleim megosztották velem a Rákosi-éra elmúlása feletti örömeiket. Lelkes ujjongás helyett nyugalmat

*Világoskék ing, jelvény,
élénkvörös nyakkendő – ez volt a
KISZ formaruhája 1957-ben*

éreztem, amely a polgárháborús fenyegetés elmúlásából fakadt. A Papa nem kesergett igazgatói állása elvesztésén, gondolatai már a számára legkedvesebb nyírségi és szatmári tájakon jártak. Régi diákvárosa, Kisvárdra és áthelyezésének vágyott célja, a nyíregyházi Kossuth Lajos Gimnázium felé röptették őt.

Elérkezett az utolsó kőrösi tanévzárás és a végleges búcsú a híres várostól. Attól a kedves várostól, ahol az első, még szerelemnek nem nevezhető kedves élmények értek, az első barátságok születtek és a zenei szenvedélyem fogant. Bizonyítványosztás után visszavittem a zeneiskolába a kölcsön trombitámat és az Arban kottát, azután söpörtem haza csomagolni. A pakolásból semmi sem lett, mert otthon Magyar Józsi barátom várt rám. Tőle tudtam meg azt a hírt, amely – mint később kiderült – egész életem formálódását elindította: kéthetes lengyelországi jutalomutat kaptam a KISZ Pest megyei bizottságától. Egekig ugrottam a boldogságtól. Külföldre utazni! Varázsos, szinte felfoghatatlan kalandot ígért ez akkor, amikor nemrég még irigykedve csodáltuk osztálytársunk, Sebestyén Laci külföldi ceruzáit, hegyezőit és radírjait, a modern csehszlovák írószereket – ahogyan Laci mondogatta – „a cseszi cerkákat”. A Sebestyén család – ha jól emlékszem – kétévenként meg-meglátogatta felvidéki magyar rokonait. Ők voltak az irigyelt külföldjárók. (Azóta ismerem az ötvenes évek tényét: a Rákosi rendszer éveiben mindössze 25 ezer magyar állampolgár utazhatott külföldre!)

Amint Magyar Józsi örömmel magamra hagyott, lekaptam otthonunk könyvespolcáról a Családi Kis Lexikont, mely születésem évében, 1942-ben Kőhalmi Béla szerkesztésében jelent meg. Címzavai között Lengyelországot kerestem. Nem találtam, de ezért mégsem a Kossuth-díjas könyvtártudóst kell okolnom, hanem magamat, tájékozatlanságomat. Eszembe se jutott, hogy születésem évében már három esztendeje és még további két évig Lengyelország nem létezett Európa térképén. Vélhetően 1939 szeptembere és 1944 júliusa között még a lengyel menekülteket segítő Magyarországon sem lehetett olyan lexikont kiadni, amelyben akár csak a régi, önálló Lengyelországról is bármit írhattak volna. Alaposabb lapozgatással mégis találtam valamit: Pilsudski József (1837-1935) lengyel katona és államférfi. A címszó alatt egyebek mellett ez olvasható: „...*Németbarát politikát folytatott, melynek halála után történt feladása a mostani háború kitöréséhez és Lengyelország megszűnéséhez vezetett.*” Nem feltételezem, hogy Kőhalmi Béla, ez

a tiszteletre méltó tudós, Ady Endre nagyváradi szabadkőműves páholytársa hitt is ebben a megállapításában. Gondolom, a korabeli magyar könyvkiadó sem bújhatott ki a bőréből... Mindenesetre a lexikonszerző iránti tiszteletből sem örülnék, ha lengyelre kellene fordítanom az idézett történelmi csúsztatást. Utifelkészülésem számára így csak az ötvenes évek magyar tankönyvkiadásának nem kevésbé értéktelen oldalai kínálkoztak.

Indul a varsói expressz

A Nyugati pénztárcsarnokában gyülekeztünk 1957 június 14-én reggel. Betolták az akkoriban még Balt-Orient néven is emlegetett varsói vonatot. Az egyik fapados négy lefoglalt fülkéjében kisebb-nagyobb bőröndökkel huszonöten szorongtunk. Szemmel is látható volt, de a könyvszerűen összefűzött csoportos útlevelemből is kiderült, hogy én vagyok a legfiatalabb. Egycsapásra megkedveltek a nagyfiúk, nagylányok, és ezt még csak nem is a „gondoskodásra szoruló kis srác” minősítésnek köszönhettem, hanem annak, hogy már a vonaton, nélkülözhetetlen emberként ismertek fel bennem.

Történt, hogy a zebrzydowicei cseh-lengyel határállomáson egymás után nyomult a lengyel „hatóság” – a határőr, a vámos, a kalauz. Ahány annyiféle uniformisban, de egyformán fontoskodó-fenyegető szigorral hivataloskodott, persze a furcsa lengyel szavakat senki sem értette. Nekem, a jó oroszoknak a szlávos áthallásból beugrott egy-két szó, az egyenruhások felszólításaiából néhány sejthető mondat. Kiderült, hogy kizses csoportunkban senki sem tud idegen nyelvet, s amikor végre a lengyel határőrrel épkezláb orosz nyelven hosszabb társalgásba fogtam, útítársaim szemében egycsapásra megnőtt az ázsióm. Igazolva láttam a Mamától ezerszer hallott közhelyes igazságot: ahány nyelv, annyi ember. Ezen a kiránduláson kaptam meg első „nyelvpótlékomat”, tolmács honoráriumomat: az ebédeknél még azok is nekem adták a süteményeket, akik maguk is kedvelték.

A hangulatos, átnótázott, csöppet sem fárasztó teljes napi, majd éjszakai vonatkozás másnap reggel negyed 6-kor a Varsó főpályaudvarán, a Warszawa Głównán ért véget. A pályaudvar már rég nem létezik, vasútmúzeum van a helyén. Testvérszervezetünk, a ZMS fiataljai köszöntöttek bennünket, s amint rácsodálkoztunk az égbetörő felhőkarcolóra, megkaptam az első varsói tolmácsfeladatot. A hosszú fekete hajú lány orosz-lengyel keverék nyelven

megkérdezte, tudjuk-e honnan a legszebb Varsó. Mindjárt felelt is az akkoriban már szállóigévé vált idegenvezetői találós kérdésre: „*A kultúrpalota legfelső emeletéről nézve... mert onnan nem látszik a palota.*” Ennek lényegét, eszmei tartalmát némi késleltetéssel fogtuk fel, miként azt is, hogy egy lengyel leány hogy lehet hollófekete hajú, s nem szőke, mint az érett búzakalász. Az útravalóul magunkkal hozott sztereotípiák léggömbjei a következő két hétben sorra pukkantak ki. Az első ilyen furcsaság ez a tréfás csúfolódás volt a Szovjetunió ajándékként 1955-re felhúzott 42 szintes, 237 méter magas épületen, a Kultúra és Tudomány Palotáján. Ahogy jobban összemeglegettünk a lengyelekkel, hol finoman, hol kendőzetlenül értésünkre adták, hogy ők bizony a mi ötvenhatunkat is másként látják. Ki nem ejtették volna kontrrevolúcia (ellenforradalom) szót. Még a kiváló oroszos Włodek, a ZMS varsói titkára is kiigazított, amikor ellenforradalmat mondtam. Büszkélkedett: „*Tavalgy októberben én is vért adtam a magyar forradalmároknak...*”

Felületesen, mégis életszerűen ismertem meg akkor, 57 nyarán a lengyel-magyar szolidaritásnak ezt az epizódját. A dokumentum értékű pontos leírást ma Révész Lászlónak abból a tanulmányból veszem, amely „A magyar 1956 és Lengyelország” címmel a Klió 1996/2. számában jelent meg: „*1956. október 24-én és 25-én lengyel tömegek ajánlották fel vérüket 'magyar testvéreik' számára. Tömegek álltak a véradó intézmények előtt. Sok volt köztük az egyetemista. Vért a függetlenségért harcoló magyar sebesülteknek! A lengyel vértranszport és orvosság elsőként, október 26-án ért Magyarországra. Számos lengyel orvos és betegápoló közölte hajlandóságát, hogy azonnal Magyarországra utazik. A lengyel pártvezetőség hangsúlyozta: nehéz volt a pártszerveknek a magyar „ellenforradalom” (az eredetiben is idézőjelben!) propagálása.*”

Az 57-es júniusi napokban elképzelésünk sem lehetett – persze hogy is lett volna? –, hogy pár hónappal korábban Lengyelországban a „hivatalos hangulat” is más volt, mint a mi utazásunk idején, legfeljebb towarzysz Włodek őrizte meg a véleményét. Folytatom az iménti szerző beszámolóját: „*1956 őszén Lengyelországban a lengyel sajtó liberalizálódott és a viszonylagos sajtószabadság 1957 első hónapjaiig tartott. Októberben és november első napjaiban a magyar témával kapcsolatban semmilyen korlátozás sem történt. Közölték a különböző akciókat a „magyar testvérek” megsegítésére: véradás, pénzgyűjtés, orvosságok, élelmiszerek gyűjtése.*”

A Gomulka-féle „odwilż” (olvadás) első és szinte utolsó jeleinek lehettünk tanúi az 57-es nyári napokban. A vakáció végére bizonyossá vált, bár mi már nem láthattuk, s a magyar sajtó sem szólt róla, hogy a hatóságok egyik napról a másikra annak dacára betiltották a „Po prostu” című egyetemi hetilapot, hogy épp ez az újság volt az olvadás legfőbb szószólója. Ma már tudjuk, hogy a diáklap szerkesztősége kilépett a reformok engedélyezett, hivatalosan előírt forgatókönyvi keretei közül. Hasábjain fel-feltűnt az addig nem ildomos tematika: a Honi Hadsereg (Armia Krajowa) valós története, és egyre másra jelentek meg a törvénysértéseket leleplező cikkek. A publikációk között sorra felbukkantak a sztálinista időkben nem támogatott irodalom alkotói (Ernest Hemingway, Erskine Caldwell, Marek Hłasko, Jerzy Andrzejewski, Leopold Tyrmand). A „Po prostu” körül vitaklubok alakultak, s ezek már a legkevésbé sem fértek össze Gomulka „olvadási” szándékaival. A betiltás miatt tüntetőket mi már nem láthattuk, mert kizeses jutalomutunk addigra véget ért, s arról sem volt közvetlen „élményünk”, hogy a négy napig tartó varsói tüntetést brutálisan pacifikáló gumibotos rendőrök, miként vertek agyba főbe 170 embert és tartóztatták le 900 lengyel diáktársunkat. Egy tüntető meghalt.

Júniusban még halvány jele sem volt a nyár végén bekövetkezetteknek. Legalábbis mi, a báméskodó turistaként érkezett magyarok kóstolót sem kaptunk a vészesen közelgő rossz hangulatból.

Varsó belvárosában, Kopernikusz szobrával és a Lengyel Tudományos Akadémiával átellenben szállásoltak el bennünket. A honismereti és turisztikai társaság, a PTTK ifjúsági szállója volt ez. Eszünkbe se jutott kipihenni az utazást. Reggeli után kisebb-nagyobb csoportokban innen rajzoltunk ki gyalog, busszal, villamoson és trolival. Hol volt akkor még városnéző turistabusz?! Talán épp

Az 1957-es PTTK turistaház – ma PTTK Dom Turysty „Harenda”

ezért láttunk többet az akkori Varsóból, mint az érzéketlenül, rutinosan hadaró idegenvezetővel „felszerelt” mai légkondicionált luxus panorámabusz utasai. Gyalogoltunk, mintha csak Móricz Zsigmond biztatott volna bennünket. Nem kibérelt, ám annál lelkesebb útikalauzaink, a varsói egyetemisták és a ZMS-aparátcsikok

cipeltek végig minket a Nowy Światon és a Krakowskie Przedmieście át a Starówkáig. A falak kőtábláiról ismertük meg a közelmúlt rettenetét: itt 43, ott 131, amott pedig 200 embert állítottak falhoz, lőttek agyon Hitler katonái egy-egy utcai razziaán... Még láttunk sok vörös téglahalmazt, a romokat, a torzóként meredező tűzfalakat a belvárosban. Olvastuk az 1944 végén falra írt jelmondatot: „*Cały naród buduje swoją stolicę*” (Fővárosát az egész nemzet építi) és hitetlenkedve ámuldoztunk a négyemeletes vakolatlan vörös téglaházakon, a sebtében egymás mellé emelt falanszter-szerű, emberlakta gyufás skatulyákon. Vakolatlan házak voltak, s már benne éltek az emberek... – ezt akkor nem tekintettük különös idegenforgalmi látványosságnak, mert számunkra, a háború után cseperedett nemzedék számára még logikus volt a lengyel magyarázat: „...*lakás kell... rengeteg lakás kell... szépítkezni ráérünk...*” Ott, a lángszóróval, bombákkal, aknákkal porig rombolt városban, a Ruffy Péter szavai szerint hamvaiból Főnix madárként éledező Varsóban ez mindennél érthetőbb volt. Lenyűgözött volt a sok felszabadult, jókedvű ember és a lépten-nyomon elénk táruló magyarszeretet. Ahol csak megfordultunk, valaki mindig előrukkolt egy-egy kedves történettel, háborús élménnyel. Ki a rokonának a varsói felkelést követő menekült történetével, ki a szülei és a magyar katonaság legendás kapcsolatát emlegette, de a leggyakrabban mégiscsak az

Gyógyszer adományok gyűlnek a magyarok számára – egy poznani utcán 1956 őszén

ötvenhatos novemberi véradást idézték. Mutatták a Marszałkowskán azokat a pontokat, ahol sátrak előtt sorakoztak a varsóiak, hogy vért adjanak a magyaroknak. Milyen különös volt a helyzetünk ott és akkor! A lengyelek szemében „az orosz tankokat behívó Kádár ifjú küldöttei” voltunk, ennek a furcsa ellentétnek a szelleme lebegett minket körül. De talán azért maradhattunk mégis rokonszenvesek, népszerűek a diák klubokban, mert hogy-hogynem Pesten semmiféle propaganda uticsomagot nem sóztak a nyakunkba.

A kis magyar csapat élén – bizonyára a KISZ megyei bizottsága megbízásából – egy Kormos nevű jóvágású, kimondottan művelt ember, ha jól emlékszem, a Csepel Autógyár ifjú mérnöke állt. Ha valaki bizonygatni akarta az „igazi magyarról” alkotott lengyel tévedést, nála vonzóbb fiatalembert a délibábos idegenforgalmi reklámfüzetekből is aligha választhatott volna: koromfekete haj (nomen est omen),

csinos kis bajusz, mokány termet, mintha csak az Állami Népiegyüttesből érkezett volna... Két lábon járó sztereotípiát a javából! Okozott is ez fiú némi galibát mindjárt a második varsói ebédünknél. Az olcsó turistaszálló étkezdéjéhez illő kopottas barna tálcán egyszerre öt vagy hat tányérban érkezett asztalunkhoz a jó meleg barszcz czerwony, a magyarok lengyelországi réme, a céklaleves. Nos a feltálatl leveles erőltetett jólneveltséggel még csak elviselhető lett volna, de a felszolgálat szokatlan módját ezúttal kiáltások, sikolyok nyugtázták, mintha időzített bomba robbant volna a PTTK éttermében. Pedig csak annyi történt, hogy a nagyon szép, nagyon csinos, nagyon szőke, „nagyon lengyel” pincérleány a mi nagyon jóvágású, „nagyon magyaros” mérnökünk vajszerű nadrágjára és makulátlan fehér ingére ráborított egy tál sötétvörös céklalevest. Szemtanúságom kézenfekvő volt a tolmács pozíciójából, a csoportunk vezetőjével szemben lévő székről. Tévedhetetlenül észleltem az okok és az okozatok egymást követő sorozatát: Wiesia, a szőke mazowiai szépség és a mi csepeli Kormos mérnökünk tekintete összefonódott és ez a villanásnál kissé hosszabb bűvölet megingatta a pincérleány sok tányér levessel terhelt karját. Arcát a levesnél is pirosabbra festette a szégyenkezés. A sűrű egymásutánban ismételt bocsánatkérő lengyel szót – „*przepraszam...*” – le se kellett fordítanom, már csak azért sem, mert nem ismertem és nem is hasonlított az orosz „izvinyi”-hez. Vezetőnknek az eset után két napig nem is volt szüksége rám, mint tolmácsra. A pincérleány azonnal szabadnapot kért, taxiba cipelte a mi Kormosunkat és meg se állt vele a mamája lakásáig. Innentől csak a fantáziadús képzelet rekonstruálhatja a folytatást. Két biztos támpont maradt emlékezetemben: a vajszerű ruha és a fehér ing másnapra újra vajszerű és fehér lett. Hónapokkal később pedig magyar-lengyel esküvő volt Pesten. Kormos elvtárs keresztnevére nem emlékszem, talán Pista volt... További sorsukról, életük alakulásáról sem tudok, bármennyire fájlalom, őket is az elvesztett kapcsolatok listáján tartom számon.

Pontosan úgy, ahogy annak idején a szovjet tiszt fiától, Jurától és az orosz mesekönyvek lapjairól gyűjtöttem memóriám kaptárjába az orosz szavakat, most is virágporként szedegettem a másik szláv nyelv, a lengyel szavait. Böngésztem és az oroszral hasonlítottam össze az utcai feliratokat, a bolti, éttermi cégtáblákat, a mozik, színházak plakátjait, a buszok, villamosok hirdetéseit, mindent, ami betűkből állt vagy emberi hangon megszólalt. Este, amint a turistaszállón a szobánkban kialudt a fény, ébren és még félálomban is hallottam a villamosok kattogását, közben

mormoltam, zsolozsmáztam az egyre szaporodó lengyel szavakat... A harmadik varsói napon a reggelinél megjelent az étteremben egy sokdioptriás szemüveget viselő nő. A göndör hajú pomázi tanítónőhöz, Katihoz lépett, de ő nem tudott oroszul. Rám mutatott, mint mindig mindenki, abban a reményben, hogy én majd szót értek az illetővel.

Így ismertem meg pani Zofiát, a varsói újságírónőt, akit a sors hozzám rendelt, s aki elindított a későbbi lengyel-szakértő, az örök amatőr polonista útján. A hölgy nem túl választékos orosz szavakkal közölte, hogy a PAP hírügynökségnél dolgozik, de most a Sztandar Młodych-nak, a mi Szabad Ifjúságunkhoz (a későbbi Magyar Ifjúsághoz) hasonló lengyel lapnak készít riportot az „újra békés Magyarországról” érkezett első ifjúsági csoportról. A szenvedélyes beszélgetés miatt ez a reggelizés elmaradt, de ebből semmi károm nem származott, mert a sajátos lengyel menzákaja, a rizses tejleves amúgy is felejthető volt. Zofia Mechocka, a riporter azután rádöbbsent, hogy a jegyzetfüzete megtelt ugyan, de a riportalany-tolmács éhes maradt. Kézen ragadott és meg sem álltunk a Dookoła Świata turisztikai hetilap házáig. A lelkes riporternő ebben a szerkesztőségben is otthon volt, bár itt csak külsőzött. A földszinten volt egy büfé, ahol – máig állítom! – a béketábor legfrissebben ropogó, illatozó zsemléjét, a kajzerkát majszolhatta az ember fenséges kakaó kíséretében. Tudvalevő, hogy szag-memória is létezik, az illatok is beivódnak és emlékeket, asszociációkat idéznek. Első lengyelországi utamból tíz évre emlékezetes maradt ez az íz és illat csakúgy, mint a csecsebecséket, külföldi rágógumit is árusító RUCH újságos, cigarettás trafik-pavilonok illata és a varsói bérházak folyosóinak macskapisi szaga. Pani Zofia megivott mellettem egy tasakos herbatát. Itt láttam először zacskós teát és ekkor csodálkoztam rá az első lengyelre, aki honfitársainak millióival együtt nem csak képes ujjaival átfogni a zubogó vízzel felöntött poharat, hanem tüstént issza is a lávaforró sötét levet.

A szerkesztőségben nálam idősebb lányok és fiúk gyűrűje fogott közre, itt is, ott is elhallgatott az írógépek kattogása. A fülemnek, felfogásomnak még túl gyorsan pergő lengyel mondatokból csak gyanítottam, hogy Zofia rólam, mint az „ötvenhatos fiúról” mesél. De azt nem sejtettem, hogy a sebtében tőle kapott becenevemmel, a „Gawrosz”-sal, az ő képzeletében a szovjet tankokra Molotov-koltélt hajigáló pesti srácok közé kaptam besorolást. Lassan ráébredtem, hogy a Nyomorultakból kölcsönzött Victor Hugo figura, a párizsi forradalom Gavroche-a merőben más előjellel illik rám, mint ahogy ezek a kedves varsói újságírók vélik. Félrevontam pani

Zofiát, most én kértem, menjünk vissza a büfébe, mert valamit tisztáznunk kell. Kávémellett a lehető legalaposabb orosz nyelvű magyarázatokkal igyekeztem pontosítani, kik is vagyunk mi, magyar kiszések. Meséltem a Papáról, az elmaradt kőrösi lincselésről, az ottani pártházból lelőtt Margitkáról, a MUK-fenyegetésről és a KISZ iskolai szervezéséről. Észrevettem, hogy ezzel semmit sem változtattam az újságírói véleményén: bármelyik oldalon is állok, az ő szemében „igazi ötvenhatos magyar gyerekként” kiérdemlem nála a Gawrosz nevet. Ezt a nevet láttam viszont a pár nappal később megjelent kis riportban is. A cikk egyetlen szava sem bizonyult hazugságnak. Az októberi magyar forradalom után elsőként Varsóba érkezett ifjúsági csoportról szólt és többnyire az én tolmács szerepemet és a Varsót, a lengyel nyelvet övező elragadtatásomat ecsetelte. Csúsztatás néven emlegetik az ilyen újságírói fogást, amelyet jó esetben belső készítés motivált, ám leginkább a lengyel cenzori hivatal vagy a magyar szerkesztői öncenzúra kényszerítése váltott ki az akkori újságírókból. Na jól van, 15 esztendősen nem voltam én ilyen bölcs sajtóteoretikus! Mégis éreztem, hogy pani Zofia valamit megértett az 56-os őszi magyar ellentmondásából, ráébredt, hogy a barikádnak a mi forradalmunkban is két oldala, a forradalomnak pedig két időszaka volt.

A varsói szerkesztőségben, a földszinti zsemleillatú büfében, a nyüzsgő fiatal riporterek között megragadott az újságírás szelleme, a látszólagos zűrzavarban is rendezett szerkesztőségi nyüzsgés hangulata, de csak néhány év múlva, néhány pályaválasztási kanyarral értem el az életfogytiglani íráskényszerhez, írógépekkel, mikrofonokkal és kamerákkal szegett pályám startvonalához.

Vitorlában balti szél

Tartogatott még néhány élményt ez lengyel út. A hatodik napon Varsóban vonatra szálltunk és négyszáz kilométert utaztunk délre, a Sziléziai Beszkidékbe. A Barania góra hegy lábánál, ott, ahol a lengyel folyók királynője, a Visztula ered, most is egy PTTK turistaházban szállásoltak el minket. A háborús romjaiból nagy-nagy erőfeszítéssel éledő és már az új, lüktető metropolis első jegyeit sejtető Varsó után a nyugodtabb, pihentető vidéki Lengyelország mutatta meg ezer arcának egyikét. Éjjelente szobánk résnyire nyitott ablakán át beszűrődő zajával, viharos zúgással altatott a meredek hegyoldalban ágaskodó sűrű, fekete erdő. Mégsem volt félelmetes a táj. A fenyegetés váratlanul máshonnan jött.

Gitárszó, énekhang hívogatott bennünket ismerkedési estre a turistaszálló fenyőgyanta illatú kultúrtermébe, a świetlicába. Közös nótázás, az akkori bulikon még szívből énekelt magyar és lengyel népdalok cementezgették a frissen alakuló barátságot. Az ország sok részéből érkezett lengyel egyetemistákkal barátkoztunk. Egymásra licitálva idéztük a Che Guevaráról és Martin Luter King washingtoni szónoklatáról szóló híreket. Lelkesen áradoztunk Brigitte Bardot, vagy ahogy lengyel barátaink becézték, Bardotka filmbeli bájairól. Előkerült egy gramfon is, és a

**Hanglemez képes
levelezőlapon
– Zdzisława Sośnicka**

szüleivel Wisłán nyaraló katowicei diáklány színes képeslapokra vésett hanglemezeken lengyel slágereket hozott otthonról. Énekeltünk, szürcsöltük a magyar kátrányamatú málnaszörpnél egyáltalán nem jobb narancsíz utánzatú oranžadát, ami másságánál fogva mégis finomabbnak hatott. Néhány párocska már táncolt. Kellemes estére volt kilátás... Csakhogy különjáratú buszon megérkezett egy futballcsapat. „Itt a Wisła!” – alkalmi lengyel társaink olyan áhítattal suttozták a csapat nevét, mintha földöntúli csodalények ereszkedtek volna közénk.

Elmagyarázták, hogy ebben a turistaszállóban nem kisebb személyiségek töltik velünk együtt az éjszakát, mint a nemzeti bajnokság első ligájában vitézkedő krakkói Wisła labdarúgói. Akadt a mi magyar csoportunkban is szenvedélyes szurkoló, aki „túlélte” a nagy magyar focidramát, de olyan nem volt köztünk, aki tisztában lett volna a lengyel bajnokság szereplőivel. Részünkről ennek megfelelően el is maradt az ámulat, csodálat. Hirtelen átalakult, lefagyott a légkör. A hírneves sport tenyészet emberei leállították a gramfont és rekedt hangú nótázásba fogtak. Tőlük hallottam először az akkor divatos dalt a hullámozó tengeren ingó jacht fedélzetén tengeribetegségtől hányó matrózokról („*Kiwa jachtem, kiwa jachtem kiwa...*”). Öt-hat fiú összekapaszkodott és a maguk énekelte dalra roptak valamiféle nem is swinget, sőt talán nem is táncot. Olyan koreográfiára rugdalóztak, mintha kanásztáncot boogie-woogievel ötvöztek volna. Amikor ebben nem leltek bennünk társra, sorra nyíltak a vodkás üvegek. Pedig az egyik focistával már épp megtaláltam a barátságos közös témát. Zenerajongó volt a fiú, kezdtünk egyetértésre jutni, hogy a brit Tommy Steel ha más is, de legalább olyan klassz, mint az amcsi Bill Haley. A

kliffle stílusú bandákat sorjáztuk, minősítettük épp, amikor a vodkázók között kirobbant a magyar-lengyel konfliktus. Keménykötésű ceglédi társunkon, a kombájnos Lajoson ugyanis erőt vett a proletár öntudat. Tolmács közreműködésemet a vodka feleslegessé tette, Lajos a labda lengyel művészei előtt büszkén bevallotta, hogy ő bizony magyar kommunista. Ez még csak Lajosunk egyszemélyi megveretését idézte volna elő, ha kissé hibás, mégis érthető orosz nyelvi fordulattal („*zgyesz vszje komunyiszta*”) a fiú nem terjeszti el ugyanezt az egész magyar csoportról. A kultúrteremben a bilaterális összecsapás viharfelhője gyülekezett amolyan rejtői stílusban. A cigarettafüst ködén át észrevettem az egyik focista markában egy letört nyakú sörös palackot. Ezer szerencse, nem csak én vettem észre. A zeneértő lengyel felpattant, odaugrott a csapatuk vezéréhez, aki talán az edzőjük lehetett. A fülébe kiáltott valamit, mire az felpattant és csuklójánál megragadva kidobta a teremből a felbőszült üvegmarkolászót, majd néhány dörgedelmes vezényszóval az egész focicsapatot kiharcolta a helyiségből. Minket a csoportunk leányai szelíd szóval is rá tudtak venni, hogy legfőbb ideje nyugovóra térni mielőtt kezdetét venné az általános korsóröptetés ismert nagyjelenete. Csak találgatni lehet, milyen lett volna az esti politikai konfliktus utóélete, ha másnap kora reggel nem porzik el a PTTK alól a Wisła különbusza. Mi még maradtunk vagy három napra itt, a beszkidai táj kellős közepén, s ez ahhoz épp elég volt, hogy újabb pár száz lengyel szót megtanuljak a gramfonos diáklánytól. Irena akkor volt második a katowicei bányászati technikumban, ahol geodétának tanult. Összebarátkoztunk. Egy picit szerelmes is lettem – viszonzatlanul – a divatos BB-frizurát viselő teltkarcsú leányba. (Egy kis kitérő a www.divat.hu segítségével: „*Brigitte Bardot feltűzött haja a legérzékibb frizura volt, amelyet valaha kitaláltak. A hatvanas években alkották, s azóta is sokan hordják a feltűzött, szertelen hullámokat, a hosszú frufrut.*”) A reggelitől vacsoráig tartó randik a legcsodásabb lengyel nyelvóráim voltak: fűt, fát, patakot, hidat, hegyet... vagyis mindent, ami a tájban fellelhető, megtanultam tőle a hosszú sétákon. Címcserével búcsúztunk a Bielsko-Biala-i pályaudvaron, ahonnan az egész éjjel csattogva-kattogva döcögő személyvonat egyenesen a Balti tengerhez, Gdanskba vitte a huszonöt magyart. A Sopotot követő Kamienny Potok PTTK-szállója volt a végállomás. Irenának feladtam az első képeslapot, amelyet a következő tanévben lapok, levelek tucatjai vagy ki tudja, talán százai követtek akkor már Nyíregyházáról. De még mielőtt a lengyel írásbeliségemhez vezető úton a szenvedélyes levelezés beindult volna, itt volt a tengerpart élménye. Életemben

először láttam meg a tengert. Elbűvölt. A hegyek akkor sem, azóta sem ejtettek rabul, éreztem ugyan a félelmetes respektet a ködgomolyagokkal teli völgyek mélysége, a felhőbe fúródó sziklacsúcsok iránt, de a marasztaló kies otthonosság érzését ott, a Balti partokon, a mólókon és a kvarcos fövényen ismertem fel. Talán a balatoni gyermekévek, talán a kőrösi strand vízi élményei keltették bennem a tenger iránt máig sem múló vonzalmat. És persze újra felbukkant egy leány, az épp ott nyaraló Elżbieta. Ő vette át Irenáról a lengyel nyelvoktatásom stafétabotját. A sopoti mólón le s fel sétálgatva és a turistaházunk strandjának homokjába firkálva zuhogtak rám az újabb és újabb szavak. A Hel félszigeten láttam, a tenyerembe úsztattam a lomhán lüktető medúzákat, és – emlékszem – bosszantott, hogy az állatka neve lengyelül is medúza, mert ezzel nem bővült a szókincsem. Ismertem az emlékezetbe vésés mnemotechnikai törvényszerűségeit: minél élénkebb élményhez kapcsolódik egy új fogalom, annál mélyebben rögződik a memóriában. Elżbieta ötletes nyelvtanáromnak bizonyult. A testrészek lengyel nevét úgy tanultam meg, hogy tenyeremmel a leány feje búbjától indulhattam és a talpáig haladva minden egyes testrészt megnevezett, majd fordított útvonalon ismétlés és kikérdezés következett. Előfordult olyan testrész is, amelynél nem volt könnyű koncentrálni.

Elżbieta varsói címével bővült a várható levelezőtársak köre. A vakációk könyörtelenek, az utolsó napokban gyorsult az óramutató, s máris indultunk vissza Varsón át Magyarországra. Hogy kihasználjuk a két hét napjait, s így talán az elszállásolásunk is olcsóbb lehetett, újra éjszakai vonatkozás következett.

Kora reggel meglepetés várt rám a Warszawa Glównán: kiáltásokra figyeltem fel ahogy lekaszálódunk a gdyniai vonatról: „Gawrosz! Gawrosz!” Pani Zofia, az újságíró várt rám a vőlegényével, Tolekkel. De nem csak rám vártak, a búcsúzkodásra Kormos mérnök Wiesiája is kijött a szüleivel. Rengeteg időnk volt, a varsói főpályaudvarról 13.53-kor Pestre induló vonatunkra, a Pannónia Expresszre majdnem öt órát kellett várakozni. Varsói ZMS-es házigazdáink termoszkban és nagy papírzacskókban hoztak a váróterembe reggelit és útravalót. Pani Zofiáék engem elcipeltek az épp akkor nyitó restibe, s ott a szokásosan gőzölgő tűzforró tea és a szendvics mellett ért az igazi meglepetés. Az igazat megvallva nem tudom, pani Zofia szeme kerekedett-e nagyobbra a sokdioptria alatt, amikor rácsodálkozott tíznapos lengyel nyelvismeretemre vagy az enyémm, amint megtudtam, milyen titkos összeesküvés történt a hátam mögött a hegyvidéki és a tengerparti kirándulás közötti napokban. A „Dookoła Świata” szerkesztőségében, ahol előzetesként

beszippanthattam majdani hivatásom cigarettafüstös és olcsó kávéillattól áthatott levegőjét, a varsói újságírók akciót indítottak annak érdekében, hogy most ezt az egész nyári vakációt Lengyelországban tölthessem. A főnökük elment a Chopin utcai magyar nagykövetségre, ám ott gyorsan kiderült, hogy nincs megoldás. Sikerült volna kapcsolatba lépniük a szüleimmel, hogy járuljanak hozzá a másfél hónapos hosszabbításhoz, a konzulátuson nem tudták vagy nem akarták megoldani, hogy a csoportos útlevelemből kiemeljenek és augusztus végén személyemre szabott hazatérési engedéllyel utaztassanak haza. Pani Zofia a „semmi sem lehetetlent”-re hangolt vérbeli riporter mérgelődött, ám a nyakamba szakadt meglepetéstől nekem még erre sem futotta. Vigaszul jött a legújabb hír, kiderült, hogy két hét múlva a látogatásunkat viszonzó varsói ifjúsági csapatban pani Zofia is a balatonzamárdi KISZ-táborba érkezik. Ha már én nem maradhattam a szünidő végéig Lengyelországban, akkor a két ifjúsági szervezet közötti telefonokkal elintézték, hogy Zamárdiban én is ott legyek. A pestiek megszerezték a szüleim hozzájárulását. Ők így tábori tolmácsra tettek szert, én pedig újabb kéthetes lengyel kurzust nyertem az élettől.

Ott, a varsói pályaudvaron, június 30-án a fülkénk lehúzott ablakán át csattant a meglepetések slusszpoénja : „*Gawrosz, úgy készülj, hogy a következő vakációdát itt töltöd... Do widzenia w Zamardi...*” A kis magyar csapat – jobb nem jutott eszünkbe – búcsúzóul az Arrivederci Romát, a népszerű olasz slágert énekelte, egy kis lelki csúsztatással, mert a búcsúzkodásnál mindenki a lengyel fővárosra, a varsói barátokra gondolt.

Számomra ezzel véget is ért Lengyelország felfedezése, de meghódítása még csak ezután kezdődött, és – hiába majdnem három évtizede itt élek – a mai napig is tart.

Július 1. Varsó felől a Pannónia Expressz reggel fél 9 előtt futott be a Keletibe. Az utazásokat mindig jóelőre tervező Papa még Nagykőrösön megvette a jegyemet, így az átszállás miatt új barátaimat nem kellett kapkodva faképnél hagynom. Pestet jóformán még nem ismertem, ezért Kormos mérnök és egy másik csepeli fiú buszokon és villamosokon átvitt a Nyugatiba. A váróteremben a cigarettafüsttől egymás alig láttuk, mégis jóízűen adomáztunk a lengyel napokról, Kormos szíve örömeire Wiesiát és a céklalevest emlegettük. Egyszer csak zötyögve, rángatózva, lomhán tolatva, mint a rák, beállt az első vágányra a nyíregyházi gyors.

Elköszöntünk. Délben elindultam új lakóhelyem felé. A masinisztának fogalma sem lehetett róla, hogy tizenöt esztendő utasa az első lengyel élmények boldogító-gazdagító zsákmányával épp az ő vonatán indul élete új és – megszakításokkal – harmincöt évig tartó szabolcsi szakasza felé. Kőbányánál sem járhattunk még, a kimerítő éjszakai utazás után úgy elaludtam, hogy csak a kalauz – gondolom – erőteljes nógatására ébredtem valahol Szolnok körül. Ahogy kinyílt a szemem, zavartan, értetlenül bámultam a magyar vasutasra, félálomban lengyelül magyarázgattam, hogy annál a fekete hajú Kormos elvtársnál vannak a jegyek meg az útlevel is („*Tamten czarnowłosy pan ma bilety i paszport*”). A nemzetközi turizmushoz egyáltalán, a bliccelő magyar srácokhoz annál inkább hozzáedződött vasúti összevont szemöldökkel nyomatékosította a szigorát és félreérthetetlen magyarsággal közölte, hogy ő bizony nem ismer semmiféle Kormos elvtársat és bizony a jegyet kéri. Értelmemről a köd végre felszállt. A jegyem és mellé a pedagógus családtagnak járó közalkalmazotti fekete félárú igazolvány megtette hatását: a jegykezelői homlokráncok megbocsátóan jóságossá simultak. Biztosan abban a tudatban lyukasztott, hogy egy fura hülyegyerek az utasa... Én pedig visszazökkentem a magyar valóságba, bár a lengyel szavak még ott sisteregtek, zizegtek, zümmögtek a vonat alatti talpfáknál is sebesebben száguldozó, friss emlékekkel zsúfolt gondolataimban. Újabb órák múltak el, amikor egy Császárszállás nevű aprócska állomáson megállás nélkül suhant át a vonat. Újra jött a kalauz és bekiáltott: „*Nyíregyháza következik!*”

Ez itt a Nyírség!

Na lássuk csak, milyen ez a Szabolcs-Szatmár megye, amiről a Papa álmodozott. Milyen is ez a Nyírség, ahová a szomszédos Debrecenben töltött egyetemi éve után kacskaringós kerülőúton, Nagyváradon, a donyeci hadifogságon, Keszthelyen, Zalaegerszegen, Szentendrén és Nagykőrösön át hazaérkezett. Ekkoriban olvastam Yves Montand önéletírását, s a mi költözködéseink értelmére is ott találtam némi magyarázatot: „*Az emberek azt hiszik, azért hurcolkodnak, hogy közelebb lakhassanak. De valójában talán valami kalandos képzelet titkos parancsai űzik-hajtják őket álmaik otthona felé, amely mint szépséges palota tündököl előttük egy hosszú-hosszú fasor végén.*”

Egyelőre egy idegen város nem kimondottan megkapó, nem éppen tündöklő palotához hasonló állomásán értem földet. Amennyire a jól kitömött bőröndöm

„Nagyállomás” – Nyíregyháza az 50-es évek végén

engedte, átsiettem a piszkos várócsarnokon, az Utasellátóból áradó pálinka szagon és sertéspörkölt illatfelhőn. Mielőbb látni akartam leendő lakóhelyemet. Nicsak, a villamos! Zsebemben itt lapul az 50 fillér a jegyre, mert a Papa még Kőrösön erre is felkészített. Azt is előre tudtam, hogy a Beloianisz téri végállomás előtt, a Kossuth térhez közel kell leszállnom, ha nem jönnének ki elem a vonathoz. Márpedig nem jöttek, hisz nem is tudták, melyik vonattal érkezem. Jobb is volt így, itt is megajándékozhattam magam az önálló felfedezés élményével. A súlyos bőrönddel – benne vodkás üvegben fél liter tengervíz, maréknyi kvarchomok a parti fövényből, a pani Zofiától kapott lengyel-orosz szótár, a „Dookoła Świata” egy évnyi bekötött példányai – néha meg kellett pihenni. A pihenőknél alaposabban szétnéztem. Az Állami Áruház kirakatában rácsodálkoztam egy nagy barna fadobozra. Ez volt a „Tavas” tévékészülék. Itt és ekkor, 57 július 2-án láttam az első ilyen csodát, majd még két évnek el kellett telnie ahhoz, hogy esténként a mi lakásunkban is villogjon a Tavasz fekete-fehér

Az első tévékészülékünk

képernyője hol mákos tésztához, hol sűrű hóeséshez hasonló képekeivel. Egyszer csak színessé lettek a képek, miután a város legnagyobb boltjában, az Államiban elkezdtek árusítani a készülék monitor-robbanás ellen védő plexi lapjára a zöldessárga celofánt és a háromszínű üveg-rátétet. Magyar találmány volt! Ettől a bemondó arca, inge és nyakkendője színes lett, illetve természetellenes színeket vett fel. "Színesben" láthattuk Varga Józsefet, Tamási Esztert, Takács Marit és Öveges József professzort. (Interneten olvasom a visszaemlékezést:

**A 60-as évek „színes”
tévéje**

"Egy tájképnél elviselhető hatást keltett, mivel felül kék, mint az ég, alul zöld, mint a fű, de a bemondó mindig kék hajjal és zöld ruhában jelent meg a képernyőn. Másik változata a sárga celofán papír volt, ami a reklámok szerint a szem nyugtatására kiváló".

A városi villamos és ez a kirakati látvány már-már oldotta az első lesújtó véleményemet Nyíregyházáról. Egyszóval nem tetszett a város, nem fogott meg a hely szelleme. Kinevettem volna a jóst, ha azt jövendőli, hogy húsz év múlva Nyíregyháza megkapja a magyar építészet elismerését, a Hild-díjat, azoknak a településeknek az elismerését, amelyek a legtöbbet tesznek az esztétikus környezetalakításért, a színvonalas városfejlesztésért. Mindenesetre az 57-es nyár kedd délutánján én még egy kimondottan unalmas, alig ötvenezer városba csöppentem, amit a helybeliek csak „Nyíregynek” becézgettek, a pesti emberből pedig – s ezt később sokszor a bőrömön éreztem – nem váltott ki elismerést, ha az ember bevallotta, hogy a „sötét Szabolcs” központjából jött. S hogy én egyszer majd megszeretem ezt a várost... nos az első benyomások után végképp elképzelhetetlennek tartottam.

Bandukoltam a Vöröshadsereg útján, jobboldalon elhagytam az új tanévben rám váró Kossuth Gimnáziumot, száz méterrel odébb Krúdy Gyula szülőházát, melyről nem sejthettem, hogy egyszer életem része, munkahelyem lesz. 1952 óta a Magyar Rádió Nyíregyházi Stúdiója volt benne. Bőröndöm pléh fogantyúja törte a tenyeremet, felületesen futottam végig az emléktábla szövegén. Akkoriban még egyetlen Krúdy-művet sem ismertem. Később tudtam meg, hogy az író voltaképpen nem is ebben az egyemeletes hivalkodó polgárházban jött a világra, a szülőház egykor ennek az épületnek a helyén állt. Krúdy az önéletrajzában így írt a helyszínről: *„Születtem 1878-ban, késő őszi időben, Nyíregyházán egy nádfödeles, hosszú visszhangos, kis ablakos házban, amelynek manapság már nyoma sincs a Nagykállói utcán.”*

Tovább cipekedtem, s végre odaértem a Kert utca sarkához, a Vöröshadsereg útja 55. számhoz. Csengettem. A Mama nyitott kaput...

A július nem sok meglepetést hozott: berendezkedtem a vályogfalú alacsony, földszintes ház legkisebb, nekem így is tágasnak tetsző szobájában. Ott volt a körösi lakásból hozott, ki tudja, hányadik olajfesték réteggel felújított olajzöld íróasztalom

és a kis barna könyvespolc – a két legfontosabb bútorom. Berendeztem új életem műhelyét, kipakoltam lengyel zsákmányaimat, elrendeztem a régebbi könyveket, szótárakat. Közben egyik szavamat a másikba öltve tartottam szüleimnek a lengyelországi élménybeszámolókat.

Elindult a levelezésem Irenával. Tetszett, nem tetszett, eljött a nap, amikor beiratkozás címén a bizonyítványomat különösebb lelkesedés nélkül elvittem a gimibe. Esténként fékezett belső ellenállással, kényszeredett külső tisztelettel meghallgattam a Papa elbeszélését a nagy hírű Kossuth gimnáziumról, nagyszerű tanáraitól és egyetértő pislogással nyugtáztam a jó tanulásra serkentő intelmeket. A matekot, fizikát, kémiát célzó enyhén pimasz és szokásos éveleji megjegyzéseim nyomán rendszerint kisebb családi vihar tört ki, de a Mama békéltető szavai többnyire villámhárítóul szolgáltak. Helyzetem most mégiscsak menthetetlennek látszott. A Papa folytatásos hegyi beszédeinek egyik esti szeánszán azt találtam mondani, hogy ha a híres nagykőrösi tantestület, Arany János utódai képtelenek voltak a matematika rajongójává nevelni, akkor még magának Kossuth Lajosnak se sikerülne, nemhogy ennek a újabb nagy hírű tantestületnek. A Papa vulkánszerű dühkitörése a lábával hajszal híján elsöpörte a balatonzamárdi táborozást, de a Mama – sejtésem szerint – a lengyel nyelvismeretem fejlesztésének komoly indokát vetette be és másnapra feloldotta a feszültséget. Egyfajta áldozatot magam is bemutatam a családi béke oltárán. Beszereztem a második gimis tankönyveket, füzeteket és a balatoni táborozás mentése érdekében tüntető látványossággal a könyvek, a kék csomagolópapír és a ragasztós címkék társaságában töltöttem a következő napokat. A vinyetták nyaldosása után még a Mama dunántúliasan készített stíriai metéltje ízét sem éreztem.

A Papa mérget tovább szelídítette egy akár történelminek is mondható esemény és a hozzá fűzött remény. 1897-es megszűnése után 1957 július 12-én

újra indult a lottó. A Papa, csakúgy mint a Szilágyi nagypapa, családi gazdagodásáról álmodozott. Talán nem is gazdagságról, csak egy kis polgári jólétről.

**Egy régi lottósorsolás –
úttörő húzta ki
az 5 nyerőszámot**

Amint a fogságból hazatért, azonnal vett egy totószelvényt, mert totózni már 1947-től lehetett, ám most feltündöklött a lottó-remények csillaga. Ezen a júliusi pénteken délelőtt tartották az első sorsolást Szekszárdon. Mint akkor sem, utána sem nyert a jó öreg, a pénteki húzások később sem tették őt gazdag emberré.

Lengyelország „házhöz jön”

A pesti átszállással megszakított vonatozás után a fülledt augusztusi estén a Balatont hanyagolva fürdés nélkül zuhantam a parancsnoki sátor szalmazsákjára. A tolmács-privilegiumokat és persze a rám váró feladatokat élénken ecsetelő egyetemista Kati mondataiba úgy beleszenderedtem, hogy másnap újra kérnem kellett az eligazítást. Időben vagyunk, a lengyel csoport estefelé érkezik...– gondoltam. Van időm egy kis önvizsgálatra: feszíti a mellem, hogy milyen könnyedén teszek szert egyre több kapcsolatra. Könnyedén megy az alkalmazkodás. Nem csoda, hiszen három éves korom óta, a zárdai óvodából indulva öt városon és öt iskolán át, legutóbb lengyel földön kacskaringózott az utam ideáig, a zamárdi KISZ-táborig.

A parancsnoki sátorban is társra akadtam az egyik fő szervező, Kati és a körülötte legyeskedő pesterzsébeti tanító, Laci bácsi személyében. Fura fickó volt ez a húszévesnél alig idősebb Laci bácsi. A nála fiatalabbakkal, velem is magázódott. Elutasított, amikor kértem, hogy tegezzen: *„Csak a kölcsönös tegeződést tudom elfogadni, nem szívlelem a csendőr-pertut.”* Kati, a vele egykorú egyetemista mutatójával a halántékába fúrt, és hogy mutogatós véleménye érthetőbb legyen, a fülembe sziszegte: *„Ez dilis...”* Ebben szépen egyet is értettünk, a „bácsi” pedig kezdett egyre többet elárulni a kemény jelleméről. Mozgalmi karrierjét építgető apparátusi gépember körvonala rajzolódott ki, Kati pedig a formalításokat lazán félresöpörő briliáns szervezőnek és másokról gondoskodó csajnak bizonyult. Manapság kiváló logisztikai menedzsernek mondanám. A táborozás második félidejére a két széttartó jellem nem állta a kapcsolat próbáját, a párocska elszakadt egymástól. A táborparancsnok és helyettese a zamárdi napok minden óráját a munkának szentelte. Egyikük a mozgalomnak, másikuk a tábor működésének élt. Laci bácsiból lett is valaki. Évek múltán a KISZ „fontos elvtársai” között tűnt fel a neve, ám Kati „csak” egy OTP fiókvezetői beosztásig vitte. De most, pár órával a lengyelek érkezése előtt még komolytalanul viháncolva spricceltük egymást a

mélyülni sehogyan sem akaró zamárdi vízben: a parancsnok, a helyettes és a tolmács.

Első lengyelországi utam óta egy hónap telt el az újabb lengyel élményig, amikor a varsói ZMS-esek viszont látogatásra Zamárdiba érkeztek...

Tihany – Zamárdiból nézve

Ahogy a Nap a tihanyi apátság mögé bújt, egyszerre érkezett a tábor kapujához majdnem száz ember, a két lengyel csoport. Tolmács munkám első lépését Laci bácsi alig leplezett rosszállással figyelte. Az történt, hogy a lengyel vendégek közül „Gawrosz! Gawrosz!” csatakiáltással hárman is hozzám ugrottak, felrúgva minden illendőséget, protokollt, régi ismerősként ölelgettek. Laci bácsi azért

mégsem utasíthatott rendre őket, mert a renitenskedők köréhez nem csak pani Zofia és egy másik varsói riporter tartozott, hanem maga towarzysz Włodek Leśniak is, a ZMS egyik varsói főembere, a táborozó csapat vezére, a lengyel táborparancsnok. Amint csillapodott az örömkítőzés, Laci bácsi-elvtárs agyoncifrázott mozgalmi frázisokkal köszöntötte a vendégeket. Szavait nyelvtudásom akkori szintjén kissé pontatlanul, „irodalmias” fantázia áttételekkel, ezáltal némiképp melegebb tónusban tolmácsolgattam. Itt tanultam meg, hogy ha a tolmács még nem tudja a partnerek minden egyes szavát, mondatát fordítani, akkor a megértett gondolatokat legalább azonos időtartamban adja vissza. Ráadásul ha pedig az eredetnél melegebb tónusban fordít az ember, azzal sohasem tesz rossz szolgálatot az ügynek. Kivétel lehetett volna egy hadüzenet, ám II. Rákóczi György óta ilyen fordítói feladata magyar-lengyel tolmácsnak aligha akadt.

A balatoni táborozás két hetét – hála a jó égnek! – a Pest megyei kiszerek csakúgy nem politikai eszmecserére használták, mint ahogy a mi lengyel utunkat ők sem tüzdelték meg a Gomulka-féle ifjúságpolitikai pártirányelvekhez igazodó propagandával. Így fejlődhetett tovább lengyel szókinccsem a hétköznapi nyelv és az ifjúsági zsargon játékos mezsgyéjén. Lábon járó szótárak és nyelvtani táblázatok vettek körül szintúgy, mint a mazuri cserkész táborban.

Estéknként – ha épp nem kínoztuk lengyeleinket a gyomrukat veszélyeztető, nekik szokatlan szalonnasütéssel vagy nem énekelgettünk a varsói cserkészvezető, Adam gitárpengetésével – kiadós sétákat, vándorutakat tettünk. Előfordult, hogy tized-huszadmagammal vágtam neki Széplaknak, Földvárnak. A táborozás végéhez közeli este csak a két varsói újságíróval és Katalin indultam sétára. A többiek a napozás utókinjait enyhítették a sátrakban, tejföllel kengették egymás hátát.

A szántódi révhez közel a parton gubbasztó pecás mellé telepedtünk szurkolni. Lengyel szó hallatán a malomkeréknyi szalmakalap alól egy öregember jóságot sugárzó, mélyen ülő szempárja pislogott ránk. Látszott, hogy nem turista tartja a botot a kukaccal, az öreg épp olyan volt, mint lelki szemeimben, elképzelésemben a somogyi, göllei rokonaim lehettek. Napbarnított, ráncos, bütykös kezével rántott a zsinegen, pár méterrel kijebbre húzta a csalit és szemét a vízre szegezve megszólalt: „*Polák?*” A riporter lányok kaptak az alkalmon, a Balatonról, a halról, a halászkőről kezdtek faggatni. A téma egyszerű volt, ment is a tolmácsolás. Ő is kérdezgetett, s amint elmondtuk, hogy Zamárdiból a magyar-lengyel ifjúsági táborból jöttünk át, meglepő dolgot kezdett mesélni. „*Lehet annak tán már tíz éve is... A lengyeleknél akkor háborúztak... és jöttek, menekültek a szegény polákok... ott meg ahol most maguk vannak, Zamárdiban az egyik itteni katolikus pap akkor is tábort vagy inkább iskolát csinált sok menekült lengyel gyereknek... Én itt éltem akkor is, tudom, hogy majdnem két évig volt ott az iskola, de később Boglárra vitték... ott is ez a pap segítette őket...*”

Pani Zofia visszafelé, a táborba vezető úton zsörtölődve méltatlankodott: miért csak most hall erről? Hogy lehet, hogy én, a keszthelyi gyerek az egész menekült történeletről nem tudok? (Esztenővel később Varsóban tértünk vissza a két kérdésre, akkor már pani Zofia is tudta, hogy zamárdi riportjából a cenzor ugyanazért dobatta ki az 1939 októberi zamárdi lengyel iskoláról és a Varga Béla plébánosról szóló bekezdést, amiért én sem tudhattam a lengyelmentő id. Antall József, a horthysta főhivatalnok „viselt dolgairól” – ez bizony majdnem fél évszázadon át a magyar-lengyel kapcsolatok egyik tabuja volt.)

Estére jól lehült a levegő. A szitálva induló, majd az ólomszürke felhőből hirtelen lezúduló eső sisteregve eloltotta a búcsú táborúzó épp fellobbanó lángját. A sátrakban kisebb-nagyobb baráti társaságokra szakadozva gyülekeztünk és sátorról

sátorra vándorolva búcsúzkodtunk. Ahol a szürkebarát és a hangulat kitartott, ott a hajnali vonatindulás vetett véget a magyar-lengyel barátkozásnak.

Engem már a táborozás kezdetén külön sátorban helyezett el Laci bácsi elvtárs. Azt mondta – s milyen igaza volt! – hogy a tolmácsnak zavartalan pihenésre van szüksége, sőt ezzel Kati is, pani Zofia is egyetértett. De én arra is rájöttem, hogy a táborparancsnok mint a táborozás legfiatalabb emberkéjét, óvni akart a nemzetközi tábori élet 18 éven felülieknek való élményeitől. Tudom, mai fiatal olvasóm ezt értetlenül fogadja, ám akkor, 1957 nyarán Laci bácsi fölém nyitott morális védőernyője helyénvaló is volt. Vagy ki tudja...

A búcsúórákra egyszemélyes tolmács sátramban milliméternyi szabad hely sem maradt. „A tábor Benjaminja, a tábor tolmácsa” – ez a két rang a velejáró népszerűséggel oly mérvű kényeztetésben részesített, hogy ha nem ért volna véget sebesen a zamárdi vakációs idill, bizony ebben a környezeti hatásokra fogékony kamaszkorban tizenöt esztendőss jellemem rossz irányt vehetett volna. A korai sikerek, a könnyedén kiérdemelt elismerések súlya alatt aligha menekültem volna meg a beképzeltségtől. Szerencsére pár nap múltán lecsengett bennem a két nyelvű tábori rajongás. Itt a sátorban néhányszor még elénekeltük a lengyelek nagy-nagy kedvencét („*Az a szép, az a szép, akinek a ... szeme fekete*”), amiről a még hiányos népzenei műveltségem okán nem gondoltam, hogy a folklórtól idegen, értéktelen műdalt erőltettünk varsói barátainkra. Pani Zofia oszlatta fel a társaságot, egy kis ceremóniamentes búcsúbeszédet intézett hozzám: „*Gawrosz, azt hiszem, ezer szót már tudsz lengyelül. Ez még nem sok. A következő vakációban, egy év múlva várunk Varsóban... De nem csak két hétre. Do widzenia w Polsce!*”

4. TIRPÁKOK ÉS TINÉDZSEREK

Lássuk csak Nyíregyházát!

Tetszik, nem tetszik, negyvenkét évig ez lesz a lakóhelyem. Pontosítok: a 42-ből egy évre elcsábított Nyírbátor, öt évre pedig Varsó fogadott be, így 1989-ben mindössze harminchat éves nyíregyházi múltat zártam, amikor a Táttra és a Balti tenger szelét egyszerre fogtam be a vitorlámba és a rakoncátlanul kacskaringózó Visztula vizén végleg lehorgonyoztam Varsóban. De előbb mégiscsak sikerült megkedvelni Váci Mihály „szőke városát”, ahol sikerek és kudarcok, örömök és keserőségek egyensúlyozták egymást, s ahol a kivándorlásom előtti években a Kossuth téren, a Zrinyi Ilona utcán, a Sóstón, a Bujtoson tíz lépést sem tehettem, hogy ne kísértek volna rokonszenves mosolyok, köszöntések. Megkedveltem Nyíregyházát és el kellett hagynom, hogy meg is szeressem. Ritka szerelmek különös utóélete az ilyen. Most bő húsz év távollét után emléket idézek, mérlegelek. A szabolcsi, a nyírségi embert, a másutt lenézett, itt mégis büszke tirpákot a szívembe zártam. Velük azonosulva és a Papa őszerejű vonzalmát megértve magam is szabolcsi, nyírségi ember, a városalapító szlovákok utódai által adoptált, önérzetes „tirpák” lettem. Romantikus nosztalgiám mégis egy másik szabolcsi városhoz, Nyírbátorhoz fűz.

Boogie a gyászkocsi mellett

Első, 1957-es júliusi és augusztusi nyíregyházi heteimben tudatosult bennem az új lakóhely birtokbavételének később is bevált módszere: mihamarabb emberekre, ismerősökre, barátokra kell szert tennem, s csak utánuk jöhetnek az utcák, terek, szobrok, házak... Jóval később társult ehhez a felderítő metódushoz a temetői séta. Bárhol, bármely település lakóinak lelkiületét, kultúráját a „halottak városa”, a nekropoliszok „faggatásával” ismerem meg. A sírkertekben sétálva fejtem meg, mennyire tisztelik az itteni emberek településük múltját, őseiket vagy éppenséggel mennyire sznob népség lakta, lakja a várost. Az értő előtt a városról szóló dokumentum regényt és meséskönyvet nyitja ki a nyíregyházi Északi Temető – a

latin mors (halál) szóból kreált közismert helybéli nevén a „Morgó” –, ahol ma már néhány rokonom, sok-sok barátom, kollégám és ismerősöm is pihen.

Új iskolám felderítése a legkevésbé sem sürgetett, bár az utolsó balatoni órákban már sejthető volt, hogy könyörtelenül közeledik a becsengetés pillanata a Kossuthban. Róbert bácsi, az altiszt, – nevezhetjük akár iskolaszolgának vagy hivatalsegédnek – meg is nyomta a becsengetéskor bosszantóan riogató, kicsengetéskor derűre hangoló csengő gombját. Íme, itt vagyok a pallérozásomhoz veselkedő legújabb tanintézetben, a Kossuth Lajos Gimnáziumban. Nyíregyházán akkoriban még nem létezett koedukált gimnázium. A Kossuth (alapításakor, száz esztendeje Professzori Oskola volt a neve, ma evangélikus gimnázium) és a Vasvári a fiúké, a Zrinyi és a Kölcsey a lányoké volt. Leányokat és fiúkat is vettek fel a „kefének” becézett Széchenyi István Közgazdasági Technikumba.

Nekem tehát a Kossuth második osztályába csengettek be az 1957/58-as tanévre. Már az első szeptemberi napokban kiderült, hogy a Cservenyák László („Cseszi”) tanár úr által főnökölt osztályban szempillantás alatt befogadtak a fiúk, bevettek a bandába. Nem is egy barátságot őrzök innen. Itt van mindjárt Zalai Laci. Róla tüstént kiderült, hogy otthonaink között két házszámnyi a távolság, így reggelente fél 8-kor együtt bandukoltunk az utcánkban tőlünk fél kilométerre lévő suliba. Időnkből ezért arra is futotta, hogy vészhelyzetben egymás füzetéről lemásoljuk a matek vagy orosz házi feladatot. Mondanom sem kell, melyik tárgyban jutott nekem a főszerep... Lacival rájöttünk, hogy az ilyesféle munkamegosztással értékes szabadidőt spórolunk, jut idő kedvteléseinkre, a zenére, táncrea, zsúrokra. Hm... zsúrokra! Azt hiszem, a századelőnek ez a polgári fogalma velünk illant el véglegesen a köznyelvből és a társadalmi szokásrendből. A 60-as évektől már házibulit vagy kurtábban „hábét” emlegettünk. De ahhoz, hogy a szombat délutáni zsúrokon ki ne nézzék az embert, ismerni kellett a divatos táncokat. Édeskevésnek bizonyult a nagykőrösi teadélutánokról hozott tangó-, keringő- és swing-tudás. Tánciskola? Ugyan már! Mi egymástól tanulgattuk a lépéseket, figurákat. Zalai Laci pompás tánctanárnak bizonyult, már csak azért is, hogy a bátyja, a nálunk két évvel idősebb Gyuri addigra rég megtanította neki a zsúrok szőnyegein elvárható boogie-woogie lábtechnikát. Az én Laci barátom értő tanítványra talált bennem, a „jampi” ritmushoz szokott, kezdő jazz muzsikusan. Elmentem volna én a város legtávolabbi végébe is, ha zenéről vagy tánccról volt szó, de így pompásan alakult a képzésem,

mert csak ötven métert kellett megtennem a Zalai-Karasz család házáig. Szüleink is barátságba keveredtek egymással. Nekik köszönhattuk a házunk fűrészpores fűtését. Gyuri bácsi, Laci barátom édesapja a portájuk kerítéséhez simuló faipari vállalat (koporsógyár) könyvelője volt. Tőle vehettük a fűrészpores portát a város egyik iparosánál beszerzett vaskályhába, ez pedig nem csak jó meleget adott, de olcsó is volt. (Ma, 2009-ben a fűtéstechnikáról vitázó internetes fórumon olvasom: *„Ha tele vagy fűrészpores portával, térj meg az ősi technikához – fűrészpores kályha, macerálás megrakni és begyújtani, de 8-12 órán át fűt.”*)

Még egy érdekesség ezekről a tótkomlói szlovák gyökérzetű, kedves nyírségi tírják Karaszokról: Karasz Manyi néni, Laci barátom édesanyja hagyományos régi családi receptúrák szerint sült felettebb ízletes süteményeket. Azokkal traktált bennünket, akárhányszor náluk jártam, márpedig majd' minden nap órákat töltöttem ennél a kedves családnál. Nem győzök sajnálkozni, hogy csak jóval később kezdtem el gyűjteni a kulináris különlegességek leírását. Nálunk akkor épp a vörös babból – szabolcsiasan paszulyból – készített „gesztenyepüré” szolgált barátkínáló csemegéül. Olykor, ha itt, a gesztenye-mentes Lengyelországban eszembe jut, ma is kedvem támad elkészíteni, de most már megvárom vele a szépen cseperedő unokáimat...

Történelmi kiérőt igényel a második gimis 1957-es őszi napjaiban a mi kis privát tánciskolánk, a zsúrokra felkészítő koreográfiai oktatás helyszínének leírása. Bármilyen bizarr, Seres István „A törökországi bujdosók sírhelyei és a magyar tudóstársadalom” című tanulmányát kell itt idézem a Magyar Tudomány 2006/12 számából: [1906] *„Október 22-én a bizottság tagjai elrendezték a koporsóba helyezett maradványokat, melyeket másnap szállítottak át a Kelet nevű hajóra, ahol már elhelyezték a sírköveket. Thököly sírmellékleteit egy külön ládában szállították a fedélzetre, hogy később muzeális célokra, Késmárkra szállíthassák. A hajó 24-én délelőtt 10.25-kor indult el Isztambulból, és másnap, 9.15-kor érkeztek a Fekete-tenger melletti Constancába, ahol 13 óráig át is pakolták a Magyar Államvasutak díszesen berendezett kocsijára a hamvakat. Thököly koporsója II. Rákóczi Ferencétől jobbra került, és mindkettőre fejedelmi jelvényeket – süveget, kardot és buzogányt – helyeztek piros bársonypárnán. A vonat 8 óra 20 perckor robogott be Orsovára október 27-én, ahol ünnepélyes külsőségek között Thaly Kálmán beszéde*

mellett átadták a hamvakat az országos küldöttségnek, akik között a magyar evangélikus egyház négytagú küldöttsége is képviselte magát.” Onnan, Orsováról az én Zalai Laci barátom anyai nagyapja, a neves nyíregyházi temetkezési vállalkozó, Karasz bácsi díszes gyászkocsiján folytatta útját... És itt megszakadnak hiteles ismereteim, s csak találgatok: ezen a gyászkocsin szállították Rákóczi hamvait a kassai dómba(?)

A mi kis történetünk számára inkább annak lehet jelentősége, hogy az ébenfekete gyászkocsi, már üveg oldalfalaitól fosztottan és csillogó lakkjától megkopva, porosan még 1958-ban is, sőt pár évvel később is ott állt a Vöröshadsereg útján, a Zalai-Karasz család udvarának hátsó felében, a fűrészporos kamra mellett. Mi pedig a nevezetes halottas hintó előtt, egy kétszer két méteresnél nem nagyobb beton placcon roptuk a boogiet, és Gyuri gramofonján forgott hozzá az Amerikából beszivárgott lemez. A kőrösi srácként lábakba kódolt swingelés után a boogie alaplépését, a két lassú, két gyors triple stepet Laci pompás táncpedagógiai dresszúrája nyomán néhány délutáni gyakorlással a magamévá tettem. A zsúrok és a diákbálok tapasztalatai hamar rávezettek, hogy a boogie koreográfia számtalan variánst kínál. Improvizációs fantázia, az ütemesen és ötletesen navigált talpcsusszantások technikája döntheti el, a diákközösség mikor lépteti elő az embert „menő táncosnak”. A puding próbája az evés: a Kossuth utcai polgárházában élő Drégelyi család lenyűgöző méretű utcai szobájának parkettjén tartottuk a tánctanulás vizsgáit egy-egy szombat délutáni zsúron. Tamás osztálytársunk volt, kedves és szép húgocskája, Jutka a Zrinyis diákbálok tánc virtuózáként tudhatta magának sok-sok fiú elismerését és hódolatát. Ő az, aki eszembe jut, ha Galambos Lajos regényében a Károlyi kerten átvonuló csinos – az író szavaival – „palacklábú” nyíregyházi gimnazista lányokról olvasok. Drégelyi Mama, Gizike néni a történelem tanárunk volt, akit ebben a minőségében legalább olyan népszerűség övezett, mint a családanya szerepében. Nos Drégelyiéknél sorra raktuk a bakelit lemezeket a szoba félhomályában tájékozódási pontot nyújtó zöld macskaszemes rádió gramofonjának korongjára. Barátságokat cementeztek, diákszerelmek tüzét táplálták vagy egyszerűen a tánc örömét szolgálták a kor kellemes tánczenei slágerei, a Siboney, a Honvágó dal... és persze Chuck Berry volt a menő. Ezek a számok igazi zsúr hangulattal töltötték meg a szobát. Olykor percekig senki sem vette észre, hogy a tőréejtés-karcolta lemezen ki tudja, hányadszor hangzik fel Vámosi János hangján a

„Nekünk találkozni kellett” utolsó szótagja: „...lett... lett ...lett ...lett ...lett...” Hogy is vettük volna észre? Amint Gizike néni pár órára magunkra hagyott minket, a párocskák a langymeleg barna cserépkályha takarásában igyekeztek csókolózással pihentetni a boogie-woogie sport teljesítményét. Csak akkor pattantunk vissza a parkettre, amikor az ablak alatt csattogva-csilingelve zötyögött a sóstói villamos, ami jelezte, hogy esélyes a szülői hazatérés. Korongra dobtuk az „Isztambul” és a rázás újra indult...

Tizenhat éves agglegények

Vibráló, bizsergető hangulata volt a zsúroknak és a diákbáloknak. Két ilyen buli között természetesen iskolába jártunk, sőt mindenki a maga módján tanult is. És nem is mindig a Drégelyi családot szerencsételttük. Legszűkebb kossuthos baráti körünket – Álmos Lacit („Szuszi”), Danka Palit, Hetey Lacit, Pápai Pistát („Stüszi”), Tass Leventét („Lenci”), Zalai Lacit („Sacc”) és engem („Pedró”) – a csapat csaknem mindegyik családi otthona befogadta egy-egy szombat délutáni, koraesti táncolgatásra. A háziak balhétűrő képessége, a hülyeségeink iránti tolerancia szintje nem mindenütt volt azonos. Így például a mi házunk sem méretei, sem a mi zenénk iránti szülői ellenérzés okán nem lehetett bulik színhelye. Az élők sorából mára már eltávozott „Stüsziéknél”, azaz Pápai Pistáéknál volt a legtágabb a tűréshatár. Egy később soha be nem váltott nőtlenségi fogadalmunkkal a fekete zongora mellett nálunk alapítottuk meg az AC-t vagyis – 16 éves korunkban! – az Agglegény Clubot. A történet elválaszthatatlan része a helyszín, a Pápaiék utcai szobájában álló fekete zongora. Magamat is számítva heten ott nem csak nőtlenségi fogadalmat tettünk, hanem Hetey Laci (ma nyugalmazott színművész) kezdeményezésére együttes zenei invencióval megkomponáltuk az AC indulót s hozzá a szöveget...

*Mi vagyunk az AC-tagok,
Frankó srácok, jó nagy f...-ok,
Szeretjük a tüzes p...-át,
De még jobban a jó piát.*

(A pontok helyére miként száz éve is, száz év múlva is a testrészek illetlen neveit kell beírni.)

Amint az opusz elkészült, a jó zenei hallású és kiváló torkú hét fiú zongora kísérettel úgy megtanulta a dalt, hogy most, fél évszázad múltán is – ha találkozánk, többen többszörös házasság után – még mindig elkurjongatnánk az agglegény indulót. Nem kell megbotránkozni, nem csak csibészkedtünk! Danka Pali pincemély basszushangjára építve a Luther-házi lakásban alakítottunk egy kis tiszavirág éltű spirituálé együttest is. Május éjszakáján a kis csajoknál, az ablakok alatt szerenádoztunk (trombita, gitár és „torokszakadta” vokál: „*Akácós út, ha végigmegyek rajtad én...*”). Az AC klub természetesen agglegény fogadalma dacára a Zrinyis leánykollégium ablakai alá is lelkesen odavonult. Trombitámnak jutott itt komoly, noha korántsem a szerenádozáshoz illő szerep: a Széchenyi utcát betöltő, az ablakok mögött lámpagyújtást provokáló hangerővel szólaltattam meg az „Aida” bevonulási indulójának trombita szólóját.

Egy kis malőr is történt ezen a május éjen. Tass Levente barátunkat említést sem érdemlő iskolai affér miatt a szigorú atya épp ekkor sújtotta haver- és buli-elvonásban, ezért nélküle kellett nekivágnunk az éjszakának. Tévesen hittük, hogy Lenci nem óhajt velünk danászni, fogalmunk sem volt róla, hogy a fater húzta le előtte a sorompót. Következésképpen a fiú szigorú megbüntetéséről határoztunk. Az ötlet értelmi szerzője – ötven év múltán is vállalom – én voltam. A büntető akció úgy indult, hogy este tíz után libasorban beosontunk Tassék mindig nyitott kapuján az Eötvös utcai ház udvarára. A náluk tartott zsúrokból ismertük a terepet. Az udvari ablakon át beleshettünk a konyhába, ahol a barátunk halomnyi tankönyvre és füzetre görnyedve keserves képpel gubbasztott. A látvány gyanút ébresztett bennünk, sejtettük, hogy szorgalmával nem a jó tanulás önkéntes KISZ-fogadalmát teljesíti a fiú. Az akciót mégis könnyörtelenül végrehajtottuk. Az udvaron gúlába rakott káposzta fejeket – lehetett belőlük ötven vagy tán száz is – nesztelenül odahordtuk a lakás udvari ajtaja elé. A kijáratot derék magasságig eltorlaszoltuk, s mire a művelettel végeztünk, Tassék otthonában kihunytak a fények, a család nyugovóra tért, az AC klub tagsága pedig ahogy érkezett, ugyanúgy visszasompolygott az utcára. Ekkor lépett életbe az akció második szakasza, de ez már nem a büntetés része volt: az utcára nyíló muskátlis ablak alatt, barátunk húgocskájának ablaka alatt fortissimóban rázendítettünk: „... *csak csendesen, hogy ne hallja senki más*”. A történet teljessége és a hitelesség kedvéért meg kell jegyezmem, hogy Lenci húgát, Emőkét akkoriban

udvarlásom célpontjául szemeltem ki, ezért a szépnek, leányszívet melengetőnek szánt szerenádot romboló hangzavar, ez a kandur-hülyéskedés nem volt épp a kedvemre való. Ígéretes kamasz szerelem helyett rosszálló fejcsóválás sorozat lett a folytatás. A káposzta torlasz pedig szegény Lenci barátunk kétszeres vezeklését eredményezte. Nem elég, hogy szobafogsággal súlyosbított kényszertanulásban részesült, másnap reggel – atyai parancsszóra – neki kellett eredeti helyére visszacipelnie a cvekedlinek való temérdek káposztafejet.

Álmos Szuszi kalandjai

Hiányos lenne az AC klub krónikája, ha a jövő nemzedékek épülésére nem jegyezném fel a mi kedves Álmos Szuszi barátunk odisszeáját, amit ha a pedagógus társadalom nézőpontjából vizsgálunk, inkább a tanerő odisszeája volt. Mindenesetre barátunk teljes bizalmát és hozzájárulását élvezem, amikor most megörökítem a „Sinka-díj” hiteles történetét, amely az utóbbi ötven évben anekdotává, mi több legendává szublimálódott.

Szusziról tudnivaló, hogy ez a mokány és mindannyiunknál vagányabb fiú már akkor azzal az irigylésre méltó függetlenséggel volt megáldva, amelyre sokan csak később vagy soha sem tettünk szert. Nála a vagányság és a polgárpukkasztó magatartás felszíne alatt, a lelki mélyrétegekben szeretetreméltó baráti ragaszkodás rejlett. Tudom, csibészségeinek következményei miatt egyedül édesanyja aggódása bántotta, s tán még ma is bántja őt. Mit is művelt tizenhat évesen, 1958-ban ez a mi „legcsibészebb” cimboránk?

A iskolai Mikulás bálon történt. Épp akkor, amikor a sulis dísztermében a mi kis diákzenekarunk húzta a talpalávaló swinget, rumbát, szambát, rockit. Szuszi barátunk ahelyett, hogy velünk bulizott volna, egy másik haveri társaság hívó szavára mélyeket kortyintott a butéliából. Jóféle bor volt az üvegben, nem is a legszelídebb fajtából, így a felbátorodott Szuszi és csapata átmászott a gimi kőkerítésén. Álkulccsal a wc-n át behatoltak a zenénktől zengő épületbe. A főbejárati törvényes belépés esélye bizonytalanul ingadozó járásuk miatt irreálisnak bizonyult. A sperhakis behatolás is csak azért okozott bajt, mert Szusziék pontosan belefutottak egy Dalanics nevű fiatal tanárba, aki pedagógusi tapasztalanságában nem mérte fel a helyzetet, nem alkalmazott adekvát intézkedést. Pofonok röppentek,

s ezek közül az egyik Dalanics tanár urat érte, a másik pedig az véletlenül arra tévedő Balatoni tanár urat találta el. (Szuszi barátom, ahogy most Nyíregyháza köztisztviselőiben álló nyugdíjas órák mestereként meséli az esetet, nem győz sajnálkozni, hogy szegény Balatoninak épp akkor kellett pisilni.) Szombaton történt ez, és Szuszi hétfőn délben már át is vehette az igazgató úr nevével elhíresült „Sinka-díjat”, prózai nyelven szólva kicsapás ítélet-végrehajtó dokumentumát.

Az esemény emléke megköveteli a nevezetes helyszínt, a sulibudi alaposabb felidőzését. Nos a Kossuth végéje, mint feltehetően a nagyvilág valamennyi fiú tanintézményének illemhelye – a diplomáciai exterritóriumokhoz vagy még inkább az enklávékhoz hasonlóan – bizonyos mentességet élvezett. Törékeny mentesség volt ez, mert a tanári rajtaütések képesek voltak semmissé tenni ezt az egyoldalú, íratlan törvényt. Ezzel együtt is a diák-függetlenség szalonja, sajátos Hyde Park volt az iskolai budi, ahol a cigarettafüsttől percek alatt kötőhártya gyulladás volt beszerezhető, ahol a latrina-illatban az órák közötti tízperces, intenzív klubélet zajlott. Ott értékeltük ki a legutóbbi zsúrokat, sőt a húszperces nagyszünet még egy zsupartit is lehetővé tett a lehajtott ülőkén vagy egy nagyobb táska fedelén.

Most, hogy öregkorunkra is barátokként, Szuszival idézgetjük az akkori napokat, szavai újra és újra meggyőznek csupaszív diáktársam jelleméről: *„Szegény Anyám sajnálom így utólag is. Vele mentem ki Nagykállóba, az ottani gimibe jelentkezni, ahol azt mondta a diri, hogy neki egy újabb kirúgott kossuthos nem kell...”* Mégis felvették, mert épp ezen a számára sorsdöntő napon egy megfelelő ember a megfelelő helyen járt. Tiszolci tanár úr, megyei tanfelügyelő kérte a kállói igazgatót, gyűrje le a kirúgott nyíregyházi diákokkal szembeni ellenérzését és vegye fel Szuszt. A tanfelügyelői kegyhez tudni kell, hogy Tiszolci tanárúr és Szuszi nagybátyja sorstársak voltak a „malenykij robot”-ban, amikor is 1945 januárjában, a háború végén 600 ezer ártatlan magyar embert elhurcoltak és ismeretlen cél felé, négy-ötéztendő országszerte kényszermunkára vitte őket a vonat. Közülük minden második soha sem tért vissza. De történetünk két mellékszereplője, a két tanár négy év múlva a szabadulók között volt.

Ez volt Szuszi kalandjainak első, de nem utolsó felvonása. Kállói diák lett, mi több az elit nyíregyházi Kossuth után egyre jobb tanuló hírébe keveredett: sorra kapta a 3-as, 4-es jegyeket. Bevallása szerint utoljára ilyen jól kisiskolás korában

tanult. Ám a két száműzött srác, Szuszi és a haverja, Pali („Ruca”) feje egyszer csak téli viharfelhőbe került. Zimankós tél volt, s a két bejáró fiú a nyíregyházi vonat indulásáig a zord váróterem helyett a jól fűtött iskolaépületben időzött. Egyszer csak – s ilyen a fiziológia rendje – helyváltoztatásra kényszerültek. Szuszit idézem: *„Csak egy volt a bökkenő, a nagy zimában nem akaródzott kimenni a hátsó budiba brunyálni, ezért az akváriumot vettük célba. A botrány akkor tört ki, amikor a víz elkezdett szaglani, meg a guppik furán kezdtek viselkedni. Elkezdődött a nyomozás, a szálak rövidesen hozzánk vezettek. Faggatózni kezdtek, de mi derekasan tagadtunk. A bukás akkor történt, amikor a vizsgálódó tanerő elkezdett beszélni az akvárium felszínén tátogó halakról. „Rucából” erre kitört egy véget nem érő őrült hahota. Ezzel puff, vége is volt mindennek. Szegény fiú helyettem is elvitte a balhét, itt is szednie kellett a betyárbatyut. Én megúsztam egy igazgatóival és végül sikerült befejezni a negyediket.”*

Álmos Lacira, „Szuszira” rá sem ismernék, ha ez a történet nem érne véget dupla csattanóval. Érettségi előtt osztálytársainak megfogadta, hogy ha újabb balhé nélkül eljut az érettségiig, akkor nappal, anyaszült meztelenül megfürdik a nagykállói városi strandon. Leérettségizett – megfürdött. *„A csodával határeset, hogy nem vittek be a Sárga Házba,”* – mesélte diákéletének fináléját barátom, a vekkerek, kar- és faliórák nyugalmazott varázslója. (A Sárga Ház nem más, mint a Nagykovácsfalvi központjában álló egykori megyeháza épülete, amely 1895 óta pszichiátriai kórház, az ország legnagyobb elmegyógyintézete, ma Sántha Kálmán Mentális Egészségközpont és Szakkórház.)

Álmos „Szuszi” minden egyes kalandja az ötvenes évek nyírségi ifjúságtörténetének egy-egy sajátos epizódja. Ő bizony pontosan azt vagy ahhoz hasonlót követett el, mint amiket mások, másutt tettek vagy tettek volna, csakhogy ő mindig rosszkor és rossz helyen szaladt bele a sors ütésre emelt öklébe. Szuszit a kamaszkor örökös lebukásra ítélte. Utolsó, „halitató” kalandjának szerencsés kimenetele volt a kivétel, amely csak erősítette a szabályt.

Egy másik esettel „Szuszi” utólagos védőügyvédjeként bizonyíthatom, hogy az övénél nagyobb csibészégek is a sors takarásában maradtak. Sorkatonai évem egyik éjszakáján a kiváló étvágyáról nevezetes katonatársammal kettesben álltunk díszőrséget a csapatzászlónál. Társam ezúttal is repetázott a vacsoránál, éjjel két

óra tájban kénytelen volt lazítani a nadrágszíján. Szerencsére az őrhelytől alig egy méterre pompás filodendronnal hatalmas virágcserep állt. Ez szolgálta őrtársam keserves percében ugyanazt, mint amit „Szusziéknak” az akvárium. Csakhogy a katonának nem „brunyálni” kellett... Az eset a kiskunfélegyházi hadosztály parancsnokság folyosóján terjengő bűz dacára – hogy-hogy nem – sohasem lepleződött le, vizsgálat sem indult.

Volt egyszer egy „tuja”

Jól gondoltam: polgárainak megismerése az egyetlen út, hogy az új városomat megkedveljem. Így történt. Haladtam az orosz nyelvben és őriztem, gyakoroltam új nyelvemet, a lengyelt. Jöttek-mentek a levelek, a katowicei Irenával hetenként írogattunk egymásnak, tervezgettük a nyári vakációs lengyel utamat. Varsóból Pani Zofia és a vőlegénye is tartotta velem a kapcsolatot. Palástoltam a beképzeltséget, úgy ahogy őriztem a szerénységet, mégis éreztem, hogy az új nyíregyházi haverok „világlátott globetrotternek” tartanak. Annak idején egy cseh vagy lengyel út elegendőnek bizonyult a nagy utazó rangjának elnyeréséhez. Nyelvtudásom csiszolgatása mellett másik két cél is vonzott. Esztendeje a varsói szerkesztőségben bújt belém a kisördög és kezdte sarkantyúzni az oldalamat, hogy itthon is keressek kapcsolatot az újságírás valamilyen műhelyével. Nem is sokat váratott magára, bár a megvalósítást megelőzte egy másik cél: a nyíregyházi városalapító szlovákság, a tirpákok történetének megismerése.

Fülemnek a „tirpák” szó nem hangzott idegenül. Két szláv nyelvvel megfejttem, hogy „szenvedőkről, tűrőkről” lehet szó, mert a tűrni szónak oroszul tyerpéty, lengyelül cierpieć a megfelelője. Mostanában több, ettől eltérő szófejtést olvasok. Nyelvész nem vagyok, nekem 1958 óta ez az etimológiai magyarázat felel meg. Műveltségem szabolcsi adattárában annyit őriztem meg, hogy Nyíregyháza egy részének birtokosa, gróf Károlyi Ferenc 1753-ban hívta be a háború, pestis, tüdőbaj, tűzvész nyomában elnéptelenedett településre az evangélikus vallású, tót ajkú telepések első nagyobb csoportját. Békés megye néhány településéről érkeztek ide az új honfoglalók: Békéscsabáról, Szarvasról, Orosházáról és Mezőberényből. Evangélikus vallásuk különböztette meg őket a következő százötven év során ideszivárgó szlovákoktól, akik jobbára római katolikusok voltak. Különös

településformát, úgynevezett bokortanyákat alakítottak ki a város körül. Iskolatársaim, barátaim ősei és a város neves szülöttei között is találok jó néhány ott született embert. Váci Mihály költő és Kósa Ferenc filmrendező neve kívánczik a névsor az élére.

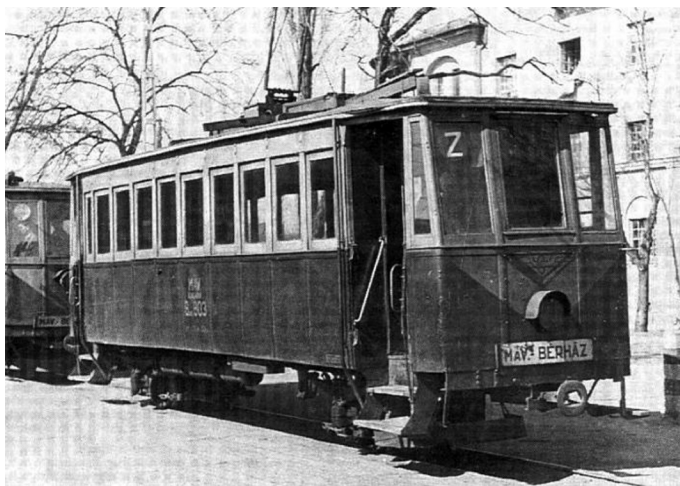
Városalapítók. Gróf Károlyi Ferenc és Petrikovics János nyíregyházi bronz szobra, Nagy Benedek alkotása

Tirpák városom elválaszthatatlan kellékének véltem a villamost és a kisvonalat mindaddig, amíg 1969-ben el nem választották tőle. Az én generációm, az ötvenes-hatvanas évek tinédzserei és fiatal felnőttjei a felszámolást Bíró László tanácselnöknek akkor sem bocsájtják meg, ha ő már akkor látta, hogy itt a buszközlekedés a jövő. Ez vitatható, de tény, hogy az egyik forrás szerint 1909-ben, a másik szerint 1911-ben indult nyíregyházi villamos felszámolásával egyszer s mindenkorra elvették tőlünk ezt a kedves játékszert. Városi mesevasút volt, ma is romantikus emlékeket ébreszt és kedves legendákat kelt bennem életre, ha rá emlékezem.

A „tujának” becézett villamosunk tízpercenként hol egy, hol két kocsival közlekedett 6.45 és 22.30 között. A MÁV bérháztól indult és a Nagyállomás előtt, a Vasgyár utcai megállón, a Szabolcs utcai kitérőn („Szabolcs utca, szakaszhatár!”), a Nyírvíz palota (Christ sarok) előtt, a Kossuth téren át jutott el a Beloianisz téri Kisállomásra. A sínek innen tovább kúsztak a Sóstói tölgyes erdő három kilométerén át. Itt, a Beloianisz téri Kisállomáson átszállhattunk a másik villamosra, amely nyáron húszpercenként egy vagy két nyitott kocsit is húzott a Kossuth utca felé a balzsamosan illatozó tölgyerdőn keresztül az Erdei kitérőn (Tölgyes csárda) és a Budapest-Moszkva vasútvonalat átívelő hídon át Sóstóra, a Krúdy Szállóval, a székelykapuval átellenben terpeszkedő, kőből és fából épült kör alakú vasútállomásig. Nem tévedés! Valóságos vasútállomás volt ez, mert gőzmozdony vontatta igazi vonat is döcögött át rajta a nyíregyházi belvárosi és sóstói erdei sínpáron. Innen több nyírségi falut felfűzve lehetett eljutni Balsára, a Tisza partra. Akinek még ez sem volt elég, a folyó túlszéljén átszállt és Sárospatakig tovább élvezhette a zakatolást.

A nyíregyházi embernek természetes jelenség, a városba először érkező idegennek nevezetesség, látványosság volt, amint füstjével és élesen recsegő kürtjével a gőzös telefújta Krúdy és Váci Mihály városának központját. A belvárosi közlekedés végnapjaiban már diesel vontatású szerelvények robogtak ott nem kisebb hangerővel. A villamost 1969 május 30-án, a menetrendváltás napján dobták ki és ettől kezdve a kisvonatok is elkerülték, ma is elkerülik szabolcsi megyeszékhely belvárosát.

Rég a Morgó temető örökös lakói a nyíregyházi villamos egykor köztisztelőben álló kalauzai, akiket a diákság is kedvelt. Eszük ágában sem volt ránk szólni, ha a kelletténél hangosabban vidámkodtunk, énekeltünk a „nyitottban”. Tőlük, nem tudom melyiküktől ered a legendának is beillő anekdota. Történt valamikor az ötvenes években, hogy egy pesti ember érkezett nyírségi rokonához és tüzetesen szemrevételezte a két kocsiból álló villamost. Észrevette, hogy hol az első, hol a hátsó kocsi homlokzatán lát egy falióra méretű fehér tárcsát, benne jókora Z betűvel. Mit jelenthet ez? – furdalta a kíváncsiság a jövevényt és meg is kérdezte a jóságos tirpák jegykezelőt. A válasz így szólt: *„Hát ha a Z betű az első kocsin van, akkor az azt jelenti, hogy ott a Zeleje. Ha meg a hátsó kocsi végén látja, akkor tudhatja, hogy ott a Zutólja.”* (Létezik hivatalos vasutas magyarázat is; az internetben találtam rá: *„Egyes nyíregyházi villamosokon megfigyelhető volt a jellegzetes Z betű a*

Ma már csak emlék: a nyíregyházi villamos

homlokfalon: ez a tárcsa a "Záró menet" jelzés volt, az együtt haladó kocsik, vonatok esetén kellett alkalmazni az utolsó járművön. Ez tájékoztatta az ellenkező irányban haladó kocsi vezetőjét a kitérőben, hogy ezután behaladhat az ellenkező irányba az egyvágányú pályára, nem jön több kocsi szemben.")

Mikrofonpróba egy... kettő... három...

Szeretném leszögezni: dacára annak hogy buliztunk, szerenádoztunk, villamosoztunk, moziba jártunk, randizgattunk, szorgosan, ha nem is kitörő lelkesedéssel látogattam a Kossuth gimnáziumot. Órarendemben éles demarkációs vonal választotta el az élvezetet (magyar, orosz, latin, történelem, földrajz) és a méla undort (matek, fizika, kémia, biológia). Ígérem, ezt a súlyos antagonizmust könyvemben ha csak lehet, többé nem említem, miután az érettségig hátralévő két és fél évben ízlésem fikarcnyit sem módosult. Ebben a patinás-gőgös vagy talán csak nemes múltjára jogosan büszke iskolában engem akkor nem is ez a tantárgy minősítő dilemma izgatott. Az első nyíregyházi becsengetés óta ugyanaz nyomasztott, amit zalaegerszegi kisiskolás korom óta tanévről tanévre átéltem – a pedagógus gyerek kínkeserve. Ez itt kulminált. A Mama – a harmadikosok osztályfőnöke, magyar és német tanára – engem ugyan nem tanított (még csak az kellett volna!), de minden rossz osztályzatom, diákcsínyem híre könyörtelenül befutott hozzá és az esti családi együttlét mérgező effektusává vált. Volt ennek másik oldala is. Előfordult, hogy pusztán kollegiális lojalitásból egy-egy tanártól a megérdemelnél egy fokkal jobb osztályzatot kaptam. Ezzel pedig – a haverság a suliban nem mindentől óv! – kiérdemeltem osztálytársaim diszkrét fejcsóválását, néha nem is diszkrét megjegyzését. A nyomasztó gondolatokat a karácsonyi napokra és a téli szünidőre sikerült elnyomni. Ehhez hozzájárult a frissen beszerzett családi kincs, a Tavasz tévé-készülék, s benne a magyar televíziózás első két bemondónője, Tamási Eszter és Takács Mari.

Beköszöntött az új év, melynek tizenkét hónapja sok fordulatot és akaratom-formálta eseményt hozott. Újév napján mégsem sejtettem, hogy aligha vár rám unalom, helybejárás. Makacsságom pedig a korai önállósodás első határozott lépéseit diktálta – BUÉK 1958!

Ebben az évben a nagyobb fiúk életcélja, szerzési vágya egy mócsingtalpú cipőre és egy méretében cipőfűzőhöz hasonlító nyakkendőre irányult, míg a lányok halásznadrágra vágytak, s hozzá hajukat befőttes gumival lófarokba fogták. Mi, a kisebb srácok beértük egy tranzisztoros „Szonett” táskarádióval és egy Elvis Presley kislemezzel is. A tehetősebb családok otthonaiban előfordult már egy-egy Mambó

magnó, ám a Vörös Szikra magnetofon a nagy orsóival még csak a kultúrházakban, KISZ-klubokban létezett. Az amerikai rágógumik a tengerentúli rokonoktól csomagban jöttek vagy aki eljutott Lengyelországba, ott a RUCH nevű kioszkokban az olcsóbb fajtát zlotyért beszerezhetette, a drágább mentolos a PEWEX-ben volt kapható dollárért.

A Papa rajongott a Jókai regényekért, kedvelte Móriczot és Mikszáthot is. Talán innen fakadt a családi összejövedeleket színesítő szenvedélye, a régi idők anekdotázó idézgetése. „Az én időmben...” bevezető kitétel a kisvárdai és debreceni diákévek történetei kezdődtek. A bányász hadifogság eseményeinek idézését „a Novosahtiban...” szó indította, a tanári pályakezdésről szóló visszaemlékezés elején többnyire ezt hallottam: „Amikor én Váradon...”. Az újévi ebédnél töviről hegyire megvitattuk a Tavasz tévénken látott kabarét, Kellér Dezső és Gádor Béla konferanszait és ritka egyetértésben megállapítottunk, hogy ennél azért sokkal többet ér a rádiókabaré. Ezután figyeltem fel arra a mondatra, amely ezúttal is egy visszaemlékező történet sor önindítójául szolgált: „Amikor én Váradon...” De most mégsem anekdotával folytatódott a Papa beszéde, hanem egy régi kedves nagyváradai tanítványát emlegette, akivel most itt, Nyíregyházán találtak egymásra. „Képzeld Lelkem (ez a Mama megszólítása volt), Kecskovszky Jóska a nyíregyházi rádió igazgatója.” És akkor felidéztek a Papa büszkeségét, az 1940-es váradi szavalóversenyt a kereskedelmi iskolában, de erre én már nem figyeltem, csak a megtalált öregdiák nevét igyekeztem jól megjegyezni. Nagyot gondoltam és kihasználva a téli szünidő iskolai csendjét, másnap, s ez egy csütörtöki napon volt, becsengettem nyíregyházi rádió stúdióba, ami az utcánkban a lakásunk és a gimi között félúton volt. Mogorva tűzoltó ruhás ember nyitott kaput, végigmért, de amint kimondtam a főnöke nevét, bebocsátott. Leültetett egy irodába, ahol egy idős szemüveges és egy cingár fiatal férfi csépelte a fekete Underwood írógépeket. Ülhettem ott vagy tizenöt percig is, mire előkerült a „Főnök” névre hallgató göndör fekete hajú, jávorpálbajuszos férfi, a Papa tanítványa.

Ezen a helyen állt Krúdy Gyula szülőháza. Itt volt 1952 és 2007 között a Magyar Rádió Nyíregyházi Stúdiója.

Bemutakoztam: „Jóska bácsi kérem, én Nagyváradon születtem és a papámat dr. Szilágyi Bélának hívják.” Ez volt az a pillanat, amiből a későbbi sorsalakító lépéseimhez később is invenciót merítettem: a rajtoláshoz két dolog kell, gyors elhatározás és ügyes kitámasztás a startvonalon. Életművészeti elvemhez később új tapasztások nyomán illesztettem hozzá, hogy a szerencse, mint harmadik komponens is jól jövedelmez. A szerencse most abban öltött testet, hogy odafigyeltem a Papa mondókájára.

Rádiós látogatásom reményeimnek megfelelően folytatódott. Kecskovszky Jóska bácsi átölelt és mint „váradi földijét” az írógépelő öregúr gondjaira bízott. Halmay Tivadar, az ifjúsági- és gyermekműsorok szerkesztője volt az illető. Az elképesztően rövidlátó ember előbb furcsán, kissé bizalmatlanul végigmért, majd mondta, hogy be kell fejeznie a forgatókönyvet, utána beszélgetünk. Épp azon kezdtem töprengeni, milyen is lehet egy ilyen forgatókönyv, amikor a szoba másik írógépelő embere, a magas, szőke fiatalember vállon ragadott és bevezetett egy kipárnázott helységbe, közepén zöld posztóborítású asztallal, négy székkal, középre belógó mikrofonnal és a kínai vagy japán filmekből ismert óriási réztányérral, hozzá bunkós végű gongütővel. A szőke fiatalember, Gyarmati Béla (később, 1980-1992 között a Miskolci Nemzeti Színház igazgatója, ma nyugdíjas, író) a bemondói székbe nyomott, elém tett egy telegépelte papírlapot. Ekkor fedeztem fel, hogy a hangszigetelt, párnás szoba oldalán dupla üvegfalú, kétablaknyi méretű nyílás van. Mögötte egy kopasz bácsi széles mosollyal mutogat. Most következett a mélyvízi fejes. Fel kellett olvasnom a szöveget. Ahol belerontottam (még nem tudtam, hogy rádiós nyelven ez a bakizás), ott a kopasz bácsi, Fehér Gábor technikus intésére az előző mondat végszava után az elhibázott mondatot újra kellett olvasni. Béla bácsi kirohant velem, az üveglakon túli helyiségben felkapott egy tekercset és cipelt vissza a vaksi Tivadar bácsihoz. „*Itt az embered Tivi bátyám!*” – mondta lelkendezve szőke pártfogóm és az öregúr elé tette tekercset. Tivadar bácsi pedig mintha régi rádiós kollégával tárgyalna, közölte, hogy

Fehér Gábor. A nagy üvegfal mögött ő indította a napi adást a 240 méteres középhullámon

„hétfő délelőtt 10-től dolgozunk, itt lesz Zsóka is, megszerkesztitek és szalagra veszitek az Ifjúság Hangja első adását.” A tizenhat éves kamasznak ebben a komoly felnőtt társadalomban még szokatlan, de mi tagadás, léleksimogató volt a befogadás felpörgetett tempója. Logikusan szakadt fel a kíváncsi kérdés: *„Béla bácsi, ki ez a Zsóka, akivel együtt hétfőn szerkesztetek?”* A rádiós kulturális műsorokat készítő fiatalember tudtomra adta, hogy miután csak hét év van közöttünk, ő Béla és nem Béla bácsi. Legalább annyira tetszett az előléptetés, mint Béla öltözetének hajszíneivel és finom modorával harmonizáló elegáns pasztell színei. A Rádióból együtt elindultunk a városközpont felé, majd mentorom a Kossuth Gimnázium sarkánál balra mutatott: *„Ott, az Eötvös utca sarkán lakik Rózsavölgyi Zsóka. Nyolcadikos aranyos kislány, az úttörő híradót szerkesztette eddig. Lépj be hozzájuk nyugodtan.”*

Hűűűha... lányos házhoz csak úgy ismeretlenül... Ez nagyobb bátorságot követelt tőlem, mint amikor másfél órával előbb a Krúdy-házba csengettem. Erőt vettem magamon. Bogárfekete copfos, rajongó, csillogó szemű, szép arcú, szemrevaló fruska nyitott ajtót. Ez a tűzrőlpattant gyermeklány lenne a szerkesztő kisasszony? Jó nagyot dumcsiztunk suliról, buliról, haverokról és persze a rám váró rádióról, ahol kis kolléganőm akkor már bennfentes volt.

Évtizedek múltán, amikor már mindketten nyugalmazott média robotosok vagyunk, ő Pécsen, én Varsóban unokázunk, s mindvégig barátok voltunk/vagyunk, e-mailekben faggatom Erzsikét (Zsókát) a még korábbi rádiós múltjáról. 2009 novemberi sorait idézem: *„A nyíregyházi rádió első kísérleti adásai 1952 decemberében voltak, s azokban én már szerepeltem. Találtam egy korabeli "forgatói utasítást", amelyben ott van, hogy 'Rózsavölgyi mesét mond'. A mese úgy kezdődött, hogy 'Hópelyhecske, hópelyhecske ide szállt a vállamra' A folytatást ma már nem tudom, a forgatókönyvben is csak kezdő szavak voltak. Az első rádiós szereplést magam is Kecskovszky Józsefnek köszönhetem. Úgy fedezett fel, hogy egy orosz népi együttes, azt hiszem, a Mojszejev lépett fel a nyíregyházi színházban. A rendőrségi és tűzoltósági páholyban ültünk, édesapám mint rendőr, kapott három jegyet. Később Kecskovszky mesélte, nem lehetett nem észre venni azt a csillogó szemű kislányt, aki pirosra tapsolta a tenyerét. Megkért, hogy a virágkosarat én adjam át az előadás végén az együttesnek. A hatalmas színpadon akkor megjelent egy nagy-nagy virágkosár, nem lehetett tudni, ki mozgatja, mert én bizony nem látszottam ki mögüle. A virágkosár meg csak jött, jött... akkor kaptam életem első*

vastapsát.” Persze ez még nem a rádiós felfedezés volt. A rádiózás a virágkosaras színpadi beugrás következménye volt: pár nap múlva a talpra esett leányka már mikrofon előtt állt. Kolléganőm erre így emlékezik: „*Semmi lámpaláz, semmi izgalom... Így kezdődött, aztán jött a közös műsorunk, az Ifjúság Hangja.*” Zsóka arra is visszaemlékezett, hogy némi honoráriumot is fizetett a Rádió: „*Hamarosan 'fix-*

**Rózsavölgyi Erzsike (Zsóka)
szerkesztőkisasszony. Első
rádiós kolléganőm 1957-ben.**

fizetést' kaptam, havi ötven forintot, amiből 1 forint KÖFÁ-t vontak le (községfejlesztési alap – adófajta volt - sz.sz.). Farkasné, Oláh Klári amellett, hogy bemondott, a pénztáros is ő volt, alig vártam, hogy csodálatos hangját halljam, amint végig kiabálta a folyosót, hogy 'Mókuci megjött a fizetésed'. Ötven forint! Mekkora összegnek számított abban az időben egy olyan családnál, ahol soha sem dúskáltak a pénzben.”

Hétfőn – miután Zsóka biztatására a hét végén néhány hírre, tudósításra való eseményt összecsipegettem – már nyugodtan léptem át a stúdió küszöbét. A hétfői napokon néhányszor rendreutasítottam magam, nehogy elkottyantsam otthon a rádiós látogatásomat és a fejleményeket. Úgy gondoltam, legyen meglepetés, amikor hétfő este az Ifjúság Hangjára a konyhafalra rögzített doboz, a vezetékes(!) rádió köré ültetem „a szülői és nagyszülői kart”. Tervemet mindössze az veszélyeztette, hogy a Papa és tanítványa, az én újdonsült rádiós főnököm esetleg találkozik és idejekorán kiderül az egész. A kedves 21. századi fiatal olvasó számára kénytelen vagyok megjegyezni, hogy a zsebben lapuló mobiltelefon akkor és még évtizedekig a Verne-könyveken pallérozott merész fantáziánkban sem létezett, s ez sok lelepleződéstől kímélt meg bennünket. Nos a műsor elkészült, Fehér Gábor bácsi szalagra vette a Zsóka és az én hangomon váltva felolvasott ifjúsági hírműsört.

Este fél 7-re sikerült a családot a vezetékes doboz elé ültetni. (Újra magyarázkodnom kell: a vezetékes rádió az ötvenes évek, a Rákosi-kor ideológusainak tömegkommunikációs találmánya volt. 1950-től szerelték fel őket a lakásokban, s rajtuk senki sem hallhatta az öntudatos magyar dolgozót megzavaró, ifjúságunkat megrontó imperialista adásokat. A falra rögzített, kis hangszórával és

csak hangerő szabályzó gombbal felszerelt 30x20 centis lapos faládikók a Magyar Posta tulajdonában voltak, onnan lehetett bérelni 6 forintos havi díjért, de magát a készüléket ingyen adták. Csak a Petőfi Rádió műsora jött rajta és este 6-kor a Petőfi hullámhosszára fellépő helyi műsorával a Magyar Rádió Nyíregyházi Stúdiója. Más városokban a Kossuth műsorát passzírozták a vezetékekbe.)

A műsor dróton jött a dobozba. Csak a Petőfit és estefelé Nyíregyházát „sugározta”.

A rádió hallgatással a meglepetés sikerült, büszkeségét a Papa nem titkolta, csak a Mama arcán suhant át a később egyre gyakrabban látott pedagógus-anyai aggodalom árnya. Talán most sejtette meg, hogy irányíthatatlanná váltam, rezisztens lettem mindenfajta pedagógiai kódolással szemben. Végérvényesen ráálltam a magam

rajzolta pályára. A szülői aggályt a következő évtizedekben mindig határozott, bár néha meggondolatlan, makacs lépéseimmel igazoltam. De most, amikor 2009-ben izgalmas utamat summázom, vallom és vállalom, hogy sorsalakító döntéseim – egyetlen kivétellel, de arról majd később...– mind találóak voltak.

Így kezdődött 1958 januárjában és ma már tudom, hogy sírig tart ez a szerelmem a rádiózással és barátságom Rózsavölgyi Erzsikével vagyis Zsókéval. Hétfői munkálkodásunkat Tivadar bácsi szakmai egyengetései kísérték, s az első adást sok követte. Felolvasandó szövegeink a tapasztalt szerkesztő keze nyomán egyre inkább rádióssá váltak. Megtanultam a rádiós tömörítést, a mellébeszélést nem tűrő stílust. De még Tivadar bácsinál is többet tanultam a Mamától, a nyelvhelyességet és a stilisztikát mesterien értő magyar tanártól. A Mama egykor gyermekszíndarabot írt, Keszthelyen be is mutatták, később pedig élete végéig egy műanyag borítású vastag füzetbe jegyezte ceruzával a rádió és tévé műsoraiból levdászott nyelvhelyességi bűnöket.

A téli szünet után kora délutánra tettük át a rádiós munkát. Hétfőnként siettem haza, sutba vágtam a táskát, sebtében bekanalaztam az ebédet, amit a Mama már vasárnap este megfőzött, és 2 órára ott voltam a stúdióban. A hetek, hónapok múlásával nőtt ismertségünk a városban. Pontosabban az én ismertségem, mert

**A bársonyos bariton,
Kulifay László bemondó**

korábbi úttörő műsoraiból Zsóka akkor már népszerű rádiós volt. Mi tagadás, némi beképzeltségre hangolt, hogy a mindenegyes nyíregyházi konyha hangszórós dobozában hallják, amint a bemondók – Farkas Klárka és Kulifay László – az „Ifjúsági Hangja” végén közlik: „A műsort szerkesztette és közreműködött Rózsavölgyi Erzsébet és Szilágyi Szabolcs”. Kecskovszky igazgató úr január 28-án, egy kedd délután mindkettőnket meghívott az irodájába. Krémeslepény, minyon, citromos limonádé nyomatékosította a rádiós főnök

mondandóját: *„Tetszik a műsorotok... és nem csak nekem tetszik, hanem a KISZ-bizottságon is dicsérnek*

benneteket.” Boldogan majszoltuk a süteményt és hallgattuk Jóska bácsi biztatását, hogy néha menjünk el a kiszesekhez, mert ott az egész megyéről híreket kaphatunk. És mondta, hogy ha lemegyek a földszintre, a gépirónőtől átvehetek egy igazolványt. Az utolsó minyon eltüntetése után, mintegy zárszóként utánam szólt, s én jól tudtam, hogy ez már a Papa volt tanítványának a szava: *„Remélem, a műsorok miatt nem hanyagolod a gimnáziumot...”* Válaszom – *„Á,*

dehogyl!” – nem lehetett valami meggyőző. A lépcsőkorláton csúsztam le a földszintre és ott várt rám életem első újságíró igazolványa egy A5-ös hivatalos fejlécű papírra gépelve. (Féltett kincseim között őrzöm.)

**Farkasné, Oláh Klárka egykor színésznő,
majd rádióbemondó és zenei szerkesztő.
„Szív küldi szívnek szívesen...”**

Öt hónapig, a tanévzárásig tartott ez a rádiós munkám. Június 9-én, az „Ifjúság Hangja” számomra utolsó adása után még hittem, hogy második nyári lengyel kalandozásom után a vakáció végén visszatérek. Elköszöntem Zsókatól és Tivadar bácsitól, de nem sejtettem, hogy 14 évre búcsúzom a stúdiótól. Gyanítottam, hogy aki egyszer az áporodott levegőjű, mégis érthetetlenül vonzó illatú süketszoba és a köhögőgombos mikrofon meg a gong búvkörébe kerül, sohasem szabadul tőle.

Közeledett a tanév vége. Ha nem is kitörő lelkesedéssel, beletörődtem, hogy a Kossuthban az érettségiig még két tanévig túrnöm kell a pedagógusgyerek keserves nyavalyáit. Júniusban az osztálytársaktól azzal köszöntünk el egymástól, hogy augusztus végén, amire Lengyelországból visszajövök, a harmadikos könyvek és füzetek vásárlásánál találkozunk. Volt akkor ott egy elsős fiú, Kozák Andrásnak hívták, akivel egy kollégiumi bulin ismerkedtem meg, s akinek az évzárón megígértem, hogy neki adom majd az alig használt másodikos matek és fizika könyvemet. Nem így lett. A kiváló magyar színművész sohasem tanulhatott az én nagyon megkímélt két könyvemből.

Újra indul a varsói expressz

Már a tervezgető gondolatok is kellemesen borzolták a fantáziámat: újra Lengyelországba utazom! Emlékezetembe visszaszivárogtak a tavalyi nyár még élénk emlékképei városokról, tájakról, mindenekelőtt a lengyel barátokról, velük az imént elmúlt tanévben – nem túlzok! – több száz levéllel tartottam a kapcsolatot. A zsúrok, diákbálok, zenélések, az AC klub bohókás együttlétei és a nyíregyházi rádióban végzett munka sem rejtette árnyékba az új nyári kalandra sarkalló emlékeket. Akaratomban erőteljesen tört magának utat az újságírás (rádiózás) és a lengyel nyelv megismerésének vágya. Az új kalandozás gondolatára memóriám szag- és illattárából előszivárog a gőzös vontatta varsói expressz dohányfüstös kupéjának áporodott, kesernyés szaga.

A diákzsebhez igazodó fapadosra váltottam jegyet Katowicéig. Összeadva majdnem ezerre rúgott a rádióban keresett pár száz forintom a Papa újabb néhány százásával és a Mama diszkrét kiegészítő szponzorálásával együtt. Nem volt ez kevés, de a pénzt két vagy három hétre akkor is jól be kellett osztanom, bár tizenhat

éves koromban a bölcs gazdálkodás még nem tartozott erényeim közé. Az akkori 100:86 forint:złoty kurzuson számítva 860 złoty cincogott a zsebemben. (Történelmi ár-összevetés: varsói villamosjegy – 0,5 złoty, gyufa - 0,2 złoty, zsemle - 0,3 złoty, 1 kg kenyér – 2,5 złoty, fogkrém – 1,5 złoty. Egy lengyel közhivatalnok fizetése 1000 złoty volt abban az évben.) Miután a magyar és lengyel árak kísértetiesen hasonlítottak, értelmetlen lett volna pl. gyufát, fogkrémet, cipőfűzőt csempészni. Az évekkel későbbi bevásárló turizmus sem mindig az árkülönbségekre alapozott, hanem elsősorban a hiánypótlásra és választék-bővítésre. Számomra most, az 1958-as július derekán egyesegegyedül az volt a fontos, hogy a 860 zlotymból pár hetet elbókláshassak vágyaim földjén. Többet nem is lehetett, mert a lengyel vízum egy hónapra szólt.

Vízum ügyben még a téli szünidőben levelet írtam a pesti lengyel konzulátusnak, s két nappal Karácsony előtt elegáns nagykövetségi borítékban egy I. Krzemień nevű első titkár aláírásával megjött a válasz: kérjek meghívólevelet egy lengyel baráttól, s ha még nincs barátom, írjak a ZMS varsói Smolna utcai központjának, ők összehoznak egy lengyel fiatallal. Mi az, hogy nincs barátom?! Tavaszra meg is kaptam pani Zofia meghívó levelét és kérelmemet beadtam az IBUSZ-ban, tudniillik a rendőrséggel együttműködve ők szerezték be a betétlapot és a követségektől a vízumot. (A korhűség kedvéért: a Lengyelországba irányuló turizmust Csehszlovákiához hasonlóan kormányközi megállapodás szabályozta. A vízumkényszer 1961-ben szűnt meg, 1964 júliusától pedig már meghívólevél nélkül, az IBUSZ-nál 50 forintért váltható betétlappal utazhattunk Lengyelországba.) Ha emlékezetem nem csal, 140 forintért váltottam a vonatjegyet Nyíregyházától Katowicéig és vissza. Szállásra, étkezésre alig kellett költenem. Hol egy lengyel családnál, hol a cserkész táborban élveztem a legendás lengyel vendégszeretetet.

Hétfő volt, 1958 július 14. Színes kínai és egyiptomi szálloda címkéktől tarka, lakkja fosztott, barna, karton bőröndömmel léptem fel a vonatra a nyíregyházi állomáson. A Papa világutazó távoli rokonától, Berta Lajos bácsitól ránk maradt bőrönd volt ez. Telegyömöszöltem a legszükségesebb fehérneművel, lengyel és orosz szótárakkal, apró ajándékokkal, a Mama sütötte utipogácsával, zsírpapírba burkolt vajjas kenyerekkel és egy kis zacskóban „Reggeli ital” nevű kakaóutánzatú porral. Az utat a Nyugatiig reggel 7-től délután háromnegyed 5-ig végigaludtam. Frissen, a rám váró kalandok kilátásaitól feldobottan és sikeresen evickéltem át a

pesti közlekedés összevisszaságán a Keletibe. Fekete este volt, ahogy felszálltam a Pannónia Expresszre. Éjfél tájban végre meglendült a vonat, amelyen alig lehetett öt-hat utasnál több. Zakóm belső zsebében kitapogattam barna személyi igazolványomat, ott lapult benne az öt szocialista országra érvényes, rózsaszínű betétlap, a piros, szögletes vízumbélyegzővel, az pedig 30 napra engedett be a baráti, szövetséges Lengyelországba. Így felszerelve álltam életemben először önálló utasként szemtől szembe a magyar, a csehszlovák, végül a lengyel határőrökkel és a spenótzöldben pompázó vámosokkal. A magyar határőrök közömbösen, a csehek szigorúan, a lengyelek mértéktartó kedvességgel és erőteljes bélyegző csattogtatással kezelték le úti okmányomat. A vámosok a bőrröndnyitással mindkét határon ijesztőek voltak, vagy legalábbis respektet keltettek. Valójában úgyszólván(!) sohasem csempésztem, mégis bevallom, hogy életem több száz határátlépése alkalmával – öt diplomata évemet nem számítva – mindig szapora szívveréssel, kiszáradt torokkal léptem át a határokat. Az okkal, ok nélkül ébredő büntudatot, a vámgörcsöt az utóbbi évek schengeni határtalansága oldotta fel.

A csehszlovák útlevélkezelés és vámellenőrzés (*Československá pásová a colná kontrola*) után a hosszú vagonsonon át ide-oda kapaszkodva eldülöngéltem a lengyel vonat vodkától és Maggi ételizésítőtől illatozó étkező kocsijába, a WARS-ba. A zakóm könyökrészével némiképp átlátszóra dörzsölt párás, koszos ablakon át fürkésztem az egymásba futó sínpárok pókhálóját. A vonat fémes sikítással lassított, Pozsonyhoz közeledtünk. A tavalyi útról emlékeztem, hogy ebben a mozgó kocsmában finom volt a „parówki z musztardą” névre hallgató virsli mustárral. Csakhogy a virsli elfogyott, új szót kellett megtanulnom: „jajecznicát”, tojásrántottát rendeltem. Épp elkezdtem a gumisra fonnyadt zsemle kíséretében, citromos teával biztatva belapátolni a háromtojásos adagot, amikor mellém telepedett egy elhízott, izzadságtól csapzott sötétbarna hajú fiatal lengyel férfi. „Soplica” vodkát rendelt, egész üveggel s hozzá két kupicát kért. Elég jól tudott magyarul, ezért anyanyelvemen tukmálta rám az italt. Amíg józan volt, elfogadta, hogy nem kérek. Még csak nem is a jól nevelt gimnazista tiltakozott bennem, hanem a puszta tény, hogy akkor is, azóta is viszolygok a tömény szeszes italtól. Talán azóta, hogy 56 őszén a nagykőrösi presszó pultjánál lehajtottam egy konyakkal bélelt feketét. Útitársam később nem kínálgatott, helyette nyakra-főre rendelte nekem a műnarancs

ízű üdítő „vegyszer”, az oranžadát. Mesélte, hogy Pesten dolgozik, de ahhoz, hogy megértesse velem, mit csinál ott, fogyatékosnak bizonyult az ő magyar és az én lengyel tudásom. Talán azért kínlódott a magyarral, hogy gyakorolja a nyelvünket. Na ebben kvittek voltunk, ám ő volt az idősebb, a fogyatkozó vodkától pedig erősebb, maradtunk hát az általa választott tört magyarnál. A „Soplica” fogyatkozásával arányban nőtt a kedvem, hogy végre visszatámolyogjak a kupémhoz. Megjött a felmentés. A síneken görgő étteremben, a wagon restauracyjny-ban szaporán gyűlt az éj nemzetközi vendégserege. Sokan felszálltak a csehszlovákiai állomásokon is. Asztalunkhoz, a még két üres helyre odatelepedett két lengyel, így az én Edwardként bemutatkozott vodkázó útitársam is – szerencsére! – anyanyelvére hangolódott. A fél literből az én szeszmentes jelenlétem révén megtakarított negyedliter, majd egy újabb rendelés hatékonyan támogatta a társaság egyre harsányabb barátkozását. Szerettem volna elköszönni, de akkor Edward, mint akibe villám csapott, kemény koppantással, sokat sejtető haragos szemmel odacsapta az abroszhoz a kupicát és majdnem józanul, visszafogott, rekedt hangon ilyesmit mormogott: *„Tudják maguk, hogy két héttel ezelőtt mi történt Budapesten?!”* Mindenki kérdően nézett rá, ezért megismételte: *„Tudják, mi történt Budapesten?”* Most még ingerültebb lett, mégis csendesebbre hangolta rekedt torkát és elmondta, hogy június közepén kivégezték Nagy Imrét és a magyar forradalom többi vezetőjét, akiknek a neve Edward úrnak sehogy sem jutott eszébe. (Akkor én sem tudtam. Mai ismeretemmel teszem hozzá: Maléter Pált és Gimes Miklóst.) A bejelentés egycsapásra lehangolta a három lengyelt, s míg ők elmerengve nézték az ételfoltoktól, cigarettahamutól tarka abroszt, elköszöntem. Edward úr ellenkezésemet lesöpörve tudatta a pincérrel, hogy a rántottámat, teámat és a narancsízű szörpöket kéretik az ő számlájához íratni.

Mire a fülkémhez visszabotorkáltam, ott már minden helyen ültek. A Pozsonyban felszállt utasok közül ketten magyarul, a többiek szlovákul és csehül beszéltek egymással. Volt köztük egy sötétkék ruhás vasutas, aki mire odaértem, hátraszegett fejjel rotyogva-fortyogva fújta a kását, s mivel ezt épp az ablak melletti ülésen művelte, nem szántam rá magam, hogy visszaszerezem a helyemet. Pár órát ácsorogtam a folyosón, az ablaknak szorítottam a homlokomat, s a hűtés meg az ablak mögött rohanó éjszakai tájban fel-felvillanó fények látványa ébren tartott. Forró éjszaka volt. Valahol egy cseh állomásnál kínlódva pár centire lehúztam a folyosó ablakát, s azon át beszűrődött az éj, a mozdonyfüst és a virágok illata, az elsuhanó cseh-morva mezők, rétek illata, amely épp olyan volt, mint a magyar alföldi

mezőké. A horkoló cseh vasutas, mintha álmában is követte volna a menetrendet, egyszer csak felpattant a helyéről vagyis a helyemről és az ajtónál termett. A vonat egy nagyobbacska állomás peronjához gördült. Ő lekászálódott, én pedig a tőle elkapott álom-ragállyal a cseh-lengyel határig helyette is fújtam a kását. Pirkadt, amikor Petrovice u Karvine állomáson már csak azért is felébredt az utas, mert szigorúbbnál szigorúbb cseh és a lengyel emberek hangos szóval, csizmák, bakancsok csattogtatásával úgy tépték fel a kocsik ajtaját, mintha antiterrorista különítmény zúdult volna rá a tetten ért bűnbandára. Pedig ők csak a vonat teljhatalmú, rettegett ellenőrei, határőrök, vámőrök és kalauzok voltak, mi pedig az ártatlanul félénken lapuló utasok vagyis a potenciális határsértők, csempészek és jegy nélküli bliccelők voltunk. A rohambrigád előfutára vasládával, élesfenyű elemlámpával és feszítővassal felfegyverzett, fekete kezeslábas munkaruhás katona volt. Előbb a vécére rontott rá, majd szűrőpróbaként rutinos kutatást végzett egyik-másik utas feje fölött a polcon és az ülések alatt. Őt követték a bélyegzőt csattogtató határőrök, hol a cseh, hol a lengyel, majd mögöttük nyomultak a bőröd nyitató és gyanakodva turkáló, szűrős szemű zöld tányérsapkások. Az egész rajtaütéses ceremónia pár percnél nem tartott tovább. Most sem, évek múlva sem tudtam megfejtetni, mi lehetett az oka a cseh határállomáson a következő másfél órás rostokolásnak. Ilyenkor unaloműzéseként ráért az ember böngészni a feliratokat. Ezek egyike, másika felejthetetlen: *„Amíg a vonat az állomáson tartózkodik, a wc használata tilos!”* – olvastam a néha betarthatatlan vasúti utasítást, amit lengyelül is (*„Nie należy korzystać z toalety dopóki pociąg stoi na stacji”*), sőt oroszul is meg kellett szívlelni: *„во время стоянок на станциях...”*

Fél évszázaddal ezelőtti útleírás egzotikus kellékeinek gondolhatja a mai fiatalabb olvasó ezt az öt szocialista országra érvényes, 30 napra szűkített tartózkodást engedélyező betétlapot, a meghívólevelet, a vízumot és a törvénytisztelő utasban is rettegést, stresszt keltő határátlépést. Mindez egy agyonszabályozott, gyanakvásra épült és művi korlátokkal szegélyezett vadabb világot mutat most, hogy a Varsóból Budapestre utazó már csak az állomások nevéből veszi észre, mikor kattognak a kerekek cseh, szlovák vagy már magyar síneken. A személyi igazolvány lapjai közé helyezett, útlevelet helyettesítő betétlap nemzedékemnek az átélt valóság elilliant emléke, a fiatalabbaknak a nehezen hihető múlt bizarr relikuma. Ez a rózsaszín, többrét hajtogatott nyomtatvány 1971 december 31-ig tette lehetővé kötelező költőpénzváltással támogatva, hogy a

magyar állampolgár meglátogathassa öt szövetséges (Varsói Szerződés, KGST!) országban, Bulgáriában, Csehszlovákiában, Lengyelországban, a Német Demokratikus Köztársaságban vagy Romániában élő barátait, rokonait. Később öt évre szóló, tíz évre hosszabbítható piros magánútlevélet válthattunk. A hatvanas években elfelejthettük a meghívóleveleket és a vízumokat. Lengyeljeimhez 1964 augusztus 1-től végre vízum nélkül utazhattam.

Hajnalodott és a vonatfülkéből is látszott, hogy a lengyel határváros lakóházaiban ébredező itt-ott villanyt gyújtottak, amikor vonatunk lomhán átgördült a lengyel felségterületre. A sínek mögötti szántóföldekre és a hajnalban körvonalaival már bontakozó fasorra szapora eső permetezett. Az esőszagú, nyirkos levegő frissítő hatásával áramlott be a füledt folyosóra a vasúti kocsi félig lehúzott ablakán.

Zebrzydowice! – ujjongott a lelkem a határváros nevében olvasott hamisítatlanul lengyeles mássalhangzó torlódáson. Eszembe jutott, ahogy az első lengyel utamon itt memorizáltam a furcsa „zsé” betű egyik írott alakját az „rz”-t. Itt tudatosult bennem, hogy az egymás hegyén-hátán torlódó mássalhangzók – ha ismerjük a lengyel fonetikát – nem is olyan ijesztőek, könnyű őket kiejteni. Na jó, ezt soha egyetlen lengyelül nem tanuló magyar honfitársamnak sem tudom bebizonyítani. Vagy talán mégis? Fél évszázadnak kellett elteltie, hogy ne csak magyar polonisták ismerjék el ezt a kellemesen sustorgó-zizegő nyelvet. Az 2008-as nyírbátori bluesfesztiválon fellépő lengyel barátaim, a lengyel „JJ Band” fiatal zenészei a Sienkiewicz és Mickiewicz nyelvén előadott bluesokkal varázsolták el az angollal kényeztetett magyar füleket.

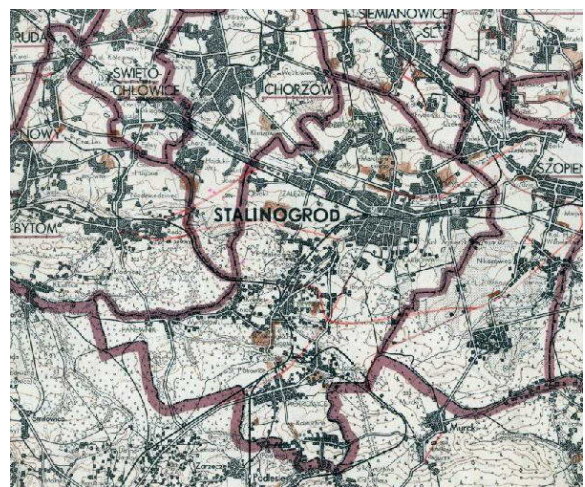
Maradjunk továbbra is az 1958-as nyári nemzetközi vonaton, melynek nem csak az üres üléseit, de a folyosóit is zsúfolásig töltötték a Zebrzydowicéből az ország belsejébe igyekvő lengyelek. Most aztán mint vízésés, zuhogott a fülemre a lengyel nyelv. A sors úgy rendelte, hogy velem szembe egy katowicei illetőségű idős hölgy telepedett be a fülkébe. Szerencsémre, mert pontosan Katowice volt utazásom első állomása. Tavaly megismert barátnőmet, levelező társamat, Irenát akartam meglátogatni, csak hogy a Lengyel Vöröskeresztről, a PCK-ról elnevezett utcát valahogyan meg is kellett találnom. A katowicei állomáson finoman szitáló hajnali esőben az idős hölgy taxiba ültetett, elvitt a címre, Irena szüleinek tízemeletes házához. Kiszálltam, a hölgy nem hagyott fizetni, az autó megfordult velem, mert ő valahol a hatalmas iparváros egy másik kerületében lakott. Megjegyzem, ez volt az

első élményem a lengyelek önzetlen magyar-szeretetéről, utána sok hasonló következett. Később megértettem, hogy a világháborút követő két évtizedben rajtunk, fiatal magyarokon csapódott le az idősebb lengyelek hálája id. Antall József és a magyar honvédek lengyel-mentő tetteiért. Mi tagadás, szégyenkezem, ha felidézem a hatvanas-hetvenes éveket: korosztályom hány meg hány ifjú magyar kirándulója, autóstopposa fogadta szemrebbenés nélkül, viszonzásra nem is gondolva ezt a nem is neki járó gesztust...

Stalinogród azaz Katowice és egy diáklány

Ácsorogtam az égig érő, piszkosszürke toronyház előtt. Irena tavalyi elbeszélése nyomán pontosan ilyennek képzeltem a sziléziai bérházat, amelyre mintha szüntelenül fekete, rozsdabarna és szürke porokat szitálnának a közeli bányák és vaskohók. Az egyre erősebben csapkodó hajnali eső elől behúzódtam az épület szerencsére nyitva talált kapuján át a macskapisi illatú folyosóra. Túl korán volt ahhoz, hogy becsengessek Irenának földszinti ajtaján, letelepedtem hát a kemény bőröndre és vártam, hogy eljöjjön a látogatás illendő órája. Így rostokolva füleltem a bérház áporodott levegőjű lépcsőházának minden neszére, zöreijére, de hangok alig hallatszottak. Ez annyit jelenthet – gondoltam –, hogy a ház lakói gyári munkások, bányászok, akik ezen az órán már műszakban, sihtában lehetnek. Irena apja nyugdíjas taxisofőr, a mama varrónő, ő maga diáklány, szóval a család nemigen koránkelő. Ezen járt az eszem, miközben egyre erősebben éreztem az utazás átalvlatlan óráinak mélybe húzó hatását.

Arra riadtam, hogy csúszok lefelé a bőröndöm gerincéről... Megráztam magam, kipattintottam a bőröndzárát, előhúztam és a folyosó kövére teregettem a varsói RUCH trafikban tavaly vásárolt lepedőnyi térképet, melynek bal felső négyzetében ez volt olvasható: STALINOGRÓD. Felső-Szilézia központjának neve 1956 október 21-én lett újra Katowice, de az utóbbi két

Katowice, amikor még Sztálinkert volt

évben még árusították az 1953 március 7-én „sztalinizált” város térképét.

Emlékszem, a „Dookola Świata” varsói szerkesztőségében jót nevettek idejétmúlt térkép beszerzésemen. Pani Zofia elmesélte, milyen szigorúan vigyáztak annak idején, nehogy az újságírók Katowicét írjanak. A szerkesztőségekben különálló irodában működő cenzor élénken figyelt az ilyesmire. Pusztán a történelmi párhuzam okán mondom, hogy sem az NDK lakóinak, sem a mi magyar Dunapentelénknek nem kellett megvárnia a Bölcs Vezér halálát. A kelet-német Stalinstadtot még életében, 1950-ben kezdték építeni. A mi Sztálinvárosunk névadása pedig 1951-ben történt. A lengyelek 1953 márciusában Katowicét, az albánok Kuçovot, a bolgárok Várnát, a románok Brassót érdekesítették a sztálini névhasználatra. Ám, hogy a csehek se maradjanak le a keresztelőkőről, a Tátra legmagasabb csúcsát, a Gerlachot Stalinov štit-re alakították. Az egész szocialista táborban gombamód szaporodtak a Sztálin nevét viselő gyárak.

Ahogy pirkadt, az ébredezni nem akaródzó bérház lépcsőháza lassacskán megvilágosodott. Böngésztem a város térképét és nem is messze felfedeztem egy szállodát. Feltört bennem az illemtudás. Mi jogon akarok uticsomagostól becsengetni Irenáékhoz? - A felismerés tette sarkallt: elindultam a szállóba, amely – kiderült – csak a térképen volt olyan közel. Az eső szerencsére elállt. A tócsák között lavírozva három kilométert is kutyagoltam, mire a vasúti aluljárón át a Rondóra, az óriási körforgalmú tere jutottam és az elavult térkép nyomán megtaláltam a Hotel Katowicét. Egyetlen napra kértem olcsó szobát, de ez az „olcsóság” mégis egycsapásra megszabadított az egész hónapra szánt pénzem tizedétől.

Késődélután tétova ijedséggel riadtam fel a szállodai szobában. Arra eszméltem, hogy még mindig utiruhában vagyok, ki se nyitottam a bőröndöt, nemhogy megmosakodtam volna. Úgy estem bele Morpheusz karjába, mintha lift nélkül zuhantam volna egy sziléziai bánya aknájába. Most aztán megpróbáltam visszaemlékezni, hol is vagyok... mi is történik velem... Bőröndöm láttán feleszméltem: most már illik elindulni és végre bekopogni Irenáékhoz. Vasalásra nem szoruló, celluloid merevítő csíkkal a gallérjában, vadonatúj non iron fehér ingembe bújtam, majd elegánsan nekilódultam a már ismerős három kilométernek. Magyar „úriemberhez” illően virágot vettem a mamának... és hipp-hopp újra a PCK utcában termettem. Kiderült, hogy a család egész nap várt rám, mert megírtam, melyik nap érkezem. Nem mertem elmesélni, hogy hajnalban ott virrasztottam a küszöbük előtt...

Mindenesetre a papa, Antony úr taxis kollégájával együtt haladéktalanul kiköltöztetett a szállóból és átköltöztetett hozzájuk, Irena nemrég férjhez ment nővérének a szobájába. Manapság elképzelhetetlen csoda is történt, a hotel portás kisasszonytól a taxis visszaszerezte nekem a már bekasszírozott szobaárat. Lámcsak, akaratlanul potyáztam ezzel a néhány órás ingyen alvással! Három katowicei napom kisebb csalódáshoz és temérdek új ismerethez juttatott. A csalódás hasznos, bár később mégsem mindig hasznosított tapasztalattal tett gazdagabbá: viszonzott érdeklődést a nálam idősebb leányok csak a náluk idősebb fiúk iránt tanúsítanak, s én legfeljebb csak „kis haver” lehetek. Irena nekem nagyon, de nagyon tetszett, ám az egyéves levelezést itt, Katowicében még egy csókolózás sem követte. Keserűen beláttam, hogy a szorgos levelezés a lengyel nyelvismeretemet kiválóan pallérozta, de a szép kamasz szerelem még várat magára. A katowicei napok egy másik felismerése révén prózaian praktikus bölcsességre tettem szert: ha nem akarok órákig ücsörögni az asztalnál, tartózkodnom kell a teától, amit a lengyelek vékony falú kétdecis pohárban ujjat, száját, torkot perzselő forrón kínálnak. A nem szobatiszta lengyel zsargonnal „plujka” (köpedék) névvel illetett kávé, ez a hosszú lére eresztett, törökösen forrázott és a fogak közé szűrődő zaccal köpködésre készítő, barna lőre sem járt kisebb égési sérülésekkel. Lengyel vendégségben okosan tettem, ha tejeskávét vagy a kakaót fogadtam el.

Bőrömön és estére kelve szürkébe hajló fehér ingemen tapasztaltam meg egy jellegzetesen katowicei tény: naponta több száz tonna korom hull a sziléziai iparvárosra, a szén és a vas birodalmának székvárosára. Sokáig hittem, hogy ez csak amolyan hangzatos ökológiai legenda, csak hogy évek múlva kezembe került Antonia Leńkowa krakkói professzor asszony sok kiadást megért könyve, az „Oskalpowana Ziemia” (Megskalpolt Föld), s abban ráakadtam a pontos adatra: az ötvenes években egy közepes teljesítményű katowicei hőerőmű naponta(!) 400 tonna hamut szórt a városra. Megesett, hogy az egyik erőmű főnöke, a környezetvédelmi haladás híve a szennyezés visszafogására elektromos szűrőberendezést szereltetett fel. Három nap múltán le is kellett szerelni, mert a szűrők minden egyes kéményről 50 tonna kormot halásztak le, amivel nem volt mit kezdeni. Gigantikus porhegyek nőttek az üzem udvarán, környékén. Szállítóeszközök és feldolgozó háttér híján semmire sem mentek ezzel a különben jól hasznosítható hulladékkal. A riportokban „lengyel Manhattannak” is becézett

Katowicében így maradtak a város fölé fekete koromfelhőket okádó kémények, így maradt az országban legtöbb súlyos megbetegedését jelző statisztika és – ami a kisebb baj – a hatalmas iparvárosban a férfinépség a randikon és bulikon lemondhatott a divatos fehér nylon ingről. A menyasszonyi ruha eredeti színét is csak a zárt taxi óvhatta meg az örömszülők házatól a templomig.

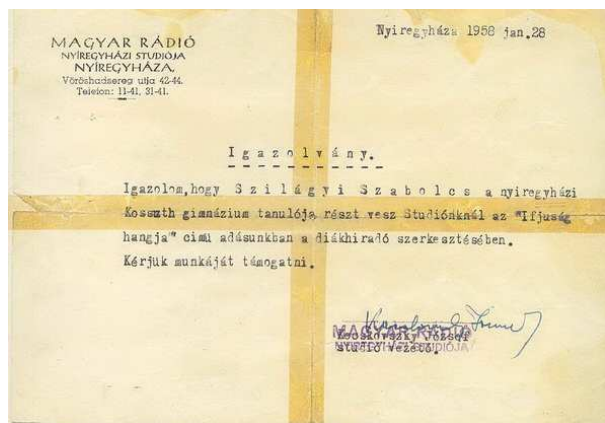
Katowice – a „sziléziai Manhattan”

A románc elmaradt, mégis értéket adott a katowicei pár nap. A pályaudvar szomszédságában megnéztem, de árai miatt csak kívülről, az akkortájt népszerű Hungária Éttermet, órákon át kóboroltam az üvegfalú áruház, a Skarbek három szintjén. A boltok, bazárok, bolhapiacok, áruházak iránti vonzalmam azóta sem változott. Pénztelenül is, céltalanul is

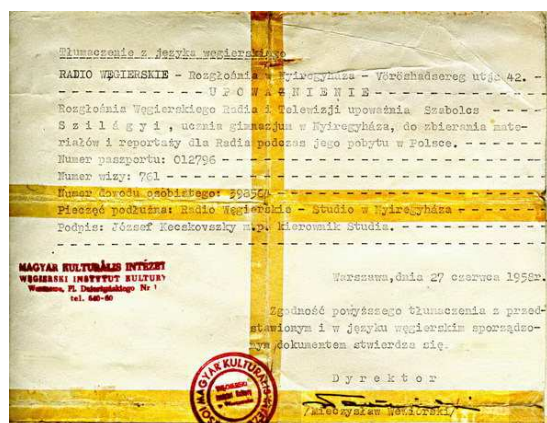
szenvedélyesen bóklászok a szupermarketek polcfolyosóin, a bazárok sátorsorain, a bolhapiacok földre pakolt cuccai előtt, s ha épp nincs vásárolni valóm, áruismereti felderítésként élvezem az ilyen időtöltést.

Kattog a varrógép, mesél a taxis

Újra megsuhintott a rádióstúdió varázslata. A Lengyel Rádió katowicei stúdiójában ért az újabb élmény. Diszkrét irigységgel vettem tudomásul, mennyire más, mennyivel nagyobb és profibb egy lengyel vidéki stúdió, mint a mi kedves kis nyíregyházi rádiónk. Ez volt az első hely, ahol a tankönyv-ízű földrajzi tény

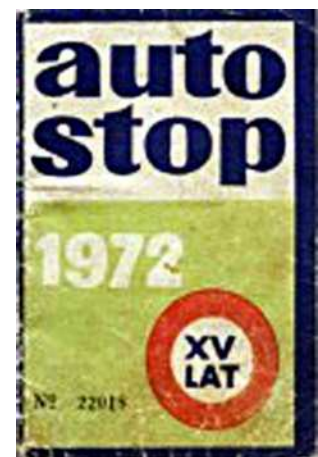
Első újságíró igazolványom

Tudósítói „akkreditáció”

ismereténél is világosabban tudatosult bennem, hogy a mai Magyarországnál négyszer nagyobb ország felfedezése vár rám.

Irena nővére vitt be a munkahelyére, miután az első forró tea mellett elmeséltem neki, hogy szegről-végről szakmai rokon, diákrádiós vagyok. Megmutattam a rádiós megbízólevelemet, jóllehet dicsekvésemet ennek a magyar nyelvű papírnak csak a fejlécében és pecsétjén olvasható MAGYAR RÁDIÓ szavak hitelesíthették. A lengyel rádióriporter fiatalasszony a családi asztaltól, az ihatatlanul forró tea mellől átcipelt a Ligocka utcára, a stúdióba, s ott egy újabb tüzes lé kíséretében behúzott egy számomra már nem meglepő süketszobába. Mély víz volt ez akkor is, ha már majdnem esztendőnyi rádiós múlt állt mögöttem. Hibáktól hemzsegő, szedett-vedett lengyelséggel válaszolgattam a kérdéseire, noha a témáról voltaképpen halvány fogalmam sem volt. Az egyik valahogy így hangzott: *„Mit szólnál hozzá, ha majdnem ingyen keresztül-kasul utazgatnád Lengyelországot?”* A válasz könnyű volt, mondtam, hogy ez igazán nagyszerű lenne, de az én diákigazolványommal a vasúton félárú jegyet azért mégiscsak váltani kell. A műsorból megtudtam, hogy Lengyelországban egy-két hete hivatalosan elindult az autóstopos mozgalom és ha akarom, máris megtakaríthatom a vonatjegy árát, útra kelhetek, mert a lengyel sofőrök szívesen felveszik a stopos fiatalokat. Ott, a műsorban ismertem meg a később híressé vált, a többi népi demokrácia fiataljai körében jogosan irigyelt autóstop mozgalom lényegét. Az akciót a tavalyi első lengyel utamon engem felkaroló szerkesztőség, Pani Zofia „Dookoła Świata”-ja és a PTTK országjáró szövetség kezdeményezte. Csodák csodája, a mindent átpolitizáló hatóságok nem elleneztek, sőt két kézzel támogatták az ötletet. A „RUCH” trafikok kirakatüvegei mögött és a PTTK irodákban megjelentek a 15 zlotyért kapható kék, majd később zöld fedelű, vékony könyvecskék, címlapjukon a messziről látható tárcsaszerű piros karikával. Vásárláskor be kellett mutatni egy kisebb összegről szóló takarékettkönyvet, a „jólszituáltság” biztosítékát és a stopos máris bandukolhatott a település határába autóra kéredzkedni.

***Ha felmutattam,
felvett a sofőr...***

Felvillanyozott a rádióműsor, amelyben – egy kis csúsztatással, megelőlegezett előléptetéssel – az első magyar stopposként mutatott be Irena nővérkéje, Zofia. Legyen igazad – gondoltam és képzeletben már ott gubbasztottam egy Nysa

platójának krumpli hegyén. Egymásra torlódo gondolataimat át- meg átszötte az újdonságvárás érzése, olyasféle érzés, ami életem késöbbi, hol szándékolt, hol véletlen fordulataiban tört rám és néha fantáziálással, tervezgetéssel átvirrasztott éjszakákba torkollott.

Manapság sok évtizedes lengyel tapasztalatom mondatja velem: a lengyel családokat, különösképpen a sziléziai bányavidéken élő családokat valamiféle meghitt kötelék, szeretet fúzi össze. A családi tűzhelyek melege, ennek az atmoszférának a varázsa egyike volt azoknak a mágneses vonzásoknak, amelyek engem idecsalogattak. A varázslatot akkor és ott érzékeltem először Irena jószágos, szelíd szüleinek otthonában, ahol a mama Łucznik varrógépének egyhangú fémes kattogása kísért a papa monológjait a katowicei taxis életéről. Ezek az órák még a kellemesen arany színű forró teák egymásutánjában épületes lengyel nyelvleckékkel ajándékoztak meg. Antony úr elbeszélését olybá vettem, mintha a magyar-lengyel társalgási zsebkönyvből a „Taxi” alcímet viselő részt magolnám. A magolásnál persze érdekesebb volt ez, mert az új ismeretet rokonszenves emberi hang simogatta be emlékezetem mélyére. Az én Irenám, ez a hallgatag szépség, hasonlóan az édesanyjához, csak akkor szólalt meg, ha valamire mindenképpen reagálnia kellett. Brigitte Bardot frizurájának frufruja alól barátságos macskaszemének szelíd, bársonyos tekintete hol a varrógép fölé hajló mamát simította végig, hol az édesapjára, hol rám tekintgetett.

Az utolsó katowicei napon végre elmaradt a tea, tejeskávét kaptam a vajjas kenyérhez. Mielőtt a mama felpörgette volna a varrógép villanymotorját és Antony papa belefogott volna az ezeregy taxis mese sokadik folytatásába, barátnöm karon ragadott és macskalassúságát feladva, mint akit hajszolna a hirtelen jött ötlet halasztást nem tűró megvalósítása, lelkendezve közölte, hogy *„elme gyünk megnézni a legklasszabb katowicei nevezetességet”*. Na végre egyedül Irenával! – gondoltam, és amikor kézen fogva az utcán teremtünk, felcsillant a remény: talán mégiscsak udvarolhatnék ennek a szép kislánynak... (Abban az időben még a romantikus „udvarlás” szót használtuk: ez volt az együttjárás, a becsajozás elődje.) Kéz a kézben elsétáltunk a keskeny vágányú kisvasúthoz, majd 4 kilométernyi utazás után Chorzówban leszálltunk. Irena út közben nem árulta el, milyen attrakció vár rám. Az 1955-ben, a Kopernikusz-ünnep évében, a lengyel csillagász 480. születésnapján

átadott csillagvizsgálóhoz, a „Planetarium Śląskie”-hoz érkeztünk. Talán restelkedni kellene, de könyvem könyörtelen igazmondási szándéka vallomásra bír: Kopernikusz emlékénel és a jénai Zeiss művek 2 tonnás, 5 méter hosszú csodatávcsövénél engem akkor sokkal de sokkal jobban izgatott maga a csillagvizsgálás, mégpedig a házibulik divatos társasjátékaiban szokásos „szankció” formájában. De bizony az én Irenám a katowicei geodéziai technikum harmadikos diákjához méltó komoly leány, a nagy lengyel csillagászra és a kor technikájára büszkén nyomott le maga mellé a négyszáz személyes nézőtér székébe. Nem tehettem mást, a szép szürke macskatekintet helyett alacsonyra hangolt áhítattal bámultam az elsötétített nézőtéren a 23 méter átmérőjű kupola alatti mennyezetre vetülő milliányi csillagot. (Itt jegyzem meg, hogy a következő tanév első fizikaóráján majdnem tíz percig beszéltem erről a Planetáriumról és elnyertem érte diákéletem első és utolsó 5-ös osztályzatát – nem humán tárgyból!)

A sors játékos véletlenje hozta, hogy könyvem írása közben egy internetes magyar fórumon megismerkedtem a velem egykorú pesti asszonnyal, Kné Mihály Klárával, aki ugyanabban az 1958-as esztendőben járt Katowicében, amikor én már túljutottam Irenával az első reménytelen szerelmen. Klárrika megosztotta velem akkori lengyelországi élményeit, a kor mozaikját, amely a vasfüggöny lengyel részén át nyitotta rá a magyar fiatalok szemét a „nagyvilágra”:

”Nevezhetnénk formációs táncnak, jazzbalettnek. Produkciónk nem színpadon, nem parketten, hanem vízben, medencében volt csodálatos. Családom úgyszólván minden tagja úszott. Tetszett a sokféle gyakorlat, a víz alatti úzás. Később alakult ki egy koreográfia, s hogy látványosabb legyen, edzőnk táncosokat is felkért és ragyogó zenéket válogatott. Több fellépési ajánlat érkezett, az első mindjárt Brüsszelből. Természetesen nem engedtek ki minket, Nyugatra akkor nem utazhatott szinte senki. Végül a lengyelekkel összejött egy szerződés.

Tizenhat éves, tehát kiskorú voltam, engedélyt kellett kérni az V. kerületi tanácstól. Csakhogy az illetékes hivatalnok elvtársnő nem akarta megadni, mondván, hogy ’ő már 40 éves és még sohasem volt külföldön’. A papámat nem olyan fából faragták, akit csak úgy le lehet rázni, végül is kiharcolta a pecsétes papírt.

Szeptember 1-jén indultunk vonattal. Első állomásunk Łódź volt. A szálloda bárzenészei minden este többször is eljátszottak egy nálunk még ismeretlen számot. Kiderült, hogy a „Híd a Kwai folyón” című film zenéje ez... a hazai mozikban még

ismeretlen volt. A premier fantasztikusan sikerült, megtelt a lelátó, viharos tapsokat kaptunk. Két hét után tovább utaztunk Krakkóba. Átjártunk fellépésekre Katowicébe és a szomszédos sziléziai város, Bytom elég hideg vizű szabadtéri uszodájába is. Szeptember végén hazajöttünk, ám addigra már ki is voltam rúgva az iskolából, hiába volt kikérőnk, igazolásunk a hivataltól. Az eset meghatározta minden további esélyemet: fekete listára kerültem... Azután feledésbe merült a produkciónk is, senki sem említi már, hogy ilyesmi is öregbítette a magyarok hírét.”

Magyar jazz-balett katowicei vízben

sem említi már, hogy ilyesmi is öregbítette a magyarok hírét.”

Klárka emlékezésében ráakadtam a dalra, a „Híd a Kwai folyón” című film slágerére, amely engem is épp itt, Varsóban ragadott fülön. A dalt napjában többször ontotta magából a Na Rozdrożu tér oszlopaira rögzített gigantikus hangszóró. Ezt az amerikai marsot fütyörészte, dúdolta az utca, én is ezzel a dallal talpaltam végig vakációs lengyel utamat.

Indul az autóstop, indulok én is

Katowicéből még vonaton utaztam fel a lengyel fővárosba, pedig akkor már inkább az autostopolás esélye dobott fel. Érkezésemig a Katowicei Rádióban elhangzott „nyilatkozatom” híre eljutott az épp induló stopos mozgalom patrónusaihoz, a „Dookoła Świata” újságíróihoz, akik a tavalyi első találkozás után most régi barátként köszöntöttek. Pani Zofia gondoskodott róla, hogy az ő lapjukban is szót kapjak. Pár soros cikkecském az 1958-as augusztus 3-i számukban meg is jelent. Ahogy a csupa VERZÁLLAL nyomott nevemről az orromba szökkent a nyomdafesték illata, ugyanazt érzékeltem, a „debütálás mámorát” éltem át, mint amikor a konyha vezetékes rádióján családi körben hallgattam az első nyíregyházi rádióműsorunkat. Évtizedekkel később is hasonló

**dookoła
świata**

NR 240 WARSZAWA

3 SIERPNIA 1958 ROKU

CENA 2.50 ZŁ

Z OSTATNIEJ CHWILI

A oto tresé pociáwki, która przysłał nam autostopowicz Węzier — Szilagyi Szabolcs.

Droga Rodakcio!

Już po raz drugi jestem w Waszym piękny kraj. Cierę bardzo, lokidnie Waszą ojczyznę, naród, miast i Polacy. Koczującemu miłom zamier. zatrzymać się w Waszym mieście. W związaniu Waszego króli pomocy mi bariż: akeja autostopu. Dowiedziatem się o niej czytając, przez pomocy kolegów. „Dookoła świata”. Zatem raz w Krakowie, Zakopanem, Katowicach. Obecnie wybieram się nad morze. Serdecznie pozdrawiam kierowców i autostopowiczów. Życzę Wam przyjemnej podróży i dalszego, pomyślnego rozwoju akcji.

SZILAGYI SZABOLCS

17

**Cikkem a stopos mozgalom
varsói hetilapjában**

hatás várt rám, amikor első könyvemem megláttam Pesten a Vörösmarty téri könyvesbolt kirakatában.

Varsóban néhány napot töltöttem pani Zofia barátainál, a testnevelési főiskola, az AWF szolgálati lakásában. Henryka Młodzianowska-Jakubowska professzor asszony, a lengyel sporttörténelem professzora és egyetemista fia, Marek Redel vett pártfogásba. Otthonukban mindenfelől, még a felismerhetetlenségig kopott mintázatú, kirojtosodott szürke szőnyegekől is a történelem és a romantikus fűtöttségű lengyel hazafiság áradt. Az áporodott levegőjű földszinti lakásban olyan volt minden, mintha csak épp most ért volna véget a háborús konspiráció, az AK hadsereg alegység parancsnokainak titkos találkozója. Pedig tizenöt év múlt el azóta...

Vendégeskedésem első estjén a Katowicében már megtapasztalt tüzes teák gőzében és a minden neszre élesen felugató tacsók, Tili hangjátéka kíséretében tárult elém a háborús családtörténet. Az öregkorára is ráncatlan, szép arcú, matróna természetű, papucsban csusszanó professzor asszonytól hallottam először az AK-ról, melynek ő is katonája volt az 1944-es Varsói Felkelésben. Évek múltán tudtam meg, hogy a Honi Hadsereg (AK) veteránjai a Lengyel Népköztársaság éveiben – enyhén szólva – nem élvezték a hatalom bizalmát. Határozott baloldali neveltetésemmel és mélyebb magyarázat híján tizenhat évesen nem is könnyen és nem is szívesen fogtam volna fel, miből fakad a Hitler-ellenes konspirációban küzdő két különálló erő, az Armia Ludowa (illegális baloldali néphadsereg) és az Armia Krajowa (illegális jobboldali Honi hadsereg) ellentéte. A vendégül látó család, gondolom, a sporttörténész pedagógiai bölcsessége révén és az én még hiányos lengyel nyelvismeretem miatt nem bocsátkozott mélyebb történelemfilozófiai magyarázkodásba. Külföldi gyerekfejjel is felfogható élményeket kaptam tőlük talán épp azért, hogy a tudatomba jutó hivatalos propagandahatások dacára is rokonszenvet őrizhessek az AK iránt. Lengyel-barát neveltetésem első helyszíne a nemzeti panteon, Powązki katonai temető volt. Új barátom, Marek, a professzor asszony fia és pani Zofia kigyalogolt velem a nyírfakeresztes sírkerthez, oda, ahol az

A hitleri megszállók ezen a helyen lőttek agyon 44 lengyelt...Egy a sok varsói emléktábla közül

AK kötelékeiben harcolt „Szürke Seregek” katonái, az 1944 augusztus elsején kirobban Varsói Felkelésben hősi halált halt cserkészek nyugszanak. Ott és akkor „ismertem meg” a „Batalion Zośka” (Zsófi Zászlóalj) legfiatalabb tagját, a 11 éves szanitécet, Jędrus Szwajkertet. Ettől a fogva, amikor csak Varsóban jártam, gyertyát gyújtottam a sírján, később kisiskolás gyermekeimmel is meglátogattam a sírt. Most, hogy majdnem húsz éve Varsó polgára vagyok, november elsején mindig elsétálok Jędrus sírjához. Itt gyújtok mécsest a szüleim, nagyszüleim és a távoli temetőben

A varsói nemzeti panteon, a Powązki. Fogadott kisöcsém nyírfakeresztje a cserkészek sírkertjében.

nyugvó rokonaim, barátaim emlékére is. Nem vagyok a szimbólumok rabja, de a Halottak Napja atmoszférájában megszelídül konok materialista magatartásom: a varsói 180-as buszon meditálgatok a wilanówi végállomástól a Powązkiig, a hősök katonai temetőjéig, a cserkész sírokig. Ha imádkozni nem is tudok, gondolataimmal tisztelgek az eltávozottak, magyarok és lengyelek szellemének.

Térjünk vissza az 1958-as nyárba. Megismerkedésünk idején Marek Redel, a varsói katonarvosok egyetem elsőévese volt. A nálam négy évvel idősebb, roppant okos, katonás, mégis szelíd modorú, barátságos fiú nagy tekintély lett a szememben. Ő testesítette meg számomra a professzor asszony leírásaiból és a gyermeksíroknál pani Zofiától hallott szürke ruhás cserkész felkelők szellemét. Ahhoz, hogy Mareket ilyennek könyveljem el, elegendőnek bizonyult a diákrendetlenség tarkította szobában velem töltött három nap és az átbeszélgetett két éjszaka. Pedig még csak ezután következett a közös kaland.

A negyedik nap reggelén a legszükségesebb uti holmikat cserkész hátizsákokba gyűrtük, a világjáró Lajos bácsi szállodacédulával tarkított bőröndjét Marek szekrénye alá csúsztattuk. S hogy végre ne csak érdemtelenül kinevezett magyar népszerűsítője legyek az induló lengyel autóstop mozgalomnak, felcuccolva kiléptünk a testnevelési főiskola Marymoncka utcai kapuján, s már ott is voltunk a gdanski úton. Nem kellett sokáig várni, talán a második vagy a harmadik intésünkre fékezett mellettünk egy Żubr kisteherautó. Felkecmeregtünk a platóra és irány észak!

Robogtunk a számomra teljesen ismeretlen cél felé... Marek tudta, meglepetésnek szánta, hová megyünk, én meg úgy gondoltam, hogy ez az autóstop olyasvalami, mint a pesti vidámparkban a dodzsem: megyünk egy jót, valahol kiszállunk, utána egy másik könyörületes sofőrrel jövünk vissza. Akkori tudatlanságom dacára mégiscsak kidüllesztett mellem vallhatom, hogy az 1958 június 26-i első lengyel „autostopowicz” után, alig egy hónappal később talán a legelső magyar stoppos voltam a lengyel utakon. A későbbi években is élveztem a stoppolás lengyel örömét, amelyhez a tárcsás könyvecske mellett a hátizsákra tűzött kis piros-fehér-zöld zászló akkor még(!) mindennél jobb utazási esélyt kínált.

Mi volt az autóstop mozgalom lényege? A szocialista országokban párját ritkító lengyel szerveződés a spontán önmozgáson és direkt hatalmi irányítás nélküli működésen alapult. A mozgalmat ügyesen kimunkálták kedvenc szerkesztőségem, a „Dookoła Świata” riporterei és az ötletadó egyetemista diákcsapat. A balesetbiztosítást is magában foglaló könyvecskébe több száz kilométerre érvényes, leszakítható kuponokat szerkesztettek. Az út végén a stopos a megtett úthosszat, a kilométereket igazoló szelvényt átadta a sofőrnek. Egész évben tartott a stopos kilométerek gyűjtése. Szilveszterkor a legtöbb kilométert igazoló sofőr főnyereménye a kezdeteknél egy Syrena márkájú autóska, később egy 126-os Polski Fiat volt, de az alsóbb nyereményfokokozatok is a kor vágyálmáihoz igazodó tévék, rádiók, magnók voltak. Hogyne vettek volna bennünket szívesen a platójukra vagy a személyautók ülésére a lengyel sofőrök! A stopos mozgalom az 1981-83-as hadiállapot után rövid ideig még vegetált, majd szép csendben kihunyott.

Marekkel a Żubr fedélzetén rázkódtunk a gdanski úton. Katonás cserkészparancsok barátomat önfegyelme fékezte, hogy megmondja, hová is tartunk. A beszélgetésnek a platón fülünkbe süvítő szél amúgy sem kedvezett, legfeljebb akkor kérdezősködhettem, amikor a bydgoszczi elágazásnál újabb autóra vártunk. Marek most is csak ezt hajtogatta: „*spokojnie, Gawrosz, spokojnie*” (nyugi, Gavros, nyugi). Autót váltottunk. Most a lengyel autóipar büszkesége, egy vadonatúj áruszállító Żuk vett bennünket a hátára. Biztos jelek utaltak arra, hogy egy pékség kocsiján utazunk: nadrágunk alatt friss kenyerek rozsdabarna héjának lepattogzott maradványa ropogott, az alumínium lemezekkel burkolt szállítóteret a sütőde illata töltötte be. Kasub földre, a Gdynia melletti Wejherowoba tartott a sofőr, de mi sokkal előbb, Olsztynek határában leszállásra dörömböltünk a kabin falán. Könyvecskémből

a 100 kilométert igazoló első szelvényt az autóstapos beavattatás dicsőséges örömeivel téptem ki és a sofőr kezébe nyomtam. Kiderült, neki is mi voltunk az első utasai. Marek cserkészvezetőhöz méltóan kiadta a parancsot: *„Irány az egyenes!”* Csulómra csatolt egy ormótlan karórához hasonló iránytűt és megtanította, hogy az lengyelül „kompas”. Viszonzásul mondtam, hogy a bennünket Varsótól szállító tar sofőr pedig magyarul „kopasz”. Ezen a következő két hétben egy egész cserkészcsapat jókat nevetett. A nálam két fejjel magasabb Marek, hosszú lábaival, túrákhoz szokott óriásléptekkel szelte át velem a kánikulában a szikkadt, rozsdás réteket, a szárazságban lankadozó erdei bozótokat, közben egyfolytában mesélt a mazuri tájról, történetekkel traktált az ottani partizánharcokról. A felét sem értettem, sok szó még ismeretlenül zizzent a fülembe, a homlokomról egyre szélesedő patakokban csorgott a veríték, aminek a nyári hőségben szomjazó növényzet vehette hasznát. Jó öt-hat kilométeren át locsoltam így a talajt, igyekeztem lépést tartani Marekkel, s menet közben találgattam, hová megyünk, mi lesz ez a meglepetés. Végre látótávolságba értünk a térképen színes ceruzával bekarikázott erdei tisztáshoz. A hallótávolság ennél is fontosabbnak bizonyult, mert ahogy meglátták minket, a két közeledő alakot, csatakiáltás hangjai törtek felénk: *„Czu czu czuwaj!”* Marek mondta, hogy ez a cserkész köszöntés, amit pár nap múlva magam is feddhetetlen lengyelséggel ejtettem ki a reggeli és esti „apelnél”, ami a magyar

„Apel” a lengyel cserkész táborban

úttörőknél a zászló fel- és levonást jelentette. Ahogy a faágakból rögtönzött kapuhoz értünk, ott sorakozott hatvan szürke egyenruhás fiú és leány. Marekkel a sorfal között lépdeltünk, s közben tört magyarsággal, mégis érthetően, majdnem csárdás ritmusban skandáltak a cserkészek:

*„Mádzsár-lendzsel ket ju barát,
Edzsutt horcol, isszo borát ”*

Nyelvvizsgák tábortűznél

A Kultúra és Tudomány Palotája varsói cserkészcsapatának táborába érkeztem. Ez volt hát Pani Zofia és a múlt nyáron megismert lengyel újságírók ötlete: egy magyar srácot megtanítani lengyelül és elkötelezni hazájuk iránt. Sikerült!

Velem egykorú lengyel lányokkal, fiúkkal töltöttem augusztus 9-ig olyan három hetet, amely – akkor nem sejtettem – sorsom útvonalát végérvényesen kirajzolta. Tanfolyamok, nyelvórák szorgos látogatása, nyelvkönyvek biflázása helyett így indultam el a magyar „polonista” útjára. Idézőjelbe teszem a műszót, mert valójában sohasem lettem valóságos polonista. Pusztán megszerettem, megismertem ezt az országot, ma már otthonomat, második hazámat; egyes vélemények szerint szakértőjévé váltam. Mégsem vágyom befogadtatásra az önmagukat magyar „polonistának” nevezők klubjába, elég ha érzem, hogy – miként a Nyírségben és a Dunántúlon – a Tátra és a Balti tenger között is itthon vagyok, s ma már nem csak a lengyelek nyelvét, de lelkületét és szokásait is értem.

Gyalogtúrákon, krumplipucolás, hagymavágás és néhány kevésbé prózai próbatétel közepette ajándékba kaptam a szavakat, nyelvi fordulatokat. Az esti tábortűznél lengyel hazafias dalokat tanultam és magyar népdalokat tanítottam. Odaérkezésünk után Marek táborparancsnok lett és már az első napon magához szólított, ellentmondás nem tűrő hangon parancsot adott: „*Gawrosz, noked minden nap 50 új lengyel szót kell tudnod.*” Dehogy ellenkeztem. Tetszett, vállaltam és nem tudtam, hogy új lengyel cimboráim a táborozás húsz napjára ugyancsak parancsot kaptak: „*Gawroszt meg kell tanítani lengyelül!*” Következésképpen képzésemről – az alvás óráit leszámítva – cserkész barátaim a nap minden percében, a különféle tábori szituációkban gondoskodtak. Az első közös krumplihámozás alkalmával megtanultam a leghasznosabb kérdőmondatot, a „*mi ez?*”-t (*co to jest?*), s ezzel az eszközzel az első napokban főnevek tucatjait ismertem meg kukactól kakukkig, a bicskától bográcsig... Esténként a tábortüzeknél vizsgáztattak és jókat nevettek, amikor vízilóra (*hypopotam*) változtattam a cserebogarat (*chrabaszcz*).

Az utolsó tábori éjszakán fogkrémes, cipőpasztás kenekedés, címcserék és búcsúzkodás, majd újabb autóstop zárta le mazuri lengyel „szakosodásomat”. Elég is lett volna ennyi a másodikos gimnazista vakációra, pedig a nyár még tartogatott egy véletlen találkozást...

Jurek, aki évek múltán Jerzy Robert Nowakká vált

Újra Varsóban voltam. Élveztem az önállóságot, egyre jobban ismertem a közlekedést. Önérzet erősítő magányos csavargások tették, hogy mind több utcával, parkkal, bolttal és villamos útvonallal kerültem szoros ismeretségbe. Megtanultam a szabályt: ha eltévedsz, a város minden pontjáról látható kultúrpalotához kell eltalálni, onnan már minden egyszerű. Ha nincs köd, a palota hosszú varrótűhöz hasonlító csúcsa a legmesszibb északi kerületből, Bielanyból és a legdélibb Wilanówból is élesen látszik.

Sétáimon akadtam rá a Jerozolimskie 51 alatt az utcai falba épített „fotoplastikonra”. Ez volt ám az attrakció! Ha a gyermeksereg, mondjuk egy vidéki iskola tanulmányi kiránduláson lévő csoportja a felhők közül, a kultúrpalota 30. emeletéről gyorsliftten visszatért a földre, alig pár lépést kellett tennie és megbámulhatta ezt a másik csodát is. A fotoplastikon nem más, mint az egyik robusztus ház falába bebetonozott távcsőszerűség. A kukucskáló lencsét szemmagasságban helyezték el. Aki türelmesen kivárta a sorát, sejtelmes, régi rozsdabarna fényképeket látott elvonulni a falon belül. Tizennégy másodpercenként újat és újat. A teljes képsorozat végignézése 11 percet igényelt. Nem tagadom, engem, a 16 éves magyar srácot is elragadott a látványosság, amely a XX. század első éveitől, hála a sztereoszkópia különleges fototechnikájának, három dimenzióban mutogatta a régi Varsó plasztikus, mágikus hatású fényképeit. Európa-szerte egykor

***Fotoplastikon Varsóban.
Ellenállók konspirációs
postaládája volt.***

250 ilyen fotoplastikon volt. Ma, a harmadik évezred első évtizedében a százéves varsói látványosság, Tomasz Chudy nagyapáról fiára, majd unokájára örökített vállalkozása a világon egyedülállóan őrzi eredetiségét. A képnézegető műintézet nem csak a ház falába süllyesztett egyetlen kukkerből és az ott körbefutó képekből áll. Benn a házban volt és ma is ott van az igazi fotoplastikon: a padlótól a mennyezet felé ágaskodó álló hordószerű henger oldalában 24 betekintő nyílás mindegyikéhez egy-egy szék illeszkedik. A két háború között a varsóiaknak ugyanolyan randevúzó helye volt a

fotoplastikon, mint a pestieknek az Emke. Az ötéves német megszállás idején a lengyel ellenállók konspirációs "postaládájául" szolgált, majd az 1950-es évektől turista nevezetességgé avanszált, és mai életét is ebben a státusában éli. Mi tagadás, hozzám hasonlóan ellátogatnak ide egy kis nosztalgiáért vagy unoka-okosításra a korosztályombeli varsói polgárok. Futnak a régi képek, duruzsol a régi muzsika...

Tehát most 1958 van és nyár! Cserkészvezető Marek barátom egyetemi ügyei miatt néha magamra hagyott, ilyenkor egyedül villamosoztam, élveztem a önálló felfedezéseket. A végtelen sok megállót felfűző 2-es járaton az utcák, terek nevét memorizáltam, éttermek, üzletek cégtábláin gyakoroltam a fonetikát és a helyesírást. Az egyik megállóban magyarok szálltak fel. Két pesti fiúval futottam össze, beszélgetésbe bonyolódunk. Elmagyaráztam, hogyan válhatnak autóstopos könyvecskét. A magyar szavakat hallva egy nálunk talán néhány évvel idősebb, bozontos üstökű lengyel fiú tekintete pásztázott bennünket. Percekig figyelmesen hallgatott, úgy látszott, mintha értené a beszédünket. Nem tévedtem. Valahol a plac Inwalidów környékén meglehetősen tört, de érthető, sőt kimondottan választékos magyar nyelven megszólalt: „*Hová visz az utatok?*” Szó szót követett, majd villámgyors döntéssel engedtem az új ismerős, a lengyel egyetemista csábításának: gdanski autóstopos út következett.

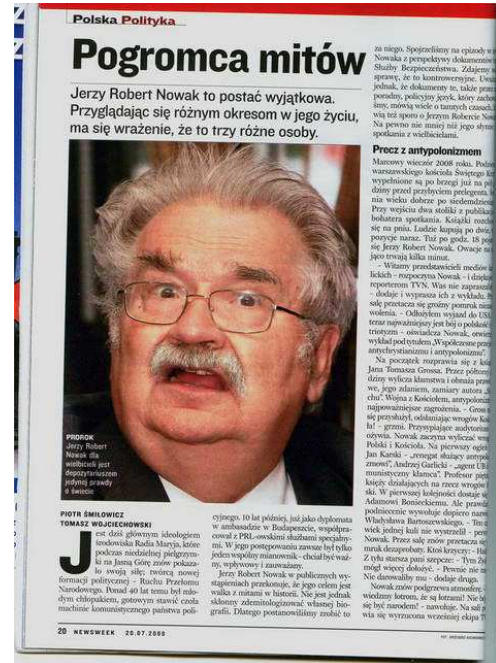
Vízumom és a retúr jegyem lejártá előtt az utolsó két napra Jurek Nowakkal szülei gdanski lakására mentünk. Jurek szobájának robusztus világosbarna ruhásszekrényéből majdnem a nyakunkba zuhant a 19. század magyar irodalma: Jókai, Arany, Petőfi, Vörösmarty, Eötvös... Száznál is több magyar könyv lehetett ott. Ahogy elkezdte lelkesen idézni, elemezni olvasmányait, Jurek, mint újabb mintakép körvonalazódott előttem. Bárcsak én tudnék ennyit a lengyel irodalomról! Most értettem meg, hogy új ismerősöm milyen lektűrök nyomán fogalmazta bemutatkozó kérdését ilyen irodalmian a varsói villamoson. Jurek példáján felbuzdulva bőröndömből kihajigáltam minden felesleges cuccot, helyükbe beraktam a kortárs lengyel irodalom néhány kötetét, novellákat, riportokat, krimi, miután engem nem a lengyel romantika vonzott. De hol volt ez az ő kollekcijához képest?!

Életutamat addigi éveimben, majd később is ok-okozati kapcsolatok, egymásba fonódó, egymásból fakadó események, lépések formálták. Olybá tűnik, hogy az ember életében az események egymásból következnek, logikus láncolatot alkotnak, pedig néha logikátlan történések is előfordulnak. Most épp logikusan alakultak a

dolgok: augusztus 12-én hazautaztam, Jurek pedig pár nappal később már nálunk, a nyíregyházi Vöröshadsereg utcai családi házunkban vendégeskedett. A magyar irodalom szakos Papával szenvedélyesen, tüzetesen megtárgyalta Arany János romantikáját, Mikszáth humorát és Móricz realizmusát, közben nyakalta a szódavizet,

mert életében először nálunk látott szódásüveget, nálunk ivott szódát.

Jurek Nowakkal, az évtizedek múlva Jerzy Robert Nowak professzorként ismertté lett szélsőjobboldali, antiszemita ideológussal az 1958-as nyári kapcsolatunknak köszönhetően diákéletem éles fordulatot vett. A Papa ötlete volt, hogy vigyem el Jureket Nyírbátorba, a lengyel király családjának ősi fészkehez. Kapva kaptunk az ötleten, ráadásul az ötletadó fedezte a vonatjegy árát és egy kis ebéd költségét is. A bátori állomáson lekecmeregtünk a kora reggeli személyről és bandukoltunk a

hosszú Kossuth Lajos utcán. A Papa útmutatását követtük, becsengettünk

Jerzy Robert Nowak portréja a Newsweek Polska egyik 2008-as számában („Jerzy Robert Nowak kivételes személyiség. Ha élete különböző szakaszait nézzük, kifejezetten három személy ő.”)

Szalontaiékhoz, a Báthoryak emlékeit gyűjtő, múzeum alapító, később Állami-díjas múzeum igazgató, Szalontai Barnabás házába. A Papa nevének említése és Jurek, a lengyel egyetemista jelenléte megtette hatását. Barna bácsi elvitt bennünket a régi kultúrház ma már nem létező épületébe és szinte lélegzetvétel nélkül órákon át lángoló szenvedéllyel beszélt, mutogatta a keskeny raktérhelyiségben akkor még rendezetlenül egymásra halmozott tárgyakat és harci eszközöket. Megígértük, hogy máskor is eljövünk, azután megnéztük az ecsedi Báthoryak temetkező helyéül szolgált református templomot a fa harangtoronnyal. Beteltünk a reneszánszsal és Jurek megjegyezte, hogy itt „csak” a lengyel király Báthory István rokonságának szelleme lebeg. A nyíregyházi vonat indulásáig, néhány órára letelepedtünk a város központjában, a körforgalmú utcával határolt park padjára, a városháza (akkori néven tanácsoló) épületével átellenben.

Felváltva, egymást túllícitálva értékeltük hol a történelem bátori reliktumait, hol a parkon átvonuló bakfisok fiúszemet kápráztató libbenéseit. Az ebédpénzen fagylaltot,

nápolyit és csokoládét vettünk. Ahogy a „Bajtárs” szeleteket fejtegettük a zizegő celofánból, észrevettem, hogy egy simára fésült, dús fekete hajú fiatal férfi kissé félszeg fejtartással többször is elsétál mellettünk. Láthatóan valamit akart tőlünk. Amikor a harmadik vagy negyedik egyre szűkülő kört tette, a padunknál megtorpant és oroszul szólt hozzánk: „*Wy póljáci?*” - Magyarul feleltem: „*A haverom lengyel, én magyar vagyok.*” Az ismeretlen úgy megörült, hogy még Szalontai Barna bácsiénál is bőségebb szóáradatot zúdított ránk, amitől le is késtük a vonatot. Új ismerősünkről kiderült, hogy Lázár Miklós tanár úrhoz, a helyi Báthory István Gimnázium orosz szakosához, valamennyi szláv nyelv szenvedélyes imádójához van szerencsénk. Kérdéseit a lengyel nyelvről százas sebességgel tette fel, alig győztük a válaszokat. A naplementébe feledkező bő három órás rögtönzött „szlávisztikai konferencia” egyszer csak különös fordulatot vett. Lázár tanár úr (még jó, hogy le nem tegeztem!) meghívott, szeptembertől legyenek a tanítványa, épp a humános harmadikosok osztályfőnökének nevezték ki, s ő ott oroszot tanít. „*Te lennél a tanársegédem és tanulnék tőled lengyelül*” – lelkesedett a pályakezdő tanár, akiben még buzgott egyetemista közelmúltjának lelkesedése. Tetszett, csábító volt ez az egész, de nem feltételeztem, hogy megkapom hozzá a szülői áldást. Fenntartásomat megosztottam az új ismerőssel. Maga is visszahőkölt a gondolattól, amikor tudtára adtam, hogy az apám az ő egyik felettese, szakfelügyelő a megyénél. Mindenesetre megígértem, hogy otthon mindent bedobok...

És sikerült. Jurek rásegített az érveimre, és Lázár tanárúrnak jó híre lehetett az oktatási osztályon. Pár nap múlva, nem egészen egy héttel az 1958-as tanévnyitó előtt megszületett a családi határozat: mehetek Nyírbátorba, megvan a helyem a Báthory István Gimnázium kollégiumában.

Nyírbátori barátságok életre, halálra

Mi minden belefér tíz hónapba! Nyírbátor önkéntes, boldog foglyaként éltem át egyetlen tanév tíz hónapját. Úgy is mondhatnám, hogy az ősi Báthory Család kései rabja voltam, s ha mai kapcsolataimat is számításba veszem, még mindig nem bocsát el ennek a szépmúltú városnak a bűvölete.

A Báthory István nevét viselő gimnáziumban nem esett nehezemre tiszteletben tartani a reneszánsz, a humán kultúra szellemiségét. Annál is könnyebben ment, mert eddig is élénk humán érdeklődéssel vergődtem át magam a középiskola első

félidején. Nyírbátorban is sikerült távol tartani magamat a matematikáról, fizikától, kémiától, s ha tehettem, megkíméltem jelenlétemtől az irántam fikarcnyi megértést sem tanúsító Rétháty Gabi nénit, a matektanítás megyeszerte elismert szaktekintélyét.

Kudarok és élmények otthona volt a Nyírbátori Báthory István Gimnázium. Ma általános iskola.

Ha most öregedő fejjel vizsgálgom 16-17 éves túlkoros önmagam, tudom, hogy akkor már sok tekintetben felnőtt voltam. A korai érettség első jelei az ötvenhatos nagykőrösi őszből köszönnek vissza. Korosztályomban nem vagyok ezzel egyedül, bár akkoriban még nem tudtam, hogy az ember tizenötől harmincig állandóan húszéves. Az első rummal bélelt presszó kávé, az önálló lengyel utak, a nyíregyházi honfoglalás, a rádiós mikrofon megszelídítése mind azt az illúziót keltették bennem, hogy kinőttem a kamaszkorból. Ezért lehetett, hogy a nyírbátori gimnázium két legértékesebb diákja már az első napokban a barátom lett.

Bertalan Lacival a nyelvek és az irodalom iránti vonzalmunk hozott össze, ám a mélyebb barátságot néhány közös néprajzi kalandozás kovácsolta. Szalontai Barna bácsi akkoriban lendületre kapott múzeumi gyűjtőmunkáját segítettük, jártuk a falvakat, gyűjtöttük, cipeltük az ódon tárgyakat és rendezgettük a kultúrházi régiség raktárat. Ki gondolta, hogy egy későbbi hírneves múzeumot építgetünk? Egy szeptember végi napon kölcsönkértük a sulis húszkilós, orsós Vörös Szikra magnetofonját, bőrszíj fogantyúján ásónyelet húztunk át, úgy vágunk neki gyalog több tíz kilométeres cigánydal gyűjtő utunknak. Szabolcsi cigány telepekre kéredzkedtünk be, barátkoztunk, jóízűen ettük étkeiket, énekeltettük az embereket, szavaikat, mondataikat papírra jegyeztük. A magnetofon már az első faluban csütörtököt mondott, a következő napokban ballasztként cipeltünk magunkkal a majdnem húszkilós ládát. Keresetlen szavakkal szidtuk a Budapesti Rádiótechnikai Gyárat.

Néprajzi gyűjtőutunk csütörtököt mondott eszköze, a Vörös Szikra

Löszös homokutakon bandukoltunk, a vénasszonyok nyarának melege pártfogolt bennünket. Laci, hogy bedöglött magnónk felett vigasztalódjunk, szerény természete

halk szavával kedvenc költőjéről, Federico Garcia Lorcáról beszélt, okos gondolatokkal árasztott el és Lorca verseket deklamált. Egy hétig vándoroltunk, észre sem vettük, hogy három napot késünk a gimiből, végül is Szászi tanár urat és az irodalmi önképzőkört elkápráztató cigány szótárral tértünk vissza Bátorba.

Mi lehet veled, mi lett belőled régi cimbora? – manapság az ilyen kérdésre nem is ritka dolog, ha a világhálón lel feleletet az ember. A Yahoo-nál „kopogtattam” és a Szociológiai Szemle 2001/3. számából ért a mennykőcsapás. Laci barátom hat és fél éve halott. (Emigráns sors: megkésve jutnak el hozzám a rossz és a jó hírek.) Szántó Zoltán 2001. június 21-i temetési búcsúztatóját olvasom a kerepestarcsai temetőből:

„Tanár Úr! Engedd meg, hogy mikor utolsó utadra kísérünk, s fájdalmas búcsút veszünk Tőled, úgy szólítsalak, mint ahogy mindig is szólítottunk: Tanár Úr. Halálod híre mindannyiunkat váratlanul ért, rokonaidat, kollégáidat, tanítványaidat és barátaidat mélyen megrendített. Idén lettél volna hatvan éves. Melyek voltak ennek a hatvan évnek legfontosabb állomásai? Bertalan László 1941. augusztus 8-án született Szászrégenben, Maros-Torda megyében. Szülei 1947-ben Magyarországra menekültek. A nyírbátori és debreceni iskolás évek lezárását az 1960-as érettségi jelentette. Ugyanebben az évben kezdte meg tanulmányait az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán, magyar nyelv és irodalom, valamint néprajz szakon. Egy évvel később vette fel a filozófia szakot, ami későbbi pályafutása szempontjából meghatározó döntés volt. Egyetemi tanulmányai alatt - megelőlegez későbbi páratlan kutatói és oktatói munkásságát - a tudományelmélet és a módszertan problémái foglalkoztatták. 1965-ben filozófiai előadó diplomát szerzett, s pályáját – elkerülve az ortodox marxizmus uralta korabeli hazai filozófiát – az MTA Szociológiai Kutatócsoportjában kezdte... Személyében a magyar társadalomtudomány és a Közgazdaságtudományi Egyetem Szociológia Tanszéke iskolateremtő elméleti szociológust és páratlan felkészültségű egyetemi oktatót veszített el. Tanítványainak, kollégáinak és barátainak emlékezetében mint bölcs, szuverén, halk szavú gondolkodó marad meg. Az élet mostohán bánt vele. Személyes sorsa rendkívül nehéz volt.”

**Bertalan László.
Lorca költészetének
szerelmese
és az én barátom volt.**

Lacikám, a varsói kiscserkész, Jędrus sírján mostantól minden november elsején Neked, a Te emlékedre is lobog a mécsesem lángja... Keresgélem rövid,

tartalmas, értékes életem tanúit. Az interneten ezt írják rólad: „*Bertalan László (1941–2001) a hatvanas években újjászerveződő magyarországi szociológia eredeti, nagy tudású és osztatlan tekintélyű alakja volt. Az ő emlékének tisztelegve indította útjára a Helikon Kiadó a Bertalan László Társadalomtudományi Könyvtár-sorozatát.*” Válaszolt megkereséseimre tanártársad, Helmich Dezső is. Ezt írta: „*Kedves Szerkesztő Úr, értesülve Szántó Zoltánnal való levélváltásáról és megkapva nekem írt levelét is, készséggel tudatom, hogy beszéltem Laci nővérével és el is küldtem neki hármunk pár napos levélváltását, ily módon is továbbítva az Ön kérését. Egyébként Lacitól magától is többször hallottam diákkoruk néprajzi gyűjtőútjáról. A rá való emlékezésekből és a tiszteletére írt kötetből, amely hamarosan elér Varsóba, láthatja, hogy egykori diáktársa (aki, mint megjegyzéseiből kitetszik, már akkor jelentős személynek látszott) tisztelt és szeretett tudós tanárrá vált. Szívélyes üdvözlettel, Helmich Dezső*”

A másik jóbarát kollégista társam, az egy osztállyal felettem járt Mogyorósi Misi volt. Politikai, eszmei közösségünk jelentette a barátság kapcsát. Ma már nem tudom, falujában, Nyírvasváriban őt milyen ötvenhatos hatás érte, de bizonyos, hogy egyetértettünk. Ahogy rántörtek a hideg, esős október végi napok, huszonharmadika második évfordulója körül lehetett ez, a hálóként is szolgáló kollégiumi tanulószoba csendjében – hogy a többieket ne zavarjuk – diákszokás szerint sorra értékeltük a tanárokat. Ahogy a négy fiatal, nálunk alig 7-8 évvel idősebb kollégiumi nevelőt sorjáztuk, egymásban és tanárainkban felismertük a közös vonásokat. A tanár urakat néha munkásőr egyenruhában láttuk, szolgálatba jártak a Báthory utcai pártházba. Misivel egyetértettünk: mi is szeretnénk munkásőrnek állni. De ha élettapasztalatunk túlkorossá is tett minket, erről azért szó sem lehetett. Olyan ötletünk támadt, hogy megszervezzük az „Iskolaőrséget”, amit olyasféle formációnak képeltünk, mint a Munkásőrség. Megnyertük hozzá a négy fiatal tanár támogatását. Osztályfőnököm, az oroszos Lázár Miklós apolitikus tartózkodással tudomást sem vett szándékunkról, Szász Guszti bácsi, a gimnázium igazgatója pedig habitusához illő szelíd ijedtséggel fogadta a szervezkedést. Diáktársaink sorra csatlakoztak hozzánk, novemberre lehettünk vagy húszan. Kispuska lövészeteket tartott nekünk az MHS (Magyar Honvédelmi és Sportszövetség) Ligetfalvi nevű helyi titkára. A megfontolt lépéseiről ismert Misit javasoltam parancsnoknak, el is fogadta őt mindenki. Munkásőr tanáraink néha

velünk tartottak, éjszakai terepgyakorlatot szerveztek számunkra. Romantika volt ez a javából és eszmei kiállítás is.

A fiúkollégium a gimnázium épületének bal szárnyába ékelődött. Néhány szobán osztozott ott a négy tanár és vagy húsz-huszonöt diák. Ebédelni és vacsorázni a koleszüinktől fél kilométerre, a leányok diákotthonába, a lepusztult állapotában is mutatós nagykeres villába, a Rózsa Ferenc (régén és ma újólag Szentvér) utca 7-be jártunk át. Ugyanitt találkozhattunk az ebéd utáni kimenők idején és szombat estéknként a leányokkal. Misi barátomban és bennem két elsős kislány keltett érdeklődést, vonzalmat. Nevezzük őket Mariannak és Szilviának.

Pacifikált első szerelem

Az állami gondozott Szilvia csinos, bájos és ragaszkodó 15 éves csitri volt. Ahogy egy nagyszünetben megpillantottam őt a gimi folyosóján, lehetetlennek tartottam, hogy ne ő legyen az életem párja – mindhalálig. Varázsos, szenvedélyesen viszonzott volt az első szerelem. Nyírbátor utcái, parkjai, a kollégium ligetes udvara szívdobogásunktól visszhangzott. Mit sem törődve az érzéseink nyílt vállalását rosszálló korszellemmel, padokon, fák alatt csókolóztunk. Az én Szilvikém aranyszínű copfjaival, egyik oldalán piros, fonákján fekete gumírozott széles övvel összefogott sötétkék iskolaköpenyében csodás, kívánatos jelenség volt. Tetszettünk egymásnak, eszméletvesztésig szerelmesek voltunk.

A két kis elsős lány vállalkozott, hogy fehér textilre hímezi az „Iskolaőrség” szót, elkészíti a kis csapat ruhájára kitűzhető emblémát. A hűvös őszi, téli estéken varrogatott a két kedves lány, mi pedig Misivel – ha valamilyen ürügyet találtunk, s ott lehettünk mellettük – imádattal kísértük a textilt öltögető ujjak finom mozdulatait. Tisztán csillogó barátságos szemével Szilvike néha felnézett rám, s minél több ilyen besugárzás ért, annál biztosabban hittem, ő lesz a feleségem és pedig nemsokára.

Iskolai életem, a tanulás a tantestület körében mind kevesebb elismerést aratott. A lesújtó minősítéseket sem szegény Lázár Miklós, akinek szirénhangja kicsábított Nyírbátorba, sem a velünk már-már baráti viszonyban lévő fiatal tanárok nem tudták ellensúlyozni. Egyetlen sikeres védőmnek Boros Gábor tanárúr bizonyult. Neki, pontosabban élvezetes földrajz óráinak köszönhettem, hogy ezzel a tantárggyal bővült humán érdeklődésem tantárgyi panorámája. Szerelem, Szilvike csodás lény foglalta le minden gondolatomat, s a lelkemben fennmaradó szabad

***Boros Gábor tanár úrral 2009-ben.
Generációk szeretett tanára, Nyírbátor
díszpolgára***

helyre zsúfoltam össze az „Iskolaőrséget” és a lengyel nyelv iránt nem lankadó érdeklődést. A lengyelre a reál tárgyakon megtakarított időmet fordítottam. A matek, fizika, kémia és biológia órákon az adott tárgy könyv- és füzetrakásai alá csúsztattam a magyarra fordítandó novellát, mesét, cikket, a pad belsejébe toltam be a lengyel-magyar szótárt... Ha neadjisten felelésre szólított a tanár hívó szava, úgy álltam az osztály előtt, hogy megmintázhatták volna

rólam a Teljes Tudatlanság Oszlopát. Kedves „ellenfeleim” jó érzékkel, gyorsan rájöttek, hogy feleltetési kísérleteikkel csak az időt pocsékolják, ezért egy-egy erőltetett igyekezettel összetákolt vagy egy szolidáris osztálytárs füzetéből másolt házi feladatom elégséges osztályzatával átdobták a félévi majd évváró akadályon. Nem tudom, csak megalapozottan gyanítom, hogy a Papa megyei tanfelügyelői mivoltának is köszönhettem az ilyesféle amnesztiákat, ám az sem kétséges, hogy a tanerő barátságos szárnyához tartozók rokonszenve is lendített rajtam, mentette rogyadozó diákrenomémat.

Nyírbátort, az első beteljesült kamasz szerelem városát lehetetlen volt nem szeretni. Ez a város – Szilvikéhez hasonlóan – tudott szeretni és kiérdemelte a vizsontszeretetet. Szándékosan írok várost, bár akkor épp lefokozott nagyközségi megalázottságában leledzett az egykor mezővárosi rangú, joggal büszke szabolcsi település. Sikerült jól megismerni az önbecsülés és a tisztesség mintáját adó bátori polgárokat. Előfordult, hogy helybeli osztálytársaimnál vendégeskedtem és náluk tapasztaltam a nyíregyházitól eltérő nyírségi hangulatot. Talán a kisebb mérték, talán a mélyebb a történelmi gyökerek vagy épp a Báthory-jobbágyok utódainak öntudata teszi melegebbé, családiasabbá Nyírbátort.

Az egyre érettebben és szenvedélyesen bontakozó szerelem az 1959-es tavasz böjti szelében az orkán futamait is maga mögött hagyta. Nem sejtettük, hogy hamarosan egy szimfónia zárótételének crescendóját produkáljuk. Szilvikével úgy gondoltuk, hogy május éjszakáján holdfénynél, a leánykoli orgonailatú kertjében randevúunk. Tapintatból, hogy a két kislánynak ne kelljen ébren várnia ránk, amíg Misi barátommal a fiúkoliból a hálónk ablakán át sikerül kilógnunk, Szilvikét és

Mariannt arra kértük, kisujjukra kössenek egy-egy hosszú fekete cernát, s azt lógassák ki hálósobájuk díszrácsos ablakán. Így történt. Éjfél jóval elmúlhatott, amint megbizonyosodtunk, hogy az ügyeletes Kelemen tanárúr szobájában végrevalahára kialudt a villany. Kiugrottunk az ablakon és a gyéren világított Édesanyák útja járdáján szapora léptekkel közelítettünk a leányok otthonához. Minden az elgondolásunk szerint alakult. A cernarángatásos ébresztő után pár perccel átölelhettem, csókolhattam az én aranyos Szilvikémet. A bódító éjszaka varázsában a másik párocskáról megfeledkeztünk, a nagy tölgyfa körül miénk volt a pázsitos park... Randevünk órájához egyesegyedül Dosztojevszkij mondatai illettek a Fehér éjszakákból: *"Gyönyörű éjszaka volt, egyike azoknak az éjszakáknak, a milyeneket csak fiatalkorunk ismer, kedves olvasóm. A mennybolt olyan csillagos, olyan derült volt, hogy feltekintve rá, az ember önkéntelenül is azt kérdezte magától: Valóban élhetnek hát gonoszok is, ily szép ég alatt? És ez a gondolat, kedves olvasóm, szintén fiatalos, nagyon fiatalos. De bár sokáig lehessen a szíved fiatal!"*

Giccses-romantikus jelzőt is kaphatna az emlékidézést, pedig való igaz, hogy május éjszakája volt, holdfény pásztázta Szilvike copfból kibomlott sötétszőke hosszú haját, szempárja puhábban, selymesebben simogatott, mint bármikor azelőtt. Ma már tudom, hogy a giccset is az élet, a valóság produkálja.

Hajnalodott, amikor ölelésbe fonódott boldog szendergésünkből a kollégium udvari ajtajának nyikorgása és a kis belső ligetet besugárzó lámpa leleplező irigysárga fénye riasztott fel bennünket. Besúgtak-e bennünket vagy véletlen műve lehetett a kollégiumi igazgatóhelyettes, Judit néni udvari őrjárata pirkadatkor, ki tudja?

A dolog az 50-es évek végén szinte természetesnek mondható finisbe torkollott: megalázó felelősségre vonás következett, ügyünket rendkívüli diákotthoni majd iskolai tantestületi „véisztörvényeszkék” tűzte napirendjére. A kutya se bánta az összes kilátásba helyezett büntetést, én csak Szilvikét akartam menteni, de ez reménytelennek bizonyult. Példát kellett statuálni! Réges-rég nem voltam már bátori diák, amikor megtudtam, hogy a legfiatalabb férfi tanárok, Boros Gábor, Botár Jóska, Vasvári Zoltán és Kelemen Jóska tanáruak álltak ki mellettünk, ők szálltak szembe a szocialista és a „viktoriánus” polgári erkölcsöt védő hölgyekkel, köztük néhány petrezselyemárus vénkisasszonnyal.

A kicsapást megúsztuk, de az ítélet családi botrány sorozatot gerjesztett. Sem előtte, sem azóta nem jutottam el az öngyilkosság szándékáig, de most a megalázó,

a kristálytisza, őszinte szerelmünkbe taposó tantestületi és családi „igazságtételt” anyai kalmopirinnel próbáltam ellensúlyozni, hogy – valaki, nem tudom, ki és hogyan – osztálytársunk, Szabó Tóni édesapjához, iskolaorvosunkhoz cipelt el életmentő gyomormosásra.

A valódi dráma még csak ezután bontakozott ki. Vonaton megérkezett a Mama Nyírbátorba. Keserűség, szigor, egy másik nemzedék bölcsessége és az anyai aggodalom roppant lelki nyomással zúdult rám. Az intő szavak az anyai szándékkal szembeszegülő, dacos ellenállásomat váltották ki. Minden pedagógiai trükkön átláttam. A Mamában a minket leleplező tanárnő és a gimnáziumi tantestület szemérmes erkölcsbíráinak szövetségesét fedeztem fel. Családi körünkben a szerelem tabu volt. Olykor eltöprengtem, vajon nem szeplőtelen fogantatással jöttem-e a világra. Mama úgy gondolta, hogy az irodalmi alkotásokkal (Toldi szerelme, János vitéz, Rómeó és Júlia...) maradéktalanul felkészíthet az életre. Az operettek pikáns dalszövegeit, a korabeli slágerek csókra és egyéb szemérmetlen testiségre biztató részleteit fejcsóválásokkal, határozott rosszallással illette. Legszívesebben befogta volna a fülemet vagy tűzre vetette volna a tánczenét sugárzó néprádiómat. A bátori állomás várótermében, az iskola folyosóján, a kollégiumi ebédlő viaszosvászon terítője mellett kellett érzékelnem a "botrányos viselkedésünk" miatti szívszaggató anyai fájdalmat.

A szerelmünk ellen indult villámháború első szakaszában mégsem törtem meg, de „megtérítésünk” és elválasztásunk érdekében bevetésre került a legrosszabb fegyver is. Honnan, honnan nem, felbukkant Szilvike nagynénje, a közeli falucska szigorú tanácsitkára. Szilvikét is maguk elé citálták. Most már két oldalról adagolták a „bölcsességet” és a fenyegetést, melynek lényege éretlenségünk, zsenge korunkhoz nem illő viselkedésünk kipellengérezése volt. Szilvikét eddig még sohasem láttam szomorúnak, nem is értettem, hogy ülhet ki ennyi bánat erre a szelíd őzike arcra. Talán mollra hangolódott előérzete vagy az árva kislány tudat alatti sejtelmei súgták neki, hogy mindennek vége. Én még nem hittem, amit ő már tudott. A Mama és a tanácsitkár nagynéni a bátori tanerő álszentjeivel összefogva csoportosan hajtott végre gyilkosságot, pogromot a szerelmünk ellen. Bűntársukká váltam, mert noha nem zártak ki bennünket a Báthory István Gimnáziumból, mégis megroppantam az összefogott ellenakarát súlya alatt. Úgy éreztem magam, mint egy levert forradalom közkatonája a kihunyó tábortűznél. Elhagytam Nyírbátort, a

gimnázium utolsó évére visszamentem Nyíregyházára. Megfutamodtam, elárultam Szilvikét.

Fél évszázaddal később hallottam, hogy Szilvike sok esztendő múltán is szép szavakkal emlegetett Pesten egy közös ismerősünk előtt. Nem tudom, hogyan formálódott a sorsa, semmit sem tudok róla. Nem tudom elképzelni, hogy egy ilyen tündéri lényt az élet ne tüntetne ki boldog öregkorral. Szilvike 66 éves, talán már rég boldog nagymama. Remélem...

Tíz évvel később, valamikor a hatvanas évek végén a kezembe került, azóta negyven esztendeje őrzök egy könyvet, s ha saját gondolataimnál okosabb bölcsességekre vágyom, bele-beleolvasok egy-egy taláalomra felütött oldalba. A francia Jules Renard naplója ez a XIX. és XX. század fordulójáról. 1902 február 15-én olyasmit jegyzett fel, amit azért idézek itt, hogy méltón zárjam le a Szilvikéről szóló emlékezésemet: *„Álom. Egy internátus hálólhelyiségében. Én az egyik ágyon, ő a másikon. 'Gyere át' – suttogom. Átjön. Előbb magamhoz szorítom, hogy érezzem a testét hálólíngé alatt. Majd merészen alácsúsztatom a kezem, és végigsimogatom mindenütt bőre bársonyát, kemény keblét, arcát csókokkal borítom. Ám amint fölpillantok, látom, hogy az ágy végénél egy felügyelő mereszti ránk szigorú, rosszalló tekintetét. Visszamenekül az ágyba. Én meg takaró alá rejtőzöm. Vége.”*

Csapnivaló bizonyítvánnyal és az első szerelem leverésének emlékével búcsúztam Nyírbátortól. Az évzáró ünnepség után felültem az első vonatra és hazautaztam Nyíregyházára. Nem sejtettem, hogy ötven év múltán visszatérek ide, gyakori vendég leszek ebben a kedves városban, ahol már rég nincs ott Szilvike és lelepleződésünk színhelyén – hozzánk is méltóan – képzőművészek alkotóházát rendezték be, ám erről majd sokkal később írok...

Egy kapu bezárult – örökre

Levert hangulattal, mosolyfukar családi légkörben kezdődött az 1959-es vakáció. Még az augusztusra tervezett újabb lengyel utazás sem dobott fel. Most a nyíregyházi rádióstúdió sem vonzott. Sehogy sem enyhült az utóbbi hetek lélekpusztító perzselése. Bementem a Krúdy-házba, beszálltam egy vagy két műsorba, rácsodálkoztam a szép nagylánnyá kivirágzott Rózsavölgyi Zsókéra és

talán meséltem is neki a Nyírbátorból magammal cipelt fájdalmamról. Aztán valamikor június végén egy késődélután konyhánk vezetékes dobozában meghallgattam a Szabó Család első adását és egy külpolitikai hírt arról, hogy az amerikai imperialisták rátámadtak Vietnamba (a háború híreit a következő tizennégy évben naponta hallottam).

Szilvikével még kétszer találkoztam. Az ellenünk esküdt külvilág elől nővére nyírbátori Kossuth utcai albérletébe rejtőztünk és az utolsó, önfeledten boldog délutánt töltöttük együtt. Mégsem ekkor láttam őt utoljára. Ma is borzongok, ha legutolsó találkozásunk emlékét idézem. A nyíregyházi Szarvas utcai gyermekotthon elérhetetlenül magas ablakának durva vasrácsa mögül talán már vádlóan, de még mindig rajongó szeretettel néztek le rám az utcára a bársonyos őzike szemek. Ő onnan nem jöhetett ki, én hozzá nem mehettem be. Lelkembe mart a felismerés keserősége: szerelmem, a fogoly madárka diákvakációját ott, a gyermekotthon "ketrecében" tölti.

Ekkor zárult be egy kapu – örökre. Hogy miért, nem értem. Soha sem fogom megérteni... önmagamat. Azóta ha Nyírbátorban járok, elsétálok a volt leánykollégiumhoz. Igazi szerelem egy van az életben. Ami előtte is, utána is volt, nem egyéb, mint társkeresés, megkívánás, vonzódás, szeretet, megbecsülés. Lehetnek ezek is szépek, emberiek, mélyek, életreszóóak, de az igazi, az első ottmarad a lélek és az emlékezet mély rejtekén.

Az ímmel-ámmal kezdődő nyári szünidő mégis új lengyel kalandok felé vitt. A Papa nem tett szemrehányást a nyírbátori „esetért”, talán diszkrét férfiszolidaritás vezérelte ebben, ám észrevette, hogy segítségre szorulok. Régi egyetemi diáktársához irányított, majd így kerültem két hétre a Debreceni Nyári Egyetemre. Jelentkeztem Dr Kálmán Béla professzor úrnál, felajánlottam tolmács szolgálatomat a majdnem száz fős lengyel csoportjuk számára. A professzor úr komolyan vett, hitt a 17 éves gimnazistának, s miután gyakorlatban is bizonyítottam, hogy képes vagyok tolmácsolni, az egyetem vendége lettem szállással és teljes ellátással.

A tolmácsok vendégszobájában lakótársam Csou Kuo-cang, a magyar szakos kínai ösztöndíjas volt, aki nem sokkal később a budapesti kínai nagykövetség sajtóattaséja lett. Magyar becenevén mindenki Zolinak szólította őt. Összebarátkoztunk, s a tolmácmunka mellett amikor csak időt szakíthattunk, kínaiul tanultam tőle. A lengyel fordításokat sem hanyagoltam az érettségi évében, mi több

nyakig belemerültem a kínaiba azzal a reménnyel, hogy pekingi magyar ösztöndíjat nyerhetek. Oroszoknak készült kínai tankönyv és a Mama német tudása támogatásával egy NDK-s kínai nyelvtan nyomán szerkesztettem magamnak magyarul egy 40 gépelt oldalas jegyzetet. Ha nincs az a fránya érettségi, talán jól megtanultam volna az alapokat. Mindenesetre a debreceni nyár a kínai nyelvel és egy elfogadható lengyel tolmács gyakorlattal jutalmazott meg és gyógyító vigaszt nyújtott az elvesztett szerelemre.

Záróünnepség a Debreceni Nyári Egyetemen, A „Dziennik Krakowski” tudósítása, 1959 október

rövidnadrágos srác a sok ünneplőbe öltözött felnőtt között... Első nyilvános sikerem elhitette velem, hogy én már kész tolmács vagyok. Pedig akkor fényévnnyire voltam még a valóban jó lengyeliségetől... Szót kért az ünnepségen a lengyel csoport vezetője, Tadeusz Sokół, a poznani főposta főpénztárosa. Ott, az aulában, a nagy nyilvánosság előtt poznani vakációzásra hívott meg az ottani lengyel-magyar társaság nevében.

A Debreceni Nyári Egyetem kétháromszáz külföldi vendéghallgatója között zömmel lengyelek és olaszok voltak. A lengyelek, többnyire idős emberek, az egyetemi előadások szüneteit hasznosítva a nagyerdei strand termál medencéjében áztatták magukat. Nyakig merülve a gyógyvízben foglaltam össze számukra a magyarul elhangzott előadásokat. A lengyelek észrevehetően megkedveltek. A tarnóvi fényképész mester, Andrzej Rudnicki úr debreceni fotókiállításának megnyitóját – természetesen nem fürdőnadrágban – végigtolmácsoltam. Felemelő érzés volt: a nyári kurzus ünnepélyes zárásán Kálmán Béla professzor úr kezéből tolmács munkámért elismerő oklevelet vettem át. Fura látvány lehettem az egyetemi aulában, 17 éves,

Ha nyár, újra Lengyelország

Negyedik lengyel utamra ismét a kedvenc vonatomon indultam. Lengyelországi utazásaimat innentől már nem sorszámom, úgyis pontatlan lenne, és a végleges áttelepülésig, 1993-ig legalább százig kellene sorjáznom őket. A szóban forgó 1959-es nyáron a Gomulka-féle, külsőségeiben kimondottan jó légkörű ország várt rám. Így volt ez még abban a városban, Poznańban is, ahol három esztendeje, 1956 júniusban a karhatalom brutálisan elfojtotta a munkáslázadást. A Gomulka-féle pártvezetés 1959-ben határozott lépésekkel zárta le a korábbi sztálinista időszak kíméletlen osztályharcát és egy új, tetszetős ideológiával, a "szocialista szellemiség"-el lépett elő. Az új atmoszférában kiváló termőtalajra hullottak azok a művészeti kezdeményezések, amelyek a lengyel jazz és a lengyel film világhíréhez vezettek. Nekem, az akkor harmadikos gimnazistának halvány ismereteim sem voltak az egyetemi diákklubokban tomboló vigalmakról. Merészen betört oda a Nyugat "fellazító" zenéje és az akkori hivatalos magyar fogalmak szerint romboló tánc, a rock and roll. Korabeli helyszíni ismereteimmel igazolom azt, amit sok évvel később egy magyar értékelésben olvasok: *"A 'hej baba riba' ritmikus-zenés kurjantás a hatóságilag nem jó szemmel nézett amerikai popkultúra és a jazz dacos támogatását demonstrálta a varsói diákbulikon."*

A kor ifjúság-szociológiájának kutatója, Krzysztof Kosiński a Lengyel Népköztársaság ifjúságának hivatalos és magánéletéről szóló könyvében („Oficjalne i prywatne życie młodzieży w czasach PRL” – Rosner&Wspólnicy, 2006) úgy tartja, hogy *„...az 1954-es varsói VIT (Világ Ifjúsági Találkozó) ütötte ez első lengyel rést a vasfüggönyön és később az már csak tágult és tágult. Ekkor hozzák be ide a nyugati VIT-delegátusok a legjobb rágógumikat, a tánczenei lemezeket, a pálmafás nyakkendőket és sok más tiltott finomságot. Ezekkel teltek meg a használt és vadonatúj nyugati cuccokat árusító bizományi boltok, a KOMIS-ok.”*

A későbbi riporter, a még későbbi varsói tudósító észrevétlenül finomodó érzékszerveivel kószáltam Poznań utcáin a korai Gomulka-éra lengyel paradicsomában. Na és persze abban a hitben, hogy ez egy nagyszerű, már-már hibátlan rendszer. A hazai termékek széles skálán illegették magukat az üzletekben. Hófoltokban itt-ott szőlőfürtök és őszibarack halmok is felbukkantak.

Poznańban a Sokół család otthonában vendégeskedtem majdnem tíz napig. Tadek bácsi, a postatiszt ennyivel toldotta meg a nyári szabadságát, hogy – mint mondogatta – a debreceni tolmácsolásaimat viszonzhassa az ő Lengyel-Magyar Társaságuk nevében. Végre magamból, magamtól adtam valamit a lengyeleknek és nem a magyar történelmi erényekért kaptam érdemtelen viszonzást. Akkor is, azóta is viszolygok a potyázástól, attól, hogy a hálát a világháborús magyar menekültek támogatásért nekünk, a korántsem kiérdemesült utód nemzedéknek róják le a lengyelek. Beleborzadok, amikor felismerek azóta polonistává, tudóssá, politikussá avanszált fiatal embereket, akik az id. Antall József által kiérdemelt elismerés kései termését aratják le.

A jóságos poznaniak hálájuk jegyében színházba vittek, majd a város talán akkori legnépszerűbb embere, a magyarbarát Smoliński doktor is meghívott. A doki nem annyira a gyógyításairól volt ismert, mint inkább derékig érő, lobogó hófehér szakálláról, szárnyként röpködő hosszú ballonkabátjáról és malomkő méretű fekete kalapjáról, no meg a helyi lapban megjelenő színikritikáiról. Nem kisebb tekintélynek örvendett a magyarbarátok társaságának elnöki posztján. Smolińskiék családias hangulatú lakásán, a huszadik századeleji nagypolgári szecessziós enteriőr barna stílbútorzata közé beállított tagbaszakadt tévékészüléken láttam az egyik első lengyel színházi közvetítést. A lengyel nemzeti opera elleni vétek volt ez, legalábbis az én szempontomból: nem elég, hogy mukkot sem értettem Moniuszko „Halkájának” archaikus nyelvezetéből, a zenei élményt a sístergő hang, a látványt a monitoron felle görgő hullámok nullázták le. Ezt bizony szívesen kihagytam volna. Nem gyanítottam, hogy ugyanezt a művet a legkülönbözőbb magyar delegációk tagjaként, tolmácsaként a jövőben még legalább tízszer láthatom. Elszomorító élményt hozott találkozásom azzal a poznani magyar fodrásszal, aki a háború előtti évtizedekben telepedett le itt és magyarul ő már hibásabban beszélt, mint én lengyelül. Zavartan keressélt a szavakat, már csak nosztalgizáló lelkületében volt magyar.

Aligha tévedek, a galambszelíd, hívő katolikus Tadeusz úr a jobb útra terelésemre is fáradozott a poznani napokban. A debreceni termál medencében hallotta tőlem, hogy baloldali, sőt annál is rosszabb, egyház- és istentagadó vagyok. Tudta azt is, hogy az érettségi közeledtén pályakereső választuk kereszteződésében toporgok, ezért finom fondorlattal "segítette" hogy a kínai nyelven, a katonai tolmáctiszti pályán kívül gondoljak egy vadonatúj célra, és pedig a papi hivatásra. Én és a papi pálya! A pazar lengyel templomok, a szelíd arcú, ájtatos

lengyel kispapok láttán – már akkor minden próbatételre, tapasztalásra fogékony emberként – pár napig játszadoztam is a bizarr gondolattal. (*"Csak az elhatározásodba kerül és intézem neked a püspökségi támogatást..."* – hallottam az idős postatiszt biztató szavait.) De már a Varsóba vivő gyorsvonaton észhez tértem és restelkedtem magam előtt, hogy ateista neveltetésemből fakadó elveim egy szempillantásra megbicsaklottak. Mosollyal tettem túl magamat ezen az intermezzón. A postai főpénztáros, ez a kedves öregúr nem érdemelte, hogy kinevessem. Ma is szeretettel gondolok rá és evangelizáló, hittérítő szavaira.

Augusztus elején újra kedves lengyel városomban, Varsóban találtam magamat. A rokonszenves öregemberek között töltött poznani napok után üdítően hatott az új találkozás a tavaly megismert cserkész barátokkal. Lekéstem ugyan a júliusi táborozást, a mazuri erdő tisztásán a sátrakat már lebontották, ezért most itt, a nagyvárosban sorra látogattam a varsói fiúkat, leányokat. A baráti vendégeskedést egyetlen napba sűrítettem. Jókat dumcsiztunk, megdicsértek az olsztyneki táborozáson tanult és nem felejtett szavakért, egyre tisztább lengyeliségemért. A haverok szülei marasztaltak, lakjuk náluk néhány napig, de a szűkre szabott vízum lejárta előtt sietni kellett. Csábított a Balti tenger. Kossuth 1846-os cikkének biztatása sarkallt: "Tengerre magyar!" Most még csak az olvasmány élmények táplálta fantáziám érzékelte a tenger felől a széllal érkező sós illatot. Bele kellett szippantanom a partvidéki levegőbe. Most ez volt a vakációra előírt utolsó teendőm. Mi tagadás, még csak szunnyadt vagy talán még nem is szunnyadt bennem a majdani külpolitikai tudósító, mert ezen az augusztuson oda se figyeltem Nixon amerikai elnök lengyelországi látogatása.

Pár kellemes, kalandos és hasznos nappal ajándékozott meg az autóstop, az év közben spórolt pénzemen kifizetett Kamienny Potok-i olcsó turistaszállás. Csapodárságomat szégyellem, mert Szilvike elvesztése után a múlt nyáron felcsípett és most is itt nyaraló Elźbietával, az amerikai lengyel diplomata Varsóban tanuló 17 éves gimnazista leányával próbáltam vigasztalódni. A tengeri plázs forró homokjába egymásnak kedveskedő lengyel és angol szavakat felváltva írogattunk ezzel a lengyel csajjal, és ez a röpké idill gondolataimban eltakarta Szilvike szomorú vonásait ott a Szarvas utcai rács mögött. A sors enyhe büntetéssel sújtott: egy kasub halászfaluban éjnek idején öt órán át ott kellett ülnöm a vodka-gőzben rém unalmasan vitázó felnőtt lengyel társaságban. Akkor már inkább a poznani hittérítés! – gondoltam, de pani Zofia fivérért, Włodeket mégsem sérthettem meg azzal, hogy

lefekvéshez kéredzkedek. Felejthetetlenül unalmas órákat virrasztottam át este nyolctól éjfél utánig. A halászcsalád római számos, fehér számlapú konyhai faliorája éppen egy órát bim-bamozott, amikor arra ébredtem, hogy homlokom az asztal lapján koppan. Érzékeltem az alva tanulás jótékony hatását, mert amikor reggel a házigazdáék ágyában felébredtem, néhány szót ebben a különös tenger melléki kasub nyelvjárásban is tudtam.

Hazafelé útban a gyorsan tovatűnt harmadik lengyel kalandozásról, azzal szórakoztam, hogy a vagon alatt futó talpfák minden ötödik koppanására mondtam magamban egy lengyel szót. Varsótól a cseh Moravska Ostraváig kétszer kellett szünetet tartani, egyszer a lengyel kalauz, másodszor a több rátában rohamozó határellenőrök zavartak meg a nyelvgyakorlásomban. A kattogó talpfák, mint egy monoton hangolású, fából készült szilofon hangjai úgy álomba ringattak, hogy csak a csehszlovák és magyar határőrök, vámosok tudatosították bennem a magyar haza közeledtét. Délután a nyíregyházi személyen Kőbányától kockás füzetbe írogattam a szavakat és megpróbáltam felbecsülni, mekkora is lehet a lengyel szókinccsem. A számbavételt nem sikerült befejezni a 240 km-es úton, de abból, hogy a nyíregyházi nagyállomáson nyolcszázötvennél tartottam, talán jogosan következtettem egy talán már 1200-as aktív szókinccsre.

Érettségizzünk, ha egyszer muszáj

Újra itthon vagyok családi körben. A vészjóslóan közelgő utolsó gimnáziumi év előtt, a nagykorúság küszöbén végre rá kellett eszmélnem, hogy ha életemben valamilyen értelmes dolgot óhajtok művelni, tetszik, nem tetszik, szükségem lesz az érettségi bizonyítványra. Változatos helyszíneken, minden tanévet más-más gimnáziumban töltve edzettem magam erre a próbatételre. A nagykőrösi Arany János Gimnázium, a nyíregyházi Kossuth Lajos és a nyírbátori Báthory István Gimnázium után most a negyedik sulit, a Nyíregyházi Vasvári Pál Gimnázium humán negyedik osztálya fogadott be. Szülői akarat, szigorú parancs térített vissza Nyírbátorból.

Humán minősítése dacára ez az alma mater sem ígérkezett kíméletesnek a reál tárgyak kezelésében. Néhány szolidáris osztálytárs és egy korrepetáló tanár zsenialitása mégis elérte, hogy a 4-es átlagú érettségi bizonyítványért legyőzzem a "matematika-fizika-kémia-biológia" nevű négyfejű sárkányt.

Maradandó élményt alig őrzök ebből a tanévből. Az érettségi érdekeinek majdnem mindent alá rendeltem, hanyagolnom kellett a zenét, a táncot és a házibulikat. Csak a lengyel nyelvet és a kínait tanultam tovább keményen, a latin órákon – s ezt kimondottan rosszul tettem – padba süllyesztettem és böngésztem a jobb híján albán-kínai szótáramat. A nyíregyházi rádióban – szintúgy szülői presszióra – feladtam a diákbemondó munkát.

Mielőtt csalódna a Kedves Olvasó és bennem az egyéniség lendületét visszafogó szárnyaszegett emberkét gyanítaná, beismerem, hogy ahol csak tudtam, lazítottam az istrágon. El-eljártam a nyíregyházi mozikba, a kor divatja szerint a nézőtérre bocsátások előtt szotyiztam a haverokkal. A "szotyizás" – s ezt kérem megjegyezni egy sokkal későbbi történet megértéséhez – más néven a szotyolázás voltaképpen a napraforgó mag rágcsálását, héjának szanaszét köpködését jelentette. A mozik előtt az utcán cigány asszonyok árusították a magot, újságpapírból hegyesre csavart kis staniclikbe mérték ki. Decis poharat megtöltő mag volt az 50 filléres dózis. Akadtak, akik egyenesen a zsebükbe kérték a szotyit. Ez volt a mi narkónk! Rituális rágcsálással várakoztunk a jegyszedő asszonyok bebocsátó kegyére a Gorkij moziban, de még az elitebb Békében, a kis bolhás Dózsában is, sőt felszámolásáig a Kossuth téri kertmoziban is köpködtünk és telemagoztuk a gyenge műsorai miatt ritkán látogatott szakszervezeti Móricz mozi előcsarnokát is. A kor mozizását kísérte egyszer-egyszer a felháborodott közönség lábdobogása, a mozigépészt a filmszakadások miatt minősítő füttykoncert. A mozifolklorhoz tartozott áramszünetben a jegyszedő asszonyok zseblámpás cikkázása, a rendfenntartást gyér sikerrel szolgáló nézőtéri járőrözés. Ha "szerelmes filmet" vetítettek, kisebb volt a csetepaté, mert a székek mélyére süllyedt párocskákat nem zavarta, ha hosszabbra nyúltak a technikai kényszerszünetek. A zajongás a vászon előtti rohampáhollyban tört ki, s az erélyes jegyszedő onnan könnyen kiebrudalta a renitens filmrajongót. A pórul járt emberke ezután az előcsarnok és az utcafront vitrinjeibe kirakott fotókon látható jelenetekből próbálta kitalálni, hogy is végződhetett a film.

Ha már a mozikról szólok, maturandus évem apró epizódja a magyar filmművészet későbbi jeles személyiségéhez kötődik. Kósa Ferenc filmrendezőre emlékezem most, 2009 nyarán. Maholnap ötven éve lesz, hogy utoljára találkoztunk. A nálam öt évvel korosabb Öcsi (ez volt nyíregyházi ismerősei, barátai körében a népszerű diák beceneve) romantikus beállásban, sejtelmes megvilágítással készített

rólam fekete-fehér gitáros fényképeket, azokat küldte be 1959-ben a Színház- és Filmművészeti Főiskola felvételi "előmunkálata" gyanánt. Közeli szomszédok voltunk: Feri az Inczedy soron élt a szüleivel, az állandóan olvasó Teri nénivel és a fehér-tarka szobafestő létrával komótosan kerékpározó Lajos bácsival. Tőlük alig több, mint ötven méterre a Vöröshadsereg útja (ma Kállai út) 55-ben, a Kert utca sarkán laktam ugyancsak a szüleimmel.

Kedves emlék: 59 tavaszán Öcsi meghívott egy kétnapos bükki kirándulásra. Hármásban kószáltunk a hegyek között: a főiskolás Gyöngyössy Kati, Feri és én. Bánkúton irgalmatlanul nagy görögdinnyét vásároltuk. Kati cipelte felfelé a meredek hegyi úton, ő akarta így, ám a szentléleki turistaházhoz, a Diogenész hordókhöz közeli hegyoldalban karja elfáradt és a dinnye menthetetlenül görgött-hempergett vissza a völgybe, nem Bánkútig, mert szerencsére fennakadt a hegyrác gyűrődésén. Hogy mentjük a gyümölcsöt, ebédünk ígéretes csemegéjét, nadrágféken ereszkedtünk alá, és ahol a dinnye megtorpant, csodát láttunk. Az avarban pontosan a dinnye alatt aranygyűrű csillant... Jókedvre derültünk, és bennem ez a kis eset a krakkói Kinga legendát, a wieliczikai sóbánya történetét idézte fel. A legenda szerint a XIII. század közepén IV. Béla király leánya, Kinga magyar hercegnő amikor Erdélyből elindult jegyeséhez, Szemérmes Boleslaw (*Bolesław Wstydlivy*) lengyel herceghez, bedobta (beleejtette?) a jegygyűrűjét a máramarosi sóbánya folyójába. Amint a kíséretével, a násznéppel Krakó alá érkezett, kérte, ássanak mély gödröt. Az ásónyomokban sót találtak és az első felszínre került sókristályban meglelték Kinga gyűrűjét.

Kósa Ferencről, a nyíregyházi közgazdasági technikum, a "Kefe" diákjáról akkor még nem sejtettük, hogy hamarosan az egyik legelismertebb magyar filmrendező lesz. Kisdiákként Öcsire, mint irigyelt és kedvelt zenészre néztünk fel. Dobszólói és szilofon játéka lenyűgözte a diákbálok parkettszéli ácsorgóit, a táncolókat pedig még nagyobb lendületbe hozta. Egy „kefés” diákbálon óriási megtiszteltetés ért. Néhány számot, ha jól emlékszem, Armstrong "When the Saints go Marchin in"-jét játszhattam pisztonon a nagyfiúk tánczenekarával. Ám amikor szilofonján Öcsi lekopogta a "Túl az óceánon van egy iskola..." kezdetű boogiet, elbűvölt ez a zenész bravúr. Ámulva hallgattam Feri ütői alól az "Oké Néró!" híres boogiját is.

Ott hallottam énekelni a kefés diáklányt, Nagy Katit, akivel egy zenekari próbán összebarátkoztam, majd a Szarvas utca utolsó házában, ahol ő a szüleivel lakott,

néha kettesben gyakoroltuk az akkoriban slágerré lett „Banán dalt”. Kati énekelt és tangóharmonikán játszott, volt a dalban egy leheletnyi pizston szólóm és alaposan lemélyített hangon nekem kellett énekelni a refrént valahogy így: *"délájt kommend mi vangohó"* (nem tudtuk, mit jelent ez a jó ritmusú halandzsa, azóta persze „angolosabb” lettem: *„Daylight come and me wan' go home"*). Kati hamar tiszavirág létű énekes karriert futott be, ő énekelte az 1963-as táncdalfesztivál sikeres dalát, a "Pardon, bocsánat főnök úr" című slágert, ám utána hirtelen eltűnt. Ismerősök állítják, hogy sorsa egzotikus tájra vitte őt. Talán jó is, mert szép, pikánsan kancsal szemének és bársonyos szirénhangjának nehéz volt ellenállni. Nekem pedig akkor nem hiányzott egy új kudarc.

Pazar amatőr és hivatásos muzsikusok hosszú sora emelte rangra, különlegesen magas szintre Nyíregyháza könnyűzenei, tánczenei életét. Legszívesebben most idézetként idemásolnám Farkas "Shulcz" Tibor KOROCK című könyvének mind a 346 oldalát, mert az én Tibor barátomnál nincs hitelesebb krónikása ennek a mi zenei világunknak. Ő, illetve 1988-ban kiadott könyve emlékeztet a "Gangesz-parti" tánciskolai ösztáncokra a Vasutas Kultúrotthonban, majd a Beloiannisz téri Irodaház felső emeletének parkettjén. Az ötvenes évek végének zenészei között üstökösként tűnt fel a diákbandaként alapított "Ritmus" együttes Bozsik Tamással, Takács Zoltánnal, Rangoni Károllyal. Nemsokára a gitáros Vajda György és a zongorista Kubassy Tamás bővölt el bennünket. Ez a névsor csak a csúcst jelezi és méltó nyitányát a Nagy Generáció berobbanásának. A mozik országszerte zengték és a Magyar Rádió tánczenei műsorai sugározták a „Fűre lépni szabad” dalát, Kovács Erzszi nagy slágerét, a „Rejtély” és Németh Lehel sikerdalát, a „Halló, Irént”. A nyíregyházi táncparketteken, bárókban és sulibulikon a „Tip Top”, ismertebb nevén a Mester-zenekar a lehető legszélesebbre, az engedélyezett köröket is túllépve tágította repertoárját: általuk, s nem csak a becsempészett nyugati fekete lemezekről ismertük meg Elvis, Chuck Berry, a Fats Domino és a többi világsztár zenéjét. A „Tip Topban” játszott Mester Zoltán (szaxofon), Mester Gyula (pizston), Zongor István, Tomasovszky Pál (zongora) és Kósa Ferenc.

A tirpák zenei paradicsom nekem néhány kisebb beugráson kívül nem juttatott egyebet, s ez érthető is, mert a másodikos Kossuthos diák még félénk kisfiúnak számított a pár évvel idősebbek mellett, akik a "jampi zene" védelmében merészen vállalták az iskolai konfliktusokat. A muzsika későbbi (és mai) fellegvárában,

Nyírbátorban közös muzsikálásra akkoriban egy árva diákzenész társam sem akadt, most meg az érettségi felkészülés kényszere alatt nyögve sóvárgó, kényszerű távolságtartással, s – nem tagadom – irigykedve figyeltem a jobbnál jobb zenekarokat.

Tehetséges, ambiciózus osztálytársaimmal és osztályfőnökünk, Németh Zoltán tanár úr vezényletével szélvészfényként közelítettünk az érettségéhez. Iparkodásunkban oda sem figyeltünk a nagyvilágra, pedig... épp gesztenye- és orgonavirágzáskor, ezen a 60-as május elsején Nyikita Szergejevics Hruscsov azzal ijesztgette a béketábor lakóit, hogy szovjet területen, Szverdlovszk környékén a Vörös Hadsereg légvédelme lepuffantotta az amerikai U2-es kémrepülőgépet. A Szovjetunió Legfelső Tanácsának üléséről kiadott közlemény tudatta a világgal, hogy a pilóta azonnal kapitulált és elfogták. De mondom, ez a tény most nem jutott le latin szentenciák, a matek, a magyar és a történelem tételek szigetelésén át tudatunk mélyrétegeibe. Figyelmünket pályaválasztási fontolgatások és az egyetemi jelentkezések ceremóniája még Nyikita Szergejevics bejelentésénél is erősebben lekötötte.

Kristályosodni látszó továbbtanulási szándékom lelkes szülői egyetértésre talált. Orientalisztika szakra pályáztam, pekingi ösztöndíjra áhítoztam. A Papa kíséretével Pesten felkerestem tavalyi debreceni tolmács társamat, Csou Kuo-cangot, a kínai nagykövetség pályakezdő sajtóattaséját. "Zoli" barátom örömmel fogadott, finomságokkal, távolkeleti csemegékkel traktált bennünket a Bajza utcán. Könyveket, evőpálcikát, cédrus illatú legyezőt kaptam ajándékba. Egyetemi jelentkezési lapomhoz még támogató levelet is kieszközölt a nagykövetétől. Ez sem segített (ki tudja, nem ártott-e inkább a szovjet-kínai viszony romlásának előestéjén?), mindenesetre helyhiányra hivatkozással a minisztérium visszadobta a jelentkezésemet. A származási kategóriák ügyében jól tájékozott Papa mérgelődve vigasztalt. Azt mondta, hogy erre a ritka szakra kevés előzetes pontszámot nyújthatott nekem a "haladó értelmiségi" származási kategória. Én még nála is dühösebb lettem. Letépkedtem szobám faláról a töméntelen kínai hieroglifát, a konyhai szemétkébe hajítottam a negyven oldalas írógépet jegyzetemet. Hogy is sejthettem volna, hogy az ilyen elit ösztöndíjakat nem az értelmiségi származású, ráadásul vidéki fiúknak tartják fenn? Előkaptam titkos, tartalék szándékmat, a katonai pályát. Lázadozó természetemhez híven önálló lépésre szántam magam: tavasszal, amikor tudat alatt már ott lapult bennem az orientalisztikai életpél

kudarcának sejtése, a megyei hadkiegészítő parancsnokság toborzó tisztjénél is csendesen bejelentkeztem. Folyamőr tiszt iskolára kértem magam.

Hideg széllel borzongató áprilisi szombat volt, amikor felvételi vizsga gyanánt néhányunkat beugrattak a Dunába, dacára annak, hogy abban az évben erre a fegyvernemre nem is vettek fel tisztjelölteket. Kudarcok edzik az ember lelkét – gondoltam és a tolmácsvizti életcélről alkotott naiv elképzeléssel mégis kitartottam a katonai pálya mellett. A véletlenek úgy hangolták sorsot, hogy a kínai ösztöndíjat fellebbező levelemre érkezett elutasítás után két vagy három nappal értesítettek, hogy "felvételt nyertem az Egyesített Tiszti Iskolára", de az értesítés mélyen hallgatott a fegyvernemről, a konkrét szak megnevezéséről. Felkerestem a kiegészítő toborzó tisztet, tőle tudtam meg, hogy ősszel 9 hónapos sorkatonai szolgálatra vonulok be és rádiós híradó kiképzést kapok, utána 4 évre beiskoláznak a pesti Üllői úti ETI-re. "Na persze, tolmácsvizti is lehet magából ..." Elhittem.

Maholnap 50 éve lesz...

Meglepett érettségi vizsgáim 4-es átlaga, mert zalaegerszegi kisiskolás korom óta ritkán dicsekedhettem ilyen tündöklő bizonyítvánnyal. De még ennél is büszkébbé tett a tudat, hogy a megyei napilap, a „Kelet-Magyarország” július 1-i számában megjelent rólam egy cikk ("Fiatal tehetségek civilben – Az ország legfiatalabb tolmácsa"). A fényképes portrét az az újságíró írta, aki sok évvel később a legalattomosabb kollégám, majd főnököm lett. De róla majd a maga helyén...

Nádas holdfényben

Ki sem hevertük még az érettségi bankett alkohol-csapásait, osztálytársammal, Kardos Lacival, az ibrányi református lelkipásztor fiával hátizsákba gyömöszölt cuccainkkal és egy-egy sátorlappal felmálházva készen álltunk az utolsó vakáció nagy kalandozására. Pár napig Laci pesti rokonainál jólnevelten viselkedtünk, dicsérgettük a két kedves csitrilány hulahop karikázását, aztán szombat reggel a Déliben felkászálódunk a balatoni személyre. Siófokig viccekkel traktáltuk egymást és útitársainkat.

A gőzös vontatta proli-expressz csikorogva állt be a siófoki vágányokra és szinte abban a pillanatban nagyot dördült az ólomszín égbolt. Még be sem értünk az állomás épületébe, a bőszen nekiveselkedett felhőszakadás ruhánkat az utolsó cérnaszálig eláztatta. A kéthetes sátorozás reményében a váróterem ablakán át elszontyolodva lestük a peron tócsáit, az imént még forró aszfalton sistergő-sustorgó záport. Már fél órája is dekkoltunk ott, de csak nem akartak megjelenni a buborékok, az ádáz vihar múlásának biztató jelei. Az sem volt vigasztaló, hogy a Balaton felől egyre ritkábban mordultak a felhők, mert most dél felől erősödött az égzengés. Szépen fogadott bennünket a balatoni nyár! A "rohadt szituációt" – így neveztük állapotunkat, körülményeinket – némiképp szépítette, hogy a vonaton megismert két pokolian csinos, bár nálunk vagy tizenöt-húsz évvel korosabb nő megígérte, hogy a bérelt villájuk kertjében felveszhetjük a két kis sátrat. Hiába jó kilátással kecsegtetett az ígéret, a felázott fűben ez sem kínált gyors megoldást. Majd meglátjuk, mindenesetre a címet felírtuk. De ma is aludni kellene valahol! Lacinak bekattant a mentőötlet. Édesapját, az ibrányi lelkipásztort országszerte sok református pap ismerte, így jó eséllyel kopogtattunk be a siófoki paphoz. Laci nem tévedett. Az ifjú lelkész a Kardos név hallatán befogadott volna minket, de a szobája olyan szűk, keskeny volt, hogy bekvártélyozásunk legjobb szándéka is megtört ezen a rideg tényen. Vagány fiú volt a pap, bevitt minket a templomba. A szőnyeget bejgliszerűen felcsavarva pakoltuk a derekunk alá, a kitömött hátizsák lett a párnánk és a khakiszín sátorlap a takarónk.

Templomajtóhoz illő, irdatlan nagy, súlyos kulcsot kaptunk azzal, hogy hajnalban, a templomszolga érkezése előtt rendet kell tennünk, nyoma se maradjon a menedékhelynek, és fél 6 előtt el kell tűnnünk a templomból. Nem értettem

világosan ezt a követelményt, mert nem lévén templomkűszöb koptató, úgy gondoltam, hogy a szentélyek a csórok befogadói. Rá kellett jönnöm, hogy mi sem csórok, sem védelemre szorulóknak nem vagyunk, pusztán két peches szabolcsi srác, akiket a felhők sűrű könnyekkel fogadtak a Balatonnál.

A felhők másnapra eltűntek, a tó fölé kúszó Nap már reggel üzent, hogy mégsem rosszkor érkeztünk. A templom kertjében repülő katicabogár villant meg a laposan surló napsugárban, márpedig a repülő katica jó időt jelez! Elköszöntünk jótevőnktől, a lelkipásztortól, mert azért mégiscsak szabadabb, lazább két héttel óhajtottuk kikúrálni magunkat az érettségi utófájdalmaiból. Vadkempingben ütöttük fel a két egyszemélyes sátrat. Manapság elképesztően hangzik, hogy amikor éjfél körül korsó sörök nyomása alatt visszaszédelegettünk a kempingbe, hiánytalanul megvoltak a sátrak, benne a ruháink, a szappan, a fogkefe és a fogkrém is. A mulatós este hangulatában észre sem vettük, hogy alaposan átmedvesedett a nyirkos fűre terített pokróc, és reggel rikoltozó tüsszentésekkel ébresztettük egymást, önmagukat és a többi kemping-lakó vagabundot. Vacogva másztunk elő és azon másnaposan kíméletlenül erős reggeli tornába fogtunk. Futottunk, úsztunk, rohangáltunk. Muzsikáltunk, énekeltünk is, mert ekkor is, mint mindig, mindenhol nálam volt a szájharmonika. Nos ezzel a testedzéssel és művészi átéléssel ki is űztük magunkból a sör és a nyirkos pokróc éjjeli kártéteményét. Két liter tejjel és egy rakás ropogós kiflivel végérvényesen fátylat borítottunk az esti kocsmázásra. Reggelizés közben Lacinak eszébe jutottak az idősebb hölgyek. Bérelt villájuk címét elázott papíron, de még olvasható betűkkel megtaláltam a hátizsákom zsebében. Egyetértettünk: bontsunk sátrat és derítsük fel a "néniket"...

A címre, a nyaralóra egyetlen nekifutással rátaláltunk. (A korképet igyekszem a XXI. század olvasójában megvilágítani: a GPS akkor még Verne fantáziadús regényeiben sem bukkant fel.) A helyes útra bennünket a tizennyolc éves kandúrok tévedhetetlen szimata terelt rá. Szó ami szó, a két "néni" veszettül csinos – mai szóhasználattal – bombázó volt. A csengetésre az idősebb, a hollófekete hajú Ari jött a kapuhoz. Szobrászművész volt és Laci barátom női ideálja, fiús álmainak hőse. Cuccainkat a lépcső alatt hagytuk, beléptünk a nyaraló tágas társalgójába. A pamlagon megpillantottam a Nők Lapját lapozgató vadmacska tekintetű, enyhén molett Katit. A balzaci korú nő most is olyan gusztusos volt, mint két napja a vonaton és a siófoki állomáson ránk zúduló, bőrigáztató esőben. Akkor a testére tapadt fehér

pöttyös sötétkék selyemruha alatt észbontóan gömbölyödött, hullámozott egy női test. Mondtam is Lacinak: „*Csak ne lenne harminc vagy talán harmincöt éves!*”

Innentől az események a sugárhajtású szuperszonikus repülő sebességére kapcsolnak. Az új ismeretség parazsa felizzott, majd lángra kapott, az asszonyok korukat meghazudtoló tinédzser lelkesedésbe csaptak át, programötletekkel egymást túlllicitálták. A badacsonyi hajókirándulás javaslata végül a mi tetszésünket is megnyerte, de még mennyire, hiszen ők állták a borkóstolóval biztató kirándulás cechjét. Szedtük a lábunkat és éppen elértük a délelőtti hajót. Siófok és Badacsony között a hajón még a korkülönbségnek dukáló illemszabály, a tiszteletteljes magázódás szabta meg a négyes társaság érintkezési kereteit, ám az alkonyatkor visszafelé úszó komp fedélzetén már olyan oldott a hangulat volt, mintha évek óta együtt kocsmázó cimborák találtak volna egymásra. A szántódi révben átmeneti tájékozódási zavar állt be. Hogy-hogy nem, a későesti sötétségben Arinak és Lacinak nyoma veszett. Aznap este nem találtunk rájuk, mi tagadás, nem is kerestük őket. Mi ketten Katival a szántódi révkikötőben leszálltunk a komphajóról, majd a sétány helyett a partot szegélyező nádas csapásán indultunk el Siófok irányába. A zizegő nádas sűrűjében ciripelő tücskök kísérezeneje mellett a felhők közül szemérmetlenül ki-kibukkanó Hold fényénél eszméltem rá, hogy én már egy hónapja nagykorú vagyok és...hogyan nem is olyan idős ez a nő...

Pár nap szélesebben elillant ebben a derűs idillben, majd Kati és Ari visszament Pestre. Evakuáltunk a nyaralóból, ahová most vadidegenek érkeztek, és egy újabb hétre, amíg el nem fogyott a pénzünk, visszaköltöztünk a kempingbe, ott pedig lengyel egyetemistákat találtunk.

Mi sem természetesebb, esténként a siófoki mólónál, a „Matróz” kertben velük együtt támasztottuk a pultot. A "nénik" elvesztésén kesergő lelkünket sörrel borogattuk. Itt ittam életem első és utolsó matróz fröccsét, ami voltaképpen egy korsó sörbe borított féldeci rum volt. A lengyel cimborák ezt tengeralattjárónak, „u-bootnak” becézték, igaz, ők a rum helyett ánizsos vodkát bocsátottak le a korsó mélyére. A különbséget a hangulat fokozatain alig lehetett érzékelni: mindkét "kóktél" gyors alkalmi lerobbanáshoz vezetett.

Az érettségi utáni nyár volt az egyetlen vakációm, amikor nem léptem át a lengyel határt. Iparkodni kellett haza, hogy beállhassak életem első munkahelyére, a nyíregyházi Kertészeti és Városgazdálkodási Vállalathoz. A katonai bevonulást

megelőzően 800 forintért kapusként dolgoztam ott. Naphosszat gubbasztottam a kapusfülkében. Amikor a vállalat udvaráról virágpalántákkal a platóján odaért hozzám a lovaskocsi, meg kellett számolnom, s egy füzetbe felírnom a kifelé menő dísznövények számát. Nem volt ez lélekemelő alkotó ténykedés, ezért portás pályafutásomat Mickiewicz poémája, a Pan Tadeusz lengyel eredetijének végigolvasásával tettem elviselhetővé. Később kockacukorral a tenyeremen barátságot kötöttem a kapuhoz poroszkáló lovakkal, megismerkedtem, összehaverkodtam néhány cigány segédmunkással. Így múlt el a szeptember, így ért véget nyírségi ifjúkorom, így léptem át sietősen a felnőtté érlelődés küszöbét.

5. RAJTVONALON MUNDÉRBAN

Hová is visz a katonavonat?

Október derekának szombat délutánján megint vonaton ültem. Most nem a határátléptető pecsételtől hemzsegtő rózsaszín útleveél betétlap, hanem a nyíregyházi hadkiegészítő parancsnokság piros csíkkal átlósan áthúzott behívóparancsa lapult a zakózsebemben.

Különvonat volt ez, telis-tele idétlen, rőt hajú alakokkal, fél- vagy már totálrészeg húsz éves fiúkkal. A csomagtartókon fekvő bőröndökből, táskákból fokhagymás kolbász, rántott hús és mákos kalács izzadságszaggal kevert illata nehezedett a vagonra. A cigarettafüsttel és a házi pálinkák cefreszagú elegyével ez olyan atmoszférát teremtett, ami egy még "civil bagázs" minősülő bevonuló hordához illik. A hangulatot jól érzékelhető szintre emelték azok a maroknyi csoportok, amelyek legénykéi nem innen, a nyíregyházi állomásról indultak a hadak útjára, hanem átszállásokkal érkeztek a távoli szatmári és beregi falvakból. A hangjukat ők már az előző napok újoncbúcsúztatóin lerongyolták. Amit itt, a vagonban szilvapálinkától vérekes, dülledt szemmel és kötélvastagra duzzadt nyaki erekkel produkáltak, annak már csak a szövege volt – műértői kérdés! – élvezhető. A vagon-showban fellépett egy még józannak mondható alkalmi dalárda is. Kóristái a rozsdás torkúakat túlharsogva érzékenyen gajdolták az első világháborús katonanótát – mintha ők most nem is békés szolgálatra vonulnának:

*"Ellőtték a jobb karomat folyik piros vérem,
nincsen nékem édesanyám ki bekösse nékem,
gyere kisangyalom kösd be, sebeimet
gyógyítsd meg a bánatos szíveddel."*

A mozdonyt még az állomáson itatták, amikor egy tiszt lépett a kocsinkba. Sorra nyitatta fel a csomagokat és *"maguk azt hiszik, hogy kiránduláson vannak?!"* felhorkanással egymás után kobozta el a pálinkás, rumos és boros üvegeket.

A pályaválasztásom céljához vezető út első jelenete volt ez. Még nem sejtettem, hogy formálódó, tisztuló egyéniségemhez a legkevésbé passzoló öltözetet választottam: a néphadsereg egyenruhájába bújtam – önként! Feltételezem, hogy a hadititokhoz szoktatás jegyében takarta köd az uticélt. Lehetetlen volt megtudni, kit hová is visz a katonavonat. Ahogy nagy csattanással meglődült a szerelvény, csupán arra következtettem, hogy a tiszti iskolát megelőző, kötelező tíz hónapos bakáskodás színtere a térképen valahol Nyíregyházától nyugatra lehet. Alapos gyanúm Ceglédig nőttön nőtt. Ezen a vasúti csomóponton történt a nagy elosztás. A peronon és a bevonultatási célokra átrendezett rideg váróteremben krumplivirágos őrzetők és tizedesek artikulálatlan vezényszavakkal hozták a birkanyáj tudomására, hogy a pályaudvar mely szögletében található a kopasz jelöltek további uticéljának megfelelő gyülekezési körlet. A „körlet” szó lett vadonatúj katonai szókincsem első gyöngyszeme, ám a krumplivirágos tisztetek ceglédi állomáson fel-felharsanó ordításai újabb ismerettel ajándékoztak meg: a seregben a rendetlenség is szervezett. Akadálytalanul célhoz ért, aki figyelte és teljesítette a parancsokat. A katonaság precízen kimunkált óraművét csak a beseggelt emberkének ügyefogyott botladozásai akasztották meg egy-egy percre, de a nyáját terelő pulikutyák, a csontcsillagosok "bölcs" parancsszavai végre újabb vonatra tuszkolták a sok kerge birkát. Engem, a majdani tiszti iskolás növendéket száz vagy talán százötven újonccal együtt egy déli irányba tartó szerelvénybe irányítottak. Itt már fellebbentették a fátylat a katonai titokról.

A vonat célállomását a fekete bajuszos Bernáth főtörzsőrmester, majdani első „házigazdánk” hozta tudomásunkra: „*Maguk a kiskunfélegyházi hadosztályhoz vonulnak.*” Felfogtuk, sőt talán még a szesszel átítatottak is érzékelték, hogy itt olyanok utazunk együtt, akik hosszú hónapokat töltünk majd egy fedél alatt, pontosabban egy kerítésen belül. Kezdtük egymást kóstolgatni, szimatolni. Alaposabb ismeretségekre Kiskunfélegyháza közelsége miatt mégsem tehattünk szert, de értelme sem lett volna, hisz még nem tudhattuk, hogy egy hadosztályközpont laktanyájában úgy szétszórnak minket, hogy még egy huszonnégy hónapos közös szolgálat sem teremt alkalmat az újabb találkozásra.

Beszédbe elegyedtem a fapadoson mellém roskadt és épp józanodásnak indult keseszőke fiúval, aki ebben az állapotban is találó megfigyelését osztotta meg velem: „*Te még tán tizennyolc lehetsz...*” Rábólintottam és büszkén (ostobán) bevallottam, hogy önként jövök be, tiszti iskolás leszek. Ez kellett csak a havernak!

„Örömkatona!”– horkantotta a képembe fokhagymás-törkölyös-cigarettás böffentéssel a kommentárt, amit kissé bővített szinonimával "hülye állat"-nak is mondhatott volna. Ez volt a pillanat, hogy megtanultam, pályaválasztásommal a sorkatonának bevonultatottak között nincs mit dicsekedni.

Felnőtté válásunk első, 1960-as esztendejét nyugodtan nevezhetjük a legendás „hatvanas évek” kezdetének, bennünket pedig a Nagy Generáció tagjának. A rideg félegyházi kaszárnya kapuján belépve a kor slágerei, Vico Torriani dalai ütötték meg a fületem. Stúdiósunk, Miklós minden reggel ezekkel a nótákkal akart jókedvet önteni belénk az első hetek sanyarú világában, a csak hébe-hóba ellógható reggeli torna közben. Miklós műsorrendjében ébresztőül Breitner János közkedvelt slágere, a „Konstantinápoly” szolgált:

*"Hajnalfényben ég a Boszporusz,
Egy kis barna bőrű, bús legény,
Ali áll a sarkon és nyújtja a kezét
Baksisért, a baksisért. "*

**A kiskunfélegyházi laktanya.
Az épület és a kapu
2009 tavaszán még állt.**

Utána csendültek fel a Torriani-dalok, s legfeljebb a számok sorrendje változott néha: "Pedro aus Caracas in Süd-America" ... "Kalkutta liegt am Ganges"... "Siebenmal in der Woche"... A nyugdíjaskorunkra is fennmaradt e-mail kapcsolatunk révén akkori katonatársam, Kevevári Gyula arra is emlékszik, hogy '61 április 12-én stúdiósunk a kezét baksisért nyújtó Ali kíséretében konferálta be, hogy Gagarin az űrbe szállt.

Innen sorolhatnám a katonaélet eseményeit, történeteket a sakkozásnak, fókázásnak becézett folyosó felmosásról, az újoncbosszantó, imitált vakriadókról, a kopaszok eszetlen futtatásairól. A „szívatás” szó akkoriban még nem gazdagította szókincsünket, így a "kibaszás" jegyében fogantak a jellegzetes seregbéli legendák és egyéb, évekkel később legendává transzponált primitív ökörségek.

A hírzászlóalj iskolaszázadának katonája lettem, annak is a rádiós szakaszában. R-10-es és R-20-as rádió adó-vevőnek használható vasládákon tették próbára silány elektrotechnikai képességeimet a gimnáziumi fizikatanároknál nem toleránsabb kiképzők. Talán a legintelligensebb, a tejfelszőke, nyápic Bata főhadnagy mégis villámgyorsan felfogta, hogy engem nem érint mélyen a rádiótechnika. A Morse-jeleket még csak belém sulykolták, mert minden új gyakorlati ismeret izgatott, s mint zenészt, egyenesen elbűvölt a ritmikus csicsérgés. A billentyűzésben elért 80-as forgalmazási sebességgel, ami percenként 80 betű továbbítását jelentette, a magam részéről tökéletesen elégedett voltam. Nem úgy a főhadnagy, aki a tiszti iskolás jelöltektől már a bevonulás után pár hónappal elvárta a 120-as tempót. Bata szakaszparancsnok – dicséretére legyen mondva – lelkesen préselte belénk a híradó ismereteket. Gyanút is fogtam, hogy mindhiába ígerte nekem a nyíregyházi kiegészítő parancsnokság verbuváló embere, sajnos én a bűdös életbe' nem leszek tolmáctiszt, legfeljebb valamilyen hírfelderítőnek titulált vitézlő hadfi. A felismerést követően sok-sok szabadidővel ajándékoztam meg magamat. Ahogy tehettem, könyvet rejtettem a padomba. Olvasgattam vagy épp lengyel novellákat fordítottam, ha a főhadnagy figyelmét saját magasröptű előadása kötötte le, s nem az én rejtett pizsmogásomra figyelt. Előbb-utóbb rutinra tettem szert, de így sem kerültem el az irodalom elkobzásával járó néhány lebukást.

Nem mindig a főhadnagy adott elő. A Morse-oktatást a rajparancsnok, az alacsony termete miatt "hátrányos helyzetű" Pál Gyula őrvezető tartotta, aki a kopaszokat általában, az érettségizett tiszti iskolás jelölteket pedig kifejezetten utálta. És – bármennyire hihetetlen – bevonulása előtt tanító volt! Nála nehezebben ment a pad alatti sumákolás (őt magát „Sumák” csúfnévvel illették), mégis ahogy csak alkalom kínálkozott, őt is kicseleztem.

A csőbűgőn gyakoroltuk a MORSE-forgalmazást. Sebességem csupán a 80/percet érte el.

Sokadszor olvastam újra a Svejket – már amennyire ez a krumplivirágos keskeny vágányú őrnagy békén hagyott. Hašek történetei a reális hülyeségeket enyhítő intellektuális borogatásként hatottak, segítették a seregbeli amatőr és profi féleszűek elviselését.

A kapca volt az első hadfelszerelés, amelynek tekerési technikájához a humán érettségi kevésnek bizonyult. Némi szakértelemre ezen fontos tárgyban egy jószándékú öregkatonától, Dési Gézától tettem szert. Nevét sokáig hálafohásba foglaltam, amikor láttam, hogy egyik-másik újonctársam ügyetlen kapcatekerése az alakulótéren töltött kemény tanórák, az „alakítás” után véresre tört lábat produkált. Hozzánk képest a későbbi évek zoknis, surranós katonái operettharcosoknak számítottak, a mai fiatalok közül pedig legfeljebb azok sejtik, mi fán termett ez a bűdös rongydarab, akik olvasták a Svejket. (Leírásommal igyekszem most ezt a kultúrtörténeti reliktumot, rég elrohadt néprajzi tárgyi emléket az utókor számára megörökíteni.) Nekünk 1960-61-ben még volt valódi, eredetileg talán fehér színű gyolcsunk, de mire mi Bernáth főtörzsnél ebben a javadalmazásban részesültünk, a lábbrongyok szürkés-barnára változtak. A szürke a penész utószíne, a barna a feltört lábakból szivárgó vér valamint a csizma lábszárvédőjére suvickolt barna boksz hagyatéka lehetett. Az elrendelt heti kapcacserék között azért mostuk ki rongyainkat többször is a jéghideg csapvízben, hogy valamelyest elviselhetővé tegyünk a 70 fős körlet (civilisen: hálósoba) éjszakai levegőjét. A két kisebb vaskályhával gyéren fűtött gigantikus, betonpadlójú teremben egyéb légszennyező tényező is előfordult. A különleges hatás akkor vált orral és füllel érzékelhetővé, amikor a vacsorára osztott babgulyás, majd a kávéházban lecsordított kétliteres családi sör és 20 deka nápolyi után tértünk nyugovóra. Nem volt ez ritka esemény, így a vacsorák utóbúze is katonáskodásunk konstans elemévé nemesedett. Maga a látvány is felemelő volt: éjjel a napi izzadságtól gőzölgő bokaszíjas durva barna csizmákba a katona szép szabályosan (elvágólagosan!), a bevonulás utáni újonc kiképzésén tanult módszerrel csizmaszárra hajtogatta a verejtéktől nedves kapcát, majd mérnöki pontossággal az ágya végéhez illesztette a "művet".

Pál őrzetű az "elvágólagosság" szaktekintélye, virtuóza volt. A kopaszokkal szemben táplált undorát a leglátványosabban e tárgyban volt alkalma fitogtatni. A sereg nyelvén stokinak becézett hokedlin pengevékonyra hajtogatott gyakorlóruha a nyamvadt kopasz lelkes igyekezete dacára is mindig korrekcióra szorult. A "hibák" konstatálása ordítózásban teljesült ki. A fél percnyi szünetekkel üvöltve ismétlődő vezényszavakra ("Ébresztő föl!" – "Takarodó!") a vaságyból tízszer-hússzor is ki kellett ugrani, amíg az őrzetű elvtárs(!) kénye-kedve úgy tartotta vagy szerencsésebb esetben rá nem unt az egzecíroztatásra. A hatalmát kéjesen élvező tisztas itt bosszulta meg a kibaszásokat, amiket a hasonló ősprimitív elődöktől kapott

egy esztendővel korábban, amikor még ő volt kopasz. A nagykőrösi illetőségű Pál Gyulának bosszúvágya kiélésében a többlet szerencséje az volt, hogy bennem földijére, egy másik egykori kőrösire lelt, méghozzá egy tisztjelölt örömkatonára. Kapcsolatunk pocskék minőségéből értettem meg, hogy a hadseregek működésében milyen fontos a tisztési és tiszthelyettesi gárda. Hála nekik, az emberformájú csikók megalázó betörését nem a tiszteknek, főtisztéknek, tábornokoknak kellett elvégezniük. De mondom, a haški történetek irodalmi vigaszul szolgáltak: a derék cseh bakának még Pál őrzetónél ostobább bajtárs is jutott. Az már csak színezte a hangulatunkat, ahogy a reggeli eligazításokon megjelent a kis fekete bajuszos, öregedő szolgálatvezető, Bernáth főtörzsőrmester. Ahogy egysoros vonalban sorakoztunk a látótávolságon is túlérő körlet folyosóján, teszem azt levélkiosztáshoz vagy parancshirdetéshez, mániákusan ordított ránk: *"Dőljenek előre!"* Az öreg "jutasi"-maradvány még akkor is ordított, amikor az előredőléstől már majdnem orra buktunk. A főtörzsi zsenialitás azonban itt még csak ilyen szerény önmegvalósítást tett számára lehetővé. Sokoldalú vezéregyénisége útban az étkezde felé bontakozott ki maradéktalanul. Ilyenkor képzeletben előléptette magát századunk parancsnokává és talán, hogy jobb étvágyunk legyen, bár ebben hiány sohasem volt, aperitif gyanánt "vigyázz menetet" vezényelt, amit – miként a katonaviselt műveltebb olvasó tudja – *"Szakasz! Vonalba fejlődni!"* vezényszavak előztek meg. Korgó gyomorral, reszkető inakkal így kellett megtennünk vagy száz métert az étkezdéig, ám ebből a buliból a krumplivirágosok kimaradtak, mert ez a finom kis étvágygerjesztő csupán nekünk, smirgliknek járt.

Tepertő kapos-túrós rétéssel

Az alapkiképzés első két hete bizonyult a legsanyarúbb katonaidőnek. A napokat az ébresztő és a takarodó szegte be és az alakulótér aszfaltszürkéjébe csak a reggeli, ebéd, vacsora kevert élénk színeket. Az eszeveszett hajkurászás utáni farkaséhséget a néhány századot befogadó ebédlő hizlaló, de sohasem ízletes menüje ritkán enyhítette, ráadásul a karantén-időszakban még az ebédlő falához simuló kantin látogatását sem engedélyezték. Nem csoda, hogy a korgó gyomrok is dúsították a hetven katona hálókörletének éjszakai zaj- és zörejkészletét.

Vaságy-szomszédom, Béri Jani, akivel mindjárt az első nap cimboraságba keveredtem, egy ilyen éhség-gyötörte éjszakán visszautasíthatatlan ötlettel rukkolt elő: „Gyerünk kajálni!” Jó ötlet, gondoltam, de mit és hogyan és honnan vegyünk valami fogunkra valót? Janinak kész terve volt. Megvalósításához a friss, falusi májas hurka korrupciós ígéretével be kellett szervezzük a folyosó asztalánál bóbiskoló körletügyeletes öregkatonát, aki ezután kinyitotta nekünk a fegyverraktár ajtaját. A zseblámpa fényénél több tucat dobtáras PPS géppityu és két vagy három DT golyószóró nézett velünk farkasszemet. Lekenyerezett, helyesebben lemájashurkázott szövetségesünk, az öreg harcos csak ezt a világítást engedélyezte, nehogy a közeli kapusfülkében szolgálatban lévő piros karszalagos éber ÜTI (fejletlenebb civil olvasók kedvéért: ügyeletes tiszt) felfigyeljen a szokatlan éjszakai fényre. Profi vitéz létére is elájulhatott volna a fegyverszobában éjfél körül fehér molinó gatyában kísértő mezítlábas szellemek láttán. Mi meg úgy gondoltuk, hogy ennyi fegyver hármunknak bőségesen elég lenne, hogy rajtaüssünk a laktanya hadtáp élelmiszer raktárán vagy sok-sok májas hurkáért kiraboljunk egy kiskunfélegyházi hentest. Mégsem erről volt szó. Jani barátom nagy és hasznos titok birtokába jutott. Megtudta, hogy "vesztegzárunk" végéig itt, a fűtetlen fegyverszobában tárolják az újoncok családjaitól érkező csomagokat. Barátom tudta azt is, hogy az ő dunántúli szüleitől is már ott kell lennie a kolbásszal, hurkával, tepertővel és süteményekkel teli csomagnak. Nem tévedett. Óvatosan, hogy visszazárható legyen, zsilettpengével felnyitottuk a dobozt. Előbb az öregkatona jutalékát, a nagydarab májas hurkát szeltük le, utána egy lőszeresláda tetején megterítettünk, széknek két rohamsisakot léptettünk elő és végre haragosan korgó gyomrunk szelídítésébe fogtunk. A csomag mélyéről elénk táruló finom falatok látványára, a közeli jóllakás reményében arról is megfeledkeztünk, hogy kevés olyan barátságatlan hely létezik, mint takarodó után egy laktanya. Lakmározásunkhoz kellemes, otthonos környezetet kínált a falusi konyhák illatát árasztó rideg fegyverszoba. De volt egy kis bökkenő! A disznóöléses kóstoló ízes falataihoz kenyér dukált volna, ám Jani jóságos szülei nem gondolták, hogy a kartondobozba egy veknit is be kellene tenni. A rendkívüli helyzet a találékonyság patrónusa. Szorultságunkban felismertük, hogy a túléléshez a tepertő és a kapos-túrós rétes a lehető legjobb párosítás, s mire az aranybarnára sült ropogós tepertőből jó fél kilót legyűrtünk, a mákos kalács és a füstölt kolbász együttese is szinte természetes izharmóniát kínált. Ha emlékezetembe töremkedik a régi novemberi lakmározás a

dermesztő fegyverszobában, önkéntelenül beugrik Jules Renard mondása: „Az ízetlen sütemények szerettetik meg a kenyeret.” Persze Béri mama süteményei nem voltak ízetlenek.

A katonaelet regényekben, novellákban, riportokban, magánlevelekben, kabaré jelenetekben és férfitársaságok kocsmái emlékezéseiben ezerszer "megénekelte" ügyes-bajos dolgai, a múltó idővel humorossá szépülő ismert esetei, mi sem természetesebb, velünk is sorra megtörténtek. Ezek közé szövődött be a mi kis félegyházi vitézkedésünk egyedi pikantériája.

A hangszerek megszólaltak – a zenekar megszületett

Katonai szolgálatom napos oldalával, az összes hadbéli ökörséget megszépítő jelenetsorral a muzsika ajándékozott meg. A muzsika később is többnyire akkor szegődött mellém, amikor az élet egyéb örömeiben fukarkodott. Egy novemberi szombat reggelen a nem kedvelt csapattisztek és a még kevésbé kedvelt csontcsillagos kiképzők után kellemes jelenségként tűnt fel az egyenruhájában is civilnek, inkább kultúrházi népművelőnek ható, kedves, intelligens, fiatal százados, a laktanya kultúrúrtisztje. Ő volt a KISZ-klub gazdája, nála nézhettük tévén az akkoriban hódító jégtáncot, sőt 1961 áprilisában Gagarin űrrepülésének beszámolóit is ott láttuk. Csakhogy néhányunknak ennél is sokkal, de sokkal többet jelentett a kultúrszázados felbukkanása azon a reggeli parancs kihirdetésén. Szelíd, emberi hangja felmelegítette a folyosó télen-nyáron dermedt levegőjét. Felhívta figyelmünket a KISZ-klubra, ahol esténként, a foglalkozások után vacsoráig szórakozhatunk vagy hogy pontos legyek, elűzhetjük az esti tétlenség unalmát. Elhangzott egy varázserejű mondat is, amely boldogabb idők eljövételét vetítette előre és még a svejki vigasznál is többet ígért a hátralévő hónapok elviselése érdekében: *"Lépjén ki, aki tud valamilyen hangszeren játszani!"* Villámgyorsan kiléptem, s velem együtt még két újonc tett közelítő lépést a százados felé. *"16 órára várom magukat a klubban."*

Ez a délután 4 óra lett az elviselhető katonaidő kezdő pillanata. A százados – restellem, a nevére nem emlékszem – a terem sarkában lévő dobozokról, tokokról méltóságteljes, lassú kézmozdulattal, mintha csak szobrot leplezne le, lehúzott egy nagy fekete műbőr lepelt. Hangszertokok és tok nélküli csupaszs hangszerek bukkantak elő alóla. Egy halam vadonatúj, csillogó zeneszerszám. Első pillantásra

látszott, hogy egy jazzband vagy egy tánczenekar hiánytalan hangszerkészlete tárult a szemünk elé. *"Osszák el, vegyék birtokukba, a maguké, amíg katonák."* Ezzel magunkra hagyott bennünket, de még távozóban visszaszólt: *"Ismerkedjenek, kérem, beszéljék meg, milyen zenét tudnának játszani. Holnap ilyenkor ugyanitt találkozunk."* Hetek óta ez volt az első emberi hang a félegyházi laktanyában. A százados nem parancsot adott, hanem ezt mondta: *"kérem..."* Magunkra hagyott minket, nem kezdett helyettünk gondolkodni. Különös véletlen, hogy egyik hangszerre sem volt két jelölt, ám a csillogó barna testű nagybőgőhöz legnagyobb sajnálatunkra egyetlen muzsikus sem akadt. Sopánkodtunk is emiatt.

Mellőzhettük a hosszadalmas repertoár-vitát, mert egymásra és a hangszerekre pillantva eldöntöttük, hogy tánczenét, slágermuzsikát játszánánk. Hiába, a zenészek szavak nélkül is értenek, egyetértenek. Tüstént kiderült, hogy a legképzettebb muzsikus közöttünk a tangóharmonikás Solti Feri. Öregkatona volt, most mégsem ezért vállaltuk az alárendeltséget, hanem mert ahogyan ujjai végigfutottak a Weltmeister billentyűin, azonnal tekintélyre tett szert előttünk. Utána mindenki a saját hangszere után nyúlt. Reichert Laci a hegedűn ugyancsak iskolázott zenésznek bizonyult, Siklósi Béla (Siki) őrvezető ígéretesen pergette a dobverőket, "Csurák" honvéd (becenevét a klarinét zenész-nevéről kapta) hangszere is dzsesszesen felsikoltott az improvizált futam végén, jómagam a jazz-pisztonon dobtam be a "Cseresznyevirágzás" hatásos hajlítását. Szóval együtt volt a banda. Solti Feri tucatnyi szám címét jegyezte fel, amit kapásból és séróból az első próba három órájában összejátszottunk. A korgó gyomor sem tudta legyőzni a zene iránti boldog felindulásunkat, észre se vettük, hogy átmuzsikáltuk a vacsorát. De a nagybőgős hiánya feletti aggodalmunk nőttön nőtt.

Napok teltek el ígéretes próbákkal, gyűltek a dalcímek, néhány számmal már az igényes zenész, Feri is elégedett volt. Az ötvenes évek magyar és külföldi slágereit, swinges jazz számait szólaltattuk meg: "No nézd a tökfilkót..." – "Isztanbul" – "Marina" – "In the Mood" – "Bye, bye blackbird" – "Sétahajó" – "Az én apukám"... Századosunk elégedetten ölelgetett bennünket: tudta, hogy eleget tett a hadosztály elvárásának – a vásárolt hangszerek megszólaltak, a Bem József laktanyának megszületett a zenekara! Csakhogy még mindig nem volt nagybőgősünk... Egyszer csak lett! A százados rájött, hogy zenész-kutatóban még nem is minden alegységnél járt, mert elégedett volt, amikor a hírzászlóaljnál egycsapásra ötünkre rátalált. Egy hét múlva, szombat délután betoppant a klubterembe egy magas, vékony szemüveges fickó.

Mondta, hogy a százados küldte, és ő lenne a bőgős. Amikor Solti Feri a kezébe nyomta a nagy barna basszus-brummogót, a jövevény zavarba jött és jobbnak látta, ha vallomást tesz. Könyörgőre fogta: *"Srácok, sohasem bőgöztem, de én biz'isten megtanulok rajta, énekelni tudok, jó ritmusérzésem van... Ne rúgjatok ki..."* Így maradt a siófoki Vajnai Laci nem csak a banda megsajnált potyautasa, hanem heteken belül nélkülözhetetlen muzsikusa is. Ő komponálta, szövegezte, hangszerelte a zenekar indulóját (*„Subidubi subi dáb subi dáb subá...”*) és az első nyilvános fellépésünkön, az egyik Félegyháza-környéki téesz bálján már pompás bőgősként és énekesként debütált.

A zenekar természetesen ingyen muzsikált, az alakulat velünk tett eleget a honvédség társadalmi kisugárzása, a lakossági jó kapcsolat követelményének.

„Fő az óvatosság, fiúk!” – kezdte a banda eligazítását a zenekarvezető tangóherflis, akinek volt némi tapasztalata az akkori kultúrpolitikai igények terén. – *„A műsorba a közönség józan állapotának átmeneti idejére néhány illendő számot is be kell tenni.”* Feri ezért a bálók kezdetére a kor egy-két vonalas slágerét is begyakoroltatta velünk. Közéjük tartozott a „Vadvirágos tarka rét”, a „Lila orgonák” és a „Kétszer kettő néha öt”. Az ötvenes évek verhetetlen falusi slágerével azért mégis alaposan felsültünk a téesz-bálon. Az történt, s ezt az én Nagy Ötletem totális vereségeként kell elismernem, hogy megtartottuk a szokásos tombola sorsolást, aminek főnyereménye volt, hogy a zenekar a nyertes által megadott személyhez címezve játssza el a következő dalt:

*„Szénát hordanak a szekerek, szekerek,
Én a bakon ülök teveled, teveled...”*

A főnyereményt egy széles vállú, jól megtermett fiú nyerte. Zakójának vállait majd' szétfeszítették az izmok. Amint kisorsolta magának a szénahordó slágeret, odalépett Solti Ferihez és megkérdezte: *„Muszáj ezt? Valami rázósabbat nem lehetne?”* A vendég kérése parancs, felpörgettük a nagy számunkat, fal- és fülreperesztően zengett-zúgott a „Rock az óra körül”. A kultúrterem soha nem látott rockizásnak volt tanúja. A kombájnos KISZ-titkár a pesti belvárosi hábék aranyifjait megszégyenítő koreográfiát produkált selyemblúzozos, piros szoknyás, fekete bugyis partnernőjével, akit hol a vállain átdobott át, hol a két lába alatt húzott vissza úgy,

ahogy az „a nagykönyvben elő van írva”. A szénahordó szekerek bevetésével ez volt az első és utolsó ideológiai prevenciónk.

Fizetségünk a téészen és az állami gazdaságban egy-egy vizeskanna savanyú, alföldi kocsisbor volt. Lehetett az tíz vagy tizenöt liter is, jutott a "gázsiból" a katonatársak kulacsába, amikor vasárnapra virradóra a GAZ-kocsi visszazsuppolta a bandát a laktanyába.

A muzsika szárnyain kezdett elviselhetővé válni, már-már kellemessé szublimálódni a katonaélet. A délutáni zenekari próba mindenért kárpótolt. Az aktív muzsikálás jóvoltából vált operettkönnyű foglalatossággá a nap közbeni kiképzés, a Morse-jelek prüttyögtetése a "csőbúgó" (zsargonunkban "csőböggő") nevű Morse-billentyű kihangosítóval vagy épp Pál Gyula őrvezető *"jobbra-át-balra-át-irányazegyenes-lépés 'dulj'"* szövegezésű szabadtéri előadása. És jöttek a szombatok, amikor – miként diplomaták a vámvizsgálatnál – mentesültünk a tisztesek baromkodása alól. Bennünket ezen a délutánon nem baszogathattak a tisztesek, a lazának minősített zubbonygomb ürügyével nem tarthattak vissza a kimenőről, kimaradásról. Jött értünk a kultúrszázados, tokostól hónunk alá csaptuk a hangszereket és irány a város vagy a falu. Egyszer mégis baj lett a dologból!

"Derékszíjat, bokaszíjat lecsatolni!"

A zenekart nem csak a zene és a muzsikus összetartás nemesítette, tette boldogító oázissá, de közmegebecsülés övezte azért is, hogy iparkodtunk segíteni, akin csak lehetett. Olykor azon is, akin nem lehetett. Az ominózus eset a recsegősen fagyos 1961-es februári vasárnap hajnalán történt. Akkor már havonta egyszer szombat estétől másnap pirkadatig a félegyházi helyőrségi klubban játszottuk a talpalávalót a tisztek és családjuk valamint kedveseik örömeire. Repertoárunkba egyszer-egyszer becsempészhettük a kor kultúrpolitikájába nem kimondottan simuló "nyugatmajmoló" számokat is. Akkor bátorkodtunk tágítani az öncenzúra abroncsán, amikor történetesen nem volt kísértünkben a századosunk, mert féltettük a jóembert, nem akartuk őt engedékenységeért a poltiszt vagy az elhárítás érdeklődési körébe juttatni. Miután éjfél tájban konstatáltuk, hogy a mulatozó tisztikar statisztikailag jelentékeny hányada borban, sörben, pálinkában már feloldotta ideológiai öntudatát, egy-egy Elvis rockyra is merészen rázendítettünk. Emlékeztetek a kultúrtörténeti

tényre: némi fáziskéséssel nálunk ekkor tört ki az Elvis-láz és a Bill Haley-őrület. Lázás átéléssel játszottuk mi is a „Rock Around the Clock”-ot és a „Jailhouse Rock”-ot, s a tiszt elvtársak párjaikkal éppúgy – legfeljebb esetlenebbül – ropták, rázták a jampitáncot, mint a "swingtónik" mondjuk egy utcával távolabb, a másik félegyházi parketten. Nem is ebből lett a baj!

Az inkriminált eset úgy kezdődött, hogy a hadosztályközpont egyik alkohol-lágyította szigorú főtisztje, nem emlékszem, ezredes, alezredes vagy csak őrnagy volt-e, odatántorgott hozzám, durva rántással lekapta számról a trombitát és a képembe üvöltötte: *"Hófehér gyöngyvirág! – azt kell játszani!"* Nem akárki volt ez a gálamundéros főfőszer, jobbnak láttuk hát berekeszteni a dixi-stílusban játszott "Padmaszkovnyüje vécsérát" és – parancsára – rázendítettünk a Gyöngyvirágra... Szerencsétlenségünkre a dal szövegét nem tudtuk, így csak hangszereink szólaltatták meg Hollós Ilona dalát. A főméltóság új parancsot ordított: *"Nem sumákolni, énekelni faszikáim!"*. Amint megrendelők a sokadik korsó és legalább annyi fél rum hólyagnyomására kitántorgott a klotyóba, szünetet tartottunk. Jól gondoltuk, hogy rövid távollét lesz ez, összeillesztgettük hát emlékezetünkéből a sláger szövegét, s amikor másodszor is jött a parancs – dalra fakadt a banda.

*"Hófehér gyöngyvirág áruld el nekem,
Hol az én kedvesem, hol a szerelmesem?
Hófehér gyöngyvirág, te megmondhatnád tán,
Akit várok az gondol-e rám?"*

Eljátszottuk egyszer, ismételt parancsokra eljárítottuk másodszor, harmadszor, negyedszer... De amikor a tizedik gyöngyvirágra jött volna az ukáz és közeledett a hajnali kettő, belefújtam a pisztonomba és hogy-hogy nem az "Il silenzio"-t sikerült belőle kicsalogatnom. A tiszt klub pincérjei hálatelt szemekkel és konyaktelt decis pohárral nyugtázták, hogy így adtam a legutolsó vendég tudtára a záróra tényét. A végelgyengüléshez közelítő főfőszer látszólag bele is törődött a hajnali fináléba, ám mint kiderült, hatalmának súlyát még ebben a súlytalansági állapotban is sikerült érvényesítenie.

Összepakolunk és mint rendesen, most is ott, a nőtlen tiszt szállásnak is otthont adó tiszt klub Kossuth Lajos utcai kapualjában, az öreg templommal majdnem szemben dekkolt, várakozott ránk néhány önkényesen kimaradást

hosszabbító katonatársunk. Nem rohantak be éjfélre a laktanyába, mert tudták, hogy a hangszertokok cipelésének ürügyével mindig sikerül őket visszacsempésznünk. Most nem így történt. A hat zenész katonával együtt három potyázó-kimaradó érkezett a kapuhoz. Megesett, amire eddig még nem volt példa: az ÜTI leszámolta a bandát és sorra kinyitatta a hangszertokokat. Az enyémből nem kevesebb, mint két konyakos- és egy rumosüveg került elő. A trombitámat pedig a hóna alatt hozta a létszámfölötti tizedes, a hadtáp írnok. A főkapunál lepleződött bűnért természetesen én vittem el a balhét.

"Derékszíjat, bokaszíjat lecsatolni!" – hallottam az ÜTI kecskeszarhoz hasonlóan pattogó vezényszavát, majd az ügyeletes alegység annak rendje, módja szerint a fogdába vezetett. A kóterban esetleg elkövethető öngyilkosságot megelőzendő, az ügyeletes tiszt nem feledkezett meg a rajtam lévő szíjak eltávolításáról, de – micsoda szerencse! – elkerülte a figyelmét, hogy az írnok a tokja-fosztott trombitámat a hónom alá dugta. Az ügyeletes alegység katonái cinkosan hagyták, hogy így, hangszerestől vonuljak be a háromnapos szigorított fogszira. Másnap csak a szordínóért (hangfogóért) kellett a klubba felküldeni az egyik fiút, annak érdekében, hogy az őrség és a velem együtt lecsukott három katona zenerajongását immár halkított trombita szólóimmal elégíthessem ki. Alig hiszem, hogy bármikor is lehetett ilyen hangulat a félegyházi laktanya fogdáján. A három napon annyit ettem, ittam, hogy ha hosszabbra nyúlik az elzárás, noha vékonyka kis srác voltam, jól kigömbölyödtem volna. A kantinból is hozták a fiúk a javakat, csak muzsikáljak nekik. A vasárnap hajnali élményt illusztrálандó a „Hófehér gyöngyvirágot” is elfújtam – egyszer(!)

Katonai élményeimet ha leltározom, a zene öröme és a gyakori éhség kerül a toplistára. Most, hogy könyvem írása közben Kevevári Gyulával Varsó és Pest között e-mailekben cikáztatjuk az emlékidéző sorokat, sikerül a laktanya konyháját és a menedéket nyújtó kantint is történelmi korhűséggel felvillantani. Gyulát idézem: *"Egy műanyag kupakos családi üveg sörért 10 Ft 50 fillért fizettünk, a 20 deka nápolyiért 4 Ft-ot. Ez volt a vacsoránk, mert az a kibaszott főszakács, a Török törzsőrmester ellopta a kajánk nagy részét. Emiatt a törzsfőnöknél, B. Kiss őrnagynál be is smúzoltam, és utána elég rendes lett a kaja. Hivatásos koromban találkoztam is ezzel a Törökkel, azt mondta, hogy kevés volt a fizetése, ki kellett pótolni valamivel."* (Gyula barátom – jogosan – még most, fél évszázad múltán is kemény szóval illeti a rajtunk élösködő konyhás tiszthelyettest!) Ha már ezt a mindig jókedélyű

katonatársamat idézem, krónikás kötelességem a vele megtörtént naturalista esetet is idecitálni.

Diósgyőri illetőségű társunk mélységesen utálta Balázs őrnagyot, a századparancsnokot. Ellenszenvével nem volt egyedül, mert a tiszt szeméből örökös gyűlölet sugárzott, s a beosztottjait sújtó, megalázó, fagyos tekintet mindenkit irritált. Az őrnagy folytonosan szomjas lehetett, mert amint az irodájába lépett, azonnal friss vizet hozatott a szolgálattal. Az emlékezetes napon a tiszt iskolás jelölt Kevevári honvéd és a diósgyőri fiú vált méltóvá a napos szolgálatra, így az írnok nekik szólt, hogy vigyenek friss vizet a parancsoknak. Gyula feltöltötte a kancsót, ám társa elkérte és... belelógatta a férfiasságát igazoló testrészét. *"Hadd igyon friss vizet a Balázs Gyuri!"* Kevevári a kancsót a lefojtott röhögéstől reszkető kézzel vitte be az irodába.

Teltek a hónapok, s az idő múlásával mind határozottabbá érlelődött a véleményem: nem nekem találták ki a katonásdit! Mind képtelenebbnek tartottam, hogy majd én is ilyen gögös, rideg gyűlölettel nézhetek a katonáimra, mint ez a mi Balázs őrnagyunk, és persze a hófehér gyöngyvirágos alezredes módjára sem lennék képes mulatozni. Ha csupán a törpetermetű Pál őrvezető és a fekete kefebajuszos, pattogó Bernáth főtörzsőrmester lett volna hivatott betölteni a Magyar Néphadsereg madárijesztőinek szerepét, ők talán nem térítettek volna el ettől a hirtelen felindulásból elkövetett pályaválasztástól. Körletbeli ágyszomszédommal, Béri Janival a "sereg kuvaszainak" neveztük a kisebbségi érzésüket bőrünkön kompenzáló talajközeli katonákat. Csaholásuk és kistílű gonoszkodásuk feledhető lett volna, de ők is a katonaság általános érvényű szellemiségét (ha ilyen létezett) vetítették elém. Éveknek kellett eltelnie, hogy a hivatásos katonákról a Félegyházán formálódott lesújtó véleményem módosuljon. A következő évtizedekben megismert intelligens és emberséges katonatiszti kisebbség sem győzött meg arról, hogy talán mégis nekem való lett volna a profi fegyverforgatás. Baloldali neveltetésem ide vagy oda, s most felettébb emelkedett leszek, nem ilyenek álmodtam a szocialista haza védelmére esküdöző haderő tiszt állományát. Későbbi éveimben is, egy ideig még naivan báméskodtam a tekintélyt parancsoló és kívülről nézve nemes, büszke erődítményekre, a látszólag pompás, hibátlan szervezetekre. A múltó évek redukálták a naivitásomat. Belülről is megismertem – róluk könyvemben részletesen szólok – néhány ilyen tekintélyelvre épített képződményt. Politikai rendszerátalakulásnak sem

kellett bekövetkeznie, hogy szememben a néphadsereghez hasonlóan azok is romhalmazzá málljanak.

Visszapillantó tükröm "csiszolása" közben olvasom Sugár András „Ötven év” c. könyvében az akkor bennem még nem tudatosult lényegét, ám kimondottan ideillő esetet: *"...elkészítettem Costa Ricában az „Ország hadsereg nélkül” című riportfilmemet. A kis ország népe és parlamentje ugyanis felismerte, hogy a latin-amerikai hadseregekre egyedül a puccsista hajlamú politikusok szorulnak rá, ezért egyetlen alkotmánymódosítással teljesen megszüntették a sereget. Miután egy vasárnap este bemutattuk A Hét műsorában, nem kaptunk érte „felülről” sem dicséretet, sem kritikát. Fűlsiketítő volt a hallgatás a Duna-parti pártközpontban. De: azokban a napokban az utcán megszólított egy katonatiszt, és elmondta: egész családjának legkedvesebb filmje a Costa Rica-i riport volt. Csodálkozva mondtam neki: „De hiszen ön a néphadsereg ezredese!” A főtitst – kissé halkabban, cinkosan hozzám hajolva – így szólt: „Képzelve, éppen azért!”*

Hány évet kapok ezért?

Még csak 1961-nél járunk! Taposom a kiskunfélegyházi Bem laktanya salakos és bitumenes útjait a körlettől az ebédlőig, délutánonként a KISZ-klubig. A mindennapok ritmusát a Morse csiripelgetés, az alakulótéri csizmacsattogtatás, a lapátoló haptákolás, az étkezdére és a kantinra célzott éhes-szomjas rohamok formálják. A lapos unalomban kellemes aritmiát teremtenek a zenekari próbák.

A szabályos napirendbe egyszer-egyszer berobbant egy-két valóságos riadó is, tehát nem csak olyan, ami az öregkatonák és a főtörzs társrendezésében bemutatott show-műsornak számított. Ezúttal teherautókkal meg mindenféle ormótlan rádióadóval és antennákkal zsúfolt barnászöld járműveken cipeltek el bennünket oda, ahol az imitált ellenség nézett velünk imitált farkasszemet. Mi meg imitáltan harcoltunk, ami a rádiós katonától a rövid "ti" és a hosszú "tá"

R-10. A rádiós híradó katona harctéri „mobiltelefonja” 1960-ban

hangokból kombinált és rejtjelzett Morse-üzenetek betűnkénti lejegyzését követelte. A magunkfajta bunkóknál sokkal okosabb, műveltebb tisztok pedig azt játszották

ebben a számháborúban, hogy megfejtik az ellenség titkos kódjait. Csakhogy a mi álmosító betű szedegetésünk annyi alkotói kielégülést sem kínált, mint az eb nyomában az ürülék-szedegetés a parkban. A forgalmazásnak is nevezett többórás háborúsdiba, ebbe a titi-tátá özönbe pocsékul bele lehetett fásulni. Kómás állapotából a katona néha arra riadt, hogy homloka nagyot koppant a rádiós kocsi asztallapján.

Éjfél is elmúlt, mire lejárt a rádiós szolgálatom és végre szédülten lekecmeregettem a sátorba. Úgy elaludtam, mintha a műháborúban megsebesült valódi haldokló lettem volna. Felébredtem... dehogysis ébredtem, felébresztettek, pontosabban Pál őrvezető rugdosott ki a vackomból, a köpeny, pokróc, sátorlap rendetlenre gyürködött gomolyagából. Nem lehetett könnyű dolga, mert ahogy az időt rekonstruáltam, fél óránál többet alig aludhattam. Hozzászoktam a rajparancsnok hülye ötleteihez, de most a szokottnál lassabban fogtam fel, mi oka lehet az ébresztőnek. Végül kiderült, a Magas Hadvezetés volt szíves parancsba adni, hogy az ellenség támadása miatt a rádiós rajnak haladéktalanul át kell települnie a térképen jelölt távolabbi pontra. A süvöltő szélben a hó majdnem vízszintesen zuhogott, mi pedig nagy-nagy harci kedvvel, kitörő lelkesedéssel felkapaszzkodtunk a nyitott platójú teherautóra. Azoknak volt szerencséje, akik a pár kilométeres utat a meleg rádiós kocsi, a K-130-as Csepel belsejében tették meg. Mert ugye az áttelepüléskor az új körlet eléréséig sem szünetelt a háború az éterben, az R-30-as billentyűje mellett. Nekünk, a történetesen "pihenőben" lévő katonáknak más dolgunk nem volt, mint a hátizsákból, sátorlapból, gyalogsági ásóból, az acélbili névre is hallgató rohamsisakból, PPS-géppisztolyból és a tartalék tárból, tártáskából álló hadicókmókot magunkra aggatva, mint egy-egy megkergült karácsonyfa, kaptassunk fel a Csepel platójára. Mélyen a homlokunkba húztuk a sapkát és a zötykölődő teherautón a hófúvásnak ellenszegülve, egymásnak dőlve folytattuk a sátorban megszakított alvást. Az új helyszínen – bocsánat: harcállásponton! – sorakozóval kezdődött az új élet. Eszeveszett sebességre kapcsolak az események: a felszerelések ellenőrzése következett és kiderült, hogy a cuccaim közül a legfontosabb, a géppisztoly hiányzik. Jelentések indultak szolgálati útjukra, s talán még a Morse-billentyűk is továbbították a – horribile dictu – rendkívüli eseményt a mi kis rajunktól a Legfelső Hadvezetéshez. Ki tudja, talán még a minisztert is felébresztették... Percek múltán visszafelé jött az üzenet: *"Őrizetbe venni!"* Két fegyveres harcost adtak mellém, beültettek egy GAZ-kocsiba, és irány

Kiskunfélegyháza. A visszaúton a kilométerórát lesve jöttem rá, hogy a Bem laktanyától nem is messze tört ki ez a háború, de a hóverdeste szélvédőn át épphogy látható út mégis lassan fogyatkozott. Fogolykísérőimmal találgattuk, hány évet is kaphatok a tettemért, a fegyver elvesztéséért. A sereg belső ügyeiben járatosabb sofőr 6-8 évre taksálta a szabadságvesztést, de a két fegyveres bokorugró jakumó (értsd: lövész katona) állította, hogy ha mindent bevallok, kevesebbrel is megúszhatom. Ezen kellemesen elvitáztak. Illemtudó fogolyhoz méltóan szóltanul hallgattam őket, de a hátamon a rémület hideglelése görgött fel alá. Mert ugye ha vallatás lesz, akkor nekem valamit be is kell vallani... de mit? Azt mégsem mondhatom, hogy „ki a fasz tudja, hova lett az a kurva fegyver?”

A fogdába ezúttal is derékszíjtól, nadrágszíjtól, bokaszíjtól fosztottam, ám most trombita nélkül vonultam be, s ott történetesen egy vadidegen alegység ismeretlen, morc öregkatonái voltak szolgálatban. Az első percben úgy néztek rám, mint egy marslakóra, mert szokatlan volt a minősítemem: *"További rendelkezésig előzetes letartóztatásban"*. A szemükben én nem a szokványos laktanyai függelimsértés miatt kóterba vágott főszer voltam, sőt azt sem lehetett tudni, hogy a futkosó (a felvilágosulatlan civil utókornak: büntető zászlóalj) vagy a szegedi Csillag börtön lakója válik-e belőlem... Nem mosattak velem követ, a csizmájukat sem kellett kibokszolnom, s miután a valódi börtönbüntetésem előrevetítette árnyékát, szemükben a bajtársi együttérzés halvány jelei lobbantak.

Lélekben felkészültem életem második, de most tartósra ígérkező szabadságvesztésére. Eljátszottam a gondolattal: milyen is lehet az igazi börtön? van-e ott is zenekar? lehet-e olvasni, engednek-e lengyelül és kínaiul tanulni? rosszabb-e ott, mint a Bem laktanyában? Fogsziztatásom, azaz fogdaéletem második napján két olyan dologra szántam el magam, ami majdnem egész életemre nyomot hagyott. A komendáns századtól idevezényelt fogdaügyeletesek között akadt egy sikertelen autólopás elismeréséül börtönviseltté vált öregkatona, aki úgy ítélte meg, hogy legfőbb ideje a tetoválásnak, mert *"milyen ember az, akinek még tetoválás sincs a karján..."* Nos lett! Vacsora után a fiú előteremtett egy primitív eszközt, két varrótűt cérnával szorosra egymáshoz kötözt és fekete tustintát is hozott. Ceruzával a karomra rajzolta a megörökítendő, majd az így kijelölt nyomvonalon milliméterenként bökdösni kezdte a bőrömet. Itt-ott felszisszentem a fájdalomtól, arra gondoltam, hogy jó ezt megszokni, talán a vallatás sem lesz rosszabb. Bűnözőhöz méltóan tűrtem, amíg olvashatóvá nem vált a kínai Han

írásjelekkel a "pengjou" (barátság) szó. Horatius ha látná – gondoltam vissza a tavalyi latinórákra, Kulcsár tanárúrra – így kiáltana: *"Exegi monumentum aere perennius!"* A következő negyven évben mégsem dicsekedtem ezzel „az ércnél maradandóbb” műremekkel: rövid ujjú ingben ritkán jelentem meg intelligens társaságban, hogy elkerüljem a magyarázkodást a kínai nyelv és a kínai emberek iránti vonzalmamról. Hogy miért "csak" negyven évig tartott ez a sajátos bujkálás, hová lett karomról a távol-keleti vonzalmam jelképe, arra könyvem egyik utolsó fejezetében derül fény. Mindenesetre maga a tetováló katonatárs volt az első, aki hülyének nézett. Meg is mondta őszintén: *„Ilyen marhát még nem tetováltam, aki nem a bigéjének a nevét véseti a karjába... vagy legalább egy horgonyt meg egy kígyót... na de nekem aztán mindegy, kisapám...”*

A másik, szintúgy hosszú évekre, majdnem ötven esztendőre nyomot hagyó lépésem is a félegyházi laktanyasitt számlájára írandó. A rám váró fegyházévek látomását vázoló bennfentes katonatárs a tetoválás mellett a dohányzás pusztító örömeivel is megajándékozott. A félegyházi szolgálat első hónapjaiban még pénzzé tettem a zsoldot kiegészítő kétszáz koporsószeget, a felirat nélküli barna csomagolópapírba pakolt honvéd cigarettát. De mostantól már a saját tudómmal hasznosítottam a havi tíz csomag nikotin-javadalmazást.

És akkor jött a pozitív kifejtés, a happy end – a szabadulás. Fogságom második napjának delén mégsem az elhárító tiszt, nem is az ügyész és nem is a kivégző osztag jött értem, hanem maga Bernáth főtörzsőrmester... személyesen! Az örökké mérgesen pattogó emberkét most láttam először mosolyogni, amint rámförmedt: *"Idefigyeljen katona! Meglett a maga fegyvere."* És mire újra szabályosan felcsatolt bokaszíjjal és a khakiszín egyengatyámba visszafűzött nadrágszíjjal haladtunk kettesben, persze alakiasan lépést tartva a fogdától a századkörlet felé, a szolgálatvezető szükséztlenül, nem leplezett örömmel tudtomra adta, hogy a hadgyakorlaton vagyis a műháborúban a mi korábbi települési helyünkre vezényeltek egy másik alegységet, majd a laktanyába visszatérés után a rovincsoláskor találtak náluk egy fölösleges géppisztolyt. Száma megegyezett az én elbitangolt PPS-em számával.

Így lettem újra szabad ember, így töltöttem le életem második és mindmáig, 67 és fél éves koromig utolsó rabságát. Így lett bőröm ékeesebb egy tetovált kínai szóval, így szállt rám pusztító ólommadárként a dohányzás majd' négy évtizedig tartó átka

és így lettem gazdagabb egy naivitás-foszlató tapasztalattal: nem nekem örült, nem engem ünnepezt ezen a napon az egység tiszt, tiszthelyettesi és tisztési kara, köztük a vénülő jutasi. A kollektív fellélegzés azért töltötte be a rádiós század körletének zegzugait, mert elmaradt a rendkívüli esemény és a velejáró karrierromboló következmény: a parancsnokokat nem vonták felelősségre, megúszták a fenyítést, ad absurdum a lefokozást.

Így lettem szanitéc-tolmács

Nem sokáig osztozhattam a századbéli nagy megkönnyebbülésben. De voltaképpen mit is számított a csont-, ezüst- és aranycsillagosoknak az én kicsinyes privát megkönnyebbülésem, hogy nem állítottak a hadbírótság elé? Olyan ez, mint a gyomorműködés: kinek mi köze hozzá, hogy többnapos szorulás után végre eljött a boldogító megkönnyebbülés.

Katonai pályafutásom új szakasza a laktanya gyengélkedőjén egy rutin vizsgálattal kezdődött. Semmire sem panaszkodtam, de az orvostanhallgató tartalékos alhangya (alhadnagy) valamilyen látható és tapintható kidudorodásra figyelt fel a nyakamon. Gyanakvását, hogy golyvám lehet, két nap múlva a kecskeméti honvéd kórházban a doktorok is megerősítették. "25 %-os struma nodosa" – ez került a kórlapomra és harmadnapra már az altatást végző bájos arcú nővérke nézett velem szelídített farkasszemet a sebészeti műtőben. Nos maga az operáció – a kiváló orvos-alezredes műve – említést sem érdemel azon túl, hogy mit sem éreztem belőle, majd hetek múltán azon kaptam magam, hogy meggyógyultam.

Mégsem elhanyagolható fordulatot hozott a kórházi lábadozás két és fél hónapja. Igen, a strúma-műtét után két és fél hónapig "lábadoztam", ha ez a munkavégzésnek is mondható állapot egyáltalán lábadozásnak minősülhetett. Kellemes negyedév, a katonaidő civilesen laza intermezzója következett, egyetlen súlyos hátránnyal: el kellett felejtenem a muzsikus társakat, a zenés bulikat, ráadásul nem sejtettem, hogy ezután 45 évig semmiféle zenekarban nem játszom majd.

Alighogy kitoltak a műtőből, s még el sem múlt az altató utáni bódulat, hallottam, amint egy orosz katona, vállapján a szovjet hadsereg őrmesteri T betűjével, az engem fuvarozó műtősnőhöz fordult: „*Gavaritye pa ruszki?*” Szegény asszonyka zavarában, na meg mert ilyen volt a többesztendős iskolai orosz nyelvtanulás eredménye, annyit se tudott kinyögni, hogy „*nye gavarju*”. Kábultan is felfogtam a

helyzetet, s mint mindig, ha módomban állt, most is nyelvi elsősegélyt nyújtottam. Kiderült, hogy az orosz katona gépkocsivezető, és a parancsnoka feleségét hozta be erős alhasi fájdalmakkal. A műtős nővér mutatta, én pedig oroszul a friss műtét miatt suttogva elmagyaráztam, merre kunkorodik a folyosó a belgyógyászat felé. Ezzel mintha véget is ért volna első tolmács szolgálatom a hadseregben. Jutalmul a műtősnő megsimította lassacskán felderülő homlokomat, az orosz fiú pedig szalutálva „szpaszíbát” mondott és elsietett a kapott irányba. Rám a kórterem várt hat vagy talán nyolc hozzám hasonló kicsontozott vagy összetákoltt honvéddel. Ebben a pizsamás demokráciában semmi sem árulta el, kinek lehetne egy, két vagy három csontcsillaggal kifejezhető privilégiuma. A nővérke épp a vaságyam végére illesztgette alumínium keretében a lázlapot, amikor gólyaszárnyként röpködő fehér köpenyében a kórterembe sietett egy hórihorgas orvos, a belgyógyászat fődokija vagyis parancsnoka. Vele jött a sebész, aki az imént megszabadított a strúmától. Egyenesen az ágyamhoz tartottak. A sebésszel pár szóval tisztáztuk, hogy minden rendben van, jól érzem magam, megmérte a vérnyomásomat és átengedett a nagydarab fehérköpenyesnek. Ő pedig megkért, szóval megkért(!), s nem parancsba adta, hogy a nővérke támogatásával üljek át az időközben odagördített tolókoksira. Mondta, hogy a rendelőben várakozó szovjet tisztfeleség vizsgálatánál kellene tolmácsolni. A műtét utáni fájdalom a nyakam, mellkasom tájékán épp kezdett hasogatni, de a rám váró feladat izgalma elhallgattatta velem panaszt. A sebész ezt magától is kitalálta, s kérte a kollégáját, hogy minél kíméletesebben, rövid időre vegyen igénybe.

A folyosón ott álldogált az orosz gépkocsivezető őrmester, akit magamban „sofőrmesternek” kereszteltem el. A rokkantkocsin betoltak egy sterogénol szagú kezelő-kötöző helyiség paravánja mögé. Alig tíz perces vizsgálattal kiderítettük, hogy nőgyógyászati esettel állunk szemben. Hamarosan újabb doki jött, én pedig újabb magyar-orosz vizsgáló dialógust közvetítettem, melynek szókincse alig volt gazdagabb az „itt fáj?”– „...és itt?” – „üljön fel!” kérdéseknél és felszólításoknál. Alkalmi tolmácsolásom ezzel be is fejeződött, s a köztünk feszülő paraván másik oldalán lévő „páciensem” meg sem ismertem volna, csak hogy az asszonykának pár napos kivizsgálásra bent kellett maradnia a kórházban. Kecskeméti honvédkórházi karrieremet ez a körülmény végérvényesen meghatározta.

Másnap a kórteremből már tolókocsi nélkül csoszogtam el az orosz asszonyka újabb vizsgálatához. Értem jött egy ápolónő, tőle tudtam meg, hogy „páciensem”

Lénának hívják, sőt most már szemügyre is vehettem. Ötvenes, jól elhízott, finom modorú, kedves, rokonszenves asszonyság volt. Míg a dokira vártunk, elmesélte, hogy matematikát tanít a szovjet katonagyerekek iskolájában. Na ettől a matektól nem lett szimpatikusabb, de ősi pedagógus család ivadékaként azért fenntartottam iránta a vonzalmamat. Beismertem, hogy tavaly az érettségim majdnem kifogott rajtam az első fokú egyismeretlenes egyenlet. Léna asszony nem sejtette, hogy ez korántsem a magyar matek-oktatás színvonalát, hanem az én természettudományos fejlettségem nivóját minősíti. Mindenesetre a csodálkozástól majdnem hanyatt esett. Nem érkeztem elmondani a magyar oktatás színvonala melletti védőbeszédemet, mert épp a tanárnő készülő hanyattesésének pillanatában érkezett meg a doki. Most is a paraván takarásába ültettek, s következő percekben a tegnapihoz hasonló kérdés-feleletet közvetítettem.

Azután kiküldtek. Egy ideig a folyosó padján váraкоztam, de a műtéthez vagy valami hasonló orvosi beavatkozáshoz már nemigen kellett a tolmács, így hát visszaküldtek a kórterembe. A beszámolóimra kíváncsi fiúk, a betegtársak türelmetlenül vártak rám, ki-ki állapotához mérhető izgalommal. Az alapkérdés így hangzott: „*Jó nő?*” Amint megkapták a választ – „*Ötven is elmúlhatott, anyátok lehetne, na és szigorú matektanár*” – abbamaradt a faggatózás. Ez így jó is volt, mert a katonakórházi körülmények között, noha ilyen eligazítást még nem kaptam, megéreztem, hogy háromszoros titoktartási és etikai kötelezettség nehezedik rám: a katonai, az orvosi és a tolmács-titok őrzése. Miközben gyógyulgattam a műtét után, napjában kétszer, a vizitekhez Léna tanárnő betegszobájába hívtak. Az ott töltött negyedórák, félórák a testrészek, tünetek leírásához nélkülözhetetlen orosz szavak megismerésével gazdagítottak. A kórházi könyvtárban hozzájutottam a Hadrovics-Gáldi nagyszótárhoz, nem értek hát felkészületlenül a vizitek tolmács feladatai.

A nap hátralévő részében sem unatkoztam. A könyvtárból kölcsönzött Lewis Siclair-kötet, az „Arrowsmith” elolvasásához bő hétre volt szükségem, mert a kecskeméti repülősoktól és a nagykőrösi szovjet helyőrségből szinte naponta hoztak vizsgálatra betegeket. Léna asszonyt a férje, a nehézvállalapos főtiszt már rég hazavitte, de én még mindig betegnek álcázott tolmács voltam. Abban a kórteremben feküdtem, ahol a gyomorműtétes szakaszvezető kivételével azóta már mindenki újonnan érkezett beteg vagy szimuláns volt. Az egyik vizitnél a főorvos nekem szegezte a kérdést: „*Mit szólna, ha pár hónapra nálunk maradna?*” Mondta, hogy szükség lenne a tolmácsmunkámra, amíg be nem vonul egy oroszul tudó medikus.

Kiderült, a kórházparancsnokság már megalkudott rám a félegyházi alakulatommal. Megegyeztek, hogy tisztí iskolai felkészítésemen nem esik csorba, ha most egy ideig egészségügyi katonaként szolgálok náluk. Már hogy esne azon csorba, gondoltam, több rádiótechnikai bölcsességet úgysem képes belémsulykolni Bata főhadnagy és a nagy tudású billentyűművész, Pál Gyula őrvezető. Gondoltaimban tévesen olvasott a fődoki, azt hitte, aggódom a kadét-sorsomért, ezért szükségesnek vélte megtoldani a szíves marasztalást: *"A műtét után egy-két hónapig úgysem engedélyeznénk magának a fizikai megterheléssel járó kiképzést."*

Így maradtam majdnem negyedévig a kecskeméti honvéd kórház tolmácsszanitéce, a sereg tolvajnyelvén szólva "tökösnővére". Micsoda két és fél hónap következett! Dr Losoncz Mihály százados, a kórház parancsnoka arról is gondoskodott, hogy a szabadidőmben – mert azért mégsem volt állandóan orosz betegünk – új ismeretre tegyek szert: a nővérek sebet ellátni, kötözni és injekciózni tanítottak, s én sorra mindegyikükbe beleszerelmesedtem volna, ha időközben be nem kerül a bőrgyógyászatra egy magyar tábornok kellemes küllemű leánya, a negyedik gimis Évike, akivel attól kezdve hosszas, olykor romantikus beszélgetésekbe bonyolódunk a folyosó székein üldögélve. Évike ízig-vérig katonalány volt: imponált neki a katonai pályaválasztásom, s észrevehetően lazult a kapcsolatunk, amikor bevallottam, hogy nekem bizony már nem imponál a mundér. Tolmácsolás... udvarolgatás... eü-katonai kiképzés... olvasás (Sinclairt végre befejeztem) – így teltek a kecskeméti hetek, hónapok.

A kórházi falak között észrevehetetlenül, kinn a természetben észrevehetően kitavaszkodott, az 1961-es hírhedten zord tél után majdnem átmenet nélkül erős felmelegedés támadt. A tábornoklányt hazavitték Pestre, közeledett az alakulatomhoz való visszatérés órája. Különös körülmények közepette ez be is következett egy májusi reggelen. Elbúcsúztattak a nővérek és a doki "kollégák", majd néhányukkal együtt az olajzöld katonai mentőautóba szálltam és... irány Kiskunfélegyháza, Bem József laktanya! Elismertek, szép szavakkal dícsérgettek a tolmácmunkámért, de a házhozszállítás talán mégsem a jutalmazás jegyében történt. Vagy mégis? Ki tudja? Májusban az alakulatoknál időszerűvé vált a védőoltás és az akciót szervezők nálunk, Félegyházán kezdték. Két napig tartott, mire összeszurkáltuk a laktanya katonáit, így azután a nővérektől kapott új tudásomból, az intramuszkuláris injekciózásból a rám jutó két- vagy háromszáz fiú karján tettem le a vizsgát. Pácienseim között ott volt a zenekarunk minden tagja, s hiába igyekeztem

kíméletesen szurkálni őket, szegény klarinétos „Csurák” barátom – izgulós srác volt – elájult. Sajnáltam a szerencsétlent, de hamar „feltámadt”. Azt fájlaltam igazán, hogy nem nekem jutott a hírhedt újoncfaló Pál Gyula tizedes (már nem őrvezető – előléptették!), mert amikor meglátott, ügyesen átsorolt a Jutka nővér előtt várakozókhoz, így hát oltás előtt nem nézhettem vele kéjes élvezettel farkasszemet.

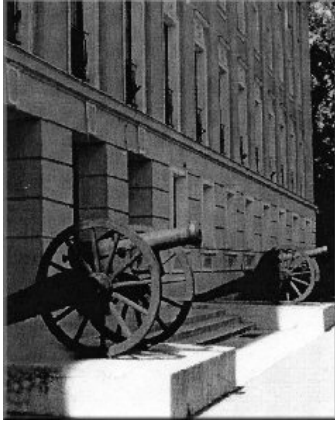
Vágyam netovábbja volt, hogy frissen szerzett szaktudásommal áthelyeznek eü-katonának a laktanya gyengélkedőjére. Gondoltam, tökösnővéreként szép csendben letölthetném a kétéves sorkatonai szolgálatot, s ezzel fátylat boríthatnánk meggondolatlan pályaválasztásomra... Szó sem lehetett róla, mindhiába értettem a subcutan és az intramuszkuláris injekciózáshoz, a szakszerű sebkötözéshez, vérnyomásméréshez, hiába ismertem tucatnyi hashajót és hasfogót, láz- és fájdalomcsillapítót! A Morse, a frekvenciák és a „végfokok” (ez valamilyen híradós szó) gurui visszavezényeltek a rádiós szakaszhoz, s ott még az addigi halovány rádiótechnikai tudásomban is megkopva fejeztem be a tiszti iskolára felkészítő közel tíz hónapos sorkatonai vegetálásomat.

Csinibaba a tiszti iskola udvarán

Különös világesemények és nem csak az én 1961-es seregbeli hőstetteim tették jelessé 1961-et. Gagarin áprilisi űrrepülése után augusztus 13-án, vasárnap szögesdróttal választották el Berlin keleti és nyugati felét. (A betonfal később épült.)

A katonatiszti pálya iránti vonzalmamat persze nem a világbéke fenyegetettsége, még csak nem is baloldali neveltetésem, nem a szocialista hazafiság eszméje, sőt nem is az 56-os családi átélés közeli emléke keltette fel bennem, inkább a férfiasság teátrális külsőségei, az egyenruha és a fegyverviselés hívságai sodortak a katonai pálya felé. Humánfertőzött tudatom mélyrétegéből visszhangzott lelkemben Balassi kérdése: "Vitézek, mi lehet e széles föld felett szebb dolog a végeknél?" Zrinyi is üzent nekem „fegyvert s vitézt...”

Most már a feltámadt ellenérzés fékhatása ellenére is sodródtam az meggondolatlanul választott életút kényszerpályáján. Késve ébredtem rá, hogy örvénybe kerültem, amiből kievickélni nem könnyű. Így találtam magamat Pesten az Üllői út 130 -131. szám alatt. Ez volt az ETI, az Egyesített Tiszti Iskola, melynek a

Ezek az ágyúk nem voltak felvirágozva... Az Egysített Tiszti Iskola főkapuja a pesti Üllői úton. Híre-hamva sincs már.

bejáratát két mozsárágyú szegélyezte. Ezek a harci díszek az előd, a Kossuth Tüzér és Tüzértechnikus Tiszti Iskola hagyatékai voltak. Pár éve ide tartozott még a Gábor Áron laktanya is, s talán innen a kapunál a két rézágyú.

Mindjárt az első napon tudomásunkra hozták, hogy a mienk az első évfolyam, amely a seregbeli reform áldását élvezheti és négy év múltán egyszerre két diplomát kapunk: a katonai képzés mellé tanári oklevelet. A lelkesedés mellőzhető volt, mellőztem is a hír hallatán, miután a híradó katonatisztnak természetesen nem magyar, történelem vagy nyelvszakos tanári diplomát szántak.

Ahogy a szabászaton, a tisztiskolás növendéki gálaruhához a méretemet vették, legszívesebben leállítottam volna a szorgos szabót: *ne fáradj, kisöreg!* Nem mondhattam, előbb ki kellett találni, hogy is lehetne innen egyszer s mindenkorra lefarolni. Ahogy mélázva nézelődtem kifelé a szabóműhely ablakán, a látvány vagy inkább a jelenség felvillanyozott és a sokkhatás pár percre feledtette a dezertálás gondolatát. A tiszti iskola udvarán álomszép bakfis libbent át térden kissé felül érő, testhez simuló, hófehér nyári ruhában, meggypiros túsarkú cipőben. Csinibaba volt a javából! A járdát mintha varázsvessző kopogtatta volna, úgy változtatta ez a cipellő a zord kaszárnyát civil tündérvilággá, benne egy tipegő tündérrel. „*Ki ez a kis csaj?*” – tört fel belőlem a kandúr-reflex által motivált kérdés. A szabász megszeppenve, illő szolgálati sértődöttséggel felelt: „*Hogy-hogy kis csaj?! Tudja ki az? A Köteles lánya.*” A válasz akkor nem tett rám súlyos hatást, csak pár nappal később tudtam meg, hogy Köteles Jenő vezérőrnagy az ETI frissen kinevezett iskolaparancsnoka.

Pályaelhagyásom tervétől sem ez a pár másodperces üde impresszió, sem a néphadseregen belüli oktatási reform diploma-ígérete nem térített el. Dezertáló szándékomat az első matematika és elektrotechnikai tanórák végérvényesen rögzítették, már csak a lelépés törvényes útjára kellett rátalálni. Gimnáziumi praxisommal a rossz diák titulust megszerezni a katonaiskolán sem esett volna nehezemre, de felmértem a kilátásokat, s rájöttem, hogy ez az ötlet zsákutcába vezet. Ugyanis abból az "elit" grémiumból, akiket "ráfósoknak" hívtak, biztosan lecsúsztottak volna a tyúkbeles (vezetékes) híradó csapatistákat képező osztályba.

Célravezetőnek láttam a mielőbbi retirálást, mert ez a RÁF, a NATO olasz célpontjaira irányzott valamiféle rádiófigyelő szolgálat – sejtésem szerint – jókora titokhalmaz lehetett, s még akkor kellett elillanni onnan, amikor szinte semmit sem tudtam róla, és nagyobb titokteher nélkül még nem váltam folyton-folyvást ellenőrzendő személlyé. Ismereteim az első hetekben annál nem is lettek gazdagabbak, mint hogy valahol a Hűvösvölgy jól elkerített részén – ma már meg se találhánék – egy alezredesi vállapot viselő kedves öregúr, Jámbor Gyula tanítgatta nekünk az olasz katonai szaknyelvet. Pazarul tudott angolul és németül, de olyan szóbeszéd járta, hogy az olaszban csak pár leckével jár előttünk. A rádiótechnikát azonban a háború előtti oxfordi egyetemi tanulmányához illően magas nívón oktatta. Igenám, de az eredeti pályaválasztó illúziómat, hogy tolmácsstiszt lehetek, nem hozta reális közelségbe sem az öregúr nagyapómodora, sem Gigliola Cinquetti, Domenico Modugno és Bobby Solo nyelvének tanulása. A rádiófelderítés "nagy öregjének" – akkori növendék-társam, Szani János emlékezete szerint – volt egy "hibája": *„Mindent a szakmai képzésnek rendelt alá, kihajtott belőlünk amit csak lehetett, pedig bizony húszéves korában az embert más dolgok is érdeklik...”*

Tiszti iskolás növendék-társaim pár héttel a leszerelésem után. Ma is jóbarátaim.

„Ilyen emberre nincs szükségünk...”

Ki kell szabadulni az örvényből, mielőtt a mélybe ránt. Gyors, veszélyes lépésre szántam el magam. A katonakórházból magammal hozott, s a reggeli tornák és a többi sportfoglalkozás alól egy ideig még mentesítő flepnimet öncsonkító lépéssel toldottam meg. Két este, takarodó után egy-egy órára végigfeküdtem a mosdó hideg kövén. Arra számítottam, hogy az októberi hidegben esélyem lehet egy jó kis tüdőgyulladásra. A második esti akciónál váratlanul rámnyitott Kerezi Tamás tüzér növendék, aki a felettünk lévő emeletről, az ő fegyvernemi körletéből jött le hozzánk, mert náluk épp bedugult a budi. Tamás – nyíregyházi földim – láthatóan megrettent a látványtól és logikusan a rosszullétemre következtetett. Rémülten rohant az ügyeleteshez, hogy egy ájult növendék fekszik a mosdó kövén. Tamásban bízhattam volna, mégsem avattam be tüdőgyulladás-keltő önkéntességem céljába. Hagytam

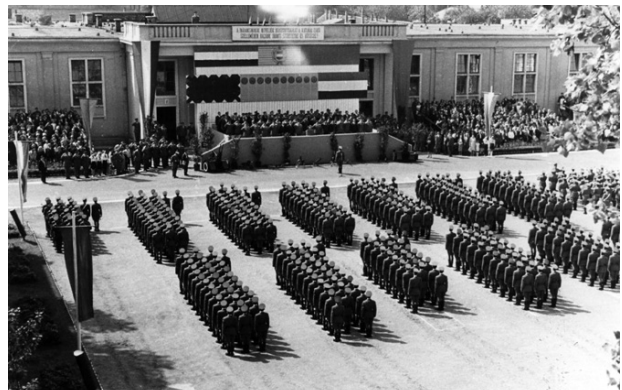
hát, hogy vele együtt négy növendéktárs pokrócra gördítsen és úgy cipeljen az ágyamra. Pillanatok alatt orvos került elő, kopogtatott, sztetoszkóppal fülelt, vérnyomást mért, felültetett (ernyedten hagytam magam), koppantott a térdemre, én meg rugdalóztam. A diagnosztizáló kérdésekre adott feleleteimet igyekeztem halványan átszőni a katonásdi iránti nem éppen kitörő lelkesedéssel. A kecskeméti katonakórházban észrevettem, hogy ezek a katonarvosok sokkal inkább orvosok, s csak másodosorban katonák. Ebből a felismerésből merítve kockáztattam, hogy jó irányba tereljem a fehérköpenyes katonát. Jól számítottam. Az én dokim alaposan elemezte az összes tünetet, a gyenge állapotot, a túlnyöszörgésekkel illusztrált panaszokat és a honvédkórházból utánam jött zárójelentést, majd – úgy, ahogyan a mosdó hideg kőpadlóján megálmodtam! – a javamra diagnosztizált: *"Nem feltétlenül magának való a katonai pálya."* Kevésen múlt, hogy nem ugrottam a „doktor alhadnagy” nyakába, de a katonatapasztalat ekkorra már a sumák képesség, a megjátszás olyan szintjére emelt, ami egy átlagon felül tehetséges amatőr színjátészónak is dicséretére vált volna. Az orvos befektetett az üres betegszoba egyik ágyára, ott kellett megvárnom a FÜV (katonarvosi felülvizsgáló bizottság) döntését. Később a növendéki hálókörletbe már csak a személyes holmimért és társaimtól búcsúzni mentem fel. Utoljára, de most már mosolyogva végigböngészttem a tiszti iskolások számára tiltott pesti szórakozóhelyek, a lebuajok ajtóra rajzszegezett listáját.

Néhány napot, nem egészen tíz napot töltöttem a gyengélkedőn. Végre hívtak. Az ETI földszinti irodájában a polgári alkalmazott létére is katonásan szögletes, korosodó személyzetis hölgy sokat sejtető, utálkozó ábrázattal mindenféle kartonokat pakolt elém, íratott alá, majd a kezembe nyomta a "háborúban hátországi szolgálatra alkalmas" leértékelést tartalmazó katonakönyvet. *"Gyógyuljon meg Szilágyi honvéd..."* – mondta, amikor már a kilincset markoltam izgatottan, nehogy visszahívjon. A nő hangjában a gúny finom tónusát észleltem. Az elit "növendék" rang helyett erőteljes nyomatékkal ejtette a "honvéd" szót, ezzel mintegy lefokozott. Pedig ha tudta volna, hogy sereg-gyötörte lelkemre gyógyító balzsamot csordított. Tapasztalt káderesként gyaníthatta, mi lehet a valóság.

A káderes búcsúztatóját természetesen megelőzte hadfelszerelésem minden kacatjának leadása a szolgálatvezetőnél. Ott, a raktárban át is öltözhettem az otthonról postán megérkezett civil ruhámba. A szolgálatvezető törzsőrmester – jó fej volt! – aláírta a leltári kartonomat, noha sehogyan sem tudtam elszámolni egy molinó

gatyával. *"Ejnye, pajtikám, nem tudtál lopni egyet?"* Megráztam a fejem, mire ő: *"Nyugi, lopok én egyet, a fasz se fog itt miattad hátéká-jegyzőkönyvet írogatni".* (A hiányos műveltségű olvasó számára: a htk nem egyéb, mint hiány térítési kötelezettség, hivatalosan "honvédségi tartozások kiegyenlítése.")

A Mama naftalinos molyirtójának szagát és a civil lét csábos illatát árasztó ruhámban, a gombjait immár nyitottan hagyható őszi kabátban végre ott álltam az ETI Üllői úti főbejáratánál, az emberfejnyi ablakrés előtt. Szememből talán már a felszabadult hangulat, az öröm leplezetlen szikrái pattoghattak, mert a nyitott ablak mögül az ügyeletes százados többször rámpillantott, undorral forgatta ujjai között a katonakönyvem, benne a leszerelő passzussal. Ő sem hagyta ki a hozzám méltó búcsúztatást: *"Menjen csak katona, az ilyen emberre nincs szüksége a néphadseregnek."* A háromcsillagos ÜTI legszívesebben alhonvédnek szólított volna, ám ezt a rangot csak a mi sereg-zsargonunk ismerte, a szolgálati szabályzat nem tartalmazta. Igyekeztem rezzenés nélküli faarccal fogadni a tiszt szavait és – ma is jól emlékszem – nem jött ki a számon az értelmetlen "viszont látásra". Helyette *"jó napot"* kívánva húztam be magam mögött súlyos kaput finoman, mintha egy operett zárójelenetében a sasszézva távozó bonvivánt játszanám, vagy mintha még mindig a kőpadló hűtésében gyengülten, szédelegve lépnék ki az Üllői út októberi rozsdás levelű fái közé.

Tisztavatás az ETI-n 1964-ben. Már rég nem voltam közöttük.

Villamosra szálltam. Katonáskodásom rekollekcióját öt-hat megállót érintve el is végeztem: érdekes, fontos, hasznos időtöltés volt! Életre szóló új értéket halmoztak fel bennem az 1960 október 15 és 1961 október 31 között mundérban töltött kiskunfélegyházi és pesti hónapok. Megfogadtam és a következő évtizedeken át meg is tartottam, hogy minden egyes átélésből építkezni kell, gyűjtögetni az élet édes és keserű ízeit, színeit, tapasztalatait. Ki kell állni ezernyi helyzet próbáját, ízlelni, szagolni, tapintani kell az új meg új színhelyeket. Lehetőleg minél több helyszínt! És jegyzetelni kell...

Azóta már csak röpke ottlétem nem dicső emléke lebeg ebben az Üllői úti kadét-kaszárnyában. Már nem is lebeg, mert 2009 első heteiben a nyomát is

leradírozták a buldózerek; puccos lakópark lesz a helyén, sorompójánál talán épp az egykor itt avatott dupla diplomás nyalka tiszték haptákolnak, és egy őrző-védő cég alkalmazásában itt egészítik ki nyugdíjukat.

Most, hogy fél évszázad múltán mélyen belenézek életem visszapillantó tükrebe, elégedetten konstátálom, hogy teljesítettem az Üllői úton az ETI-től távolodó villamoson tett fogadalmamat: átéltem, ami csak átélhető, megtapintottam mindennek a színét is, fonákját is. Erről a szándékoltan kanyargó útról a könyv további lapjain szólok.

6. IRÁNY A GUTENBERG-GALAXIS

Mit kezdjek magammal?

A szabadulás utáni légies eufóriában gyalog poroszkáltam a kertek alatt a nyíregyházi nagyállomásról a szülői ház felé. Legfőbb ideje volt tisztázni magamban, hogy nem leszek sem tűzoltó, sem katona, sem vadakat terelő juhász. Mi tagadás, ahhoz sem fűlött a fogam, hogy az öregeimnek bevalljam a katonai pályaválasztás kisiklását, az önismeret kudarcát.

Ha ma felidézem azt az őszi délutánt, érthetetlennek tartom, miért is nem a nyíregyházi rádió felé kanyarodtam, miért nem mentem az állomásról egyenesen a stúdióvezetőhöz: "Jóska bátyám, katonaviselt ember vagyok, munkát keresek." Nem mentem, mert egy hang mintha azt súgta volna, hogy a valódi munkakeresés nem ugyanaz, mint a diákévekben bekéredzkedés rádiós "külsőzésre". Hazamentem, s ezzel a rádióban talán elkerültem az előre kiszámítható elutasítást. Otthon a Papa meglepetése várt: *"Holnap munkába állhatsz..."*

"Országok rongya! könyvtár a neved"

Betűelvonó kúrának is beillett a seregben töltött év. A kurtára szabott katonáskodásban az olvasás hasznos pótcselekvés, az értelmetlen időtöltés ellensúlya volt. Semlegesítette az ostobaságokat, az élvezet és a vigasz jegyében a híradós tanterem mélyén kétszer is végigélveztem a „Svejket”, a műtét utáni lábadozásban pedig a Sinclair-lektűr volt a szellemi támaszom. Ilyen keveset se előtte, se azóta nem olvastam. Tény, hogy akkor csak ennyi jutott az egy évre. Persze nem hagyhatom figyelmen kívül a kötelező olvasmányként bemagolt szolgálati szabályzatot, sőt a számomra zagyva rádiótechnikai szakkönyvbe is belelapoztam.

A leszerelést követő napon írott szóra szomjazva léptem be – a bevonulás előtti kertészeti kapus státusomat nem tekintve – első igazi munkahelyemre, a nyíregyházi Móricz Zsigmond Megyei Könyvtárba.

A bőség zavarával sóvárgó kétségbe kergetett a sok tízezer kötet lenyűgöző látványa: ha én ezt mind elolvashatnám... A barnára pácolt, szúrágta polcok

labirintusában Vörösmartyra emlékezve szédelegtem: *"Országok rongya! könyvtár a neved."*

Könyvtáros mivoltom első két hete után, 1961 november derekán olyasmik történtek velem – kezdtem hozzászokni, hogy velem mindig történik valami – szóval az történt, hogy alig kaptam meg első fizetésemet, a félhavi 550 forintot, percek alatt elillant a pénz, mintha soha sem is lett volna. Sürgető szükségem a könyvtár folyosóján menedéket nyújtó diszkrét helyiségbe vitt, s amint onnan megkönnyebbülten távoztam, lelkesen száguldottam át a Károlyi kert túloldali sarkán emelkedő pártház büféjébe. Hetey nénitől kávét, szódával kevert kátrányízű málnaszörpöt és egy szendvicset kértem, ám amikor fizetni akartam, farzsebemben a vadonatúj pénztárcámnak csak a hűlt helyét tapogattam. Zavaromat látva a kedves büfés asszony, talán mert emlékezett, hogy leánykájának, a szőkés, göndör hajú Sacinak diákéveimben csaptam a szelet, hitelre belém tukmálta a rendelt javakat... *"Megadod, ha előkerül a pénzed..."* A pénzem nem került elő, de az adósságomra abolíciót nyertem a büfében. Az anyai gesztus mégsem térített vissza Sacihoz, mert ekkor már új szerelem, egy kedves, művelt könyvtáros leány varázsa vonzott és bódított.

Leány a polcok között

A katonaelet múltán érzelmeim légüres terébe üde jelenségeként toppant be a nálam négy évvel korosabb Margitka. Ennyi év után sem találom a választ: csak én voltam szerelmes ebbe a gesztenyebarna hajú könyvtáros leányba vagy kölcsönös érzelmek fűztek össze bennünket? A polcok sűrű sorai között, a világirodalom ölelésében és takarásában hangzottak el vallomásaim és a mérsékelten fűtött válaszok. Kedves emlék marad ez a szerelem. Tudom, szükségünk is volt egymásra. Margitka átlagos küllemű, meglehetősen csinos, kedves arcú, nyílt tekintetű leány volt. Elkápráztatott személyiségének intellektuális fénye, lenyűgözött az olvasottsága. Beszélgetéseink jellememben új dimenziót nyitottak, irodalmi ismereteimet minden együtt töltött órával gazdagabbá tették. Példás könyvtárhoz méltóan Margitka szenvedélyesen olvasott, könyvélményeit színes előadásaival sorra megosztotta velem. Olvastam én is, többet, mint addig bármikor, szerettem volna felnőni hozzá. A művelt, okos leány megtanított az olvasás tudatos

tervezésére. Biztatására eleinte a Nobel-díjasokat "fogyasztottam", majd jó étvággal kóstoltam bele a tényirodalomba és a groteszkbe. Szellemi kíváncsiságomban azóta is ez a két műfaj kap elsőbbséget. Ha könyvek vettek körül, mindig jó társaságban éreztem magam. Egykori rádiós pályatársam, a későbbi miskolci színigazgató, Gyarmati Béla memoár-miniatűrje, "A gyermekkor térképe" ezt az ismerős érzést így sűríti: *"Ha könyved van, nem vagy egyedül."*

Margitka a "Fickó" becenevet ragasztotta rám, gondolom, kamaszos rajongásomat értékelte ezzel. És még valamit méltányolhatott bennem. Heti két-három asztma rohama láttán mozgósítottam magamban a kiképzett egészségügyi katonát. A nyugtalanító, veszélyes fulladásoknál napról-napra hatástalanabbnak bizonyult a szteroid belégző készülék, a porlasztó pumpa. Injekciózáshoz orvosra vagy ápolónőre volt szüksége. Ijedt aggodásom serkentett, hogy felajánljam az első segélyt. Menyasszonyom – mert közben eljegyeztem! – hálásan fogadta szakszerű ápolói beugrásaimat. A vissza-visszatérő rosszulléteknél a könyvtári polcok rejtekén vagy a feldolgozó csoport hátsó szobájában szúrtam meg őt, s utána a levegővétele egyenletessé szelődött.

Margitka mélyen vallásos protestáns család gyermeke volt. Ez a tény és az én materialista világszemléletem, antiklerikális beállítottságom a szorosabbra záruló kapcsolatban a mind hűvösebb kényszeredettség jegyeit viselte. Kakukkióának, betolakodónak éreztem magam Farkasék családi összejövetelein. Menyasszonyom szülei az étkezések előtti imádkozással tettek próbára. Rosszalló tekintettel nyugtázták, hogy mindhiába várják el tőlem a velük közös mormolást: *"Aki ételt, italt adott, annak neve legyen áldott."* A leányuk iránti lángolásom sem tudott rábírní, hogy hitet hazudjak. Meg kellett értenem: a mátkaságból nem lesz házasság. Mégis elbizonytalanodtam, mert épp Margitka nyomta a kezembe az egyháza által kitagadott Lev Tolsztoj regényét, amely minden addiginál keményebben rögzítette nem is annyira ateista, mint inkább antiklerikális látásmódomat. A Feltámadásnak a börtönmisét leíró részletéről van szó, azokról a felejthetetlen sorokról, amelyek e regény lényegét (az egyház praktikája képmutatás, a krisztusi szerénység és egyenlőség tanításának szöges ellentéte) tárták elém. Idézem, nem sajnálom a kitérőt, mert egyéniségem alakulásának fontos sarokköve lett ez a 19. századvégi tolsztoji gondolatsor:

„A jelenlévők közül - kezdve a papon meg a felügyelőn, és végezve Maszlován - senkinek sem jutott eszébe, hogy Jézus, az a Jézus, akinek nevét a pap oly megszámlálhatatlan sokszor ismételte nyakatekert dicsőítő szavak kíséretében, a legszigorúbban megtiltotta mindazt, ami ott a templomban történt; megtiltotta nemcsak az effajta értelmetlen szószátyárkodást, és a paptanító szentségtörő vajákolását a kenyérral meg a borral, hanem a leghatározottabban megtiltotta az embereknek, hogy más embereket tanítójuknak nevezzenek, megtiltotta az imádkozást a templomban, s úgy rendelte, hogy mindenki magányban imádkozzék; megtiltotta magukat a templomokat, kijelentvén, hogy azért jött e földre, hogy lerombolja őket, imádkozni pedig nem a templomokban kell, hanem lélekben és igazságban; legfőképpen pedig megtiltotta, hogy emberek emberek fölött ítélkezzenek, és tömlöcbe zárják, kínozzák, meggyalázzák, kivégezzék őket, mint ahogyan ez itt történt - mi több, megtiltott mindenféle fajta erőszakot, mondván, azért jött, hogy a rabságba esetteknek visszaadja szabadságukat.

A jelenlévők közül egynek sem jutott eszébe, hogy mindaz, ami itt történt, meggyalázása és megcsúfolása annak a Krisztusnak, akinek nevében történt. Az esztét sem járta meg senkinek, hogy az aranyozott kereszt, négy végén a zománcozott képecskékkel, melyet a pap csókra nyújtott az embereknek, nem egyéb, mint kiábrázolása annak az akasztófának, amelyre Krisztust felfeszítették - felfeszítették pediglen éppenséggel azért, mert megtiltotta mindazt, ami most itt az ő nevében történt. Az esztét sem járta meg senkinek, hogy a pap, aki azt képzei, hogy kenyér és bor képében Krisztus testét eszi és véréit issza, csakugyan eszi az ő testét és issza az ő véréit, de nem a kenyérdarabkáiban meg a borban, hanem azáltal, hogy félrevezeti eme „kisdedeket”, akikkel Krisztus azonosította magát.

(---) S a legjobban megerősítette ebben a hitében az a körülmény, hogy egyháza szolgálatáért immár tizennyolcadik esztendeje szép jövedelmet húzott, melyből eltartotta családját, fiát gimnáziumba járatta, leányát pedig egyházi iskolába. (---)”

Margitka szélesebb körű rokonsága sem fogadott be rokoni szeretettel. Pesten élő nővére, Ilonka családjánál, Sebestyénéknél tett látogatásunk is csak a testvér iránti érzésük, családi toleranciájuk révén vált tűrhetővé. A családfő, Sebestyén úr így is keservesen viselte el a megátalkodott istentagadó befurakodását. Így vagy úgy, az élet röpke intermezzójára egy minden tiszteletet megérdemlő, hírneves

muzsikus családba csöppentem. A népzenei oktatás békéstarhosi fészkeből kirepült Farkas-leányok a magyar népzene elismert egyéniségeivé váltak. Én, a kozmopolita tánczenét imádó és muzsikáló húszéves "bácsi" – micsoda retrospektív megtiszteltetés! – a térdemre ültethettem az akkor még óvodáskorú aranyos pici leányt, a népzene későbbi koronázatlan királynőjét, Sebestyén Mártát, akinek sohasem lettem a nagybátyja. Margitkát megszabadította tőlem a gondviselés, pontosabban az engem mind jobban eltaszító Farkas család. A szakítást felgyorsította egy dicsőségemre nem váló felelőtlen mozdulatom, amit a nyíregyházi Károlyi kert padján, Benczúr Gyula mészáros szobra mögött produkáltam... Ezzel az 1963-as tavaszi történettel most nem borítom fel az események sorát...

Kettőnk szétválasztásáért a háttérben családi és baráti erők esküdtek össze. Legrefináltabb fogásuk volt, hogy a könyvtár két vezetője, Gacsó László és Merkovszky Pál luxus száműzetésnek beillő autókönyvtáros munkával bízott meg.

A Margitkához fűző érzélem, noha nem az első, hanem a második szerelem volt, és már nem tizenhat éves kamasz, hanem katonaviselt húsz éves ifjú ember voltam, képzeletem dramaturgiája mégis a turgenyevi „Első szerelem” történetébe illesztette be ezt a leányt. Ahogy Zinaida hercegkisasszonyt körülöleltek az imádók, szellemi fölénnyel, szakmai beavatottságukkal, olvasottságukkal úgy kápráztatták el Margitkát a megyei könyvtár "szellemi arisztokratái", az életpasztyában is nálam gazdagabb, idősebb férfiak. A Margitkát körülölelő érzéseim ködében nem vettem észre, hogy másodhegedűs sem, legfeljebb zongorahangoló lehetek ebben az elit zenekarban.

Mandula likőr a bokortanyán

A villany nélküli nyírségi bokortanyákat járó művelődési autó könyvtárosa lettem, mi tagadás, a húszesztendősrácnak felettébb imponáló háromezer ötszáz forintos fizetésért. Salamon Pali bátyámmal, a sofőrrel szeptembertől decemberig a hol poros, hol sáros dűlőutakon billegtünk, zötyögtünk a méregzöld Moszkvics kombin, fedélzetünkön keskenyfilmes

***Tanyajáró könyvtári
autóink őselődje:
amszterdami bibliobus a
XX.század elején***

vetítógéppel, filmhíradók, celluloid mozifilmek malomkőnyi bádogdobozaival és egy könyvekkel szorosan megpakolt jókora sublótfióknyi faládaival. A hét három napján pontos menetrend szerint vittük az olvasnivalót és a filmeket az isten háta mögötti településekre. Tanyai munkánk többnyire úgy kezdődött, hogy beköszöntünk a tanítólakásba. Az egyik helyen kávé, másutt ciberével töltött kőttes kalács vagy harmatgyenge mandula likőr fogadott bennünket. A századelőről, még a tirpák ükapák kisiskolás korából ott maradt padokkal berendezett, ütött-kopott osztálytermekben ütöttük fel a bázisunkat. Pali bátyámtól megtanultam a keskenyfilmes vetítógép kezelés csínját-bínját. Szükség is volt rá, mert a derék sofört

Keskenyfilmes TERTA mozigép. Tépte, szaggatta a filmet, de vetített.

minduntalan elszólította az üzemzavar. Életet kellett lehelnie a vetítés közben, leginkább az izgalmas vagy katartikus jelenetek kellős közepén lerobbanó benzinmotoros áramfejlesztő aggregátorba. Előfordult, hogy a könyvkölcsönzés és a mozizás között egy harmadik kultúrpolitikai küldetést is teljesítettünk. Hébe-korba ismeretterjesztő TIT-előadót hoztunk a városból és hol a csillagászatról, hol a Világ keletkezéséről vagy épp az egészséges életmódról hallott okos dolgokat a tanya apraja-nagyja. Érkezésünk ünnepnapnak számított. Mindannyiszor zsúfolásig telt a mozgókönyvtári kölcsönzést szolgáló és az előadáshoz, vetítéshez berendezett olajospadlós tanterem. Gondoljunk bele: a villanyáram nélküli kistelepülésekre az akkor még kezdő lépéseinél tartó televíziózás sem vitte be a nagyvilág csodáit, ezért a manufakturálisan terjesztett kultúrjavak elképesztően lelkes fogadtatásra találtak. Egyetlen konkurenciánk a 60-as évek forradalmi vívmánya, a hordozható rádió lett volna, ám azt műszaki kudarcaink semlegesítésére hasznosítottuk. Amíg Pali bácsi az aggregátort bütykölte, s ez egy másfél órás játékfilmnél többször előfordult, megkértük a nézőtéren ülő fiatal agronómust, ugyan kapcsolja már be a Tünde névre hallgató piros bakelit dobozt, a tranzistoros rádióját, s ha szerencsénk volt, nézőseregünk Farkas Klárka népszerű "Szív küldijét" hallgatta a 240 méteres nyíregyházi középhullámon.

A sűrű tanyajárás, mi sem természetesebb, eltávolított Margitkától, megtizedelte az együttléteket, megszűntek az ölelések a könyvespolc labirintus takarásában. Logikusnak látszott, hogy autóskönyvtáros megbízásommal pontosan ezt akarták elérni, akik kapcsolatunkat nem nézték jó szemmel. Gyanítom, hogy az

összeesküvésben a korai házasságom rémlátomásával küszködő szüleim is szerepet vállaltak.

Amint a novemberi eső áztatta nyírségi homoktalaj átjárhatatlan, dagonyás sártengerré vált, kultúrküldetésünk színhelyei téli álomra zárultak, a Moszkvicot bekötöttük a garázsba. Novemberre és decemberre a könyvtár feldolgozó csoportja fogadott be. Ott volt a könyvtár lelke, szakmai agytrösztje, ebben a szellemi műhelyben készültek a katalógus cédulák, bibliográfiák, onnan vezérelték az új művek beszerzését és a leltározást. A "műhelyfőnök" dr. Szász Levente a finn nyelv és irodalom szenvedélyes szerelmese, szakértője volt. Összebarátkoztunk. Levente bennem a lengyel-barátot, benne én a finnek értőjét kedveltem. Édesapja, Szász Gusztó bácsi legrokonszenvesebb iskolám direktora volt Nyírbátorban. Az új barát még több irodalmi értékkel dúsította a Margitkától életre szóló ajándékként kapott temérdek olvasmány élményt. A Kossuth és Munkás cigaretták közösen ontott füstjébe burkolózva órákat töltöttünk a finn és lengyel regények, novellák megvitatásával. Leventéhez fűz a finn Matti Larni szatirikus regénye, „A negyedik csigolya”, melynek sziporkázó humora máig is írói stílusmintaként kísér. Ma is újraolvasom, ha Zola és Dosztojevszkij között pihenésre vágyom. Dr. Szász Levente nemsokára elhagyta Nyíregyházát, szerény sóstófürdői otthonából Pécsre költözött, az ottani megyei könyvtárban folytatta munkáját, ott bontakozott ki a finn nemzet iránti még mélyebb vonzalma.

Gyakran a társaságukba keveredett Levente volt kollégája, az egykori könyvtáros, később a megyei lap újságírója, Gál Béla. A békés lelkületű, örök mosolyú, halk szavú férfi a Kelet-Magyarország kulturális rovatánál dolgozott, könyv- és filmkritikákat írt és amikor csak tehetett, visszajött a könyvek és a régi kollégák közé. Megtudta rólam, hogy a randevúk ritkulásával szaporodó ráérő óráimat lengyel mesék és humoreszkek fordításával töltöm, néhány munkámat elkérte. Aprócska műfordításaim ezután sorra jelentek meg az újságban.

Sorsdöntő apróhirdetés

Mikulás napja volt, Leventét a trafikokban épp megjelent újdonsággal, egy csomag Fecske cigarettával leptem meg. Az amúgy unalmasan indult borongós napon a füstszűrőn át, a nemdohányos kollégák némi megkönnyebbülésére kissé könnyedebb füstkarikákat eregettünk. Beszélgetésünk kellős közepén felugrott az

írógép mellől és egyenesen hozzám tartott a feldolgozó csoport molett Erzsikéje (Levente "Perzsikének" hívta). Orrom elé csúsztatta a megyei lap apróhirdetési oldalát és lelkesedve mutatott egy bekarikázott felhívásra: *"Érettségizett, katonaviselt fiatalembert újságíró munkatársnak felvesszünk. Nyelvtudás előnyben. Szerkesztőség."*

Levente is fellelkesült, velem együtt fantáziát látott a dologban, azonnal tárcsázta is a szerkesztőséget: beépített emberünket, Gál Bélát hívta, ám ő mit sem tudott saját lapja álláshirdetéséről. Meglepett, mert még nem tudtam, hogy az újságíró olyan szerzet, aki a saját lapját ritkán olvassa. A cikkeket sem, nemhogy a hirdetéseket. Béla megkereste a hirdetést és beajánlott a főszerkesztőnél: *"A fúnak már jelentek meg nálunk fordításai"*.

Másnapra behívtak a megyei pártszékház második emeletének nyolc vagy tíz szobáját elfoglaló szerkesztőségbe. Abba a házba, ahova eddig csak Hetey néni büféjének kuncsaftjaként járogattam.

Egykor a Szabolcs-Szatmár megyei pártszékház volt, felső emeletén a Kelet-Magyarország szerkesztősége, ma múzeum

A főszerkesztő újságpapírok és kéziratok rendetlen halmaza mögül üdvözölt, keze ügyéből félresöpörte a papírokat, maga elé húzta a mély levesestányér méretű üveg hamutartót, benne félig sem szívott füstszűrős cigaretták bűzös halmával. Már csak épp az fért rá, amit érkezésem tiszteletére meggyújtott. *"Kisapám, pontosan téged keresünk* – közölte minden

formaságot mellőzve két slukk között rekedt hangon Ordas Nándor, a nyomdafestéktől már így reggel elszürkült ingujjban munkálkodó főnök. Szóba hozta a fordításaimat, elismerően pislogott rám amint az álláshirdetés kitételére gondolva elmondtam, hogy tudok oroszul is, lengyelül is, tanultam latinul, de az olaszokkal, sőt ha kell, a kínaiakkal is elboldogulok. Valójában el sem tudtam képzelni, mi szükség lehet egy vidéki újságnál ezekre a lingvisztikai erényekre, mindenesetre önbizalmamat alátámasztotta reménybeli új munkaadóm ez irányú érdeklődése. A letudott sorkatonai szolgálat ténye már csak tejszínhab volt a kávéban. Olyan erénynek

számított ez egy fiatal férfi alkalmazásánál, mint manapság, az újkapitalista világban a nők gyermektelenségi fogadalma.

Nándi bácsi, akit a Szabolcs-Szatmár Megyei Pártbizottság és a Megyei Tanács napilapjánál inkább Ordas elvtársnak illett szólítani, behívta Valikát, a titkárnőt és lediktáltatta velem a könyvtári kikérőhöz és a szerkesztőségi alkalmazáshoz szükséges adataimat. Utasított, mintha máris a főnököm lenne, hogy szombaton reggel 8-kor álljak munkába. Emlékszem, furcsa érzés tört rám: amint kiléptem a nagy ház üvegbetétes tölgyfaajtaján, az új kihívás izgató nyugtalansága és a nagy lehetőség lelkesítő örömeinek vegyes hangulata kavargott bennem. Az átellenben lévő parkban talapzatáról Bessenyei György töprengő figurája biztatóan nézett le rám.

**Ordas Nándor főszerkesztő
mindig ingujjban, örökéggő
cigarettával**

Sokkal korábban, a kelleténél bő fél órával hamarabb érkeztem új munkahelyem elé 1962 december 15-én. Semmi baj, gondoltam, legalább nem kések. Az ilyen biztonsági időtartalékot későbbre is magatartásom elemévé tettem. Ha csak lehet, alapos rátartással megyek találkozóra, ünnepségre, vonathoz, repülőhöz... Most is kiadós sétát tettem a Bessenyei téren, s miután a Kölcsey leánygimiben közeledett a becsengetés, jó alkalom kínálkozott, hogy elsőtől negyedikig végigmustráljam a nagykabátokban, bundácskákban suliba tipegő leányokat. A negyedikesek között ismerősök is akadtak, mert két-három éve még ennek a gimnáziumnak a báljain is muzsikálgattam. A becsengetést most mégsem várhattam meg, mert szemben, a pártház felső emeletén ezen a szombaton 8-kor nekem is becsengettek. Életem legdöntőbb becsengetése várt rám a Kelet-Magyarország Szerkesztőségében.

Húszéveshez méltóan egyszerre két lépcsőfokon át kaptatva igyekeztem a titkárságra. Valika mosollyal és kávéval fogadott. Perceken belül megtelt a szoba csupa ismeretlen emberrel. Még friss memóriám vetítógépén átfuttattam életem első húsz évének filmjét. A kávé kevergettem, közben lelki szemem előtt peregtek a snittek, az addig tíz megélt város helyszínei: Nagyvárad, Felcsút, Keszthely, Zalaegerszeg, Szentendre, Nagykőrös, Nyíregyháza, Nyírbátor, Kiskunfélegyháza és Budapest... Jelenetek óvodával, iskolákkal, zeneiskolákkal, együttesekkel,

vonatokkal, tengerparttal, szerelmekkel, laktanyákkal, könyvtárral, bokortanyákkal... Az egymást sűrűn követő helyszínváltásokkal akaratlanul is felkészültem az újságírói hivatás talán legfontosabb képességére: sokféle emberi közösség gyors megismerésére és az alkalmazkodásra. Na, gondoltam, most itt az újabb alkalom...

Ahogy poharamból fogyott a fekete, úgy szaporodtak körülöttem az idegent tüzetesen vizsgáló szempárok. Rámcsodálkoztak, nem tudták ki lehetek, az újságírók között talán olyan is akadt, aki panaszával idetévedt olvasónak vélt. Valikát a kávé poharak töltögetése úgy lefoglalta, hogy nem jutott ideje bemutatásomra. Magam óhajtottam ezt megtenni, de a szándék ébredésének pillanatában kinyílt a titkárság ajtaja és egy megilletődött, alacsony termetű szemüveges leányka lépett be. Őt is csak Valika ismerte, mint engem. Végre egyszerre megtörtént a két bemutatás. Velem egy napon lépett munkába Matild, a gép- és gyorsíró leányka, akiből hamarosan Tildácska, Titike, majd Papp Menyhértné lett, s aki negyvenhét évvel később nagyon sok régi, új és még újabb kollégát túlélve ma, 2009-ben is a nyíregyházi Kelet-Magyarország titkárságán dolgozik. Mi sem természetesebb, az ifjú hölgy nálam élénkebb érdeklődést keltett a szerkesztőség akkoriban majdnem kizárólag férfi társadalmában. Némi figyelmet, néhány említést sem érdemlő kérdést azért én is kaptam. A redakcióban a reggeli kávézás közösségi ceremóniája oldotta, színezte a hatvanas évek elején álmatag város színtelenségét, monoton hangulatát.

Ez a riport nem riport!

"Kisapám, menj ki riportra a Kossuth gimnáziumba!" Szófukar magyarázó körítéssel így kaptam az első hírlapírói feladatot Ordas elvtárstól. Az Öreg az önéletrajzomban olvasott kossuthos diákmúltamat ötvözte az év oktatáspolitikai slágerével, a politechnikai oktatás kibontakoztatásának pártirányelvével. Egykori sulimba így indított első riporteri utamra.

A humán műveltség nyírségi fellegvárában, a legpatinásabb gimnáziumban, ott is az udvar hátsó rejtett zugában különösebb lelkesedés nélkül építették fel és satukkal, kalapácsokkal, reszelőkkel rendezték be a politechnikai tantermeket. Nos onnan kellett riportot hoznom, mégpedig aznap délre, a tanárok és diákok – hogy úgy mondjam – lelkes hozzáállását feltétlenül kidomborítva... Ennél többet nem is mondott az Öreg, s a mindig nyitott ajtón át visszacamogott a szobájába. Otthagytott a titkárságon, én meg hiába pislogtam körbe segítségért, az egyetlen

korábbi ismerős, Gál Béla szabadnapos volt. Tőle talán megtudtam volna, hogy is kell riportot írni...

Valikától kaptam egy zakózsebbe férő, tejeskávé színű, műanyag fedelű noteszt és egy golyóstollat. Szuronyrohamra bevetett kiképzetlen újonc lelki állapotában vágtam neki a riportútnak. Volt iskolámra, mert ismertem a járást, az udvari vaskapun át támadtam rá, s egyenesen a tanműhelyek felé masíroztam. Halvány sejtelmem sem volt még arról, hogy újságírói illem szerint az igazgatónál kellett volna bejelentkezniem. Szerencsémre olyan frissen kinevezett szakoktatóra akadtam, aki szintúgy nem tudta, hogy a korabeli szakmai jólneveltség őt is igazgatói hozzájárulás megszerzésére kötelezte. Beszédes ember volt, örült, hogy benne lesz az újságban. Mondta, szavalta a szövegét, mintha sejtette volna, mit vár tőlem Ordas és mintha két lábon járó oktatáspolitikai propagandista lenne. Te vagy az én emberem – gondoltam és szorgosan jegyeztem a mondatait. Kifaggattam néhány elsős diákot is. Tőlük nem kaptam vonalas sódert, ők keverték nekem a „színező anyagot”. Könnyen szót értettem velük, miután sorra hallották számból a még mindig aktuális tanári beceneveket. Nyakig belemerültünk a diákélményekbe, korábbi és újabb kossuthos stiklik taglalásába, ezért annak rendje, módja szerint meg is feledkeztem a riportról. Végül rájöttem, hogy ezzel a jó hangulatú diákdumával az én riportomban semmire sem megyek. A riportban, amiről nem tudtam, eszik-e vagy isszák.

Félúton a gimnázium és a szerkesztőség között, a Rózsika cukrászda aprócska kerek asztalánál egy szimpla mellett (ennél kevesebb és olcsóbb kávé nem létezett) a feladat súlyától roskadozva, riadtan hozzáláttam „a riorthoz”. Noteszlapra firkantottam a magyar órákon tanult vázlatot: Bevezetés – Tárgyalás – Befejezés... Egy órán belül, mire megszületett az alkotás, a második szimpla is az asztalra került. Többször elolvastam, belejavítottam, szavakat cseréltem, és egyre jobban tetszett. Már-már elhittem, hogy riportot írtam. Elégedetten mormoltam a nemes veretű kezdő mondatot, a kossuthi idézetet – *"Ipar nélkül a nemzet félkarú óriás"*. Az iskola névadója okán kiválóan illett a helyszínhez, XIX. századi gondolatával pedig a szocialista oktatásügy vadonatúj céljaihoz. Illetve dehogyis volt ez vadonatúj dolog: valamikor, a világháború előtti iskolákban a kézimunka órákra is ráillett volna a politechnika elnevezést. A mostani reform persze nem a kézügyesség fejlesztését, mint az életre felkészítést, sokkal inkább a termelő munkához szoktatást szolgálta. A

magyar iskolák számára az 1961. évi III. törvény írta elő az oktató munkának a termeléssel való összekapcsolását. Ez volt a "riportom" elméleti, ideológiai háttere. Valahogy azt is be kellett illeszteni a szövegbe, hogy a Kossuth gimnáziumban a hét öt napján elméleti oktatásban részesülnek a diákok, a hét egy napján pedig gyakorlati politechnikai oktatásban vesznek részt.

Fűt-fát megőriztem életem dokumentumaiból, de – mi kár! – ennek az első riportnak a kézirata elkallódott. Nem is pótolhatom a szöveget, mert sohasem érdemelte ki a nyomdafestéket! A kis füstös, ma már csak a korosztályombeliek emlékében létező Rózsika cukrászda asztala mellett – mint a nagy hírlapírók a pesti Hungáriában – olyan fogalmazványt rittyentettem össze, amiért gimnáziumi magyarórán a tanárunk akár példaként is állíthatott volna az osztály színe elé, de szerkesztőségi főnököm a szemembe vágta: *"Ez bizony nem riport, kisapám."* Kiszaladt belőlem a nehezen feltupírozott önbizalom, ambícióm, mint kipukkadt léggömb, leeresztett. Legszívesebben azon nyomban ott hagytam volna új munkahelyemet. Gondolom, elpirultam vagy elsápadtam, mert Ordas mentőövet dobott: *"Igazából nem vártam tőled riportot, csak látni akartam, tudsz-e írni, van-e stílusod, lehet-e belőled újságíró."* A teszt értékeléséül elem tette az írógéppel készült alkalmazási szerződést, Valikával behozatott két kávé, elszívtunk néhány Fecskét (míg a főnök hármat, én egyet), közben megnyugtatóan, hogy riportot írni megtanulok, de már most jó ha tudom, hogy a riportnak valójában nincs merev műfaji szabálya. *"Aranyszabály az, hogy nincsen aranyszabály."* – még a könyvtárban hallottam ezt, Szász Levente előszeretettel idézte ezt Bernard Shawtól. Majd – hogy legyen mit emésztennem első hírlapírói víkendemen –, az Öreg kezembe nyomta Illyés Gyula 1954-es tanulmányát, a „Magyar beszédet”. Elemistákhoz szólt az író, de mi tagadás, az esszé első bekezdése nekem is hasznos szakmai útravalóul szolgált: *"Az emberek általában azt hiszik, hogy szépen, 'művészi' írni azt jelenti, hogy egyszerű gondolatait is az ember jól fölcifrázza, bonyolultan adja elő. Ennek éppen az ellenkezője igaz. Szépen az ír és beszél, akinek sikerül még a bonyolult gondolatait is egyszerűen és világosan előadni. A művészet pedig ott kezdődik, ahol az ember az ilyen előadással még élvezetet is szerez hallgatóinak."*

Az 1956-ot követő konszolidáció, a nemzeti megbékélés után, a gimnáziumi politechnikai oktatási "forradalom" napjaiban, az első tévés „Ki mit tud?” derűs

hangulatában, a Karib-tengeri válság feszültségének oldódása után lettem a Szabolcs-Szatmár megyei pártlap, a Kelet-Magyarország munkatársa.

Lapozgassunk, mi minden történt 1962-ben...

Rákosi Mátyást – akit ekkor már a Szovjetunióban bújtattak – kizárták a pártból, pontosabban az MSZMP-ből. Kizárták, bár nem tudom, miért, ugyanis "népünk nagy vezére, Sztálin legkiválóbb magyar tanítványa" csupán az elődpárt, az MDP tagja volt. Tavasszal Rákosi még haza akart térni, de ebből semmi sem lett. Egészen más történt. Az 1962-es pártkongresszuson Kádár János bejelentette, hogy *"Magyarország a szocializmus teljes felépítésének korszakába lépett"*. Előtte nem sokkal hangzott el a bennem máig is jó érzést keltő mondata: *„Aki nincs ellenünk, az velünk van.”* Az elv gyakorlati lépéseit is megtapasztalta az ország: mostantól pártonkívüliek is betölthettek fontos állami funkciókat, s a szakmai hozzáértés majdnem(!) olyan elismerésben részesült, mint a párttagság. Az iskolákban, az egyetemi felvételi vizsgákon megszűnt a diákok származási kategorizálása.

Leszerelésem után éppen egy évvel olyan esemény tanúja volt a világ, ami – hajszálon múlt – engem is visszakényszeríthetett volna az angyalbőrbe. Kennedy elnök 1962 október 22-én este 7-kor a televízióban bejelentette, hogy az amerikai haditengerészet blokád alá veszi Kubát. Az USA hírszerzése kémrepülők fénykép felvételeivel bizonyította, hogy a szovjetek közepes hatótávolságú rakéták és nukleáris töltetek célba juttatására alkalmas repülőket állomásoztatnak Kubában. A Szovjetunió nem cáfolta a kubai fegyverszállításokat, de tagadta, hogy a fegyverzet támadó jellegű lenne. Három feszült nap egyetlen kérdése tartotta rettegésben a világot: lesz-e szovjet-amerikai összecsapás a blokád vonalánál? Nem lett. Sokan így sóhajtottak fel: *"Nem tört ki a harmadik világháború..."*

1962 az első „Ki mit tud?” éve is volt: megismertük, megszerettük Koncz Zsuzsát, Hacki Tamást, és a csúcsok felé lendültek a brit gombafejűek, a Beatlesek.

Ha a környező világ pezsgő, lüktető eseményeivel összevetem, mi tagadás, abban az időben langyos lábmosóvíz volt a Kelet-Magyarország szerkesztőségének élete. Pontosan olyan, mint a hatvanezer lakosú Nyíregyházáé, ahonnan nyolc óra alatt csühögött fel Pestre az ingázó szabolcsi munkások elhíresült "fekete vonata". Elhamarkodott ítéletemet az unalmas városról a gyökértelen bevándorló érzéki csalódása okozta. Később Nyíregyháza, nemkülönben a szerkesztőség is mind

újabb színeit, illatát érezte velem. A jóleső felismeréshez szükségem volt az újságírás fortélyait felfedező első ráérzésre, a riporter, későbbi tudósítói képességek nyiladozására. A decemberi munkába állás, az első riportút kudarca, a karácsonyi napokban irodalom tanár szüleim tanácsára elolvasott Móricz-riportok és Mikszáth-karcolatok, nemkülönben az Egon Erwin Kisch-től nyert élmények szinte észrevétlenül ráhangoltak leendő hivatásomra. Az 1963-as újév első munkanapján megint önbizalommal ültem le a fotólaborral szemben, a belpolitikai rovatnál kapott szerkesztőségi asztalomhoz: most aztán már tudom, mi a riport... ide azt a lovat, hadd nyergeljek, hadd nyargaljak... Nem sejtettem, hogy a szokásos reggeli kávé szertartásnál meg is kapom az első, immár komoly riporter feladatot...

**A kezdő hírlapíró (slapaj) még olvasta a kollégák cikkeit...
Később leszokott róla.**

Mozdonypróba, lekvárgyár, meteorit

Simogatta a lelkem, hogy Hammel Józsi bácsi, a megyeszerte népszerű és eredeti humorú fotóriporter útban a titkárságra, beszólt hozzám: "Jössz kávézni?" Már hogyne mentem volna, csábított a kávéillat, de még annál is jobban vágytam arra, hogy egyenrangú kollégaként befogadjon a társaság. Ez most egycsapásra megtörtént. Az újévi jókívánságok keresztüzében azon kaptam magam, hogy az érdeklődés epicentrumába kerültem. A mindannyiunknál magasabb növésű, simára fésült fekete hajú, választékosan öltözködő Bogár Feri vitte a prímet. Belpolitikai rovatbeli társam volt, a rendőrségi, bírósági tudósítások mestere. Ő volt, aki a munkába állásom utáni héten, az imént zárult év finisében szobatársként alaposabban megismert engem, nagyjából tisztában volt vele, mihez értek, mihez nem konyítok. Tudta rólam, hogy hadilábon állok a műszaki ismeretekkel.

A kávézásnál kiderült, hogy a héten Feri lesz a főnököm, mert a rovatvezető, Kopka János még szabadságon van. Nem értettem, miért kíséri a kollégák széles jókedve azokat a perceket, amikor alkalmi rovatvezetőm megbízott a riporter feladattal. Feri előbb telefonhoz kérte Valika, majd a rövid beszélgetés után, mintha nem is nekem címezné a mondatot, így morfondírozott: "A MÁV-tól az állomásfőnök

telefonált, hogy mégsem a jövő héten, hanem ma tartják az év eleji mozdonypróbát... hm... na most mi legyen? Kopka Jani ment volna... ezt minden januárban tapasztalt kolléga szokta megírni..." A töprengő dűnnyögés után váratlanul hozzám fordult: *"Neked kellene a riportot megcsinálni, legalább mély vízbe ugorhatsz..."* Feri aprólékosan elmagyarázta, mire készüljek, vagyis hogy a vasúti fűtőház évente ilyenkor január elején selejtezi ki az elavult gőzmozdonyokat. Ez úgy történik, hogy a nyíregyházi állomástól nyugati irányban 5 kilométerre egy holtvágányom egymással szembehaladva, masiniszta nélkül elindítanak két mozdonyt. Az összeütközés után szakértő bizottság állapítja meg, melyik gépet érdemes még felújítani és melyiket viszik beolvasztani vagy a közlekedési múzeumba. Kiderült, hogy az ütközést fotózni is kellene, de Hammel Józsi bácsinak épp Csengerbe kell indulnia egy másik fontos, első oldalas eseményre.

Valika szép új notesszel szerelt fel, én pedig mint egy roskadásig díszített karácsonyfa, kezemben táskával, zsebemben notesszal, tollal, nyakamban fényképezőgéppel, vakuval villamoson indultam a nagyállomásra. Onnan a sínek mentén nyugatnak tartottam, pontosan úgy, ahogy Bogár Feri utasítása szólt. Lépéseimet megszorítottam, mert annál a bizonyos őrháznál egy óra múlva kezdődött a mozdonypróba. Nem késhettem, rátermettségemet kellett bizonyítanom, és a másnapi lapban ott volt a helye a fényképes riportnak. Jól kiléptem, közeledett az időpont, botladoztam a bazaltköves töltés alatti fagyos, havas nyomvonalon, sejtettem, hogy mindjárt itt kell lennie a helyszínnek. Rátaláltam a bakterházra, benne a vaskályha mellett az asztalnál egy százéves-arcú, nagyon álmos vasutasra. Ahogy jövetelem célját előadtam, idegesen megfeszült a vasutas ezer ránca, felélénkült, láthatóan nyugtalan lett. Rácáfolva iménti benyomásomra, fémcsővázás székéből az álmos ember gumilabdaként pattant fel és gyanakvó tekintetét az arcomról hol az őrház kilincsére, hol a nyakamban lógó Ljubityel gépre villantatta. Szeme végül a kurbli vasúti telefonon állapodott meg, s közben egy feszítővashoz hasonló rudat markolászott, majd kissé hátrébb lépett. A bizalmatlan gesztusokból gyanítottam, hogy valami nincs rendjén. Talán az állomásfőnökség nem szólt az öreg vasútinak, hogy riporter is jön a mozdonypróba. Találgattam a barátságatlan fogadtatás okát, kértem: ugyan hívja már fel a főnökségét. *"Hát azt csak úgy nem lehet kérem..."* – bökte ki a választ, de miután a megjelenésem igazolását magam javasoltam, tekintete megenyhült. Leültetett, s végül mégiscsak megkurblizta a telefont. Jelentette valakinek, hogy *"egy idegen személy fényképező masinával jött*

ide és azt beszéli, hogy ezen a szelvényen két mozdony fog összeütközni... meg valamilyen bizottságot is mond..." Hosszú percekig hallgatta a választ, arcának ráncai lassan kisimultak. Letette a kagylót, cigarettával kínált, majd közölte a felsőbbség utasítását: "Maradjon itt kérem szépen. Nem itt lesz a mozdonypróba. Mindjárt jönnek magáért a forgalmi irodáról." Szívtuk a bagót, hol ő kínált, hol én kínáltam, és már legalább a harmadiknál tarthattunk, de akárhogy is faggattam a baktert, egyebet nem tudtam meg. Pobjedán odaérkezett egy vasúti tiszt és az állomásfőnöki irodába invitált. Mire odaértünk, ott már összegyűlt néhány jókedélyű vasutas, akiket nem ismertem, ők engem annál inkább. Nyílt a konyakos üveg és egyszerre minden megvilágosodott: újságíró avatásban volt részem a szerkesztőségi kollégák és a vasutasok összefogásával. Áldomást ittunk az épen maradó mozdonyokra és rám, a szakmai "karrier" első lépcsőfokára hágó slapajra. A szerkesztőségi titkárságon egy másik konyak és néhány régebbi avatás adomája várt rám.

Ilyesféle gőzös jövőjéről ítélték volna a „mozdonypróba”

Kezdő hírlapíróként Vincze Gyurit Ajakra, a lekvárgyárba küldték. Pesti fiú volt, még nem ismerte a megyét. Honnan tudhatta volna, hogy a hétszáz éves múltú szabolcsi faluban a "lekvárgyár" után érdeklődni, különösen a helybeli asszonyoktól,

A híres ajaki népviselet – Vincze Gyuri próbatétele

lányoktól a legnagyobb sértésnek, gúnyolódásnak minősül. Kollégánkat kis híján megtépte a fehérség, amikor – úgymond – lekvárgyári riportra érkezett és az üzemet kereste. A helybeliek mégsem bántották, sejtették, hogy valaki tréfát űz vele. Ezért – a hagyományhoz híven – csak a sokrétegű ajaki népviseletes szoknyát lebbentették fel az orra előtt és rákiáltottak: "Itt a lekvár, nyálhatod!" A mára feledésbe merült évődő-tréfálkozó epizód mögött az a tény áll, hogy népművészete révén Ajak az egyik legszínesebb szabolcsi község. Manapság már csak a hangulatos ajaki nemzetközi lakodalmas zenei fesztiválon látható a régi, sokszoknyás népviselet, melynek hagyományait a legidősebb korosztály még őrzi.

Szerkesztőségi újonc korában az ugyancsak Pestről a Nyírségbe került Bogár Ferinek az orosi hajógyárból kellett volna termelési riportot hoznia. A Nyíregyházától alig 5 kilométerre fekvő Orosról – manapság már a megyeszékhely egyik kerületéről – illik tudni, hogy ivóvizet adó kútjain kívül semmiféle álló- és folyóvíz nem létezik arrafelé, s valamiért, sokáig nem tudtam, miért, a nemlétező hajógyárral csúfolják a helybelieket. A ma már nyugdíjas pesti hírlapíróval, Bogár Ferivel 2009 tavaszán e-mailben végül sikerült ezt a nyírségi "ipartörténeti" epizódot is tisztázni. Íme: *"A háború előtt Oroson volt egy kis napraforgó- és tökmag-olajütő üzem. A homlokzatán MAGHAJALÓ GYÁR felirat állt. Az üzem időközben megszűnt, az épület az enyészeté lett. A ragasztott betűk kezdtek lehullani, a végén csak annyi maradt, hogy HAJÓ GYÁR. Nos kaptam egy telefont — a „hajógyár” párttitkárától: délután engedik vízre a 'Nyíregyháza' nevű motorost, jó lenne, ha a sajtó is képviseltetné magát. Utána állófogadás lesz... Felpattantam a buszra, melynek végállomása az orosi községi tanács épülete előtt volt. Benyitottam a tanácsterembe, ahol történetesen 10-15 fős kibővített tanácsülést tartottak. Közöltem, hogy a hajóavatásra jöttem a laptól, hol találom a hajógyárat. Az emberek egymást húzták ki az asztalok alól, többen fuldokoltak a röhögéstől. Megkértek, ne nagyon mondjam, miért jöttem, mert hajó helyett engem bocsátanak vízre."*

A hajszál híján városi botránnyá duzzadt újabb újságíró-avató történetre így emlékezik vissza Feri, a fotóriporter Hammel Józsi bácsival egy húron pendülő Nagy Szerkesztőségi Tréfacsináló: *"Egyik kollégánk kapott egy telefont. Valaki közölte vele, hogy a nyíregyházi repülőterre bezuhant egy szputnyikdarab. Pestről már megérkezett egy bizottság, most vizsgálják az 'égi áldást'. Kollégánk taxiba ült és térdig érő hóban becserkészte a repülőteret, kereste a bizottságot. Talált néhány favágót. Szerintük, mivel dél van, biztosan bementek a városba ebédelni. Kollégánk végigjárta az összes nyíregyházi éttermet. Sehol sem tudtak a bizottságról, de a pincérek révén a hír futótűzként terjedt a városban. A nyíregyházi polgár reagált: 'a ruszlik már itt sem hagynak békén bennünket.' Kis híján botrány lett a dologból."* Az elhíresült esetet magával az ugratás szerzőjével, Kopka Jánossal, a korabeli belpolitikai rovatvezetővel negyvenöt év múltán sikerült még pontosabb rekonstruálni.

A neves politikus-diplomatacsalád Pestről egy kis magyar vidéki levegő szaglászására a mi szerkesztőségünkbe "számúzta" Schiffer Ferit, a későbbi

külpolitikai újságíró. Feri Szakasits Árpád ex-köztársasági elnök (1948) unokája volt. Tudtuk, hogy egy évet csúszott az érettségi vizsgája, mert utolsó vakációján dunai hajóinas volt, s az út végén a folyó alacsony vízállása miatt nem úszhattak fel a pesti kikötőbe. Ám amikor később leérettségizett, az akkor épp MÚOSZ-elnök Szakasits nagypapa az unoka nyíregyházi slapajkodásáról döntött. Így került hozzánk a nálam két évvel fiatalabb fiú. Nos az ő pár hónapos vidéki gyakornokoskodása is avatással, a Kopka-féle beugratással kezdődött. Ferikét rovatvezetőnk a repülőtérre küldte, mondván, hogy oda zuhant be a szputnyik darabja. A fiú eltaxizott a helyszínre. Az ott dolgozóktól, köztük Rácz Istvántól, a nyíregyházi meteorológiai állomás vezetőjétől – aki melleleg Kopka unokatestvére, következésképpen az ugratás beavatottja volt – tudakozódott az űrhajó darabka holléte felől. Keresztül-kasul járta a repteret és a környező háztáji kerteket, s ott egy káposztát egyelő időss asszony kommentálta az esetet az ifjú újságírónak: *"A ruszók már itt sem hagynak bennünket békén."*

Schiffer Feri, amilyen kiváló külpolitikai újságíró lett az Esti Hírlapnál – 1967-től, sajnos korai haláláig, 1982-ig – olyan csetlő-botló, esetlenül tájékozatlan emberkének bizonyult a számára sivár, szürke, egyhangú szabolcsi szerkesztőségi munkában. Mégis kedveltük őt, jó cimborá, élvezetes mesélő, társasági lény, művelt fiatalember volt.

Aki, mint magam is, a "mozdonypróbával" átesett a riporter-avatáson, a Kelet-Magyarország munkatársának tekinthette magát. Velem mégsem maradéktalanul ez történt. A "munkatárs" rangját, mint újságírói alkalmazásom kategóriáját hamar, talán már egy hónap múlva visszavonták tőlem, mert egy friss, 1963-as szabályozás, a kormány Tájékoztatási Hivatala – a szakzsargonban a tájhiv – utasítása úgy szólt, hogy érettségizett fiatal csak gyakornoknak vehetnek fel a szerkesztőségek. Bele kellett törődnöm, hogy majdnem a felére csökkent a fizetésem és most éppúgy a hivatás előszobájában kell toporognom, mint a tiszti iskola előtti sorkatonai szolgálat esetében. Néhány évnek kellett elmúlnia, hogy utólag elfogadjam a "lefokozás" jogosságát. Beláttam, hogy húsz évesen és csupasz érettségi bizonyítvány birtokában még azokkal az idősebb kollégákkal sem veszem fel a lépést, akik az én végzettségemnél szerényebb iskolázottsággal, az ötvenes évekből itt maradt munkáskáderként rutinosan gyártották Underwood írógépeiken az unalmasnál unalmasabb protokoll tudósításokat, a szövegekben kiemelten emlegetve a helyi párt

és tanácsi vezetők nevét azok összes rangjával cifrázva. Ha jól meggondolom, s a pártiskolákat figyelmen kívül hagyjuk, egyetlen diplomás ember sem dolgozott akkor a mi szerkesztőségünkben. Az öregebbeket az új tájhiv rendelkezéssel nem tolták vissza a ranglétrán, ez csak minket, a frissen érettségizett fiatalokat érintett. Nem sokkal később azután köteleztek bennünket valamilyen (bármilyen) diploma megszerzésére.

Hamarosan hárman lettünk a lapnál startoló gyakornokok, másként: slapajok. Kurtára fogott volt Takács Feri ("Taki") újságíróskodása. Dacára annak, hogy a száguldó riporter kiváló adottságával volt megáldva, pár hónap elteltével visszatért Mátészalkára és mezőgazdasági technikai végzettségét hasznosította.

Tartósabbnak bizonyult Román Dénes szakmai útja. Dénes jóvágású, snájdig fiú, eredeti egyéniség volt. Kétségkívül sajnálatra méltó árvagyermek sorsát olyan plasztikus színészi előadásmódban interpretálta, hogy aki közelebb került hozzá, ellenállhatatlan késztetést érzett a vigasztaláshoz, simogatáshoz, sajnálgatáshoz, felkaroláshoz. Az érzelmesen lágyszívű, karitatív lelkületű főnököt, Ordast egyedül ő szólíthatta Nándi bácsinak, talán mert *épp belőle facsarta ki az elhagyatott fiatalembernek kijáró legsűrűbb könnyeket.*

Dénes és köztem a slapajkodás sorsközösségének fundamentumát az örök pénztelenség és a Munkásnál jobb minőségű cigaretta iránti vágyakozásunk képezte.

Gondoljunk csak bele, micsoda ellentét feszül a kis fizetésű gyakornok anyagi helyzete és vágyainak tárgya, a drágább, elegánsabb cigaretta között! Egy fókuszpontban futott össze a jég hátán is megélő Dénes ötletessége és az én katonai sumák-praxisom: a főszerkesztő asztalán terpeszkedő hamutálcára, abban is a félig sem szívott Fecske-csikkekre összpontosítottunk. Amint az Őreg kora délután elhagyta a szobáját és átvonult a nyomdába, asztalán

Ennél olcsóbb nem volt. A drágábbért meg kellett előzni a takarítónőt.

ottmaradt az utolsó jókora csikkhalom, s ha ilyenkor a takarítónőt megelőzve jól időzítettünk, legalább harminc-negyven kövér csikket zsebelhettünk be. Barna papírzacskóba ürítettük a főnök napi hagyatékát, majd elvonultunk és Dénes pengeéles bicskájával sorra lemetszettük az elhamvadt cigarettavégeket. Szerencsénkre Ordas minden szádba csak hármat szívott bele, ezért a füstszűrőtől

még egy-egy háromcentis ép rész ígéretesen ágaskodott. Az ekképp mezeget Fecske termést testvériesen megosztottuk, a megkurtított szálakat elegánsan beillesztettük egy üres fecske dobozba vagy ha bulizni készültünk, akkor egy alumínium cigaretta tokba. Az esti Bacsik-látogatásra így nem is kellett cigit vásárolnunk, az árából futotta egy fél kevertre, rumra vagy triple secre.

Swing olasz cipőben

Bacsik! Presszó volt ez a javából, éjszaka pedig zenés-táncos bár, Nyíregyháza legnépszerűbb lokálja. Amint Esti Kornél történetének bizonyága szerint a kávéház a századeleji pesti hírlapírók temploma, úgy a mi szentélyünk ez a presszó-bár volt. A Luther ház ívelt sarkát elfoglaló szórakozóhelynek ekkor már Anna volt a hivatalos neve, de a régi tulajdonos után mi még évtizedekig Bacsiknak szólítottuk. A terem déli végében a kiváló duó, dr. Csengery Pálné, a legendás zongorista és Frecska László, a dobok virtuóza bővölte a hangulatot. A kis asztalok köré zsúfolódva annyian ültek, hogy későeste helyet kapni még Kaptá Jenő és Szépréti Ernő pincéri protekciójával sem volt egyszerű dolog. A szvingelő pároknak meg kellett hagyni a zenészek melletti másfél négyzetméteres parkettrészt; akkoriban még nem divott a hangosítás. Az említést érdemlő péntek délután néhány jó riport és tudósítás elismerésül Dénes 250 forint prémiumot markolt fel a Kiadóhivatalban, este ezt óhajtottuk ünnepelni. Haverom, régi iskolatársam, a Bacsik "ügyeletes" törzsvendége, a nők imádoztja, Mihályi Gyuri, akivel reggel a Takarékpálota Csemege üzletében a kávé pultnál találkoztam, megígérte, hogy asztaluknál „Kályha” mellett szorítanak nekünk két helyet. Félreértés ne essék, „Kályha” nem fűtő alkalmatosság, hanem a város egyik legrokonszenvesebb aranyifjának, Zakuczi József kályhás-masternek a beceneve volt. Ha ők ketten megígérték a rezervációt, mérget vehettünk rá, hogy este a két szék ránk vár. Mihályi és „Kályha” jelenléte még egy másik biztos kilátást is ígért: a Bacsikban aznap éjjel nem lesz hiány a legcsinosabb nyíregyházi leányokból.

("Kályha" fiatalon, a 80-as évek végén súlyos betegségben halt meg. Közös barátunk, a korábban már idézett Álmos Laci ("Szuszi") így emlékezik vissza erre a népszerű, polgárpukkasztó fiúra: *"Hajnalban, amikor már minden bezárt, nem tudtuk hol folytatni a tivornyázást, eszembe jutott, hogy a resti nyitva van. Elindultunk a Széchenyi utcán gyalog, az Omnia előtt ért utol bennünket a villamos. Kályha a*

villamos elé ugrott, lestoppolta mint egy taxit, a kompánia felszállt, a villamos vezetőjének vérben forgott a szeme. Kályha kiadta az ukázt: irány a resti! Most is előttem van, ahogy alkoholos befolyásoltság állapotában, oldalra fordított simléderes sapkával a fején Mao Ce-tung idézeteket szaval és a személyi igazolványából kitépkedett lapokra autogramot osztogat...")

Lévén, hogy jegyességem Margitkával már kifakult, ideje volt új vadászmezők felé tekintgetni... Fenntartott helyünk biztos tudatában kora este nyugodtan készülődtünk a bulira. Dénes rádióriporter kollégánkkal, Tréba Gyuszival lakott közös albérletben. Miután ez a kies emeleti albérlet pontosan a Bacsikot is magába ölelő Luther házban volt, náluk talákoztunk. Dénes már bulikész állapotban várt rám. Egyetlen, ám minden kritikát kiálló elegáns sötét zakójához kínosan jól választott tarka nyakkendője és a hófehér noniron nylon ing tökéletes harmóniát alkotott, legfeljebb a világosbarna mokaszin csapta agyon a kifogástalanul harmonizáló stílust. Szóvá is tettem ezt, amint távozóban a lépcsőfokokat róttuk. Kritikám Dénest pánikszerű visszafordulásra készítette. A lépcsőházban vártam meg, s ahogy visszatért, lábán vadonatúj sötétbarna olasz félcipő díszelgett. *"Tréba most hozta Rómából. Pont jó rám."* Az önkényes cipőkölcsönzést kollégám biztonságosnak vélte, mert bérelt szobájuk falait most épp Gyula horkolása reszkettette.

Ültünk a Bacsikban, a barátaink jóvoltából kimondottan exponált helyen, ahol jól hallatszott a zene, szemmel pásztázható volt az egész bár és minket is mindenki látott. Ez utóbbi paraméter (minket is jól láttak!) most mégsem hiányzott Dénesnek. Egy óra sem múlt el, belépett a bárba a szépséges olasz csuka tulajdonosa, Tréba Gyuszi. Jól megcélozva Dénes lábát odacsörtetett az asztalunkhoz. A bitorló elsápadt, a lábbelitulaj pedig elegáns, lassú, a terem minden részéből kiválóan látható fűzőbogozó mozdulatokkal megszabadította őt az itáliai divatcsodától. Hóna alatt a visszaszerzett cipőkkel Gyuszi elhagyta a bárt, Dénes pedig talán még a zoknijai alatt is elpirult. Menteni kellett a helyzetet, a frissen premizált riporter zokniban legfeljebb tvisztelhetett volna, de mégsem kérhette mambóra, szambára, rumbára az asztalok mellett felkérésre váró lányokat. Felszaladtam hát az albérletükbe és lehoztam a világosbarna mokaszint.

Előttörténete is volt ennek a közjátéknak, amit évtizedekkel később tudtam meg az idők során neves rádiós-tévés személyiséggé előlépett Tréba Gyulától: *"Törzshelyünk volt az Anna bár. Néha onnan és nem az albérletből mentünk dolgozni. Egyszer elutaztam egy barátomhoz Rómába. Szerény pénzecskémből*

vettem egy nagyon puha és elegáns cipőt, egy divatos csíkos nadrágot és egy szép pulóvert. Ezeket, ha hétféteken hazajöttem Miskolcra, otthagytam a ruhás szekrényben. Dénes ilyenkor ezekben parádézott a különböző szórakozóhelyeken. Pár hét múlva magam is felvettem a szerelést, majd a pincérek kérdezték: 'felvetted a Dénes frankó olasz cuccát?' A fiú nagyon kihúzta a gyufát, ennek dacára néhány hét múlva ugyanott az én cipőmben mulatott. Akkor hagytam ott veled zokniban..."

A zene, a társaság, a hangulat kezdte kitölteni a légüres teret, amit a szerkesztőségi munka után maradt szabadidő teremtett. Hol volt akkor még jellememben a szenvedélyes, vérbeli hírlapíró, aki az utcai sétákon, a strandon, a randevún, sőt itt a táncos éjszakai lokálban is témára vadászgat?! Nem sejtettem még, hogy amikor egy-egy ilyen buliról spiccesen hazatértem, a jövőben hasznosuló riportelemekkel, élet-epizódokkal gazdagodva szédülök ágyba. Az unalmat havonta egy-két szombat estén hol itt, az Anna bárban, hol az ugyancsak zenés Békében ütöttük agyon szűkebb-bővebb baráti körökkel.

A Farkas család érzékelhető megnyugvására gyorsan foszlottak érzelmi kötelékeim Margitkával, aki sohasem szegődött a társaságomba, mert velem ellentétben, nem rajongott sem a divatos slágerekért, sem a táncért. Intellektusához jobban illő társasága, Berecz András festőművész és baráti köre egyetlen pontban sem érintkezhetett az én gyülevész, bohém újságíró, rádiós és zenész társasággal. A ritkuló randevúkon a küszöbön álló szakítás csendes tanúi voltak a Jereván Kert körüli padok. A könyvtáros leányka iránti rajongásom elillant, elült az érzelem vihara, olyasféle búcsúzkodásra készültem, ami méltó lett volna az esztendeje még szépnek indult kapcsolathoz. A szakítás mégis durvára sikerült.

Az utolsónak szánt randevú színhelyéül a Károlyi kert Benczúr szobor mögötti padját szemeltem ki. Margitka megelőzött. Mintha – tévesen! – azt gondolta volna, hogy szemrehányásokkal halmozom el. Az elhidegülés okát – jól gondolta! – családjá vallásos bigottságában és az én világszemléletem másságában láttam. Nem számított rá, hogy injekciózó "ápolói" szerepemet nem teszem a búcsúzkodás témájává. Ő maga, megelőzve a szemrehányást, amire amúgy sem került volna sor, szememre vetette "istentagadó kommunista" voltomat. Higgadtan tűrtem, nem volt sértő, mert olyan ténytet közölt, amit kapcsolatunk első pillanatától nyíltan vallottam és vállaltam. De sajnos elhangzott egy másik mondat is: *"Az injekciókkal sikerült a családunkba férkőznöd..."* A szebb búcsúzáshoz illő ragyogó koratavaszi délutánon forróság, düh, a megalázottság szégyene öntött el. Tenyeremet hirtelen mozdulattal

a zakóm zsebébe csúsztottam... és... még ma is rettegve emlékszem rá, kirántottam onnan az aprócska, de valódi Zbrojovka pisztolyomat. A pillanat töredéke lehetett ez. A fegyver láttán rémültem eszméltem rá, mit teszek, és ahogy előkaptam,

Zbrojovka. Majdnem...

még közös munkánk otthonába, a könyvek békés birodalmába.

ugyanolyan sebes mozdulattal vissza is sülyesztettem zsebembe a gyilkos eszközt. Egyszerre pattantunk fel a padról. Nem tudom, melyikünk sápadt el jobban, mindenesetre Margitkát ekkor láttam utoljára. A szegény leány falfehéren rohant vissza a munkahelyére, nemrég

Jó időben, rossz időben...

Jogos kérdés: miféle pisztolyt rántottam elő? –. Egyfajta önigazoló "bölcesség" azt kívánná, hogy most kimunkáljak egy hihetően hangzó legendát arról, hogy én már akkor meg akartam dönteni a szocializmust, amikor mások még csak a felépítéséhez gyürköztek. Ennek pontosan ellenkezője igaz! A tény pucér maradna akkor is, ha az új szelek miatt most mutatós álruhába bujdatnám.

Az ötvenhatos családi dráma átélése mély nyomot hagyott bennem... munkásörnek jelentkeztem. Ha kell, fegyverrel is védelmezni fogom a szocializmust. Idekívánkozik egy mondat a Munkásörtség utóéletéről. Wagner Bea 2007. április 3-án a www.rtlhirek.hu/ portálon "Az elbocsátott légió" című cikkében ezt írja, és feltehetően ez így is van: *"Az egykori légió még élő, láthatatlan tagjai otthon ülnek, és nem mutatják az arcukat. A munkásörtség története egyfajta kuriózum lett."* Emlékeim galériájában ismerőseim között nem díszhelyen őrzöm annak a mára kivénhedt magyar karrierdiplomatának a figuráját, aki rátermettségének hiányát munkásör egyenruhával pótolta, ám a politikai váltás 1990-es pillanatai után mindannyiszor hideg verítékben úszott, ha munkásör múltjára gondolt. Ha jómagam így tennék, itt most abba is hagynám életem riportkönyvét. Az eddigi és a következő oldalakat – teljes joggal! – hazugnak, csúsztatásokkal szépítgetett történet-láncnak hinnék. Maradjunk az igazságnál: a szocializmus védelméért vállalt, de ezúttal nem hivatásos fegyveres szolgálatra jelentkeztem. Néhány hónappal a szerkesztőségi belépés után lettem munkásör. Felvételemet az atyai jó barát, diákrádiós mentorom, Kecskovszky József segítette és magához is vett a megyei törzs sajtócsoportjába. Az országos Munkásör újság tudósítása és a lap terjesztése volt a dolgunk.

Ha életemnek ezt a majdnem öt éves epizódját nem tagadom meg, azt sem kendőzöm el, hogy a munkásőri szolgálatot – a katonai pályaválasztással ellentétben – fenntartások nélkül, lelkesen láttam el. Kiszolgált katonához illően jeleskedtem az ófehértói lögyakorlatokon, esti, éjszakai ügyeletet adtam a pártházban és tudósítottam, szabolcsi munkásőr riportokkal, portrékkal, hírekkel láttam el a pesti szerkesztőséget. Az öt esztendő során voltaképpen más feladatom alig akadt. Hála a magyar történelemnek, a Munkásőrség harci bevetésére sohasem került sor. Pintér György megállapítását idézem a 2007 február 15-i www.makettinfo.hu/-ról: *"A Munkásőrség igazi fegyveres bevetésére a néphatalom védelmében, nem került sor... Bevetették szervezetszerűen azonban több olyan akcióba, ahol szükség volt erre az erőre. Részt vettek a különféle természeti csapások elhárítási munkáiban (árvíz, földrengés), járványok továbbterjedését megakadályozó kordon, vesztegzár szolgálatokban, esetenként szökésben lévő bűnözők felkutatásában."*

Április 4-én, talán 1965 lehetett, fehér kesztyűben, a mellkasomon átvett dobtáras PPS géppisztollyal egy honvéd, egy rendőr és egy határőr társaságában díszőrséget adtam a Malinovszkij szoborként vagy még inkább „lovasszoborként” emlegetett felszabadulási emlékműnél. Egyetlen óra vigyázzállás volt a rám kirótt penzum. Hatvan perc meditálás elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy kilenc évet visszaforgassak: szememben elmosódott a koszorúzó pártemberek, a hivatásos forradalmárok arca és mindenféle szervezet, vállalat, szövetkezet, iskola ünneplőbe öltözött dolgozóinak, kivezényelt diákságának a tömege. A nyíregyházi Felszabadulás tér helyébe, mint filmbeli áttűnés a múltba, beúszott a ledöntött nagykőrösi szovjet obeliszk, mellette az elesett katonák sírja fölött díszőrséget adó, szembeköpött orosz kiskatona...

Cél a budi – tűz!

Az emlékezés tisztuló kódén át a munkásőr évekből egyesegyedül a Károlyi kerti fegyveres búcsúrandevúra emlékezem restelkedve. Az eset ott azzal végződött, hogy Margitka berohant a könyvtárba, telefonált, feljelentett a munkásőr parancsnokságon. Saját cselekedetemtől bénultan roskadtam le a Benczúr Gyula szobra mögötti padra. Alig pár perc múlhatott el, ott termett értem a megyei törzs Szappanos nevű fegyvermestere. Szelíden, mert ki tudja, milyen idegállapotban lehetek, felszólított, adjam át a Zbrojovkát. Áadtam és ezután hónapokig

lefegyverzett munkásőr voltam... Később meggyőződtek békés szándékaimról és egy TT-pisztollyal terhelték a lelkiismeretemet és a fegyverraktári leltárívet. Újra nekem is szólt a nóta: „*Jó időben, rossz időben hordom kedves fegyverem...*”

Ez a "menyasszony-merénylet" – miután az eset emléke még sokáig kízó álmokképekkel riogatott, úgy elrettentett a fegyverektől, hogy otthon a ruhásszekrényem mélyére süllyesztettem a pisztolyt és rá se néztem... amíg egy szép nyári délután meg nem látogatott régi iskolatársam, mindennemű fegyver szenvedélyes szerelmese, Tomasoovszky Pista. A fiú akkor épp az újságírással kísérletezett, otthagya a kislétai tanítói állást, hozzánk került a szerkesztőségbe, ám őt a magunkfajta firkászok életnél erősebben vonzotta "a haza fegyveres szolgálata", és roppant öntudatával később így lett az állambiztonság III/III-as ígéretes operatív tisztje. Nem borítom fel a kronológia rendjét, tehát még csak a hatvanas évek derekáról vallok. Nos ekkor történt, hogy nálunk járt Pista és miután nem volt katona, élénken érdeklődött volt a TT-pisztolyom iránt. Megmutattam neki, s mert egy kis villámkipépzést is kért, odavittem a kertes házunk udvarán álló deszka wc-bódéhoz. Az emésztőgödörre célzott csővel mutattam meg, hogy kell kivenni pisztolyból a tárat. Ő is megpróbálta. Csőre töltött, s egy óvatlan ujjmozdulattal megrántotta a ravasznak becézett elsütő billentyűt. A budira leadott lövés kárt nem tett, de akkorát durrant, hogy a szomszéd Garaiék tyúkjai eszeveszett kotkodácsolásba fogtak.

Éjfél a síneken

Acélszürke vitézkedésem öt esztendejének felejthetetlen történetéhez egy november végi zimankós éjszakát kell idéznem. A megyei pártház esti ügyeletén valakit, ha jól emlékszem, egy munkásőr orvost kellett pár órára helyettesítenem, s onnan későeste indultam haza. Annyira mégsem volt késő, hogy egy kávéra be ne térjek a közeli Béke presszóba. Egyenruhában, fegyveresen nem ülhettem be az asztalokhoz, a bárpultnál kortyoltam az erőt adó feketét. Szükségem volt egy kis frissülésre, reggelre meg kellett írnom egy nyögvenyelős mezőgazdasági tudósítást, márpedig az ügyeletben a szószátyár veterán társam nem hagyta, hogy befejezzem az írást.

Emlékszem, egy ilyen ügyeleti beszélgetés alkalmával ismertem meg a téeszervezések időszakának nem kimondottan rokonszenves agitációs történeteit. Számos durva, visszataszító esetet jegyez fel erről a falvak krónikája, személyes

átélések híján újabb leleplezéssel nem lephetem meg az Olvasót, de elmondok egy sajátos történetet, amit a főszereplője is megerősített. A nagyarányú sváb lakosságáról nevezetes Rakamazra Hekman Györgyöt, a megyei autóközlekedési vállalat, az AKÖV igazgatóját küldték ki téesz szervező agitációra. Napokig nem értette, miért épp neki nem sikerül meggyőznie az embereket a közös gazdálkodás előnyeiről, holott a szabolcsi falvak többségében akkor már sorra alakultak a téeszek. Egy esti kocsmázásnál valaki vette a bátorságot és Hekman szemébe mondta: *„Ez a falu zsidónak nem fog belépni soha...”* Hekman György, neve ellenére nem volt zsidó, és másnap estére a helyi kultúrházba invitálta a falu összes férfit. Ahogy a terem megtelt, a pódiumon az asztalra felrakták a belépési nyilatkozatokat és egy tollat. Az AKÖV igazgató felszólította az embereket, hogy egyesével lépjenek az asztalhoz, győződjenek meg, hogy ő bizony nem zsidó, s ha meggyőződtek, írják alá a papírt. Libasorban megindult a menet az asztalhoz, ahol a belépési nyilatkozatok halmaza mellé Hekman odafektette férfias testrészét, s miután a férfinépség megbizonyosodott az eddigi gyanú cáfolatáról, a falu egy emberként belépett a téeszbe. Megyészerte el is terjedt a mondás: *„Hekman Gyuri a f...-val szervezte a téeszt Rakamazon.”*

De most vissza a munkásőr ügyelet utáni cukrászdai beugrásomhoz! Sietve kortyoltam a kávé; ugyanezt művelte mellettem a pultnak támaszkodva konyakkal bélelt kávéjával egy ötven év körüli halálosan fáradtnak látszó ismeretlen ember is. Lehet, hogy nem volt több harmincnál, talán csak borostás, gyűrött gumiarca és törtfényű szeme mutatta idősebbnek. Eleinte hallgatott, de azután beindított egy csendes, véget nem érő monológot. Mondta, hogy ő vasutas, majd szavai nyomán egy szokványos dráma fináléját megelőző jelenet bontakozott ki. A monológban pici szüneteket tartott, ilyenkor öklével kitörölt egy könnycseppet, ami néha mégis lecsordult a sötétkék vasutas posztókabát hajtókájára. *„Megcsalt az asszony, mással feküdt le”* – ez volt a szerencsétlen ember mondanivalója, amit az teljesített ki, hogy ő most megy az anyjához, elbúcsúzik, az életnek semmi értelme. *„Ha maga nőtlen ember, akkor úgyse tudja, milyen piszokul kegyetlen dolog ez...”* Motyogott még valami zavaros dolgot az éjfél utáni vonatról, azután köszönte, hogy meghallgattam, hogy valakinek elmondhatta a bánatát. Fizetett és kibotorkált a Békéből. Hétköznapi tragédia... mással is előfordul... Ezek a gondolatok jártak a fejemben, ahogy a mélyen lehajtott fejjel távozó ember után néztem. Felidéztem egy friss olvasmány

élményemet, Tolsztoj első mondatát az Anna Karenyinából: „*A boldog családok mind hasonlóak egymáshoz, minden boldogtalan család a maga módján az.*” A pasi öngyilkos lesz! – másra most már nem tudtam gondolni. Négy forintot a bárpulton hagytam és a hideg éjszaka takarásában diszkrét távolságot tartva a vasutas nyomába szegődtem. Feledtem a téesz-zárszámadásról írandókat, mintha egy hang súgta volna, hogy nem hagyhatom magára a megkeseredett atyafit. Emberem a bánatához illő vontatott lépésekkel bandukolt vagy inkább csoszogott. A Szarvas utcán arrafelé tartott, amerre – a presszó-monológ szerint – az édesanyja háza állt. Tisztos távolságot tartva követtem. Nem vett észre. Árnyékként lépdeltem mögötte a Szarvas utca járdáján. Ahogy odaért a Kiss Ernő utca és az Ér utca sarkán gubbasztó kis szalmatető, vert falú tirpák házhoz, a kapufának megtámaszkodott. Ha nem tudtam volna, hogy józan, akár részeg ember sziluettje is imbolyoghatott volna előttem a sarki lámpa 25-ös égőjének fényében. Vasutasom csendesen sírdogált. Vártam, talán bemegy a házba, azután én is mehetek az utamra, hazafelé. Megvallom, elegendő is volt ebből a napból, öngyújtóm lángjánál az órára pillantottam, 11 óra éppen elmúlt. A vasutas megfordult és tovább botorkált. Igen, igen... éjfél körül valamilyen vonat jön... Most sokkal tovább tartott a csoszogás-követés, csak az Almatároló környékén gyorsultak fel a lépések. A Simai úton elértük a sorompóval védett sínpárt, s miután láttam, hogy ez az ember egyszer sem néz hátra, merészen kurtábbra fogtam köztünk a távolságot. A sors véletlen játéka: innen alig néhány kilométerre állt az én pár évvel ezelőtti mozdonypróbás őrbódém. De vasutasom most nem szolgálatba tartott. Egyszeriben tisztán, világosan láttam magam előtt, amit a tudatom alól súgott a hang: a szerencsétlen ember az éjféλι vonat alatt akarja beteljesíteni drámáját. Újra lassított és most már a síneket tartó fél méter magas töltés alján baktattunk. Óráknak tetszett, még ma is így emlékszem, pedig a közös éjszakai menetelésnek ez a szakasza öt-tíz percnél aligha lehetett hosszabb. Már majdnem a sarkát tapostam. Most sem nézett hátra. Mereven bámulta a sít, amin meg-megvillant egy idelátszó lámpa fénye. Akkor sem fordult a hang irányába, amikor az állomás felől lomhán közeledő vonat mozdonyáról éles füttyszó hasított az éj csendjébe. Kunokul lépdelt, mint egy siralomházból vezetett halálraítélt, mereven bámulta a gyenge világításban csillogó sínpárt. A vonat egyre közeledett. A halálra szánt ember most a töltés aljából fellépett szorosán a sín mellé. Szempillantás alatt előrántottam a TT-pisztolyt, csőre töltöttem és hátranéztem. A vonat száz méterre sem lehetett már. Villámgyorsan kellett döntenem. Nem

hibázhattam. Merészség? Bátorság? Elszántság? Hősködés? Emberbaráti felbuzdulás? Fogalmam sincs róla, de azóta tudom, hogy az ember nem bátor, csak bátor cselekedetei is akadnak. A halálra szánt ember – lehetett tíz-húsz méterünk – ugrásra készült. Nekiveselkedett, láttam, hogy a sínek közé akar vetődni. Kezdő mozdulatát saját óriási lökésemmel toldottam meg. A mozdony előtt egy-két méterrel teljes erőmből átdobtam őt a sín pár túloldalára, én pedig visszaugrottam a vonat, a töltés innenső felére. Leguggoltam és a zakatoló kerekek között láttam, hogy az emberem feje a túlsó töltés mögül kiemelkedik, majd a néhány vagonból álló vonat tovatűntével feltápáskodik és imbolygó léptekkel felém közelít. Ráordítottam: *"Állj!"* Utasításomnak – értelmetlenül – a koromfekete égboltra puffantott két lövéssel adtam nyomatékot. Éreztem, kimegy az erő a lábamból. *"Józsínak hívnak. Köszönöm!"* – ennyit nyögött ki a megmentett ember. Vállon ragadtam, reszketett. Az imént megtett útvonalon mint engedelmes bárányt vittem vissza az anyja házába.

Vasutas Józsival soha többé nem találkoztam. Sorsa után megpróbáltam érdeklődni. Évek múltán egy nyári szabadságomon becsengettem a kis tírják házába. Az új tulajdonos mondta, hogy a nénike már nem él, vasutas fia pedig évekkal azelőtt itt, a ház padlásán felakasztotta magát.

Elszállt a repülő, repült a vasaló

A Kelet-Magyarország szerkesztőségében hamarosan megkaptam a feladatot, ami életem első történelmi súlyú, noha alig hangyányi élményével ajándékozott meg. A magyar polgári repülés utolsó belföldi járatának utasa lehettem. Mintha csak a riporter-avató „mozdonypróbáért” most egy másik jármű tényleges búcsúztatása kárpótolt volna.

A LI-2-es gépek 1963-as selejtezésével megszűnt az 1946. óta létező belföldi polgári légiforgalom. Felszámolták a miskolci, nyíregyházi, békéscsabai, kaposvári, győri, szombathelyi, zalaegerszegi és nagykanizsai járatot. Soha azelőtt nem repültem, s a következő repülésekre is bő másfél évtizedet kellett várnom, hogy azután repkedhessek, mint a szitakötő. Izgalmas volt a minden pompát nélkülöző búcsújárat Nyíregyházától Budapestig, ám a kivénhedt gépmadár lemezeinek nyugtalanító zizegése miatt szívesen kiszálltam volna tizenöt perc múltán az útba eső debreceni reptéren. Csak Pesten a sikeres landolás után nyugodtam meg végleg. Túléltem a repülést, visszaútban a vonaton megírtam riportomat a lapomnak,

s ha már megúsztam a rozoga repülőgép elkészítését, következésképpen élve maradtam, úgy ítélt meg, legfőbb ideje, hogy megházasodjak. Hogy mi köze a repülésnek a házassági szándékhoz? Semmi az ég világon. De az én életemben is lennie kellett ok-okozati összefüggés nélküli, minden bölcs logikát félretevő történésnek.

Egy reményteljes 1963-as napon, a pontos dátum feledhető, meg is házasodtam. Szüleim rémületét, elkeseredését és idősebb kollégáim, barátaim józanító tanácsait lesöpörve huszonegy évesen tettem meg a felelőtlen lépést. Mint a lekozmált lecsót, felmelegítettem diákkori ismeretségemet azzal a hollófekete hajú leánnyal, aki kétségkívül Nyíregyháza egyik szexbombája volt, ma bombázónak mondanák. A Margitka "múltán" keletkezett érzelmi űrbe robbant be ez a tizenkilenc éves leány. Szót sem érdemelne a következő öt év keserves házassága, mert a sokszorosan megcsalt férjek szokványos históriáját kellene leírnom. Az ifjú szépasszony, a csinos ápolónő és az éjszakai ügyeletek fiatal doktorkái és persze a korábbi évekből előkapott, felújított udvarlók között megannyi vad romantikus éjszaka és nappal zajlott – mi sem természetesebb – a hátam mögött. A titkos légyottok addig maradtak titkosak, amíg meg nem történt a nagy tettenérés. A Mama nyitott rá a házastársi ágyunkban hempergő, pihegő két emberre.

Mondom, szót sem érdemelne ez a házasság, az akkori kegyetlen fájdalom rég feledhető lenne, ha frigyünknek nem maradt volna két ártatlan áldozata: két fiúgyermek. Áldozatot írok, mert verdiktje meghozatalakor a válóperes bírónő egy percig sem tétovázott: a gyerekeknek az anyjuknál a helye! Ügyvédem reménytelennek mondta a küzdelmet, mert a törvény szerint a megcsalás, de még a sorozatos házasságtörés tényei, bizonyítékai sem adnak alapot az erkölcstelenség vádjához, a gyermekek megszerzéséhez.

Miután egy soron lévő veszekedésnél röptében a homlokom felé tartott a vasaló éle, végérvényesen megelégteltem a házasság örömeit és megszólalt a belső hang: "*Finita la commedia!*" Összeszorított foggal tudomásul vettem, hogy nekem kell elkotródnom abból a körüti szövetkezeti lakásból, amit a szüleim ajándékoztak, vásároltak nekünk. Lehangolt voltam, mint egy kiszáradt, repedezett nagybögő a filharmónia selejt raktárában. Alapos késéssel fogtam fel a rossz sorsot jövendőlk szavainak fedezetét. Most értettem meg, mennyire tévedtem, amikor illúziómat állítottam szembe a figyelmeztető baráti jelzésekkel. Az arany a sárban is arany –

hittem, s tévedtem. Jó iránytűm lett volna, ha már akkor ismerem az amerikai David Bisonette bölcsességét: *"Ha egy férfi elcsábítja a feleségedet, legjobb bosszú, ha hagyod, hogy megtartsa."* Évtizedekkel később be is bebizonyosodott, hogy ez a szerencsétlen nő fékevesztett ifjúságának tékozló szertelenségéért boldogtalanná csúnyult öregségével rója le a megkésett adót. Feleletre nem számítok, Balzac költői kérdését teszem fel: *"... a bűn tette tönkre, a bánat vagy a kapzsiság?"*

Porig sújtottan, romos halmazállapotban szerkesztőségi kollégám, Tóth Árpád november elején már alaposan lehűlt sóstói víkendházában kaptam menedéket pár hétre. A dermesztő éjjelek két dunyha alatt is kezdtek elviselhetetlenné válni, ezért a két bőröndbe gyömöszölt ruhákkal, könyvekkel a lehető legolcsóbb, de legalább jól fűtött albérletbe menekültem. A válás utóélete monoton volt, kiszámítható menetrend szerint zajlott: vagyonmegosztó per vagyonmegosztás nélkül, előre tudott kimenetelű gyermekelhelyezés, tartásdíj megítélés (44%!), a későbbi években újabb perek minden egyes fizetésemelésem után növekvő, majd második házasságom gyermeklétszámával csökkenő mértékűre.

Zokszó nélkül hagytam ott csapat-papot, berendezett lakást és fizettem, mert a fiaimról volt szó. Mi tagadás, aprócska örömmel is meglepett az "elhagyott" feleség. Becserkészett magának egy akkor még egyetemista fogorvos-jelöltet és villámgyorsan a férjévé tette. Örömöm abból fakadt, hogy a gyermekszeretőnek mondott fiatalember amint beköltözött a lakásunkba, tisztességgel gondoskodni kezdett a két mostoha fiáról. Hálám iránta hosszú évekig tartott, egy percig sem keseregtem a ráhagyott berendezett lakás és a szépen duzzadó, engem a talpra állás esélyétől megfosztó tartásdíjak miatt. Ám mostanában (2008) a tőlük Angliába menekült 44 éves idősebb fiam beavatott, miféle gonoszságokat, milyen komisz bánásmódot kellett eltűrniük az időközben dúsgazdag doktornak hízott brutálisan viselkedő mostohaapától és a doki-férj asszisztensévé avanszált, a jólét fejében tűrő anyjuktól.

Amennyire ostobán elsiellettem a házasságkötést, annyira késleltettem a válást. A tettenérés percétől még majdnem öt évig vártam a bontóperrel, vártam, hogy a kisfiúk nőjenek, minél később maradjanak nélkülem. A szüleim kedvéért is tűrtem, mert ők szenvedélyesen szerették az unokákat, a Papa élt-halt a nagyobbik fiúcskáért, Attiláért. A prolongált házassági pokolban – s ezt nem győzöm sajnálni – mindent elkövettem, hogy megalázzam azt a nőt, aki engem a mozdony elöl kidobott

"Vasutas Józsi" sorsára juttatott. Szánom-bánom a vendettát, mert mások jellemében elítélem a bosszúvágyat, mindazonáltal magam mégis bosszút lihegtem. Az pedig meg sem fordult a fejemben, hogy megaláztatásomat a vonatkerekek alatt zárjam le. (Hogy is mondta „Vasutas Józsi” ott a Béke pultjánál? *"Ha maga nőtlen ember, akkor úgyse tudja, milyen piszokul kegyetlen dolog ez..."*)

A megcsalatas földhöz verő sokkja múltával a meghitt családi életet már nem tudtam helyreállítani. Szabad, kimondottan szabad és szabados életformára váltottam. Kihunyot érzések, nullára redukálódott érzelmek világa volt ez, szégyellni való együttélés évei követték egymást. Szabad voltam, a szabadságnak ezt a formáját mégsem kívánnám újra átélni. A romlott családi élettől függetlenül, időben vele párhuzamos sínpályán szépen haladt választott hivatásom személyvonata. A vonat néha újra érintette a kedves lengyel állomásokat, de befutottam néhány tanulmányi kényszerpályát is, lelkemet régi és új barátok felé fordítottam. Nem hagytam, hogy kiütéssel győzzem le önmagamat. Teltek az évek, enyhültek az önvád rohamai.

Lala, az éttermi lövész és a velős csont

Letaglózva családtalan családapaként, feleség nélküli férjként, olykor mégis feledve a keserűséget, lépdeltem a sors kezdő vidéki hírlapíróra kiszabott szakmai ösvényén. Feldobott egy-egy riportom, néha megsimított a főnökök ritka, szűkszavú dicsérete. Múltak az évek, az utcákon mind többen köszöntek rám, ismertté vált a nevem. A nyíregyházi szerkesztőségi élet, a szabolcs-szatmári lapcsinálás részévé, ebben a jól járó óraműben valamelyest fontos fogaskerékké váltam. Azon kaptam magamat, hogy már nem csak bármikor lecserélhető apró alkatrész, hanem szükséges bütordarab lettem. Befogadtak, elfogadtak az idősebb kollégák.

Elbeszéléseik megismertették velem a Kelet-Magyarország múltját, azt az időt, amikor én még diákoskodtam, a hadak útját jártam és a polcok rejtekén epekedtem az imádott könyvtáros lány után. A lap hősi múltjából fel-felbukkantak botcsinálta újságírók, munkáskáderből lett szerkesztők is. Az egyik utolsó főnök, lábszárközépig érő barna bőrkabátjában és széles peremű barna kalapjában az ötvenes évekből itt maradt Bálint Lajos (Lala) volt. Főszerkesztői tekintély híján azzal írta be magát a szabolcsi sajtótörténetbe, hogy az ugyancsak pártmunkájáért kiemelt másik kollégával együtt pisztolyból célba lőtt a vásárosnaményi Csipke Étterem csillárjára.

Itt említendő, hogy '56 után pár évig a megyei lap munkatársait a pártkáderekkel azonos elbírálás alapján felfegyverezték. A hatvanas évek elején ez még így volt, és mint katonaviselt embert, munkásört az "öreg pisztolyosok" meg-megkértek, segítsék megszabadítani a pókhálótól, rozsdától verébijesztésre is alig alkalmas fegyvereiket. Ami pedig a naményi Csipkét illeti, utólag is igazat adok sofőrünknek, a jó öreg Kristófnak, aki – ha csak tehette – még jókora kerülővel, a távolabbi riporthelyszínekről is odavitt bennünket, mondván, hogy abban az étteremben készítik a Világ legjobb csipetkés, tejsavas paszulylevesét és tepertős túrós csuszáját. Egy ilyen menü ára kenyérrel, sörrel, kávéval és borralvalóval együtt a 15,50-es fél napidíjból sem lógott ki.

A céllövő Lala, mielőtt a nagy építővállalat üzemi lapját gondjára bízta, főszerkesztőből leváltott, beosztott újságíróként ártatlan-ártalmatlan szerénységgel húzta meg magát a Kelet-Magyarországnál. Nekem már a Pestről akkoriban lehelyezett Ordas Nándorhoz volt szerencsém. Sokszoros szerencsém! Pazar kéziratkezelése, szerkesztői húzásai, a jó érzékkel adagolt újságírói ismeretek, a linkségeimet emberséges szigorral kezelő atyáskodása alapozta meg hivatásom későbbi sikereit is. Tanulmányaim belém ömlesztett ismeret- és tudáshalmaza összességében nem ér annyit, mint a tőle rám maradt praktika. Nándi bácsit valamiféle nőügy miatt száműzték a fővárosból. A reggeli kávézások hír- és pletykabörszékén olyasféle hír járta, hogy egy bizonyos Nagykutya feleségével szövődött románc okán ebrudalták ki a Népszabadság olvasószerkesztői székéből, ám előtte is jobb lapokat látott újságíró volt az "öreg" (ekkor járt negyvenkettedik évében!). Pályafutását 1947-ben kezdte a Magyar Nap-nál, 1952-től az Esti Budapest olvasószerkesztője volt. 1957-ben egyik alapító tagja és olvasószerkesztője a Népszabadságnak. Jómagam inkább a Lúdas Matyiban megjelent humoreszkjeiből, karcolataiból ismertem. És lám ő lett az első mesterem.

A Hungária kávéház törzsasztala mellől száműzött Ordas a nyíri homoktalajra magával hozott polgári modora, stílusa irritálta a kisváros korántsem alábbvaló, mégis merőben más habitusú embereit. Nem sok idő telt el, az új főnök elfogadtatta magát: megújította az újság küllemét, a kor szakmai ízlésének megfelelő tördelést alkalmazott, a pártlapoktól idegen bulváros megoldásokkal frappáns rovatokat nyitott, belénk nevelt több bevált riporter és publicisztikai fogást. Jó karmesterként bánt az emberi lélekre írott partitúrával: mindenkit a maga állapotában, tudása és képessége szférájában mozgatott, tett értékessé: az ötvenes évek lakatosából lett újságíró,

Tóth Árpádot éppúgy, mint a nagy tehetségű, akkoriban induló regényírót, Sipkayt vagy a félfülére nagyothalló, öregedő Asztalos Bálintot és minket, a rajtvonalon kapirgáló sameszokat. Ordas – akin úgy állt a hivatalból hozzárendelt megyei pártbizottsági tagság, mint tehénen a gatyá – a Pestről és a szakma csúcsairól hozott szakmai tekintélye révén jól védő ernyőt nyitott a szerkesztőség fölé. Ha csak tehette, leszabotálta a protokoll túltengést, finomítva, intelligensen adta tovább az ukázokat az agitproposoktól, akik minden igyekezettel azon voltak, hogy helyettünk gondolkodjanak. Ordas nem csak élni hagyta, de merészen futtatta azokat a kollégákat is, akik 1956-ban – az ő szavaival élve – *"belefingottak a nullás lisztbe"* (értsd: megjelent egy-két lelkes, lelkesítő cikkük.) Szárnyai alá vette a hátrányos helyzetű fiatal beosztottait. Így istápolgatta a pusztá tehetsége révén is arra érdemes, mégis inkább apátlan-anyakatlan árva gyermek mivoltával hivalkodó Román Dénest. Ezzel együtt sem minden beosztottja kedvelte a főszerkesztőt. A háta mögött még a pártfogoltjai is "lezsídózták". Pedig dehogy is volt zsidó ez a francia parasztivadék, ám a jó tirpákok mással nem tudták magyarázni a pesti hungáriás hírlapírói allűröket és a sajátos pesti humort. Majd amikor Ordas 1972-ben, a Kelet-Magyarország országos elismertsége és a példányszám akkori csúcsán üzönten visszament Pestre, addigi védenicei, tanítványai a hálátlanság vitustáncát járták. *Al león muerto, hasta las liebres le repelan.* (A döglött oroszlán sörényét a nyulak is megtépik.)

A velős csont remek ízével talán soha vagy csak később ismerkedtem volna meg, ha azon a pénteken nem megyek fél órával a hivatalos ebéridő előtt a pártbizottsági ebédlőbe, ahol a pártlap munkatársai együtt étkeztek a pártapparátus minden rendű-rangú emberével. Most korábban szaladtam át az udvari épület alagsorában lévő ebédlőbe, nem akartam éhesen menni a délutáni nyomdai munkára. Ezúttal nem csak nekem volt sietős az ebédelés, hanem a ház főméltóságának, Benkei András megyei első titkárnak is. *"Ne féljen az elvtárs, üljön csak ide!"* – mutatott a vele átellenben lévő székre, amikor én egy távolabbi asztalt céloztam meg. Dehogyan féltém, sőt naiv és hiú tévedéssel azt hittem, olvasta a legutóbbi cikkemet, arról akar velem beszélni. Sejtelmem sem volt róla, hogy alig egy esztendő múlva majd elmondhatom: a belügyminiszterrel ebédeltem. Tudniillik Benkei hamarosan a kormány tagja lett. Mindazonáltal ennek a közösen elköltött ebédnek nem is ez a perspektíva, hanem a velős csont adta az értékét, tartalmát. A

konyha személyzete előételként Benkei elvtársnak szolgálta fel a húslevesben főtt finomságot a hozzá járó édesnemes paprika és az omlós-ropogósra sült arany színű pirítós kíséretében. Márpedig akit a Főelvtárs az asztalához invitált, annak éppen úgy kijárt a kivételes falatokból, mint neki. Gondoltam is mindjárt, hogy a kossuthi gondolat – „*Szolgái, és nem urai vagyunk a nemzetnek*” – jegyében részesülök a javakban. A szocialista demokrácia égisze alatt élhettem át a velős csonttal rakott pirítós majsolás feledhetetlen élményét. Megízlelni és megszeretni egy pillanat műve volt. A Nagy Emberrel közös gasztronómiai élvezet ennél a földi jónál nagyobb élménnyel nem is ajándékozott volna meg. Bármennyire szeretném egy meghitt beszélgetés részleteit idézni, nem megy. Semmitmondó társalgásunkból arra következtettem, hogy az első titkárnak fogalma sincs róla, ki lehetek, velős csont jogosultságomat legfeljebb csak abból ítélhette meg, hogy a pártkonyhán ebédjegyet nem akárkinek osztogattak.

Megyeszékhely mivolta dacára a hatvanas évek Nyíregyházája igazi akolmeleg kisváros volt a maga "mindenki mindenkit ismer" világával, az örökváltság korából itt felejtett házikóival, lakóival. Az évtized derekán már bomladoztak a fejlődés rügyei, de most, 1963, 64 körül a modern városjelleg előfutára még csak néhány, épphogy sejthető tényező volt: az Ordas-teremtette sajtó, a jobbnál jobb zenészek, zenekarok által gerjesztett pezsgő könnyűzenei élet és a szórakozás szűkös körülményei közepette vergődő-dacoló 14 ezres fiatalság, köztük olyan tehetségek, mint Kósa Ferenc, Pécsi Ildikó, Balczó András, Kozák András, Hetey László...

Pondex után lengyel kudarc

Ezekben az években ért az első kudarc keserű élménye. Esztendőös újságíró sem voltam még, amikor a képességemet jócskán felülmúló feladatra vállalkoztam. Méghozzá lelkesen. Elhittem magamnak, hogy cserkésztabori és autóstopos lengyel nyelvtudásom szókincséből akár egy nyilvános vitát is képes vagyok végigtolmácsolni. A Hazafias Népfront és a városi KISZ-bizottság nyomtatott meghívóján már ott is volt a dátum, 1963 november 15-én 17 óra; és a szigorúan komoly téma: Ifjúsági ankét a szocializmust építő lengyel ifjúság életéről és munkájáról; és a vitavezető neve Stanisław A Sochacki, a Lengyel Olvasóterem helyettes vezetője.

Napokkal az ankét előtt kezdtem készülödni. Latolgattam a témához illő, várható lengyel kifejezéseket, s ahogy közeledett a nap, úgy fogyatkozott az önbizalmam. Nyugtalanító előérzet súgta, hogy most komolyabb dolog vár rám, nem a paprikás krumpli receptjét kell lengyelre és nem is a lengyel céklalevest, a barszczot magyarra fordítanom. Izzadó tenyeremben gyürködtem az elegáns meghívót, üres hátlapjára több tucat emlékeztető szót, esélyes kifejezést jegyeztem fel. Kecskeméti felcserkedésemből merített ötlettel vettem a patikában Pondex tablettát és az ankét reggelén bekaptam az első, majd ebéd után a második, s a kezdés előtt a harmadik emlékezet frissítő bogyót. Elég is volt ez ahhoz, hogy a hatás a visszájára forduljon, gondolkodásomat leblokkolja, reflexeimet rontsa és még a konyhanyelvi szókincsemet, sőt a meglehetősen gazdag varsói diákzsargonomat is kitakarítsa agysejtjeimből.

A Gorkij mozi épületében, a Hazafias Népfrent előadótermében a maga nyakkendő-s-feréringes-sötétruhás merevségével megkezdődött az ankét. A „Magyar-lengyel békebarátságai napoknak” keresztelt városi rendezvény volt ez és a korszak közéleti divatja szerint – s tán azért is, hogy a tudósítások szerzői leírassák a kötelező protokoll sablont – jelen voltak a megyei, városi párt- és tanácsi vezetők valamint a Hazafias Népfrent illetékese. Megérkezett az előadó, a lengyel kulturdiplomata és persze jól feltöltötték a termet a "tanuló és dolgozó ifjúság" kivezényelt csoportjai. Magam is ott feszítettem ünneplőben a lengyel vendég baloldalán, s még mielőtt belefogott a nyilvánosságnak szánt mondókájába, váltott velem pár szót. De nem ám lengyelül, hanem kristálytisztá magyarsággal. Értetlenkedve, zavartan bámultam towarzysz Sochackira, nem fogtam fel, minek kell ide tolmács, de ennek tisztázásra már nem jutott idő. Zavarba jöttem, tudtam, hogy tolmácsolásom precizitását maga az előadó kontrollálja. Pokoli érzés. Ilyesmi a legfelkészültebb és legtisztességesebb tolmács számára is stresszel jár. Nem elég a halványan felfogott idegennyelvű mondatokat quasi hitelesen visszaadni, kínos szöveghűséget kell produkálni. A kezdőt különösen kétségbe ejti az efféle kényszer.

Elhangzottak az első mondatok, a teremben ülőket köszöntő lengyel szavak. Lefordítottam. Na ez simán ment – nyugtattam magamat. De ami ezután következett, az maga volt a zavarosan gomolygó köd. A túladagolt, rosszul időzített Pondex derekasan kifejtette dekoncentráló hatását, memóriámból a korábban ismert szavakat is sikerült kilúgozniuk. Tompított emlékezetemmel és az ide nem vágó szókinccsel annyira mentem, mint az ejtőernyős, aki hiába rángatja a zsinórt,

nem nyílik az ernyője. Menthetetlenül közeledett a nyilvános leégés. Sochackinak köszönhető, hogy mégsem következett be. A diplomata felismerte, hogy lengyel nyelvismeretem szintje jócskán a mondanivalója mögött kullog. Nem akart leégetni. A gondolatait kifejező mondatokat most már a lehető legegyszerűbbre konvertálta, a bevezető további részét öt percbe sűrítette, tényszerűvé formálta. Ezt már ékes magyarsággal tudtam visszaadni. Homlokomról felszáradtak a verejtékcseppek, némi önbizalomra kaptam. Sochacki szolidárisan és cinkos huncutsággal rámkacsintott, mintha ő is átélt volna már ilyen szorongatott tolmács-helyzetet annak idején, amikor még csupán kóstolgatta a magyar nyelvet. Megúsztam. A közönség soraiból érkező kérdéseket már csak imitálva, fülbe súgva "fordítottam", mert a kérdéseket nélkülem is értette a Varsói Egyetem magyar szakán végzett lengyel.

A tévesen feltupírozott önbizalom és a még sekélyes nyelvtudás miatt a tapasztalatlan tolmács első megérdemelt szankciója volt ez akkor is, ha a faux pas-t a közönség aligha észlelte. Ez még csak figyelmeztető jelzés volt, amit alig egy év múlva a második követett: nem is két, hanem hat lábbal rúgott ki a Rigó utcai bizottság három tagja, amikor könnyelműen felsőfokú lengyel nyelvvizsgára merészkedtem bepofátlankodni. Az írásbelinél még átdöccentem az első akadályon, de a szakmai anyaggal nehezített szóbeli próbatételen éretlennek találtak. Panaszom se lehetett! Mai tapasztalattal és lengyeliségemmel a hozzám hasonló önismeret-fosztott jelölt kínládását én már az első mondat után berekeszteném. De a rigóutcaiak, mint egy sörétes puskával szárnyon talált verebet hagytak vergődni. Nem állították le a tudatlanságom miatt akadozó vesszőfutást, amíg a "*mondjon néhány mondatot lengyelül a francia sajtó történetéről*" felszólításnál magamtól fel nem adtam a megalázó küszködést. A lengyel nyelvi körítésen esetlenül töprengve egyetlen francia kifejezést, a Marat-szerkesztette párizsi forradalmi újság címét nyögtem ki: *L'Ami du People*. Ez ugyan tetszhetett az újságíró szövetségből vendégként meghívott vizsgabiztosnak, ám a lengyel nyelvi tudorok – jogosan! – azt tanácsolták, hogy ha egyszer újra a színük elé merészkedem, akkor a lengyel nyelv gazdagabb szókincsével érkezzek és barátkozzam meg a nyelvtannal is. Nem is kéredeztem soha többé a nyelvvizsga bizottság elé, gondolom, a priuszom évekig ott éktelenkedett a Rigó utcai irattárban. Húsz évnél is több telt el, az élet egyszer mégis papírszerzésre kényszerített, a külügyminisztériumban hivatalosan kellett tanúságot tennem, hogy tudom a nyelvet. Arra a vizsgára alaposan felkészültem: kis híján száz utazás, rengeteg levél, ki tudja hány tolmácsmunka, idegenvezetés,

magyar-lengyel mulatás, néhány gáláns kaland, egy-két regény és számlálatlanul sok novella, humoreszk fordítása készített fel.

Nyomdászok és a nagymama kolbásza

A kisiklott házasság komorsága sem akadályozott meg, hogy visszataláljak az életkoromnak megfelelő hangulatba. Úrrá lettem a keserűségen, felszabadítottam fiatalos ismeretszerző, tudás gyűjtögető kedvemet, energiámat. Családfői szerepem minimálisra csökkent a válogatott gonoszságokkal tarkított házasságban. Gyakori távolmaradásomat, kimaradozásaimat jobbnak tartottam a gyűlölködő együttlétnél. Két fiam, a 65-ben született Attila és a 67-es születésű Péter jól felfogott érdeke is óvatos manőverezést követelt a házasság zátonyokkal tűzdelt tengerén, ahol a nem csillapuló viharokban léket kapott, reménytelenül hánykolódó hajónak éreztem magamat.

Fejest ugrottam a kezdő újságíró tárt karokkal befogadó nyíregyházi bohéméletbe. Kööttségeket félredobva újítottam fel barátságomat az elhagyott baráti körökkel. A szerkesztőségi és nyomdai ügyeleteket újra a nyomdászok és Korona pincérjeivel záróráig tartó társasági együttléttel szegtem be, könnyedén és lelkiismeret furdalás nélkül söpörtem félre az illendő hazatérés kényszerét. A pincérek a záróra múltán az utolsó vendégek után is lerántották az étel-ital-foltos terítőket, helyükre felfordított székeket borogattak. A sarokasztalnál borraivalók aprópénz kupacaiból egymás közt osztották a nyereséget, mi pedig Gábor Pistától – nyugodjon békében! – megkaptuk a törzsvendégnek a késői órán is kijáró pohár sörünket. Ilyenkor a velünk együtt hervadozó nyomdai szedőkkel még egyszer végigfutottuk a másnapi lap kefelevonatait, mert a címdalton még fülön csíphettük a nyomda ördögét. Ha teszem azt elcsíptük a neves ember nekrológiájában a "megrendülés" szó egyetlen betűhibáját, akkor Gyula bácsi, az öreg mettőr átcsozogott a Koronától alig száz méterre a nyomdába, a már-már dübörgésre hergelt Ferenc Jóska korabeli rotációs géphez, hogy addig ne indítson Kabai úr, a gépmester, amíg az első oldalt át nem csinálják. Így másnap "megrendüléssel" és nem „megrendeléssel” fogadta a halálhírt az újságolvasó társadalom. Félreértés ne essék, ez a sajtótörténeti legendává, elrettentő újságíró iskolai példává lett nyomdahiba nem a mi kis szabolcsi laphistóriánk példatárából való. Pesten, a

Szabad Népnél történt az eset, Joszif Visszarionovics Sztálin nekrológiájába lopta be magát a nyomda „reakciós” kisördöge – legalábbis így terjedt szájról szájra az eset híre.

Ha már az újságíró-nyomdász-pincér barátságot idézem, említést érdemelnek a "jobb lapokat látott" öreg nyomdászok. Közöttük akadt olyan is, akinek a keze még a régi Nyírvidék századeleji ólombetűinek emléknyomát is őrizte. Ilyen volt a tekintélyes, halk szavú gépmester, Kabai József és a tördelő (mettőr) Oláh Gyula bácsi is. Befuccsolt házasságom révén Gyula bácsival közeli rokonságba keveredtem, feleségem nagybátyja volt a derék öreg nyomdász. S ha már itt tartok, azzal is tartozom ennek a családnak, hogy fejet hajtsak Oláh nagymama előtt. A szűkös, szegényes kis Géza utcai házban az akkoriban már a nyolcvanhoz közel járó nagymama, ennek a jóra való nyíregyházi tirpák családnak a legidősebb tagja még az esküvőnk előtti hónapokban bizalmas vallomást tett nekem: *"Nem lesz jó házasság... kedves fiam... nem lesz jó házasság..."* Persze a nagymama sem, miképpen más ismerősök, barátok sem tudtak jobb belátásra bírni, dacára annak, hogy tévedhetetlenül éreztem, Oláh nagymama az unokájánál jobban kedvel engem. Ennek bizonyosságát is adta, amikor rozoga kis varrodobozából cérnák, tűk és egyéb őskacatok közül öregesen reszkető sovány pálcika-ujjaival előhúzott egy többrét hajtogatott vonalas irkalapot. Réges-régi családi titok, az eredeti csabai házikolbász receptje volt rajta. *"Csak sertéshús kell bele és kétféle paprika, erős meg édes, aztán fokhagyma, só, köménymag... Másnap reggel már mehet is a füstre..."* Tudvalevő, hogy a tirpákok, így ez az Oláh család is, Békéscsabáról vándorolt át Nyíregyházára, s itt, a Bújtos nevű városrészben élők zöme is közülük került ki. Az öregek még tudtak szlovákul vagy legalábbis beszéltek azt a magyarral kevert szlovákot, amely ilyesféle nyelvi furcsaságokkal lepte meg a magamfajta más vidékről idevetődött ember fülét: *"Megyek na piac vajce kupovať "* (Megyek a piacra tojást venni).

Ebbe a Krúdys hangulatú világba könnyű volt beoltani a pesti körúti kávéházi atmoszférát. Gondoskodott is erről a Hungária kávéház modorát magával hozó Ordas Nándor és a vele

***A Bába-féle nyelvvizsgák színhelye a Hungária.
Ma újra New York Kávéház.***

vagy hívására a Kelet-Magyarország szerkesztőségébe érkező néhány fiatalabb flaszterkoptató firkász, megannyi Esti Kornél. Magam is jó érzékkel vettem át az imponáló allűröket. A két és fél éven át rendszeresen élvezett újságíró iskolai életből, a Népköztársaság, ma újra Andrassy út és a Bajza utca sarkáról mi, a beiskolázott gyakornokok hoztuk le a hírhedt fekete vonaton a 60-as évek "modernségére" konvertált stílust. Hoztuk Antal Imrétől, aki az újságíró-szövetség presszójának süppedő foteljeiben kávézással (plusz konyak!) kísért adomázással, viccmeséléssel segített elúzni a sajtótörténet és a tördelés órák közti lyukasóra unalmát. Hoztuk az MTI-s Albert Flóriántól, aki ritkán szerencsétlente évfolyamtársait a jelenlétével, megjelenése eseményszámba ment és valamiféle utánpótlásra való mintát kínált nekünk. Havi egyszeri éjszakai hálókocsis ingázás, pár napos pesti élet – ez volt a MÚOSZ-iskolai szakmai jogosítványszerzés ára, amit, mi tagadás, szívesen fizettünk meg. Korosztályunk volt az első, amely az értelmetlensége miatt felszámolt egyetemi újságíró képzésből kimaradt. A diplomaszerezést, bármilyen diplomáét, pár évvel későbbre toltta ki a sors. Jómagam gyermekkorom óta esküdtem ellensége voltam az előírásokkal kényszerpályára terelt, vizsgákkal tűzdelt iskolai oktatásnak. Életem egyetlen élvezetet és szükséges tudást nyújtó oktatási élménye – ha figyelmen kívül hagyok néhány sallangot – ez a hivatást alapozó újságíró képzés volt. Élveztem a MÚOSZ-suli gyakorlatiasságát és hírneves tanáraink (Benczédi József nyelvész professzor, a Radics Vilmos-Ritter Aladár laptervező-tipográfus páros) veretes, nívós előadásait. Akadt ennek az iskolának még egy dicséretes vonása: kötelező volt idegen nyelvet is tanulni, de azt nem írták elő, hogy melyik legyen a nyelv. Így választottam – természetesen! – a lengyelt. Kiderült, hogy egyedül vagyok ezzel a nyelvvel, ezért önálló tanárt kaptam a sok kötetes író-műfordító, Bába Mihály személyében. A hamarosan baráttá előlépett kapcsolat és a nemrég elszenvedett tolmács vereség hatására végre rászántam magam, hogy tisztességgel rendezzem fejemben a lengyel nyelvtant. Bába "tanár úr" ahány félévi vizsgám volt nála, annyiszor lepett meg szebbnél szebb feladatokkal. A korábbi konzultáción kapott grammatikai feladványokat a négyszemközti vizsgák helyszínén, leginkább a Hungária márvány asztalánál fél konyakkal bátorítva mondtam fel. Utána következett a meglepetés. Szorgalmi feladat, melynek megoldása publikus formát öltött. Miska bátyám a kezembe nyomott egy-egy lengyel novellát, valamely kortárs író művét és rám parancsolt: *"A jövő hét elejére legyen nálam a közölhető fordítás!"* Így, tanárom pártfogó biztatásával jelentek meg kisebb-nagyobb műfordításaim hol a

Népszabadságban, hol a Magyar Rádió irodalmi műsoraiban. Az első sikert Kazimierz Orłoś: „Utolsó kép” című elbeszélésének fordítása hozta Sztankay István rádiós előadásában az 1965-ös lengyel nemzeti ünnepen, július 22-én a Kossuth

Három hónapon át naponta olvasták

ugyanígy későbbi éveim jó eredményei – mégis lendületet, szárnyakat adtak, alkotó munkára serkentettek. Le sem konferálták még a rádióműsort, Sztankayt, azon nyomban kitergettem asztalomra egy lengyel bűnügyi regényt, hozzá az ezeroldalas Lengyel-magyar szótárt. Kirekesztettem magamat a cinikusan családi életnek is nevezhető világból és fordítottam, fordítottam, fordítottam... Két esztendeig tartott a majdnem háromszög oldalas krimi, Tadeusz Kosteczki: „Egy varsói villa titka” című könyvének magyarítása. A könyv száznál is több folytatásban jelent meg 1966 április 10-től minden nap a Kelet-Magyarország hasábjain.

Lenini gondolataim a forradalomról

A fordítói munkát csak a debreceni konzultációk, kollokviumok idejére függesztettem fel, ugyanis – beismerem még mielőtt elhanyagolnám a ténytet, – 1965-ben a népművelő-könyvtáros diploma megszerzésébe fogtam. Tudomásul vettem, hogy nem úszom meg a reguláris továbbtanulást. Köteleztek is rá, bár mi tagadás, önműveléssel, önképzéssel, olvasással és az életpaszttal gyűjtögetésének szenvedélyével értem el mindent, amit számomra a sors engedélyezett. Talán épp az új fordítói munka készített, ha már tanulnom, vizsgáztatnom kell, azzal könnyítsek magamon, hogy kamatoztatom röpke könyvtáros múltam előnyeit. Feladtam hát az autodidakta makacs ellenállását. Vizsgáztattam Debrecenben hol szerencsével, hol csak úgy egyszerűen, hol pedig a diákléthez illő halasztott és utóvizsgákkal. Akadt professzor asszony, aki újságíró férje és annak hivatása iránti

ellenérzését, lenézését rám is átültette, szemének jeges sugarával már a tételt húzó ujjamat az asztalára fagyasztotta. Egy másik tanárúr, a melegszívű Csendes János korábban kollégám volt rövid nyíregyházi könyvtáros évemben, ezért nála a vizsgákra olyan kínos pontossággal készültem fel, hogy a protekcióvárás gyanúja se ébredhessen. Ő volt az a könyvtáros kolléga, aki már a magyar televíziózás őskorában megvette a Tavasz készüléket, de újfehértói otthonában jó minőségű antenna nélkül csak egy sisteregve-sustorogva villódzó barna fadoboz állt... mindaddig, amíg János meg nem hívott engem, az ex-hiradó katonát. A seregből hozott ötlettel, a félegyházi KISZ-klub antennájának rajzából előbb a mi otthoni készülékünkhöz készítettem egy tűrhetően jó antennát, majd a kolléga tévéjét keltettem életre két léccel, egy középen kettészelt kéteres antennakábellet és két banándugóval. Varázslónak vagy csodatevő műszaki zseninek hitt János és patikus felesége. Mondhattam én, hogy az antenna csinálásnál nem bőségesebb az én technikai tudásom! Nos ennél a Csendes tanár úrnál vizsgáztam, mindannyiszor – nem antennával kiérdemelt – jelesekre.

**Barkács kivitelű dipol
(Jesus-mont) tv-
antenna. Technikai
csúcsteljesítményem
műve**

A marxizmus kollokvium bizonyult igazán maradandó diákélménynek: javakorabeli munkásmozgalom történeti oktatónkat egyéb elfoglaltsága miatt ifjú tanársegéd helyettesítette a vizsgán. Hogy-hogy nem, megfeledeztem erről a tárgyról. Megadtam magam, gondoltam, beíratom az elégtelent, s majd az utóvizsgán... De ahogy megláttam a folyosón közeledő ifjonc helyettes marxistára, eldöntöttem: kockáztatok. Jól számítottam, a fiatalember nálunk alig tudott többet az anyagból. A kihúzott tételcím (Lenin a forradalomról) tág teret nyitott akkor már pallérozott újságíró fantáziámnak, s a felkészülés negyedórájában két papírlapot sűrűn teleírtam. Olyasmiket hordtam össze, amiket akár Vlagyimir Iljics is írhatott volna. Valójában magam kreáltam a "tudományosra" dagasztott mondatokat, csakúgy mint a „lenini” idézeteket. Mindössze attól tartottam, hogy a velem egyidejűleg az asztalok mellett felkészülő, a valódi lenini elveket tisztességes szorgalommal bemagoló diáktársaim a jól hangzó, dagályos zagyvaságokra felkapják a fejüket. S hogy ki ne törjön a Karinthy-féle tantermi röhej, hirtelen ötlettel suttagó rekedtségre váltottam, így járultam a tanársegéd elé. Ha lúd, legyen kövér, ha már

csalok, legyen va bank! Kértem, nézze át jegyzetemet és torokgyulladásom miatt szóbeli felelet gyanánt fogadja el a papírra írt jegyzetemet. A debreceni pártiskoláról kölcsönbe érkezett tanársegéd állapotom iránti megértéssel és a témát értően végigböngészte az írást. Gondolataimban hullámok csapkodtak a vakmerő húzás miatti félelem és a hülyeség komikumának gátjai között. *"Elfogadom. Nagyon jó felelet. Ennyi idézetet nem volt könnyű elsajátítani"* – mondta a tanársegéd, s hogy nem buktam le, véleménye pedig nem cinikus kommentár volt, abból tudtam, hogy indexemben a Munkásmozgalom története nevű tantárgyhoz szép kerek 5-ös szám illeszkedett.

Hasonló hullámvölgyeket és hullámhegyeket végre magam mögött tudva egy esős júniusi reggelen átvettem a kék kemény fedelű diplomát, amelynek azóta sem sok hasznát vettem. Legfeljebb akkor volt rá szükség, ha hébe-korba' valamilyen alkalmazási kérdőív "végzettség" rubrikájába be kellett írnom a "felsőfokú" minősítését. Évekkel később a pszichológus, majd grafológus utóképzés adminisztrátorai még egyszer kötelességszerűen beletekintettek jogosultságom ezen dokumentumába. Ma is vallom, hogy intézményesített okosításaimból kevesebb tudáskincset halmoztam fel, mint a szakadatlan, máig sem szűnő, kényszermentes önképzésből. Diplomámról soha senki meg nem tudta, ha csak be nem vallottam, amint most is teszem, hogy azt én „csak” levelező szakon szereztem.

Surmó gádzsó igazoltat

Mielőtt ez a debreceni tanulmányi intermezzo elterelné mondandómat a hírlapíró szakmai és a magán szféráiról, ígérem, hogy az iskolák, tanfolyamok iránti anarchista ellenérzésemnek ezután csak ritkán adok hangot. Ehelyütt is csak arra a bizvást nem bántó megjegyzésre szorítkozom, hogy a debreceni Liszt Ferenc téri előadótermeknél, kollokviumi vallató szobáknál lélekemelőbb helyszínen is meg-meg kellett jelennem a pályaindító években.

Az Arany Bika szállót balról szegő keskeny utcában volt az Alföldi Nyomda cinkográfiai üzeme. Nem lévén a mi Nyírségi Nyomdánkknak ilyen technikai részlege, nap mint nap ide kellett áthordani a másnapi nyíregyházi újságba szánt fényképeket, itt csináltak a fotópapírra másolt Hammel-féle riportképekből nyomtatásra alkalmas cinklemezeket. Az elunt vagy lelógott iskolai fizika- és kémiaórákkal ellentétben

felfogásom itt egycsapásra rányílt a reáltudományok lényegére. Hibátlanul, sőt élvezettel megértettem, hogy a debreceni cinkográfus, miután a szomszéd szerkesztőség küldöncéként átadom neki a fekete-fehér fénykép csomagot, egyfajta átvilágítással sorra átviszi őket a cinklemez fényérzékeny emulzióval bevont felületére. A lemezeket utána savas kádakban maratja. Amint a cinkográfus ezzel elkészült, mielőbb indulnunk kellett vissza, mert már csak a fotók, rajzok, keresztretjvények vagyis az illusztrációk cinklemezeire vártak a mi nyomdászaink. Váltakozva hol egyik, hol a másik gyakornok, kezdő újságíró kapott megbízást a Nyíregyháza-debreceni küldöncútra. Az oda-vissza száz kilométert a szerkesztőség sofőrje, a világháborús jugoszláv partizánként hozzánk áttelepült montenegrói Kalezic Kristóf bácsi kedvesen tört magyar nyelvvel tette hangulatossá. Nem voltam tanúja, csak a kollégák elbeszéléséből tudtam az öreg Pobjeda-sofőr egyik debreceni kalandjáról.

Amint kollégáink a kész lemezekkel a cinkográfiából visszafelé tartottak, a Nagytemplom előtti téren messziről látták, hallották Kristóf bácsi mutogatását, segélykiáltásait, magyar-szerb keverékként szitkozódó szavait. A sötétszürke Pobjeda észveszejtő motorzúgás kíséretében tolt a öreget, nyomta rá a járda szélén terpeszkedő hirdetőoszlopra és élő-mozgó-ordítózó illusztráció gyanánt szinte felnyomta a Csokonai Színház plakátjára. Szabadítói, a lap fotósa Hammel József és egy debreceni taxis az előzményt akkor ismerte meg, amikor a megkönnyebbült ember kissé lehiggadva elmesélte, mi is történt vele. Kiderült, hogy a derék partizán úgy piszkált a nyitott motorháztető alá és úgy indította a motort, hogy előtte sebességben hagyta a kuplungot, s még a kéziféket sem húzta be. A történet a Kelet-Magyarország egyik szájhagyomány útján talán máig is terjedő kedves legendája, amelyre az utóbbi öt évtized rákente a szokásos színező rétegeket, ezért én most a kortárs hitelességével talán az eredeti, a valódi esetet mondhattam el.

Kristóf bácsi később is több szellemes történet hőse lett. A másik, krónikás megörökítést érdemlő esemény helyszíne az beregsurányi zöldmezős magyar-szovjet határsáv. Szerb sofőrünkön kívül olyan szereplői voltak az esetnek, mint a fotóriporter Hammel József, a kulturális rovatvezető Páll Géza és a költő-újságíró Ratkó József. Négyen a beregi falvakat pásztázó riportútjuk végeztével – hogy legalább 15,50-es fél napidíjra feltornásszák a vidéki kiküldetés bevételét – plédet terítettek az akácsorral szegett rét árnyas oldalába. A Pobjedából előkerült a pakli, a zsebekből az aprópénz és... még meg sem kezdődhetett a 20 filléres alapra

szándékolt ulticsata, amikor határozott hangra figyeltek: *"Kérem az irataikat!"* Fiatal határőr katona képében ott állt a hangforrás is, három lépéssel mögötte pedig kibiztosított géppisztolyával egy másik katona meredt harcias terpeszállásba. Megenyhült a kiskatona arca, amint sorra böngészte a személyi igazolványokat és a foglalkozás, munkahely rovatokból felismerte a sajtó munkatársait. A baj mégis megtörtént, amikor öreg gépkocsivezetőnk méregében szerbesített magyar zsörtölődéssel kezdte kommentálni a helyzetet és személyazonossági igazolvány helyett sokrét hajtogatott, eredeti fehérségét rég elvesztett írógépelte papírlapot cibált ki a bríftasnijából és – mintha még mindig Drina-parti partizánok parancsnoka lenne – öntudatos indulattal dugta a határőr orra alá. Nem tudni, hogy a tört magyarral kevert szerb szavak vagy Kristóf bácsi ideges viselkedése, netán az olvashatatlanná kopott-foszlott papiros váltotta ki a katonák újra élénkülő bizalmatlanságát, harci kedvét, mindenesetre az öreget feltartott kézzel, míg a három újságírónak laza testtartást engedélyezve, libasorban kísérték be az őrre az egész ulti-partit. A furcsa menetet zeneszó helyett Kristóf immár letisztult magyar zsargonjának haragos monológja kísérte a réten át: *"Kristóf papírja Benkei Bandinak jó papír, surmó gádzsónak nem jó papír..."* A határsértés az őr irodáján happy enddel végződött. Az ügyeletes tiszt felismerte a megyei lap embereit, a faluban hagyott Pobjedánk rendszámáról pedig az éber lakosság bejelentése nyomán órák óta tudták, hogy a megyei pártbizottságé az autó, vagyis a szerkesztőség rendelkezésére álló szolgálati kocsiról van szó. Partizánunkat a megyei párttitkárból akkoriban belügyminiszterré avanszált Benkei András titkársága telefonon is igazolta. A történeti hűség kedvéért tudnunk kell, hogy a montenegrói emigráns Kalezic Kristófot a hatvanas évek közepe táján még magyar állampolgársága nélkül alkalmazta a pártapparátus és a kilétét mindössze ez a Benkei aláírásával hitelesített pár soros papírlap igazolta.

Cikkcsere vodkával, borral

A mi Szabolcs-Szatmárunk trianoni hagyatéka a záhonyi magyar-szovjet határ lett, következésképpen nekünk adatott meg a baráti kapcsolattartás az ukrán testvérszerkesztőséggel, a kétnyelvű ungvári lappal, a Kárpáti Igaz Szóval/Zakarpatszka Pravdával. A "kishatármenti találkozók" és az "ünnepi oldalcserek", ezek a tengernyi vodka mellett hivatalos rangra emelt elvtársi-baráti kapcsolatok függetlenül a magyar-szovjet politikai illemkódextól, évek során

valóságos barátságokká nemesedtek. A vezéreinkre, a pártjaink és kormányaink és népeink örök, megbonthatatlan internacionalista barátságára elszavalt, évente kétszer, április 4-én és november 7-én cifrázgatott tósztok után immár a pátoszt mellőzve elhangzott: *"Hát a család?"*

A magyar ünnepet megelőző héten, a koratavaszi borzongatóan hűvös tavaszi délutánt a magyar oldalon, a záhonyi híd innenső oldalán a határőrség épületében fűtöttük fel borral, pálinkával. A Nagy Október őszi évfordulója előtti nem kevésbé zimankós héten ungvári magyar és ukrán kollégák a csapi oldalon lévő filagória alatt traktáltak bennünket hagymás ruszlival, vodkával és gyomorkarbantartó borszomi vízzel. Mindkét határtalálkozó hivatalos indoka a csereoldalak kölcsönös kézirat átadása volt. Itt is, ott is tudtuk, hogy az ünnepi lapszámban megjelenő cikkek témái, stílusa olyannyira különböző, hogy főszerkesztőinknek mindkét oldalon fejtörést, fejfájást okozott az egymáshoz igazodás. Évek során végül úgy összezsírtuk a stílus-passzítást, hogy Karinthy a mi cikkeinket is idézhette volna az "Így írtok ti"-ben. Magyar kollégáink a Kárpáti Igaz Szónál könnyedebben faragták mondataikat "nyugatiasabbra", de nekünk, a fiatalabb hazai újságíróknak esetlenül sikerültek a túloldalon elvárt riportok, portrék a szocialista munka szabolcsi hőseiről. Megírtuk mi ezeket, majd szövegeinket az 50-es évek magyar sajtóját még emlékezetükben őrző idősebb szerkesztőink szépen "zakarpatszkejapra" konvertálták. Nekem külön is jutott tennivaló, ha történetesen ukránul kaptunk egy-egy kárpátaljai mezőgazdasági riportot, ami nem is annyira riport, mint inkább egy-egy kolhoz elnökkel vagy szovhoz igazgatóval készült, tudósítás elemekkel kevert interjú volt. Ordas rám bízta a cikkek magyarítását, ami orosz és lengyel nyelvtudásommal és kétkötetes ukrán-lengyel szótáram támogatásával nem okozott különösebb nehézséget. De nem csak nyelvi átültetést igényelt ez a munka, hanem lapunk olvasói számára is fogyaszthatóvá kellett varázsolni a cikkeket. A tényeket, adatokat ilyenkor semmi esetre sem változtattam, csupán a szovjet sajtó diadalmas propaganda frázisait szelídítettem az ilyesmitől jó évtizede elszokott magyarok ízléséhez.

Nincs többé Mester

A záhonyi és csapi ünnepi oldalcserék így léptettek elő pár napra "szerkesztővé", noha ez a szakmai rang a hatvanas évek közepén számomra

igencsak távolinak tűnt. Akkoriban még az ifjú riporterek kenyerét ettem, s ez olyan újságíróként feltételezett, aki a szerkesztőség belső hierarchiájában – s ez így volt természetes – a küldönc szerepét is betöltötte. Napjaink fiatal újságírója talán meg sem érti: a sameszkesedés nem volt megalázó. Olyannyira nem volt az, hogy most sem restellem, milyen sokszor mentem át Hersu úr Korona alatti trafikjába egy-egy csomag Szimfóniáért az emberként, olvasószerkesztőként, többkötetes íróként egyaránt nagyrabecsült Sipkay Barna kérésére. Barna – minden kolléga Barnuskája – mielőtt finoman utalt volna vésszesen fogyatkozó cigarettáira, kétszer-háromszor elnézést kért tőlem, a hozzá képest névtelen, tizenöt évvel fiatalabb gyakornoktól. Előfordult, hogy szódabikarbonát is hoztam a gyomorfekélyével kínlódó embernek. Ha túrheteretlenül szenvedett, levette csillogó arany felső szegélyes szemüvegét és homlokát az előtte tornyosuló kézirat halmazba temette. Ha ilyenkor nyitottuk rá a szerkesztői szoba ajtaját, fájdalma háttérbe szorította legendás udvariasságát, nem reagált a belépő köszöntésére. Jelzés volt ez számunkra, hogy szótlanul tegyük elé a cikket. Amint hatott a szódabikarbonára, elmúlt a kínzó marás, Barnuska felkelt a szerkesztői asztaltól, kiegyenesedett, magas, vékony alakja végigsuhant a folyosón. Ilyenkor sorra benyitott hozzánk, akiket az imént nem volt ereje köszönteni. Ritkán, de szerkesztőnknek jobb napjai is előfordultak. Télen tompulhattak, ritkulhattak a fájások és akkor előszeretettel beszélgetett velünk, fiatalabb újságírókkal. A regényíró anyaggyűjtő szenvedélyével csüngött rajtunk, ha biztosítottuk őt egy zenebona mentes, halk délutáni kocsmai beszélgetésről. A nyomdai szerkesztésnek kényszerszünetei is adódtak, mikor épp egy első oldalas eseményről befutó cikkekre vagy MTI-tudósításra kellett várni a telexgép mellett. Barnuska átbálgott velünk a nyomdához közeli századfordulós Korona Szálló tükrös éttermébe és kamaszos, legényes csínytevéseinkről, kalandos nőügyeinkről faggatózott. Dénessel és Takival néhány olyan történetet ajándékoztunk neki, hogy azok később regényei lapjairól köszöntek vissza ránk. Kalandjaink – a regényben Rocki történetei – így kerültek bele a "Nincs többé férfi"-be, amelyből 1974-ben tévé-film is készült. Ahogy szaporodtak a Sipkay-regények, író kollégánk betegsége úgy mélyült egyre kínzóbbá.

Sipkay Barna

Rövid időre, talán pár hónapra el is köszönt a szerkesztőségtől. Elvonult, hogy az alkotómunkának élhessen, de sejtettük, hogy másról van szó, mind türelmetlenebb és tőle idegen magatartásával nem akart a terhünkre lenni. Ekkoriban kegyetlen sorscsapás érte őt: megtudta, hogy mindenkinél jobban imádott felesége, Éva gyógyíthatatlan beteg. Barna egy percig sem habozott, jegyet váltott Évának egy Amerikába induló repülőgépre, hogy teljesüljön asszonykája vágya: meglátni Amerikát! Éva elrepült, de amikor élete nagy utazásáról visszatért, Barna már a sírvilág lakója volt. Ma is csak találgatni tudunk: szeretett kollégánkat orvosi műhiba, a megkésett diagnózis vagy azon az éjjelen szántsándékkal eltúlzott mennyiségű pálinka vitte a sírba 1968-ban. Éva asszony négy év múlva utána költözött a „Morgóba”, az Északi Temetőbe. A Kelet-Magyarország szerkesztőségéből elillant ennek az embernek a finom, intelligens szellemisége. A város utcáiról eltűnt a volánra óvatos-félénk figyelemmel görnyedő író 500-as Trabantja. Az én életemből eltávozott a házassági gyötrelmeimet megértően hallgató ember. Itthagytott a Mester, akinek minden egyes kéziratjavítása, stilizáló húzása tovább és tovább lendített az újságírói fogások elsajátítása útján.

Ránk és az utókorra hagyott kéziratában az azóta szintén eltávozott kollégánk, Ratkó József két olyan mondatot írt le, hogy akár megkésett nekrológ is lehetne: *„Meghalt S. B. Saját halottjának tekintette a Szabolcs-Szatmár megyei pártbizottság, a Magyar Írók Szövetsége stb. De ki tekintette, míg élt, saját élőjének?”*

Rokonok, barátok, kollégák végső pihenő parkja – a nyíregyházi Morgó

Sipkay Barna temetésén már rég lecsengtek a gyászzene záróakkordjai, emberségének csillogó példája mégsem fakult meg, egy-egy régi beszélgetés nyomai a memória és a lélek mélyrétegeibe vésődtek. Az örökség egy-egy felbontásra váró csomagja mindannyiszor elő is került onnan, ha stílust, módszert vagy eszközt kellett választanom a riporter, tudósítói, műfordítói vagy az írói hivatás elbizonytalanító perceiben. Egyéniségembe elnyúlhatetlen jellemvonásként beépült a Barnától rám ragadt viszolygás mindennemű mesterkéltséggel, színpadias pompával, tekintélytisztelettel szemben. Az író ember értékes kapcsolatait a hétköznapokból, a

hétköznapi emberektől kapja, ez az a forrás, ami a riportot is, a regényt is élteni. A Sipkay-műben, legyen akár publicisztika, akár regény vagy novella, a kisember és Barna kapcsolata, az ő beszélgetéseik élménye villan fel. Neki nem volt szüksége a hivatali ranglépcsőkön kapaszkodó, terpeszkedő alsó- és felsőrendű apparátcsikok kegyeire, paroláira, vállveregetésére. Barna egyszerűen, energiáit mégis felemészítve szerkesztette a lapot és közben regényeket, novellákat írt. Sokat és csendesen. Fürkészte az élet rezdüléseit, az emberi jellemet és került minden feleslegeset, haszontalant. Nem járt ki a stadionba. Nem volt sem szüksége, sem gusztusa ahhoz, hogy Sóstói úti pályalátóján a Szpari meccseken napraforgó magot rágcsálva köpködve selyempincsiként dörgölőzzön a tanácsi főhivatalnokok és a pártapparátusi emberek oldalához. Barna tanított meg a névtelen kisember megbecsülésére, pontosabban arra, hogy a rangtalan polgárnak szánt figyelem, az ő sorsuk iránti érdeklődés gazdagíthat értékekkel. Megbocsáthatatlan időpocsékolás a címdalokról nap nap után visszaköszönő VIP-ek kegyeit keresni.

Sipkaynak ez a bölcs sugallata későbbi pályámon is végigkísért. Így tudtam a baloldali eszméhez és nem az eszmékből hasznot húzó, jól jövedelmező foglalkozást űző politikusokhoz hűséges maradni. Lelkivilágomban a jó közérzetet nem az ellenzékiség tartósította, hanem az eltitkolt belső mosoly, a szatirikus felülemelkedettség, ha úgy tetszik egy csipetnyi csendes nagyképűség. Írónak nem készültem, a toll jó kézműiparosa óhajtottam lenni. Törekvésem párosult a minden titkok megismerésének szándékával akkor is, amikor később a nyomtatott és az elektronikus újságírás – a hetilap és folyóirat szerkesztőség kivételével – minden műhelyét bebarangoltam. Ez léptetett az élet sakktablájának fekete-fehér kockáin, amikor vakmerően bekéredzkedtem és bebocsátást nyertem bizonyos "zárt osztályokra" is.

Most a fékre lépek: ugyan hogy is lehettem volna ilyen bölcs és előrelátó huszonéves emberke a legendás hatvanas években?! Maradjunk abban, hogy akkor még csak a példaképekre figyeltem, mintákat vettem, jó tanácsokért kunyeráltam, a hivatás fogásait lestem és próbálgattam és vadásztam az emberek barátságára, gyűjtögettem a tőlük, általuk szerezhető epizódokat, történeteket, legendákat. Megtanultam, hogy ne keressem a „tökéletes” emberek társaságát, mert megsejtettem, hogy aki „hibátlan”, az egyben gyanús is egy picit.

Az élet ajándékának tartom, hogy számos élménydús estét, éjszakát tölthettem együtt a nyomdászokkal és a pincérekkel. Valójában a házassági kudarc éveiben fedeztem fel a nyíregyházi bárók, éttermek, kocsmák atmoszféráját. Ezekben a hangulatos műintézetekben éreztem először, hogy a város polgárai olvassák a cikkeimet, riportjaimat, glosszáimat, humoreszkjeimet és fordításaimat. A kezdő újságíró számára értékesebb volt az ilyen felismerés, mint egy-egy főszerkesztői prémium, amit amúgy is a fizetőpincér nagy fekete tárcája nyelt el. Az emberek megismertek, köszöntettek az utcán és a kocszmákban, véleményt mondtak, egyetértettek vagy ellentmondtak a cikkeim állításainak. Napról napra ismertebbé váltam, s mi tagadás, ez is hivatásom hasznos elemévé lett.

Talán a nyiladozó népszerűség, ismertség tette, hogy a Korona pincére, Gábor Pista az akkor született kisleánya keresztapjának kért fel. A templomi *savoir vivre* terén járatlanul a sekrestyében legalább olyan lámpalázzal asszisztáltam a kereszteléshez, mint nemrégiben a hajszál híján felsülésbe fulladt tolmácsolásom alkalmával. Ezt is megúsztam, miként később megúsztam a további két keresztapáskodást is. Azóta tudom, hogy a templomi ceremóniákban – amennyiben jelenlétem elkerülhetetlen – a leégés veszélye nélkül részt vehetek, ha előre bevallom a papnak, hogy ateista pokolfajzat vagyok. Isten „szolgái” így el sem várják tőlem a térdepelést, imádkozást és a többi hasonló előírt műveletet. A lelkész megértésére mindannyiszor viszonzott toleranciával reagáltam. Előfordult, hogy távoli családtagok iránti kötelességből léptem be egy szentélybe, ám ha történetesen nem várt rám exponált szerep, s csak a tömeg részecskéje voltam, tegyük fel a házassági hűségesküt tevő párt vagy a ravatalt körülállók egyike lehettem, akkor – hogy elkerüljem a magamfajta istentelenek tüntető különállását – diszkréten olyan helyet kerestem, ahol passzív jelenlétem nem keltett megütközést a hívők körében.

Koronaörség és más nyíri csodabogarak

A hatvanötézes szabolcsi megyeszékhely polgárai közeledéssel viszonyozták nem csak a lap hasábjairól feléjük küldözgetett rokonszenv-jelzéseimet, de személyes kapcsolatkereső lépésemet is. Mintha tudták volna, hogy öt-hat évtized múltán éppen ők lesznek, akik akaratlanul is tollba mondják könyvem nyíregyházi részleteit. A presszóbeli törzsvendégek és a pincérek, nyomdászok mellett vagy

talán inkább mindannyiukat megelőzően akadt a városban négy legendás mesemondó. A helytörténet humorának krónikásai voltak ők. Kivételes szerencsében részesültem, amikor a Kossuth téri Csemege előterében hangulatos társalgásuk fültanúja, reggeli közös kávézásuk szívesen látott alkalmi beugrója lehettem. Útban a szerkesztőség felé reggelente betértem oda, kemény blokkossal (2 forintos a kávéblokk alá!) megvásároltam a presszós kisasszony kegyét, s számomra így illatozó friss kávé, nem pedig zaccra hintett vékony Omnia-réteg került a presszógép tartályába. Markomban a duplás pohárral és a hónom alá csapott műbőr notesszal léptem oda ötödiknek az üzlet bejárata és a pénztárgép között a táskatároló pultot támasztó baráti társasághoz. Néha harmadiknak vagy negyediknek érkeztem, ha valaki épp hiányzott a négyesfogatból. Kik is voltak ők? Álljon itt ezeknek a nem hivatalos, de szívem szerint mégis nyíregyházi díszpolgároknak a névsora: Czékman István fényképész mester, Kulifay László, a nyíregyházi rádió bársonyos bariton hangú bemondója, Malinics István, az OFOTÉRT (fiatal olvasóknak: optikai és fotó szaküzlet) boltvezetője és a baráti kör korelnöke Zsák Zoltán fényképész, fotóművész. Micsoda históriákat hallottam tőlük! Zsák Zoli bácsi a

A Korona. Előterében a vaskerítés, az egykori „koronaőrök” támasztéka

legrégebbi keltezésűekre is emlékezett. Miután a kávézó találkahely, a Csemege üvegportálján át épp a tér korlátaira láttunk rá, egy alkalommal az öregúr elmesélte, kik voltak a nyíregyházi „koronaőrök”, akiknek a hatvanas évekre már híre-hamva sem volt. A Kossuth tér hajókötél vastagságú, fekete láncos vaskorlátait támasztó, azokon

hintáztatva ücsörgő, gubbasztó aranyifjak vagy a mindig ráérő naplopók, netán munkanélküliek voltak ők, akik – úgymond – az átellenben büszkén terpeszkedő Korona Szállót őrizték. A szálló épületéről tudnivaló, hogy a millennium tiszteletére emelték és a városban benne gyúlt legelőször villanyfény.

Malinics Pista egy későbbi történetet, a ma már nem létező Kossuth téri szabadtéri mozi jeles esetét adta elő, amikor egy fagyos téli reggel gémberedett ujjainkat melengettük a forró kávé poháron. A történet ilyesféléképp hangzott: a nyáresti filmvetítések előtt, amikor a teljes sötétedésre és a nézőtér telítődésére várt a mozigépész, tehát még a híradó és a nagyfilm előtt, a városban jól ismert, később

nemzetközi hírnévre is szert tett zongorista, Marssó János koncertezett. A zongorajáték a vászon, pontosabban a tűzfalra festett fekete keretes fehér ekrán alatt, a színpadszerű emelvényen tette hangulatossá a gyülekezés perceit. Az emlékezetes este a művész úr magával vitte az akkor még három-négy esztendőes kicsi fiát, aki a papa koncertjét az első sor egyik székén gubbasztva hallgatta. Hallgatta, amíg ennél sürgetőbb dolga nem akadt. Márpedig akadt és azt elintézendő, a színpadra tartó lépcsőfokokon zavartalanul felkaptatott a zongorához. A papa az ötvenes évek divatos slágerét játszotta és énekelte, a kisfiú pedig – zenészyerek tudja a dörgést! – illendően kívárta a dalnak azt a részletét, ahol nem az éneké, hanem a zongoráé a szerep, s akkor kristálytisza gyermeki őszinteséggel kijelentette: *"Apu, nekem pisilni kell!"* Erre még csak a nézőtér első soraiban tört ki a hahota, mert a gyerkőc magassága és hangereje nem emelte fel a sürgető-parancsoló kívánságot a mikrofonra, ám az atya válasza már a szabadtéri mozi falain túl, a Kossuth tér minden pontján hallható volt és széles jókedvre derítette a nyárestén korzózó embereket: *"Menj a picsába kisfiam..."*

Még egy történetet hallottam ettől a helytörténeti legendatárnak is nevezhető, jókedélyű baráti négyestől, de nem emlékszem, melyikük mesélte. Az eset valódi, mögöttes lényegét sok esztendő múltán értettem meg, amikor így vagy úgy magam is „beavatott” lettem. A legenda szerint a nyíregyházi Kossuth szobor 1911-es avató ünnepségén esett meg, bár kísértetiesen hasonló történetet soproni helyszínnel előadva is hallottam. Itt most mégiscsak a mi szabolcsi esetünket idézem: Kossuth Lajos szobrát, Bethlen Gyula pályadíj nyertes alkotását az eseményhez méltó ünnepélyességgel avatták. A város lakossága és a helybeli méltóságok (ma VIP-nek mondanánk) jelenlétében sorra hangzottak fel a beszédek, majd a szoboravató vége felé – műsoron kívül – szót kért egy férfi, talán tanárember vagy lapszerkesztő, annyi bizonyos, hogy a városban működő szabadkőműves páholy tagja. Frappáns kis megemlékezésében büszkén emelte ki az életrajz tényét, miszerint az amerikai emigrációban Kossuth Lajos 1852 február 19-től a cincinnati szabadkőműves páholy tagja volt. A „botránys” rögtönzött megemlékezés feszélyezett helyzetbe hozta a méltóságosokat, mert – tudvalevő – a katolikus egyház kiátkozással sújtotta és sújtja a szabadkőműveseket...

A nevezetes emberek nyíregyházi arcképcsarnokában méltó helyet érdemel Benczy Jenő, a Korona cigányzenekarának primása, aki választékos eleganciájával,

régi vágású diplomata gardrójába illő szmokingban játszott vagy talán még ma is játszik. Krúdy hírneves prímásának unokája ő, a hegedű virtuóza, méltó a nagyapához. Kézfejét és a fél arcát egy markában robbant második világháborús kézigránát roncsolta, ám ez mit sem zavarta őt páratlan hegedűs tehetségének kibontakozásában. Beszélgettem Jenővel, portréjához gyűjtöttem a mozaikdarabokat, s akkor megérintettem az eredeti Stradivari hegedűt, ennek a hangszernek a "Rolls-Royce"-át. A száraz fát, melynek hangját Krúdy szerkesztő úr is hallotta. Diszkrétan elszégyelltem magam, hogy Nagykőrösön megcsaltam, cserben hagytam ezt a varázslatosan szép hangszert.

Haverom, a Szpári kabalája

A városnak volt egy másik népszerű cigánya is – Matejka. Sohasem voltam stadionlátogató drukker, a kukás autón dolgozó szemetes emberként ismertem meg őt. A nyíregyházi Spartakusz szurkolóitól azért mégiscsak tudtam, hogy kedvenc csapatuk mérkőzéseinek szünetében fontos szerep jut ennek a kancsal szemű fekete fiatalembernek. A két félidő között mindannyiszor megkaparintotta a labdát és a közönség örömeire olyan show-t produkált, hogy egy képzett pantomim művésznak is dicsőségére vált volna. Rohant a labda után, önmagát kicselezve hol az egyik, hol a másik kapuba küldte öngólját. Hahotázott a közönség, s 15 percre még a mérgét is feledte, ha a hazaiak épp vesztesre álltak. Az amatőr pantomim művész így lett a csapat élő kabalája. Matejka, a Szpári cigánya sokszor utazott a csapattal, ha az aranylábú nyíregyháziak idegen pályán kergették a labdát. De mondom, Matejka nekem inkább a szemetesautó fedélzeti matrózaként imponált. Látásból már ismertem, mégpedig azóta, hogy friss érettségivel egy röpke hónapra a Városgazdálkodási Vállalatnál kapuskodtam, ott, ahol Matejka szemeteskedett. Kezdő riporter éveimben érdekes emberekre vadászgattam, így ugrott be az ötlet: meg kellene írni Matejka portréját. Meg akartam fejteni a focicsapat kabalájának a titkát, szerettem volna megnyitni a lelkét. Hittem, hogy megnyílik előttem is ez a maga módján intelligens cigány ember, aki a röhögő nagyközönség előtt az arénában hetenként kitárulkozik. Meg kellett tudnom: Bajazzo bőrében kacag és kacagtat-e vagy szíve mélyén őszintén örül a félidők bohóc-szerepének? Vajon Matejka maga a „ridi Bajazzo”, a zokogó bohóc, aki – miután elvárják tőle – a beilleszkedés, elfogadtatás érdekében eljátssza a szerepét, ám a lelke mélyén

zokog. Matejkát a várostakarító műszak végén kaptam el és becipeltem a Búza téri Nyíri Fészekbe. „Kávét, konyakot kérhetek?” Kérdésekre zavarba jött az az ember, aki a stadion fűvén máskor százak előtt zavartalanul, magabiztosan rohangál. Nógattam a válaszáért, végül kávé kért, de leülni mellém az atyaistennek sem volt hajlandó. Nagy keservesen a székre kényszerítettem, de szavaiból azonnal meg kellett értenem, nem tartja illőnek, hogy ő, a kukás cigány a szerkesztő úrral csak úgy kávézgatson. Feszélyezett volt a légkör. Na – gondoltam – ebből sem lesz portré... A kávéhoz konyakot is rendeltem, az egy milliméterrel közelebb hozta, merészebbé tette. Megoldódott a nyelve. Megfejtettem Matejka lelkének titkát: bizony élvezi a félidők bohócának szerepét, tetszik neki a népszerűség, szó sincs itt Bajazzó-szindrómáról. Tudtam, hogy iskolázatlan színpadi tehetségével a színiiskolák diplomájával neveltető művészek közeli rokona ő. Igyekeztem rávenni, ne legyen megalázkodó, de értékeiről, kukás munkája hasznáról mindhiába győzködtem, visszahúzódott a „kukás cigány” sáncai közé. Letegeztem, s a konyakunkkal koccintva felszólítottam, tegezzen vissza. „*Hát azt nem lehet... de engem csak tessék tegezni.*” Ennyi volt a válasza, amire meg én mondtam: „*Hát azt se lehet ám Matejka úr.*” Elnevette magát és ígérte, hogy vissza fog tegezni, de csak ha mások nem hallják. Mindenesetre a Matejka-portrét megírtam. Pár nappal a megjelenés után egy reggel hősöm ott sündörgött a szerkesztőség környékén. Odajött hozzám. „*Köszönöm szerkesztő elvtárs*” – mondta, erre megragadtam a könyökét és felcipeltem a szerkesztőségbe. Amikor Tildácska letette elénk a két kávé, Matejka végre megértette, hogy a haverságot komolyan veszem. Hetek múltán és néhanapján utána is ha a városban összefutottunk, már a másik oldalból rám köszönt: „*Szervusz kérlekszépen!*” Szegény Matejka, ha sejtette volna... illetve még magam sem tudtam akkor, hogy ez a bizalmas viszony sokkal, de sokkal értékesebb, mint későbbi életem során követségi parketteken, konferenciákon, hangverseny szünetekben fogant nem is egy „rangos pertu”. Halványan él emlékezetemben az akkori Matejka-portré szövege, amit – erre tisztán emlékszem – az akkor még élő Sipkay Barna mesteri stilizálása tett egészen formássá. De lám, most negyven év múltán újra megörökíthetem ennek a jóra való, dolgos, sziporkázó humorú nyíregyházi cigány embernek az alakját.

Ha felidézem a hatvanas évek társadalmi illemét, az emberi kapcsolatok szokásrendjét, nem is kell furcsállnom, hogy Matejka száját görcsösen hagyta el a

tegező formula. Végre kezdett ritkulni a csendőrpertunak nevezett egyoldalú tegeződés. Jómagam ma, hatvanhét évesen is elképzelhetetlennek tartom az ilyen megalázó viszonyt. A nehezen múló rossz szokás maradványa lehetett, tőlem, a tejelesszájú riportertől néhány, tíz-tizenöt évvel korosabb szerkesztőségi kolléga még elfogadta az egyoldalú magázást. Ha nem is kedveltem, mégsem éreztem ezt sértő, bántó megalázó munkatársi kapcsolatnak, mint ahogyan a tegeződés felajánlását soha sem tartottam különleges kitüntetésnek. Mégis akadt egy jelenség, ami irritált: nehezen viseltem el a félpertut ha az a fölérendeltséget, a rangkülönbséget volt hivatott hangsúlyozni.

Pertu kísérte életem első foghúzását is. Élt Nyíregyházán, amíg a kilencvenes évek derekán ki nem költözött a Morgó temetőbe, egy közkedvelt zsidó fogász, Strausz Sándor. Nem volt ő fogorvos, népszerűsége mégis vetekedett a város valamennyi fogorvosának tekintélyével. Sanyi bácsi – így nevezte őt a város – ez a régi vágású, joviális úriember túl azon, hogy virtuóz rutinjával szinte észrevétlenül rántotta ki az állcsontba makacsul kapaszkodó bölcsességfogot, arról is nevezetes volt, hogy munkájáért két társadalmi csoport tagjaitól, a legszegényebektől és az újságíróktól egy fillért sem kért és nem is fogadott el. Nos, amikor egy fagyos téli késődélutánon már a negyedik Demalgon is csődöt mondott, Bogár Feri átvitt a szerkesztőséghez közeli Strausz házba. Amíg három-négy páciens, ínyében a zsibbasztó injekcióval a sorára-sorsára várt, Sanyi bácsi áttessékelt bennünket a rendelő melletti lakásba, amit egy ajtó választott el a „félelmetes” műhelytől. Megismerkedésünket a hármásban elfogyasztott kupica konyakok tették emlékezetessé, a beszúrt fájdalomcsillapítót pedig hatásosabbá. Ettől fogva az elkövetkező nyíregyházi éveimben néhány hasonló konyakozással erősítettük jó kapcsolatunkat és ritkítottuk a kedvelt édességek áldozatául esett fogazatomat.

Emlékképeimből rakom ki most a hatvanas évek nyíregyházi mozaikját. A távlatokkal ha nem is szépül, de ködbe vész az elhamarkodott és jól elfuserált első házasság; a „Keringőkirály” (így neveztük magunk között Strausz Sanyi bácsit) konyakos foghúzásai pedig – furcsa dolog ezt a foghúzásokról állítani – egyenesen vidám élmények örökségét hagyták rám. Ebbe a képbe illeszkednek szaporodó cikkeim, tehát valódi újságíróvá érlelődésem stációi éppúgy, mint a hétvégi táncesték az Irodaház második emeletén vagy amint hivatalosan minősítették, a „város

szégyenfoltján”. Akkoriban ott a megvetendő jampi csörgés, csurglizás, a kidobós tánc, a lányok hidrogénezett szőkesége és a fiúk hipermangánnal feketített haja dívott. Egyszer én is így feketítettem a hajamon...

Yves Montand eltakarja a Napot

Az emlékezésnek ebbe a sorába illeszkedik 1965-ös párttag felvételem is. Kedves Olvasóm! Nem, nem, engem senkinek se kellett rábeszélnie, hogy a megyei pártlap munkatársaként „ugyan lépjek már be az MSZMP-be”. Újságírói alkalmazásomnak nem volt ez sine qua non-ja. Évekkel korábban, ha jól emlékszem, 17 éves diák lehettem, kértem Szilágyi nagyapámat, aki mint a harmincas évek baloldali szakszervezeti aktivistája, a nyíregyházi nyugdíjasok III. kerületi MSZMP alapszervezetének tagja volt, segítsen hozzá, hogy én is tagjelölt lehessenek. Lelkesedésemet korainak találták, a városi pártvezetők nem egyeztek bele, s ma tudom, teljes joggal tarthattak éretlennek. Évekkel később a szerkesztőségi pártszervezet vett fel. A taggyűlésen először éreztem, hogy főszerkesztőm, Ordas Nándor számára többet jelentek, mint a keze alatt formálódó egyik slapaj nyersanyag. Főszerkesztőm keresetlen mondatokkal köszöntött, elérzékenyült, a taggyűlés után átölelt. Nekem sejtelmem sem volt róla, Ordas pedig tudta, hogy egy nemes eszme szolgálatának ingoványos, nem minden méterén nemes burkolatú útjára lépek. Baloldaliságomat öregkoromra sem tagadom meg, párttagságomat nem szégyellem. Most, amikor ez már sem előnyt, sem hátrányt nem hoz sorsomra – párttagságom tényét nem tekintem életem sem dicső, sem restelni való szakaszának. Mint kuriózumot érdemesnek tartom feljegyezni: a szocializmus iránt elkötelezett fiatal újságíróként nem sejthettem, hogy Kádár János, akit bálványoztam, akiben vakon hittem, szívből gyűlöli a magamfajta firkászokat. Moldova György portrékönyvét 2006-ban olvastam, akkor, amikor már közel húsz éve nem létezett az MSZMP, főtájkára sem élt, mi több, belőlem is kilépett a párt, mert – tetszik, nem tetszik – nem én léptem ki az MSZMP-ből. *„Kádár Jánosban mélyen éltek Lenin értékelései a közélet különböző jelenségeiről, és ő az újságírókat egyszer úgy rangsorolta, hogy morálisan közvetlenül az örömlányok, kerítők és lakájok után következnek. Ezt egy életre megjegyezte magának, 1951-es letartóztatásakor, majd 1956-ban is a saját bőrén érezhette a zszurnaliszták rágalomhadjáratát és később élete utolsó szakaszát is megkeserítették.”* – írja Moldova, majd Pethő Tibort, a

Magyar Nemzet egykori legendás főszerkesztőjét idézi Kádárról: „...Nem szerette az újságírókat. Szirmainak, a KB titkárának a javára írandó, hogy ő megpróbálta befolyásolni Kádárt, hogy az újságírók nem mind betyárok és gazemberek, hogy azért lehet velük beszélni.”

Mondom, nem én léptem ki az MSZMP-ből, hanem a párt szűnt meg, s vele a párttagságom is 1989 októberében, amikor épp varsói magyar diplomata voltam.

Persze ha makacs, elvakult hitemet félretéve a szememet és értelmemet korábban rányitottam volna a baloldali világmozgalomra... De nem nyitottam rá, s a hazai propaganda felkent papjai ügyesen óvták is a magamfajta vidéki emberkét a nagyvilág „fertőjétől”. Földrengés erejével robbant be tudatomba, sokkolt a hír a renitens franciákról dacára annak, hogy a Népszabadság kommentárjában, mint szűrőn alapos ellenpropaganda körítéssel szivárgott, préselődött át: a baloldali értelmiség színe-java lép ki a Francia Kommunista Pártból. Megdöbbenett Yves Montand távozása, aki szinte gyermekkorától volt kommunista. Őt követte felesége Simone Signore, majd Picasso és Joliot Curie. Furcsán kavargó, émelyítő gondolatot ébresztett a névsor, de az ellenérveket süketként fogadó makacs hitem, a szocialista világrendet igazgató kommunisták véleményének fenntartás nélküli elfogadása visszatérítette a pár napra elbitangolt, renitens fantáziámat. Még nagyon, nagyon sokat váratott magára a tudatos csalódás (nem az elvekben, hanem a profi kommunistákban, a pártarisztokráciában). A szóban forgó hatvanas években a kommunizmus francia és olasz napfogyatkozása háborítatlanul hagyta ábrándjaimat a mi szocializmusunk fényes diadaláról. Nem fogtam fel, hogy léteznek kommunisták és léteznek a kommunizusból jól élő emberek. Pedig felfoghattam volna, ha az egyházat illető nézetemet egy kis logikával átültetem a pártra: léteznek papok és „papok”. Nem tisztáztam magamban, talán mert kevés volt a tapasztalatom: a csodálatosabb eszme (s a szocializmus eszméje számomra mindhalálig ilyen marad), nem téveszthető össze bűnös, huncut vagy ostoba, ügyefogyott adminisztrátorokkal. Az álkommunisták arcképcsarnoka életem 67 éve során évről évre bővült, visszapillantó tükrömben ezek a portrék is felvillannak.

Az eszme, az ábrándok világában – már említettem – fenntartások nélkül teljesítettem társadalmi vállalásomat, a munkásőri szolgálatot is. A világtörténelem mikronnyi részének, mégis fontos statisztájának hittem magam 1966 március végén, amikor kékesszürke egyenruhában, Lenin-sapkában és géppisztollyal a Budapest-

Moszkva vasútvonal szabolcsi szakaszának biztosításán vettem részt, száz méteren én feleltem a repülőgéptől viszolygó Kádár János különvonatának biztonságáért. Kádár a Szovjetunió Kommunista Pártjának XXIII. kongresszusára utazott, arra a kongresszusra, amely Brezsnyevet emelte főtitkárrá. Ez lett a később róla elnevezett korszak kezdete. Ettől fogva – mint a szenvedélyes utazó a pisai ferde tornyot, a Kínai Nagyfalat, a Niagarát – számon tartottam az általam megtapintott jeles helyszíneket, átélt fontos történéseket, amelyeknek fél évszázadon át félárnyékban így vagy úgy megfigyelője, szemlélője, tanúja lehettem.

Paprika, bors és a Securitate

Korábbi lengyel utazásaim határátlépései megannyi bizsergető izgalmat, kalandot ígértek, lengyel földre lépésem lassan-lassan egyfajta örömteli visszatérést jelentett. De most, 1966-ban merőben másféle felbuzdulással szálltam fel a szerkesztőség és a lapkiadó által bérelt kiránduló buszra, amely egy péntekkel bővített esős-borongós-szeles hétvégén robogott a magyar-román határon át Kolozsvár és Nagyvárad felé. Vonzott a várható élmény – huszonnégy évesen viszontlátni, megismerni a szülővárosomat, melynek látványáról halvány emlékem sem maradt. Az állomás, a sínek, rajta a menekülők szerelvényének képe fel-felvillant fel bennem, de ez is inkább a Mama elbeszéléseiből a képzeletembe vetített helyszín volt. Memóriámba rejtve vittem magammal 1942-44-es nagyvárad lakásunk címét és vállamra akasztva egy fényképezőgépet. A biharkeresztesi határátlépésnél, a romániai oldalon kimondottan prózai izgalom nyomta el a nagyvárad nosztalgiát: rettegés a román vámosoktól. Nem voltam egyedül ezzel, a buszon ülő kollégák és családtagjaik is félve várták a fináncokat. Több volt ez a határátlépés rutin-aggalmánál. Utunkat az amatőr csempészek megalapozott szorongása kísérte. Őszi idő, talán november lehetett, Erdélyben is közeledett az ünnepeket megelőző dísznóvágási szezon. A kolozsvári újságíró barátaink karácsonyi asztalára készülő kolbászok, szalámik és hurkák fűszerezéséhez óhajtottunk hozzájárulni. Egy buszra való magyar vállalta ezzel a csoportos bűnelkövetést. A schengeni határtalanság ténye közepette cseperedő nemzedék most értetlenül olvassa ezt a negyven évvel megkésett beismerést, de kérem, higgyék el, hogy a fejenként fél kilóra rugó paprika és bors csempészésével valamennyien elkövettük a vámbűntettet, sőt akadt köztünk olyan megátalkodott sítoló is, aki az említett két fűszerhez még fokhagymát is

bátorkodott mellékelni. Fialat Olvasóm érdekében, hogy tisztábban lássa a mai ésszel kórképnek is nevezhető korképet, bevallom, hogy a fűszeres zacskókat ki-ki cellux ragasztószalaggal, sebköztöző gézzel vagy leukoplaszttal, esetleg villanyszerelő szigetelő szalaggal erősítette a testére. Indulás előtt bokától felfelé mellközépig még otthon kitapétáztuk magunkat és arra húztuk fel a legbővebb nadrágot és a lezser pulóvert, kardigánt. Végül a legfontosabb trükk, a román vámos gyanakvásának elaltatása következett. Az utiholmi, a fogkefe, fogkrém, a borotválkozó eszközök, zoknik és alsónadrágok közé is rendetlen-lazán bedugtunk egy-egy stanicli édesnemes kalocsait. Hadd lássák, nem vagyunk teljesen vétlenek, de mindössze 2 deka paprika nyomja a lelkiismeretünket. Ezt akár el is kobozhatták a román gazdaság éber fegyveres őrei, ezt amolyan önkéntesen felajánlható vámtételnek szántuk. A figyelem elterelő csalétek bedobására mégsem került sor, mert volt közöttünk a buszon egy gyakorlott magyar-román határátkelő. Módszere tökéletes villámhárítónak bizonyult: két üveg konyak és 10 csomag Szimfónia cigaretta térítette el a morcos fináncot a mélyreható ellenőrző szándéktól.

Egy-másfél órán belül (akkoriban ez rekordgyorsaságnak számított) át is lendültünk a Román Szocialista Köztársaság felségterületére. A teljes biztonságot szolgáló óvatosság jegyében – mintha legalábbis kábítószerre rejtegettünk volna – még nem tépdestük le testünkről a paprika-bors-rátétet. Sofőrünk leállította a busz fűtését (indulás előtt ő is „megfűszerezte” magát!), így a kolozsvári szállodáig elviseltük a testünkre tapadó zacskók izzasztó szorítását. A kolozsvári szállodai éjszakából és az egyetlen napból másra nem is futotta, mint a kollégákkal egy finom vacsorára a szállodai étteremben, ahol természetesen színmagyar közegben nem maradhattak velünk erdélyi kollégáink. Velük tartottak a román lapszerkesztők is. Rokonszenvesek voltak ők is, mint a világ minden újságírója, ha szakmabeli társával fut össze, ám a magyar kollégák finoman értésünkre adták, hogy óvakodjunk a magyaros kitérüléstől, mert nem mindenki „csak újságíró”. Megértettük, s a fejtörést már csak a magunkkal hozott fűszerek átadása okozta. Egyszerű lett volna a dolog, ha vacsora után erdélyi barátaink feljöhettek volna a szállodai szobáinkba vagy ha bennünket meghívhattak volna az otthonukba... Kedves Fialat Olvasóm, ezt sem lesz könnyű elhinni: Ceaușescu Romániájában ilyen veszélyes lépésekre egyetlen ott élő magyar értelmiségi sem szánhatta rá magát. A gordiuszi csomót Kopka János, lapunk akkori belpolitikai rovatvezetője vágta át kolozsvári szerkesztő barátjával, Fricivel. Kettőjük között majdnem olyan konspirációval jutott át az erdélyi

családokhoz a disznóvágások buszrakományi hozzájárulása, mintha hírszerzők cseréltek volna szigorúan titkos dokumentumokat.

Miután a kalandot megúsztuk, Kolozsvárból is láttunk néhány városrészletet. Vasárnap már Nagyvárad felé tartottunk. Összeszorult a torkom a gondolatra, hogy megláthatom a házat, ahonnan kétesztendősen a Mamával elmenekültünk. Nem akartam konfliktusba bonyolódni, a városra jutó fél nap nem is tette volna lehetővé, hogy bekopogjak a Pece utca 4-be és megkérjem az ott lakókat, ugyan mutassák már meg belülről is a szülőházamat. Nos amint Ikaruszunk kikötött valahol a román nevű főutca közelében, magamhoz kaptam a kis harmonikás Agfa gépet és nyakamba vettem a várost. Amint megütötte a fülem az első magyar szó, érdeklődtem. Pechemre fiatal pár volt, egy kedves leány és egy fiú, de ők ilyen utcáról nem hallottak. Elmeséltem, honnan jövök és hogy itt születtem. Velem tartottak és addig kísérettek, amíg egy idősebb úr, legalább a tizedik megszólított ember végre megmondta, milyen irányba kell jó két kilométert gyalogolnom. Kísérőimtől elköszöntem és sietősen nekiindultam, hogy felderítő utam beleférjen kiránduló csoportunk városnéző óráiba. Egyszeriben a szemem elé ugrott a Pece utca román neve, amire bizony már nem emlékszem. Megdobbant a szívem, nyakamból leakasztottam a fényképezőgép barna bőrtokját, előhúztam a gépet, annak rendje, módja szerint blendenyílást és időt állítottam. Kétoldalról is rákattintottam az utcanév táblára, majd szapora léptekkel közeledtem a 4-es számhoz. Itt is készítettem öt-hat felvételt, végezetül belefényképeztem az utcába... és... hirtelen kiszáradt a torkom, mert farkasszemet nézett velem egy hosszú, fekete kabátot viselő hórihorgas, szikár ember. Magyarul szólalt meg, de előbb se szó se beszéd, kirántotta a kezemből a gépet, felpattintotta a filmtartó fedelét és lendületes mozdulattal kitepte a filmet. A gépet visszaadta, szemernyi sem haragos, szinte közömbös pókerarcúval igazoltatott, pár másodpercig unottan böngészte az útleveletem, s talán nagyváradi születési adataim hitelesítette számára a magyarázatot, hogy valóban a szülőházamat fotózom. Se bilincs se pisztoly, elengedett, pedig felkészültem, hogy becipel a rendőrségre.

A buszunkhoz időre visszaérkeztem és ott megtudtam a velem történetek valószínű magyarázatát. A gyülekezés perceiben élménybeszámolókat tartottam útitársaimnak. Ott volt közöttük egy nagyváradi buszos is, nyíregyházi sofőrünk haverja vagy rokona (paprika-bors-fokhagyma átvevője) és amint meghallotta, merrefelé mászkáltam, a fejéhez kapott: *„Uram, azon a környéken, igaz, nem túl*

közel, van egy katonai objektum. Magát a Securitate igazoltatta. Még jó, hogy ennyivel megúszta.”

Ott eszembe se jutott ilyesmi, de ma vallom: ekkor estem át akaratlanul a sokkal későbbi külpolitikai tudósító keresztelőjén. Kortársaim, az akkoriban ugyancsak 24 éves fiatal emberek – diplomaták, rangos pesti újságírók gyermekei, apáik akkreditációjának szatellitjei – már rajtvonalon álltak, hogy a szakmai arisztokrácia örökösödési jogán maguk is elfoglalják az őket megillető helyeket a diplomácia parkettjén vagy a világ fővárosaiban számukra berendezett tudósítói lakásokban. A véletlen szerencse... vagy talán más is... egyszer engem is közéjük penderített, s akkor nem győztem hálálkodni a sorsnak, hogy miként a vérbeli vasutas pályamunkásként kezdi, majd váltókezelő, kalauz lesz, s csak utána nevezik ki állomásfőnöknek, én is lépkedtem a vidéki szerkesztőségek legalsó létrafokain, járkáltam trafikba cigarettáért a szerkesztő uraknak/elvtársaknak, és hol szándékkal, hogy akaratlanul vagy épp a véletlenek jóvoltából szedegettem, csipegettem a később hasznosuló élményeket, tapasztalatokat. Ilyen impressziókat nyertem a „szocialista közösség” realitásairól ezen az erdélyi, bihari hétvégén.

Egy eltérített lengyel család

Sorsom a „kisdiplomácia” élményeivel sem fukarkodott. Talán épp a kishatármenti és talajközeli nemzetközi kapcsolatok készítettek fel, hogy egyszer majd egy nagykövetségen is otthonosan mozoghassak. Ilyen előiskola, gyakorlóterep volt az 1966-ban szentesített testvérvárosi kapcsolat Nyíregyháza és a dél-lengyel Rzeszów között. Az előtörténet két évvel korábbi ugyan, de a történelmi, helytörténeti eseményeknél nem a kezdeményt, nem is a kezdeményezőket szokás számon tartani... Mégis pár soros emléket állítok most egy emlékezetes 1964-es július végi reggelnek.

Szokásos sétatempóban, az első kávé illatát, zamatát szinte már az utcán érezve bandukoltam a szerkesztőség felé. Hamisítatlan nyaraló hangulat lengedezett a nyíregyházi utcákon és a nyaralási szezon mindenféle jele bosszantotta az ilyenkor is munkába igyekvőket. A nyár tünetei között szaporodtak a városon átvonuló fekete rendszámablás lengyel autók, köztük is leginkább a kétütemű Syrenkák. Tokaj felől jöttek és Debrecen felé hajtottak ki a városból, mert csak hófoltokban akadt egy-egy lengyel, aki pontosan a mi városunkat választotta kiránduló, üdülő céljául.

Ezen a reggelen a Bacsáiknál egy rendszámában RZ kezdetű, tehát rzeszówi illetőségű lengyel Wartburg fékezett mellettem. Lehúzott ablakán át kezében lepedőnyi térképpel, „kézzel-lábbal” nyelven érdeklődött az utas, vélhetően a navigálással megbízott feleség, ugyan melyik úton jutnak el Biharkeresztesre, a román határra. Az asszonyka a mutogatással egyidejűleg ékes lengyel szavakkal is előadta a kérdést. Magamban kuncogtam, türelmesen végighallhattam, miközben a családfő sofőr igyekezett csendre inteni a hátsó ülésen rendetlenkedő, egymást püfölő öt-hat éves két lurkót. Leállította a motort, bizonyára hogy jobban értsék a lengyel fül számára teljesen érthetetlen egzotikus magyar nyelvet, amikor eligazítom őket. Megsokkoltam a kis családot: „*Proszę państwa...*” Amint az udvarias lengyel megszólító formula elhagyta számat, a Wartburg belsejében egyszerre csend lett. Még a kislány visszavágásra emelt keze is fennakadt a levegőben, nem sújtott le a fiú hátára. Élveztem a jellegzetes helyzetet, amin minden egyes nyelvtudó ember jól szórakozik, ha egyszer-egyszer ilyen szituációba kerül. Szempillantásnyi hatásszünet a tőlem telhető legcsiszoltabb lengyelséggel aprólékosan elmagyaráztam, hol forduljanak balra, hol jobbra és így tovább, s még Debrecen át is megadtam a koordinátaikat. Első csodálkozásuk elültével az autós kiszállt és örvendezve nyugtázta a helyzet humorát, mármint hogy „véletlenül épp egy lengyelre akadtak, aki ráadásul ilyen jól ismeri itt az utakat.” Még nagyobb meglepetésükre közöltem, hogy én bizony magyar vagyok. „*Ha már ilyen kedves, mutassa meg, merre találunk egy cukrászdát, ahol kávézhatunk és a gyerekek fagyaltot is kaphatnak*” – kért most a gyerkőcök indián csatakiáltásától kísérvé a feleség. A Bacsik környékén álltunk (hol volt még akkor a megállni és várakozni tilos tábla!?), ezért oda invitáltam őket. Gondoltam, végre egy lengyel családnak viszonzhatom a lengyelországi a kalandozásaimon kapott tucatnyi „térítésmentes szívességet”.

Kis csoportommal át sem értem az utca túloldalára, amikor riporteri kíváncsiskodással megtudtam, hogy Julian Woźniak rzeszówi újságíróhoz és családjához van szerencsém. Összeöleleztünk, megtettük egy – sajnos a szó valódi értelmében – sírig tartó barátság első lépését. A gyerekek nekiláttak a Bacsik legfinomabb és legnagyobb fagyí adagjának elköltéséhez, ám a szülőket kértem, a kávézással várjunk néhány percet, mindössze pár lépésre van a szerkesztőség. Tildácska olyan finom feketét főz, hogy azt még a Kossuth téri Csemegében a törzsvendégnek kemény blokk ellenében kijáró dupla sem überelheti. A kávé mellett szó szót követett, Julekből is kitört a rádióriporter, s miután töviről hegyire kifaggatott

Nyíregyházáról, az egész család úgy vélekedett, jó lenne megnézni a sóstói strandot. Megnéztük. *„Lehetne itt egy éjszakára szállást szerezni, mert csak holnap reggel mennénk tovább Bulgáriába?”* Irodájában ott találtam Mankó Jánost, a fürdő vállalat igazgatóját, ő pedig levitt minket az uszoda lelátója alatti helyiségekbe: *„Itt kényelmesen megszállhatnak, sőt amikor bezárunk, este is, éjszaka is nyugodtan fürödhetnek.*

” Reggel értük mentem és láttam, hogy lengyel kollégám, nemkülönben az igazgató, homlokra szorított jeges palackokkal enyhíti az esti vodkázás utóhatását. A friss kifliket, a kakaót és a sajtokat csak a család apraja volt képes bekebelezni... Újra kávéztunk, immár az igazgatónál, és akkor elhangzott a párbeszéd, amely váratlan fordulatot vitt a Woźniak család üdülési tervébe. A fürdő főnöke megkérdezte, nincs-e kedvük tovább is itt maradni. A gyerekek és az asszonyka szeme felcsillant, a férj pedig a katzenjammer ködfelhője mögül visszakérdezett: *„Tényleg maradhatnánk?”* Így változott át a színhely, a rzeszóvi Woźniakék így nyaraltak három hétig a várnai nemzetközi újságíró üdülő helyett Nyíregyháza-Sóstógyógyfürdő öltözőből varázsolt vendégmarasztaló alkalmi turistaszállásán. Mankó János illetve a sóstói strandfürdő vendégei voltak.

A három hét engem is új életritmusra kapcsolt. Délelőtt iparkodtam megírni a másnapi lap hasábjaira a tudósításomat, aztán villamossal irány Sóstó. Az éjszakába, hajnalba forduló estéken borozgatás, vodkás kvaterkázás, szalonnasütés és bográcsos főzőcske mellett felmelegítettem az élő lengyel beszédet. Julek fejét telepakoltam Nyíregyházáról szóló ismerettel, s ahogy beszélgetéseink szaporodtak, látatlan úgy ismertem meg én is egy lengyel várost, ahol addig sohasem jártam. Kezdtük összehasonlítani Nyíregyházát és Rzeszówt, kiderült, hogy az alig 300 kilométeres távolságnál is izgalmasabb a tény, hogy jellegzetességeit, gazdaságát, társadalmának vonásait tekintve akár egymás ikertelepülése is lehetne a két megyeszékhely.

Hajtott a kíváncsiság és egy év múlva barátságunk újabb lépése, egy tavaszi rzeszóvi út következett. Mire megérkeztem, Julek, az ottani rádió népszerű szerkesztő-riportere 15 perces izgalmas zenés rádiójegyzetet készített Nyíregyházáról, s a műsorhoz a magyar népzenei felvételeket én vittem neki. Még Rzeszówban voltam, amikor elhangzott a Nyíregyházát és Sóstót bemutató műsor. Másnap csörgött a telefon a rádióban, s Juleket – miután a műsor zárómondata így hangzott: *”Közelinél is közelebb van ez a magyar város, de még ez a távolság is*

csökkenhet...” – magához kérte a rzeszóvi tanácselnök. Lengyel kollégám engem is magával vitt és a következő órában úgy érezhettem magam, mint akit fontos diplomáciai küldetéssel bíznak meg: a lengyel városatya felkért, vigyem el üdvözlét nyíregyházi partnerének és tudakoljam meg, elfogadna-e egy meghívást. Az első sikert, a testvérvárosi közelítés reményét aznap éjjel a rzeszóvi Relaxban sok, sok, nagyon sok vodkával ünnepeltük lengyel rádiósok, a lap munkatársai és néhány képzőművész népes társaságával. Ki-ki máris tervezgette az utazásokat, a festészeti cserétárlatokat, egyszóval vodkáztunk a medve bőrére. Az est utolsó, még tiszta képe ma is él bennem: a lokálban lüktető dixielandet játszó jazz band trombitása meghívott egy beugrásra. Az "Ocsi csornüje" és a „When the saints go marchin in” néhány éves szünet után is tisztességgel megszólalt a kölcsön kapott hangszeren. Julek felesége, Zoška reggelig tartó tivornyázó kimaradásunkat anygali túróképességével nem csak megbocsátotta, hanem a beszkiidi vidék mindenféle népi gyógy módjával igyekezett enyhíteni a szenvedésünket. Estére már annyira kihevertük a Relaxbeli terhelést, hogy rzeszóvi utijegyzetemhez egy kiadós faggatózással befejezhettem az anyaggyűjtést és még a két gyereknek tett ígéretemet is teljesítettem: meséltem nekik a Balatonról, arról, hogy az ő korukban elkötöttem egy csónakot, és ha nem jön a nagybátyám... Na de ezt az esetet a Kedves Olvasó már ismeri... A két kis Woźniak gyerek azóta hozzám hasonlóan 44 évet öregedett. Grażyna szülővárosában édesapja nyomdokába lépett, jó tollú, szenzációkra fogékony újságíró lett. Jacek, a vajdasági rendőrfőnök lányát vette el, majd a „Szolidaritás” idején illegális ellenzéki lapszerkesztő volt, ám a hadiállapot bevezetése előtti órákban családostól francia földre szökött, így úszta meg az internálást. Ma néhány párizsi folyóirat tekintélyes karikaturistája.

**Rzeszów.
Testvérváros, véletlen találkozás nyomán**

Nyíregyházán első dolgom volt megírni a Rzeszótot bemutató riportomat, hogy azzal most én „provokáljam” a mi tanácselnökünket. Főnököm, Ordas Nándor most is megértő partnerként támogatott, telefonon kieszközölt nekem egy meghallgatást Bíró László tanácselnöknél. Átadhattam neki lengyel kollégája üzenetét. A másnapi Kelet-Magyarország harmadik oldalán megjelent a Rzeszótot bemutató cikkem.

Így kezdődött, majd 1965-ben tolmácsként utaztam a lengyel városba Bíró László nyíregyházi tanácselnökkel. Jó hangulatú három nap volt ez, a kor vidéki szocialista látogatási szokásainak jellegzetes ceremóniájával, kötelező üzemlátogatásokkal, sok agyoncifrázott, semmitmondó pohárköszöntővel és sűrűn kiürülő vodkás üvegekkel. A kor illemszabálya szerint a rzeszóvi párt és tanácsi vezérkar száz kilométernyire elénk jött, s az első eszem-iszom (nyomatékkal az utóbbira) már a barwineki közúti határátkelő határőreinek és vámőreinek protokoll célokra fenntartott bankett termében megtörtént. A szünni nem akaró enyhe delírium állapota ettől a helyszíntől három napon át végigkísérte delegációnkat egészen a búcsúztatásig. Elközönésnél újra a határőrizeti bankett teremben nyíltak a butéliák, a különbség csupán annyi volt, hogy Bíró elvtársnak addigra sikerült több énekórát tartania, és most már a lengyel város elöljárósága, a határőr és a vám parancsnok vele együtt kórusban énekelhette a „*Piszkáld ki, piszkáld ki, piszkáld ki belőle...*” kezdetű kedvenc nótáját. A dalárda azt is megtanulta, hogy danászás közben könnyökkel a csárdás ritmusát kell jó hangosan kikopogni a fehér damaszt terítős asztalon. Észre sem vettük, hogy a határőr kiskatona két pohár Wyborowa között mikor ütötte be útleveleinkbe a pecsétet, ezáltal én már 1966-ban belekóstoltam a schengeni Európába. A medvés hátlapogatás és a moszkvai mintájú elvtársi csókok cuppanásainak múltával a nyíregyházi tanács fekete Volgája az egykori magyar településeken át szelte velünk a holdbéli tájhoz hasonlatos, néptelen kelet-szlovákiai utakat. Valahol Töketerebesnél (*Trebišov*) ébredt álmából tanácsunk megfáradt elnöke, aki az eljövendő közös vadászatok ábrándjait dédelgette a vadban gazdag lengyel erdők hátterével.

Fél évvel rá, de az már 66-os esemény, nem kisebb bor és pálinka dózisos bekebelezése előtt, közben és után a magyar, a lengyel és a nemzetközi munkásmozgalom vörös zászlójával díszített asztalnál Nyíregyházán aláírták a testvérvárosi megállapodást. Ezután mi Julekkel a háttérbe húzódtunk, vagy, hogy pontosítsak, új szerepet osztott ránk a „helyhatósági kisdiplomácia”. Julek a maga ágas-bogas kapcsolatai révén Rzeszóvban serkentette a vállalati partnerség terebélyesedését. A következő években valóban gomba módra szaporodtak az együttműködés szférái. Autóközlekedési vállalatok, áramszolgáltatók, amatőr művészegyüttesek, képzőművészek, kultúrházak találtak egymásra, indultak az első csereüdülések. Híre jött a két város fiataljai közötti első házasságkötéseknek is.

Tolmács feladataim úgy megszorodtak, hogy távolléteimből a főszerkesztőnek – jogosan! – kezdett elege lenni. Hol a párt főemberei, hol a rendőrfőkapitány kért kölcsön küldöttségük mellé, hol pedig mint konferanszié és tolmács-kísérő jártam a megyét a nálunk fellépő „Bandoska” lengyel népi együttesel. Jóraló főnököm a hazai „fellépéseimet” még csak elviselte volna, de szaporodó kiutazásaimat már sokallta és rosszalta. Nehéz helyzetbe kerültem. Nem hagyhattam a várost lengyel nyelvi közvetítés nélkül, hiszen óvodás sem volt még akkor az a lengyel származású vagy a testvérvárosi házasságokból kinőtt generáció, amely az 1990-es évek elején már lengyel nemzeti kisebbségi önkormányzatot alakíthatott Nyíregyházán. Főnököm aggályait leszerelendő visszafogtam magam, sorra elutasítottam a felkéréseket és újra mozgósítottam magamban a Kelet-Magyarország riporterét.

Egyetlen kivételt mégiscsak tennem kellett, amikor lengyel ügyben Pestre szólított egy elegáns, nyomtatott meghívó. Jan Kiljańczyk, a Lengyel Népköztársaság budapesti nagykövete 1966 március 19-én, szombaton a lengyel államalapítás millenniumának ünnepén fogadást adott a Nagymező utcai Lengyel Kultúrában és ott cikkeim, fordításaim elismeréséül néhány magyar íróval, újságíróval, művésszel együtt átvehettem életem első kitüntetését, Lengyelország Millenniumi Érmét.

Lapunk is közölte a hírt. Hétfő reggel néhány kollégámon kívül az elsők között hívott telefonon és gratulált a tanácselnök. A propos Bíró László! Tartozom a nyíregyházi helytörténetnek és az utókornak azzal a ténnyel, hogy ez a – nem tudom miért – később, 1983 május 19-én vadászpuskájával öngyilkosságot elkövetett tanácselnök, 1969 május 31-én felszámolta a város kedvenc villamosát. Ő számolta fel? Nem is tudom... Ezt így mondta akkoriban sok városlakó... Mindenesetre az ő idejében szűnt meg a „tuja”. Rövid története most, a likvidálás 40. jubileumán álljon itt késői nekrológ gyanánt:

A LENGYEL NÉPKÖZTÁRSASÁG
BUDAPESTI NAGYKÖVETSEGE
BUDAPEST VI. GORKIJ FASOR 16 • T: 488-135, 485-866

Tisztelettel értesítjük Önt, hogy a Lengyel Nemzeti Egységfront Országos Bizottsága Lengyelország népszerűsítése, különösen pedig a lengyel állam millenniumának magyarországi megünneplésével kapcsolatos tevékenységének elismeréséül odaítélte Önnek

„Lengyelország Millenniumi Emlékérmét”

Az emlékérem átadására – amelyre Önt ezúton tisztelettel meghívjuk – 1966. december 10-én, szombaton 16 órakor a Lengyel Kultúra (Budapest VI, Nagymező u. 15) helyiségében kerül sor.

*Jan Kiljańczyk
a Lengyel Népköztársaság
budapesti nagykövete*

Az első és legnemesebb elismerés

Nyíregyházán 1905-ben nyílt meg a városon is áthaladó és Dombrádig futó, 760 mm-es keskeny nyomtávú vasútvonal. Városon belüli szakaszán, az átrakó állomás (MÁV Bérház) és Sóstógyógyfürdő között 1911-ben indult a villamosforgalom. A villamoskocsik tíz perces gyakorisággal közlekedtek. A sóstói villamosokra a Bessenyei téri „kisállomáson” lehetett átszállni, ám azok ritkábban indultak.

A városon át zakatolt, fűttengett és füstölgött a kisvonal

A kémekek szeretik a tánczenét

A korosztályombeli zenerajongók biztosan emlékeznek: 1966 volt az első Táncdalfesztivál éve. Énekeljük csak a győztes dalt Kovács Katival! „Nem leszek sohasem a játékszered” vagy Toldy Máriával dúdoljuk, hogy „Más ez a szerelem”. Ha kell még a memória frissítés, íme: „Hol jár az eszem” (Zalatnay Cini) , „Még fáj minden csók” (Illés)...

Álmaink netovábbja a 60-as években

Tehetősebb családoknál, barátainknál már 1965-ben forogtak jobbféle orsós magnók, például lekerekített zöld kofferszerű dobozában nagy fehér kaucsuk billentyűkkel és zölden hunyorgó varázsszemmel a magyar Telefongyár TERTA T811-es magnetofonja. Szalagra vettük fel és hallgattuk százszor, ezerszer a kedvenc nótákat.

Énekelt a fesztiválon egy nyíregyházi leány is. Nagy Kati, a mi kis „kefés” üdvösségünk emelte slágerré a „Pardon főnök úr” című dalt. Popzenei kultúránk pótolhatatlan kára, hogy Kati első berobbanása a tánczene sikervilágába egyúttal utolsó is volt! Ki tudja, hová került ez az üstökösként felröppent csodaszép leány, ez a ritka tehetség?

Divatot teremtett, szárnyaló lelkesedés tüzét lobbantotta fel a magyar fiatalok között a Táncdalfesztivál és nyomában a hatvanas években sorra feltűnő jobbnál jobb hazai bandák, szólisták. Ezzel együtt mégsem kopott meg az uráli zavaróadókkal recsegősre torzított nyugati rádióműsorok, zenei adások vonzása. A világvevők finomkeresőjét rutinosan csavargattuk, s még a magamfajta rendszerhű fiatalember sem átalotta a szabadidejét az akkoriban bűnösnek számító módon tölteni. Pontosan tudtuk, mikor van Cseke Laci „Teenager partyja”, mikor érdemes az Amerika hangjára, a BBC-re vagy a Luxira hangolni. Eszünkbe se jutott, legalábbis nekem és zenerajongó baráti társaságomnak eszébe se jutott, hogy a szocialista államrend ellen lépünk fel, ha a „Hello Mary Lou” vagy a „Time Is On My Side” élvezetében merülünk el. A kor egyik titkának megértését segíti, ha elolvassuk a Belügyi Szemle 1966-os augusztusi számában Eperjesi László tollából a következő sorokat: *„Az egyik legjelentősebb ellenséges nyugati adó, a SZER módszereire jellemző, hogy érdekes, színes, vonzó műsorokba építik ellenséges politikai mondanivalójukat, ideológiájukat. Kommentárjaikban ellenzéki, nacionalista hangulat kialakítására és szítására törekszenek. Figyelmet érdemel a SZER teenager-party keretében sugárzott tánczenei műsora, mely nagy számban vonzza a fiatalokat a SZER hallgatására. A tánczene hallgatása önmagában még nem jelentene veszélyt, viszont a SZER éppen ennek a műsorszámnak kapcsán tekintélyes számú fiatallal áll levelező kapcsolatban, mely viszont már nem szorítkozik csupán a tánczenével kapcsolatos észrevételek és kívánságok közlésére. A leleplezett kémügyek szerint gyakori, hogy megtévesztett, a SZER ellenséges propagandájának hatása alatt álló fiatalok levelet írnak Cseke Lászlónak, a SZER teenager-party szerkesztőjének, s levelükben a népi demokráciával szemben álló, ellenséges érzületükről számolnak be és egyesek odáig jutnak, hogy kémkedésre ajánlkoznak nyugati szerveknek.”*

Kötte hiszem, hogy Cseke kémtoborzó irodája előtt az állam biztonságát veszélyeztető magyar tizenévesek hosszú, tömött sorban vártak hírszerző feladatokra, ám az bizonyos – mint azt évek múlva személyesen is megtapasztaltam –, hogy az akkori belügyesek éberségének karbantartására kiválóan alkalmas volt az ilyen szöveg. A belügyesek feladatául tették, hogy fellépjenek az ellenséges jelenségekkel szemben. Bennünket, a hatvanas években a vidéki napilapoknál dolgozó fiatal újságírókat megkímélt a párt kultúrpolitikája, minket nem sarkalltak sem a fiatalság moralizáló kioktatására, sem az úgymond fellazító nyugati zene ledorongolására. Ha valahol, a megyei pártlap kulturális rovatánál ez akár munkaköri

kötelesség is lehetett volna, de nem volt az. Pedig pontosan akkor kerültem a Kelet-Magyarország kulturális rovatához, amikor ajtón, ablakon, kulcslyukon, kerítésen át tódultak be a magyar otthonokba a kapitalizmus rothadásának olyan fertőző melléktermékei, mint Elvis, a Beatlesek, a Rolling Stones...

Révkalauzom a nők bálványá

Ordas Nándor a fejébe vette, hogy a gyakornokait a két év leteltével, a kezdő munkatársi hónapokban végighajkurássza a szerkesztőség rovatain. A vándoroltatás után jó eséllyel ítélte meg, hol veszi leginkább hasznunkat az újság és hol érezzük magunkat mi is otthonosan. Tornából felmentést kaptam, vagyis a sportrovatban nem kellett vitézkednem. Farkas Kálmán egyszemélyes pártrovata is megúsza a jelenlétemet. Úgy ahogy megálltam a helyem a belpolitikai rovatban, ott elpíszmogtam a piaci és közlekedési jelentésekkel, a tanácsi osztályokról gyűjtöttem az útjavításokról, csatornázásról, vízvezetékekről, új boltok átadásáról szóló információkat. Készítettem illemtudó interjúkat és írtam példamutató dolgozókat népszerűsítő portrékat. Írógépem billentyűi alól szemetelőkre, hangoskodókra, parkrongálókra és a fogyasztót károsító büfésekre tüzeltem, „merész” glosszákkal sújtottam le rájuk. Hol a KÖJÁL, hol az Állami Kereskedelmi Felügyelőség embereire akaszkodtam rá, hogy a sajtó és a hatóság egyesített erejével rajtaüssünk a fogyasztó egészségét lejárt szavatosságú lecsó készítéssel veszélyeztető boltvezetőn vagy a féldeci pálinkából pár cseppnyit elcsaló csaposon. A szocialista erkölcs nevében a hiszékenységgel vámszedőjével, a jósnővel szemben

hősiesen védtem a szegény, becsapott nyíregyháziakat. A roppant hasznos belpolitikai riporterséget egy év múltán a mezőgazdasági rovatvezető életének megkeserítése követte. Ahogy a kiváló agrárújságíró, Samu Bandi elindult velem az első és – ha jól emlékszem – utolsó közös riportútra, jó érzékkel felismerte, hogy

Riporton egy tírják Bokortanyán

hivatásunknak ezt a szféráját felelőtlenség lenne rám bízni. Jószándékú igyekezetem dacára még véletlenül sem különböztettem meg a búzát, a rozst és az árpát. Ám hogy rovatában mégis hasznosítsam magam, néhány falusi életképet és a

szociográfiát súroló riportocskát szültem a nyíregyházi bokortanyákról. Ez lett a szabadítóm. Egy ilyen írásom kéziratának olvastán a főszerkesztő a homlokára csapott: „Kisapám, neked a kulturális rovatban a helyed.”

Későbbi rádiós évtizedeimet nem tekintve, ezt a háromtagú kulturális rovatot, benne a felhőtlen jókedvvel végzett munkámat hivatásom egyik csúcsának vélem. Pál Géza – hamarosan legjobb barátom a szerkesztőségben – volt a főnök és ketten a beosztottak: Ratkó Jóska és én. Már csak én élek, így a fiúk nem tudnak megcáfolni: aligha voltunk mi rovat, inkább baráti társaság. Pál Gézát férfiszépségnek tartották, bálványozták a nyíregyházi leányok, asszonyok, nekem pedig értékes szellemi társam, kezdő újságíró éveim révkalauza, okosító mentorom és nem ritkán jó hangulatú borozgató cimborám volt. Munka után, a szerkesztőségi unalomból szökve tízkilométereket sétáltunk. Olvasmányainkról és a nőkről beszélgettünk, értékeltünk, osztályoztunk minden egyes mellettünk elhaladó leányt és asszonyt.

Gézánál olvasottabb újságírót aligha ismertem akkor a kis nyírségi médiabirodalomban. Nagy gyaloglásainkra régi munkahelyemtől, a könyvtártól indultunk, ott Géza olvasnivalót cserélt magának, majd hol az erdőn át sétáltunk ki Sóstóra, hol a villamos nyitott kocsiján döcögtünk. A korzón, a Gorkij és a Dózsa

Pál Géza
– inkább barát, mint
rovatvezető volt

mozi között napi kötelező gyalogló penzumunkat teljesítettük, ez a terep többnyire a szebbik nem mustráját szolgálta, itt pihentettük meg az olvasásban, cikkírásban megfáradt szemet. A nagy csalódás és a válás közötti éveimben Géza is megértő lelki társ volt. Annak ellenére, hogy küszöbön álló házasságom veszélyére jó emberismeretével éppen ő, a nálam bő tíz évvel korosabb kolléga figyelmeztetett előre, később sohasem halottam tőle, hogy „na ugye megmondtam!” Elérkezett az idő, amikor a lelki válságok göröngyein helyet cseréltünk: akkor meg én segítettem ki őt, nem csak vigasszal, hanem albérletbe költöztetésében is. Egyszer csak visszaköltözött... akkor is segítettem csomagolni, hurcolkodni. Ezt aztán még egyszer megismételtük oda-vissza, mert hiába is vált el, Géza szakadatlanul szerelmes volt a feleségébe. („Ilunál azért még

sincs klasszabb nő...”). Két költözködési ingajarat intermezzójában tíznapos lengyelországi utazást tettünk.

Levente cigaretta a vak zongoristának

Sem arcvonásainkkal, sem termetünkben nem hasonlítottunk egymásra. Géza aszketikusan vékony, magas gesztenyebarna hullámos hajú, markáns arcú férfi volt, én nála egy fejjel alacsonyabb, kezdő borotvahasználó, tejelesszájú, sötétszőke srácként a kisöccse lehettem volna. A varsói járókelők talán mégis testvéreknek néztek bennünket. Éspedig azért, mert tökéletesen egyforma, világosbarna-kék eszterházi kockás olcsó, de jószabású, made in Vörös Október Férfiruhagyár konfekció öltönyeink és tulipános Fékon-ingeink voltak. Egy délelőtti sétánkon – mert 1966 nyarán tíz napon át Varsóban is fáradhatatlanul róttuk a flasztort – a Marszałkowskán felcsípett bennünket és pár napra ránk is ragadt egy szőke, hosszú hajú, csinos nő. Géza gyanút fogott, hogy a lengyel biztonsági szolgálat ügynöknőjének hálójába estünk. Fantázia-sztorinkat ruházatunkra alapoztuk. Elképzeltük, hogy a Szerv felfigyelt ránk, a belvárosi járdákat napok óta koptató két különös idegenre, akik valamilyen fura nyelven csevegnek, s nyilván azért viselnek egyforma, feltűnő öltönyt, hogy így adjanak jelt „titkos lengyel kapcsolatuknak”. Sok detektívregényt olvastam, mi több két lengyel krimi magyarrá fordítottam, s ez elég is volt ahhoz, hogy osszam nem kevésbé csiszolt képzelőerővel megáldott kollégám gyanúját. Amilyen sebesen összejött ez a férfi szemmel ígéretes kapcsolat, olyan gyorsan faroltunk le a szőke szépség mellől. Megállapodtunk, hogy márpedig mostantól nem csajozunk. S hogy ezt milyen bölcsen tettük, arra a Gomulka-idők lengyel biztonsági szolgálata, a kemény eszközeiről nevezetes UB jóval későbbi ismerte nyújtott utólagos igazolást.

Nyakunkba vettük a várost. Dagadozott a mellem, hogy barátomnak, rovatvezetőmnek eldicsekedhetek, bemutatthatom a lengyel fővárost, melynek fő útvonalait és a belváros meg az Óváros zezugait már alaposan ismertem. Cserkész barátom, Marek édesanyja, a sporttörténész professzor asszony protekciójával az AWF testnevelési főiskola olimpiai szállójában, a Marymoncka utcán laktunk. Onnan villamosoztunk be a kultúrpalotáig, s a Defilady térről indultunk napi riporter portyáinkra. Ordastól két-három részes közös riport, utijegyzet fejében nem szabadságot, hanem 15,50-es magyar napidíjas kiküldetést kaptunk úgy, hogy a

nagyobb költségeinket magunk álljuk. Hogy beleférjünk a magunkra kiszabott költőpénzbe, némi önmegettartóztatásra, a kawiarenkák itallapjainak óvatos szemlészésére kényszerültünk. Egy-egy kávéházi esténk így is élményszámba ment.

Az óvárosi Nowe Miasto teréről, a Bombonierkából az öreg, vak zongorista barátságát vittük magunkkal emlékül. A pincér, miután felderítette magyar mivoltunkat, odasasszézott a muzsikushoz és a füléhez hajolt. Könnyedén kitaláltuk, mit súgott, mert majdnem fél órán át magyar zene lengte be a kávéházhangulatos félhomályát: Kálmán, Lehár, Huszka... magyar nóták, csárdások, cigány dalok... Szép volt, jó volt, megható volt a vak muzsikus rögtönzött koncertje, amit a láthatóan zeneértő vendégkoszorú hosszan tartó, ütemes tapssal jutalmazott. A lokál tangós-swinges-angolkeringős szalonzenéjéhez szokott nagyérdeműnek arról fogalma sem lehetett, hogy a nem mindennapi zenei átélést a sarokasztalnál vodkázó két magyarnak köszönhatték. Mit kíván ilyenkor a magyar virtus? Nem prímással volt dolgunk, vonó nem volt, ezért talán zongora húrjaira kellett volna dobni egy tízzötys bankót vagy a pincérrel hálavodkát küldeni a zongoristának... *„Nem, ez nem jó, mondd meg a pincérnek, hívja meg asztalunkhoz a művész urat”* – így Géza, s én a pincér közvetítése helyett egyenesen a zongoristához léptem és megkérdeztem, nem töltené-e velünk a zeneszünetet. Leült asztalunkhoz, de elhárította a kínálást. Nem iszik, nem éhes, kávé se kér, de nagyon örülne, ha megkínálnánk egy Levente cigarettával. Géza a világháború előtti gyermekkorából még emlékezett erre a márkára, mesélni kezdte, hogy egyszer ő is szívott ilyen bagót, ez volt első és azóta is eredménytelen rászokási kísérlete. Elszomorítottuk a muzsikust, hiába vágyik a már nemlétező Leventére, be kell érnie az én Harmóniámmal. Mélyen beleszívott az új idők füstjébe, megállapította, hogy ő ennél sokkal erősebbre emlékszik vissza, olyan cigarettára, amit lengyel menekültként egy magyar faluban kapott az utolsó háborús hónapokban. Amint hazaértünk, Nyíregyházán feladtunk a zongoristának – ha jó az emlékezetem – húsz csomag Munkást, annyit, amennyit a vámhatóság engedélyezett.

Jóléti paradicsom a Roxana árnyékában

A bevásárlás volt ezeknek az éveknek az egyik turisztikai attrakciója. Nem visszairó nosztalgia, inkább bizarr élmények emlékeztetnek arra az időre, amikor Varsóban négyféle forrásból tudott bevásárolni a magyar. A hatvanas években

lengyel termékekből is elfogadható választékot kínáltak a boltok, áruházak. Még két Vistula farmert is árusítottak. Silány minőségű volt, de farmer volt! Honfitársaink körében népszerűség övezte a sokféle Wedel-csokoládét, a kozmetikumok közül turistáink a „Być może” (magyarjaink bik mausz-nak mondták!) kölnire hajtottak, aztán vitték, mint a cukrot a Kamelia szemhéj festéket, a Wars arcszeszt meg az „Eol” szájillatosítót. Ha nyugati cikkekre, mondjuk magnóra, lemezjátszóra, amerikai bakelit single vagy longplay lemezekre vágytunk, akkor a valamelyik privát bizományi üzletbe, „komisba” kellett bekukkantani. A lengyel tengerészek oda hozták be a külföldi kikötőkből beúsztatott árut. Borsos áron illegette magát a polcon mindenféle béketáboron túli műszaki csoda, Amerikában megunt csecsebecse. A magyar és nem csak a magyar, hanem más közép-európai fiatalok vágyálma persze az eredeti, valódi farmer volt. Ehhez a „Pewex” üzletekben dollárért lehetett hozzájutni. A zoknikban és a hátzsidók rejtett zsebeiben becsempészett 10 dollárunkért juthattunk menő farmerhez. Az elit „Baltona” bolthálózat is a tengerészekre, pilótákra, stewardessekre, mint beszállítókra épített. Később, a nyolcvanas évek hírhedt hiánygazdálkodása közepette a lengyel fővárosba akkreditált diplomaták tűrhető szintű ellátását is szolgálta, árukészletét különleges élelmi cikkek, kozmetikumok, cigaretták, alkohol, ruházat, háztartási gépek és szórakoztató elektronika tette ki.

A népi demokráciákból idetévedt fiatalok számára a jólét paradicsomi állapotába engedett bepillantást a sokszínű varsói kereskedelem és picurka ablakot nyitott a Nyugatra, legalábbis a nyugati divatra, kultúrára. A Nowy Świat és az Aleje Jerozolimskie kereszteződésében, az MPiK nemzetközi sajtó- és könyvklub a nyárspolgári hangulat, a világra kitarulkozó szellemiség színhelye volt. Nádkeretes újságtartókban nem csak a LEMP lapját, a Trybuna Ludu és a többi hivatalos lengyel sajtóterméket böngészhetjük egy tea vagy kávé mellett, de a nyugati világ több lapja, folyóirata is leakasztható volt a kampókról. Na jó, ezek zöme a nyugati kommunista pártok orgánuma volt, mint például az angol Morning Star, a francia L'Humanite és az olasz L'Unita, de nem csak...

A polgári nyugalom oázisa Varsó egyik legforgalmasabb kereszteződésében. Ma Megastore könyvárúháza

Innen alig száz méterre, a Jerozolimskie és a Bracka sarkán kevésbé hatott idillinek a Roxana presszó, ahova Gézával séta közben eleinte be-beültünk egy kávéra vagy – ha két nap alatt a „bar mlecznyben” (tejvendéglőben) mértékletesre fogott ebédeken összespóroltunk annyit – egy konyakra. Tetszett a lokál, mert ott a nap minden órájában szebbnél szebb leányok szemeztek velünk. Az ex-cserkész Marek óva intett bennünket ettől a helytől, a prostituáltak és a varsóiasan „cinkciarzoknak” nevezett valutaüzérek hírhedt fészektől, amely természetesen a biztonsági szerv, az UB-ügynökök vadászterepe volt. Hallottuk, hogy itt még a hamutálcákat és a virágvázákat is lehallgató mikrofonokkal preparálva teszik a vendég elé. Szélsébesen evakuáltunk és visszaszoktunk a szelídebb és olcsóbb sajtóklubba.

Géza, a falusi gyökérezetű fiatalember Ajakról indult, nem tartozott a jazz és a blues rajongók táborába. Kiváló hallásával, jó énekhangjával a zene varázsa igencsak vonzotta őt a népi muzsikához, operetthez, magyar nótához, mi több borotválkozás közben többször fültanúja lehettem, népszerű klasszikusokat, Verdi részleteket is hibátlanul dúdolgatott. Kedves közös nótánkat, az „Elmentem én Szovátára sej haj...” kezdetűt néhanapján beleénekeltek a nyíregyházi éjszakába, amikor a Dózsa György utcai borkóstolóból jókedvűen hazafelé tartottunk. De mondom, Géza rezisztens volt a jazz bacilusával szemben, érthető, hogy fanyalogva fogadta az ötletemet: menjünk el egy varsói jazz klubba. Tudom, lojalitásból állt rá, de ráállt. A jazz-őrültek híressé vált későbbi zarándokhelye, az „Akwarium” nyitására sajnos ekkor még 4 évet kellett várni, de a Wilcza utcán, a Marszałkowska torkolatánál a „Pod Kurantem” kávéházban lüktetett kedvencem, a jó öreg dixieland. Az Óváros pince mélyébe süllyesztett extravagáns diákklubban, az idegnyugtató szerről elkeresztelt Largactilban előbb olcsón felhörpintettünk egy vodkát, majd kilométereket átkocogva ide ültünk be. Ez lett Géza jazz-fertőzésének góca. A Chopin zeneakadémia utolsóéveseinek zenekara játszott, egyiküket, Andrzej Baranowskit még a Mazury tavakról, az olsztyneki cserkész vakációkból ismertem. A zsúfolt lokálban a muzsikások asztalához kaptunk pótszéket, s ami a banda díszvendégeinek járt, Sopllica vodkát is. Géza undorodott a potyázásról, de itt, ebben a hangulatban feladta az elvét. Rajtakaptam, hogy hosszú ujjaival finoman az asztal lapján dobol, lábával a parketten toppantva ritmizál. Gyanítottam, hogy foglyul ejtette a jazz. Hajnaltájban, amíg a banda szedelőzött, nem győzte dicsérni az ötletet, hogy

idehoztam. Felállva tapsolta meg pisztonos beugrásomat két számnál, és azt sem ellenezte, amikor a Jeruzalimskie sarkán a diákzenészekkel együtt felszálltunk az első villamosra. Három-négy álmos utas, öt zenész a hangszerekkel (csak a zongorista nem hozhatta az övét), egy pincér és mi ketten... ennyien lehettünk a hajnali villamos fedélzetén. Még lüktetett bennünk a dixi, a tokokból előkerült a saxi, a piszton, a klarinét és egy bendzsó. A nagybőgő amúgy fedetlenül jött velünk, a dobosnál csak ütők voltak, de – mint a dobosok általában – minden felületen, a villamos keményfa ülésén is képes volt a ritmust kikopogni. Alig ért a villamos a Most Poniatowski innenső hídfőjéhez, már szólt is a New Orleans-i traditional jazz. A "Basin Street Blues"-t úgy játszottuk ketten egy trombitán, hogy én játszottam eredeti hangszerelésben az Armstrong-utánzatú szólót, Andrzej, a nálam lényegesen képzetesebb zenész pedig a Visztulán túl, a pragai hídfőnél ördögös improvizációba fogott. Játszottunk, s az autógyári műszakba vánszorgó álmos utasok is felfrissültek, sajnálkoztak, hogy le kellett szállniuk. Az egyik megállóban szolgálati harci díszben felszállt a villamosra a rend egyenruhás őre. Megszeppentünk, s ha nem is hagytuk abba a játékot, a hangerőből visszafogtunk. „*Grajcie... grajcie*” (játszatok...játszatok) – szólt a sápadt arcú, szürke ruhás Szerv, aki történetesen, s tán szerencsénkre is, nálunk alig idősebb varsói srác volt. Jelezte, hogy nincs baj, nincs hajnali csendháborítás, ha a pisztonba szordínót dugunk... Így értünk a végállomásra, ahonnan a szaxofonos hazament, mert őt kísértük haza, mi pedig ugyanazzal a villamossal, nem lankadó zeneszóval ("Down By the Riverside"... „Take Five”) visszajöttünk a kultúrpalotáig, ott aztán a „Night Train” dallamával búcsúztattuk mozgó jam session-ünk színhelyét, a villamost és kalauzát, akinek esze ágában sem volt jegyet kérni tőlünk. Fél hat lehetett, az utcai szemétkosárba röppent utolsó kiürült vodkás üvegünk. Ki-ki elindult haza vagy az internátusba, mi pedig átszállással a testnevelési főiskola szállójába zötykölődtünk. Nem győzöm sajnálni és restellem, hogy hiába megbeszéltük a fiúkkal az újabb örömenét, az estét átaludtuk és nem mentünk el a Stodola (pajta) egyetemi klubba, ahol – ha erőnkől futotta volna – megtartottuk volna a ráadást, a jam-bis-t. Erőnk kifűjt, ám az én Gézámat bűvkörébe vonta a jazz, s erről az éjszakai buliról később kulturális rovatvezetőhöz méltó, kitűnő riportot írt.

Ruffy Péter rock and rollja

Átaludtuk a napot, az éjszakát is – volt mit kipihenni. Korareggel az ablaküvegen szaporázó eső kopogásra ébredtem. Gézát még mindig a jazz új mámora altatta, hagytam pihenni, az ilyen idő amúgy is az olvasásnak kedvez. Utiholmim rendetlen gubancából előkotortam Ruffy Péter 1961-es riportkötetét, a „Varsói hajnalt”, amelynél értékesebb lengyel útikönyvet – a kor kötelező propaganda-beütései dacára – máig sem találtam. Hányszor elolvastam minden sorát, de most az éjszakai jazz-élmény hatására új késztetést éreztem, hogy felüssem tanult kollégám, nagyváradi földim riportját. Az ötvenes évek végén keltezett riportkötet Ruffy veretes irodalmi stílusában lerántotta a leplet a varsói Gwardia sportcsarnok rock and roll versenyéről. A Magyar Nemzet nagytekintélyű író-publicistáját az a magyarul tudó Tadeusz Olszański vitte el oda, aki később, sokkal később velem is közeli kapcsolatba került, de róla majd a maga idején... Ruffy kötetének egyetlen részlete igényelt tőlem megértést, bocsánatot. Idézem, mert a sorok kifejezően érzékeltetik a generációs kontrasztot (Ruffy akkor már 45 éves volt) és láttatják a két népköztársaság kultúrpolitikája közti különbségét. A Ruffy-könyvből átemelt részlettel nem az íróat minősítem, mert akkor a vele egykorú és ugyanolyan polgári ízlésű édesapámat is minősíteném. Iránta, irántuk akkor is tiszteletet érzek, ha az alábbiakkal fikarcnyit sem azonosulok; hogy azonosulnék, hiszen magam is ott tomboltam volna kócosan, csapzottan lengyel kortársaim között a Gwardiában.

„Ülnek a székeken, a székek támláján, s akinek ott nem jut hely, az egyszerűen a földön. Ilyen eleven, lelkes, lobogó ifjúsággal a világot lehetne kiforgatni a sarkaiból, meg lehet ostromolni a csillagokat. De ezek a gyermekek nem a csillagokra vágnak.

- Rá... rá... rá-rá-rá...

Már verik a kezükkel, lábukkal a ritmust. A rock and roll ritmusát.

Oldalt rendőrök ülnek, kissé rejtetten. Az egyiknek a keze egy reflektorlámpán pihen. Még csendben figyelnek, várnak.

Amikor a lábdobogás egyetlen hangorkánná olvad össze a hatalmas előadóteremben, a Gwardia Hallban kihunynak a villanyfények. Elül a moraj. Hátranéznek az első sorból, a nézőtér emelkedik, s azok, akik az utolsó sorban ülnek, majdnem a tetőt érintik fejükkel.

A függöny elé lép egy fiatalember, és bejelenti:

- Mielőtt megrendeznénk a rock and roll táncversenyt, a népszerű 'Rhythm&Blues' ifjúsági zenekar táncdalokat ad elő, és az ifjúság kedvencei énekelni meg gitározni fognak.

Fergeteges taps.

Szétmegy a függöny. A nézőtéren megjelenik egy gyerek. Szűkre szabott, testhez álló nadrágot és fehér-fekete csíkos trikót visel. Vállán átvette az elektromos gitár. Haja kócosra van nyírva. Arca bágyadt, tekintete tompa. Tizenhat-tizenhét éves lehet szegény.

Játszani és énekelni kezd. Árad a rock and roll ritmusa. Angolul énekel, de a szöveg nem érthető. A szöveg ritmussá olvad, a dal fojtott zümmögéssé.

Megtapsolják.

Utána egy tizenöt esztendő, kondor hajú fiú következik, ahogy hallom, gdański cigánygyerek.

Ő is egy rock and roll-dalt ad elő. Elég jól játszik, de angol szövegét nem érti senki. Amikor a dal vége felé tart, az ifjúság tömegét elkapja a láz. Az első kabát a magasba lendül, s visszahull.

Következik a többi szám. Rock and roll, rock and roll, rock and roll. A nézőtéren néhány gyerek, mint a hideglelős, a ritmusra rángatózni kezd. A járvány terjed: lassan az egész nézőtér mozog, imbolyog.

- Rá... rá... rá-rá-rá...

- Pá... pá... pá-pá-pá...

Kéz, láb, száj, fej – minden mozog. Az ütem árad, mindent beborít, mindenkit elragad.

Félelmetes.

- Pá... pá... pá-pá-pá...

[- - -]

Én úgy szeretnék mindent felhozni mentségükre.

- Rá... rá... rá-rá-rá...

De nem tudom felmenteni őket.

És nem tudok beletörődni abba, hogy a rock and roll az új világ lobogója; hogy ez a téboly emberhez méltó. És ismerem a lengyel kommunisták véleményét. Nem kedvelik ezt a tébolyt, nem is támogatják, de eltűrik. Azt állítják, hogy ez a rock and

roll-dívat rossz dolog ugyan, de még rosszabb lenne, ha egyszerű adminisztratív eszközökkel betiltanák.

[- - -]

Nem, nem jó dolog ez, árt a lengyel ifjúság ízlésének, alakuló erkölcsének, éledő világának. [- - -]

Péter bácsi a rock and roll-kritikához hozzáillesztett egy hazafelé utaló „bezzeg-bekezdést”:

„Kollégám csodálkozik: ilyen nincs Magyarországon? Nem, szerencsére ilyen nincs Magyarországon. Jókedv, életöröm van, ifjúság is van. Rock and rollt is táncolnak. De nem ilyen bomlottan, ilyen eszeveszetten, így kivetkőzve minden emberi méltóságból, minden jóízlés híján.”

Tíznapos varsói kalandozásunk után Gézával élményektől felajzva, akadozó kedvvel zökkentünk vissza a nyíregyházi szerkesztőségi hétköznapokba. Az itthoni korzón megújult séták óráiban még sokáig visszaköszöntek a varsói emlékek. Megírtuk közös riportjainkat, hogy lassan feledésbe merülhessenek az átélt órák. Nem is érdekelt az mást, mint – talán – a lap olvasóit. Némely kollégák körében akkoriban még irigykedést ébresztett egy-egy külföldi út, s bármilyen különös, akkor még egy lengyelországi utazás is annak számított!

Ratkó József szerkesztő kolléga

Korábbi varsói kalandozásaim is csak Gézát és rovatunk 1963 áprilisától új tagját, az akkor még önálló kötettel nem rendelkező költőt érdekelte. Ratkó József szellemisége, tehetsége, a költő habitusa nem illett bele a megyei pátlap szakmai követelmény rendszerébe. A napilap monoton ritmusa és szoros műfaji, eszmei kerete egyéniségét még akkor is kalodába zárta, ha főszerkesztőnk, Ordas a maga ugyancsak színes, pesti kávéházi hírlapírói egyéniségével igyekezett simára kerekíteni a „pártunk és kormányunk” szabta megyei keret érdes szögleteit.

Engedtessék meg egy kis kitérő. A „Debreceni Disputa” 2007. november-decemberi számában nyilvánosságra hozott magán levelében Ratkó így írt: *„Április óta újságíró vagyok, de ezt nem büszkén mondom – nem szeretem az újságírásnak*

ezt a lélekölő, hazudós, felületes formáját.” Ma, amikor tapasztalatom palettájáról a portréhoz némi belügyi ismeret színeit is hozzákeverhetem, bizton tudom, hogy Ratkót azért irányította hozzánk a „sors”, hogy szem előtt legyen a megyei pártlap újságírójaként. A rendszerváltást Jóska már nem érte meg, pedig a kitergetett ügynöklistákról bizton felismerhette volna, kiknek a feladatává tették, hogy „jó magaviselete” felett őrködjenek. Bizony vigyázni kellett rá, nehogy az az ízig-vérig proletár elbitangoljon és a szocialista ellenes ellenzékhez csapódjon. Ilyesmi nem is fenyegette őt, mert a piócaként rátapadó féltehetségeknek még a valódi ellenzéki körökben sem volt ázsiójuk. A szerkesztőségi kötelmek nem is annyira elvi-eszmei béklyót raktak a poétára, inkább az újságírással magával gyűlt meg a baja. Nyílt titoknak számított a szerkesztőségben, hogy a piaci tudósításokra, semmitmondó közéleti cikkek és un. várospolitikai hírek fabrikálására készített költői lélek keserves produktumait hol Sipkay Barna, hol Páll Géza tette „napilapossá”, hol éppen jómagam faragcsáltam közölhetővé. Ratkó ezeket a „műveket” könnyedén papírra vetette, csakhogy azok mindegyike lelkeséggel átítatott lírai gyöngyszem, nem pedig a hír és a tudósítás műfaji kötelmeihez igazodó köziromány volt. Jóskának mindhiába magyarázgattuk, hogy az újsághírnek öt kérdésre (ki? mit? hol? mikor? hogyan?) kell maradéktalanul felelnie, számára a ki nem mondott, le nem írt szónak, gondolatnak, a szimbólumnak, a sugallt tartalomnak is valódi értéke volt. Így hát mi, profi újságírók végeztük el ezeken a quasi tudósításokon a szép-magyarról bükkfa-magyarra fordítást: Ratkó költői nyelvezetéről a Kelet-Magyarország hírrovatának aszott, sekélyes stílusára transzponáltuk, merevítettük a lágyan hajló sorokat. A „Vigília” 1982 májusi számában olvasható Ratkó-interjú egyetlen mondata – igazolom! – tökéletesen hiteles önvallomás: *”Az újságíróskodást másfél évig bírtam idegekkel, tisztességgel.”* így igaz: 1964 nyaráig dolgoztunk együtt a kettőnk olcsó cigarettáitól elképesztően bűdös szobában. Abban a kétszer három méteres helyiségben, ahol csak azért gubbasztottunk olykor talán tízen-tizenötön is a székeken, az egymáshoz tolt két íróasztal lapján és a szőnyegen, hogy Ratkót hallgassuk. Mi tagadás, lenyűgöző előadója volt saját és nem csak saját verseinek.

Ratkó József

Tudtuk, hogy Jóska szenved ettől a munkától. Tisztában volt vele, hogy nem irodalmi folyóiratnál robotol, mégis iparkodott hasznossá tenni magát. Páll Géza és Sipkay Barna amikor csak tehették – s tették ezt akkor is, amikor nagykállói könyvtár igazgatóként már csak külsőzött nálunk – könyvrecenziókat, kritikákat, verset kértek tőle a lap kulturális mellékletébe. Hozzá méltó, míves, veretes írások voltak ezek.

Néha csatlakozott a sétáinkhoz. Ő ugyan nem a korzózást kedvelte, diákkorában eleget rózta a nyíregyházi flasztert, inkább a szellemes beszélgetésekre vágyott. Sóstói sétáinkat gazdagította, megosztotta velünk értékes, szép gondolatait. Nem gyakran, az együtt töltött másfél évben három vagy négy alkalommal a sóstói Krúdy Szálló teraszán múltunk az időt négyesben. Kulturális rovatunkon kívül – ha épp nem volt kártyapartija a TIT-klubban – a könyvtáros Merkovszky Pali is kijött hozzánk. Kibővített rovatértekezletnek neveztük az ilyen koradélutáni borozgatásokat, mert Ratkót akkor is rovatunk tagjának tartottuk, amikor már csak be-beugrott hozzánk Kállóból. Nem csak az egri leányka és a jó дума szolgált a kis társaság kötőanyagául, hanem a barkochba játék is. Ratkó – miként a sakknak és az asztalitenisznek – ennek a szellemi tornának is virtuóza volt. Elképesztő teljesítményét ma is ámulattal emlegetem. A nehéznek szánt feladványt (például: tihanyi visszhang) nyolc kérdéssel oldotta meg. Előfordult, még Jóska szerkesztőségi robotos korszakában, hogy ebéd után leléptünk és villamoson kettesben zötyögtünk ki Sóstóra. Szerkesztőségi szobánkban akkor épp Géza tartotta a frontot, tartotta a hátát, ha netán a főnökök kerestek volna bennünket. Az egyik ilyen alkalommal Jóska kedvelt „csacsi-pacsi” játékát tanította meg nekem. Nyelvcsiszoló kérdés-felelet játék ez a javából. Költőnek való, de ínyemre volt nekem is, akit a poézis mestersége sosem fogott meg. Ha Kedves Olvasóm nem ismerné, ebben a játékban olyan szópárokat kell kimunkálni, ahol csak a kezdő betűk különböznek. Ezt kérdésként kell a játékos társnak célozni. A temérdek feldobott szópár közül számomra Ratkó-klasszikusnak számít a „zakatoló kakatoló”, melyet ilyen kérdés előzött meg: „Mi az: hangoskodó utcaseprő – zé-ká?” Vagy egy másik: „Mi az: bányász ágynemű – té-pé?” A válasz: „tárna párna”. Néhány órás borozgatás mellett húsz-harminc ilyen csacsipacsis szópárt fabrikáltunk.

Az aszfaltszürke felhőkből váratlanul ránk zúduló jégeső bevert minket a tető alá, a Krúdy Szálló teraszáról a fedett étterembe. Csapnivaló lőrével kvaterkáltunk hármasban, együtt volt a rovatértekezlet. A gyenge borhoz illően a kedvünk is

pocsék volt. Hangulatunkat a hirtelen támadt vihar mintha légnnyomással passzírozta volna a paprikáskrumpli szaggal telített, fülledt étterem-hodály falához. Páll Géza ötlete mégis felvillanyozott bennünket. Azt találta ki, hogy miután az ítéletidő másra úgysem jó, állítsunk össze könyvlistát a világirodalom kincsestárából, olyasmit, ami az általános műveltség alapkönyvtára lehetne. Ratkó Jóskának is tetszett, de ő előbb egy magyar bibliográfiát akart összehozni. Abban maradtunk, hogy arra majd a legközelebbi kocsmázós értekezletet szánjuk, ám ezzel örökre adósak maradtunk egymásnak. Ha jól emlékszem, öttől majdnem este kilencig vitáztunk. Egy-egy feldobott művet előbb ellenvetés nélkül noteszlapra jegyeztünk, s amikor már legalább százötven, de lehet, hogy kétszáz szerző és cím hemzsegett a lajstromon, nekiláttunk a ritkításnak. Az ötven legfontosabb művet akartuk rögzíteni, de megtorpantunk, amikor hatvanhatig csökkentettük a sort, innentől minden egyes kihagyást sajnáltunk. Nem felejttem el, hogy Lev Tolsztoj Feltámadását körömszakadtáig védelmeztem a Háború és békével szemben, de barátaim leszavaztak. Most sem tehetek mást, mint hármunk többségi szavazattal elfogadott világirodalmi toplistáját a szerzők betűrendjében ideírom:

Andersen meséi, Ivo Andric: Híd a Drinán, De Amicis: A szív, Francis Bacon: Novum organum, Ezeregyéjszaka meséi, Balzac: Goriot apó, Beecher–Stowe: Tamás bátyja kunyhója, Biblia, Ótestamentum, Boccaccio: Dekameron, Lord Byron: Don Juan, Cervantes: Don Quijote, Corneille: Cid, Darwin: A fajok eredete, Dante: Isteni színjáték, Defoe: Robinson Crusoe, Dickens: Pickwick klub, Dosztojevszkij: Bűn és Bűnhődés, Conan Doyle: Sherlock Holmes kalandjai, Dreiser: Amerikai tragédia, Dumas (ifj.): A három testőr, Dumas (id.): Kaméliás hölgy, Ezoposz meséi, Flaubert: Bováryné, Galsworthy: Forsyte saga, A. France: Pingvinek szigete, Goethe: Faust, Gogol: Revizor, Gorkij: Anya, J. és W. Grimm: Mesék, J. Hasek: Svejk, a derék katona, Homérosz: Iliász, Hemingway: Az öreg halász és a tenger, V. Hugo: Nyomorultak, R. Kipling: A dzsungel könyve, Konfícus tanításai, Korán, Lewis Sinclair: Babbitt, Maeterlinck: A méhek élete, T. Mann: Varázshegy és Mario és a varázsló, Maupassant: Novellák, K. May: Winnetou, M. Michell: Elfújta a szél, Moliere: Tartuffe, E Rostand: Cyrano de Bergerac, Proust: Eltűnt idő nyomában, Puskin: Anyegin, Rebelais: Gargantua és Pantagruel, Remarque: Nyugaton a helyzet változatlan, R. Rolland: Jan Kristof (Jean-Christophe), Rousseau: Társadalmi szerződés, W. Scott: Rob Roy, Shakespeare: Hamlet, G.B. Shaw: Szent Johanna, H. Sienkiewicz: Quo vadis?, Szophoklesz: Oedipusz király, Steinbeck: Egerek és

emberek, Swift: *Gulliver utazásai*, Solohov: *Csendes Don*, L. Tolsztoj: *Háború és béke*, Trisztán és Izolda legendája, Münchhausen báró kalandjai, M. Twain: *Tom Sawyer kalandjai*, Verne: *Grand kapitány gyermekei*, Villon: *Nagy testamentum*, Voltaire: *Candide*, E. Zola: *Germinal*.

Sok apró, mégis mindig felemelő élménnyel gazdagodtam, akárhányszor Ratkó Józseffel összehozott a sors. A szerkesztőséghez fűződő utolsó kalandunk helyszíne már a nagykállói könyvtár szolgálati lakása volt. Családjával, feleségével, akit gyengéden Csöppemnek becézett és a négy pici gyermekkel szinte bútorozatlan lakásba költözött, és mert égbekiáltóan szegények voltak, első „bútorzatuk” a szemközti falak közé 100-as szögekre kifeszített madzag volt. Rajta lógott az a néhány ruha, ami – Jóska szerint – épp elég is volt: költő barátunk ruhatárát két elnyítt pantalló, egy elegáns fekete öltöny és néhány praktikus viselet, az úgynevezett „kiving” (a nadrágon kívül hordott rövid ujjú ing) képezte.

Egy 1966-os áprilisi péntek reggel történt, hogy olvasószerkesztőnk, Sipkay Barna engem indított útba buszon Nagykállóba. *„Hozd már be Jóskától a hétfégi mellékletbe ígért írást és hozz tőle verset is”*. Két hete nem járt nálunk, aggódtunk, mi lehet vele, és a nyomda várta a kéziratot.

Jóskát otthon találtam. A kisfiát, Józsikát várta haza a suliból, amikor az udvari ajtón át betoppantam hozzá. Végig se hagyta mondani Barna üzenetét, megkérdezte: *„Csinálunk slambucot?”* Korábbi beszélgetésünkből emlékeztem, Jóska ígérte, megtanít az igazi hortobágyi slambuc főzésre, amit egyes helyeken öhömnek, másutt betyárosnak vagy ritkábban topogónak is mondanak. Ő olyan igazi nyírségi slambucot ígért, amit harmincháromszor kell megforgatni a bográcsban, mire elkészül. De isten ments fakanállal kevergetni! A kiolvadt füstölt szalonnára jön az apróra vágott hagyma, a minél nagyobb lebbencstészta, az édesnemes paprika, a bors, a felkockázott krumpli, végül a víz. A harminchárom fordulat után, két és fél-három óra múlva kezdődhet a lakmározás. Tudvalevő, s ezt többen tapasztalhatták, hogy Ratkó egyik, ha nem a legkedveltebb étke volt a slambuc. Akit egyszer ő erre meginvitált, azt igaz barátjának tekintette. Ritka megbecsülés jele volt, ha valakit még a főzés titkaiba is beavatott.

Lengyel cserkésznyararkból visszaköszönt rám a krumplihámozás mesterfokú szakértelme, így ezt a feladatot magamra vállaltam. Közben a költő az öklömnyi hagymák hajzásába, aprításába fogott. A szalonna felkockázása is órá várt, de épp csak feldobta a deszkára a jókora füstölt szalonna hasábot, előkerült a kisfia. Most már Józsikával hármásban folytattuk az slambuc előkészítését. Jóska, mielőtt a szalonna aprításába fogott volna, bement a szobába és kihozott egy vékony könyvet. A fedőlap grafitzürke mozaik borítóján piros betűkkel olvastam: RATKÓ JÓZSEF FÉLELEM NÉLKÜL. Félretoltam a krumplis vajlingot és fellapoztam. A 33. oldalon rábukkantam az 1954-ben fogant költeményre, amit a költő talán minden ismerőse, barátja akkoriban emlékezetből idézett. (Tudnivaló, hogy a Rákosi-éra eszetlen abortusz-tilalmának és gyermektelenségi adójának szülőanyja, Ratkó Anna népjóléti miniszter a mi Jóska barátunknak nem pusztán névrokona, hanem édesapja testvére volt.) Nem sok költeményt memorizáltam életemben, de ott, a nagykállói gáztűzhely kéken lobogó gázlángjánál, mintha a Mazury tavak tábortüzénél gubbasztottunk volna, az első versszakot és végén az Ajánlást kívülről felmondtam neki. A verset most hiánytalanul ideidézem.

Nagynéném, a miniszterasszony

*Halottról rosszat nem beszélek;
gyalázata rám szállna vissza,
s nem volna nyugtom, míg csak élek –
családja átkozódna, szidna,
s ezért – korántsem mintha félnék –
nehogy a szó sebet fakasszon,
szapulom – hál'istennek, él még
nagynéném, a miniszterasszony.*

*Régóta viszket már a nyelvem;
s mert szavaira nem vigyáztam,
hány buta tréfáját lenyeltem,
amíg e rímre ráhibáztam!
S ha sokszor is hagyott a bajban –
túl vagyunk rajta, nem haragszom.*

*Szárazkolbásszal traktált hajdan
nagynéném, a miniszterasszony.*

*Igaz, hogy akkor még szegény volt
az istenadta, nem miniszter.
A keze bütykös és kemény volt,
haját a gond beszórta liszttel;
ő maga tett el hús uborkát,
s nem volt cselédje, ki dagasszon,
és még nem hordta fönn az orrát
nagynéném, a miniszterasszony.*

*S nincs erre az orrbántz-ra vegyszer;
hiába hánytam a keresztet,
magasztos, miniszteri kegyvel
egy levelet is megeresztett.
Számát, fülemet telesírta,
de benne nem volt semmi hasznom,
s a tárgyragot két t-vel írta
nagynéném, a miniszterasszony.*

*Ne vesse senki a szemére,
nem érdemel rovót a néném.
Ha szidnák, bárki ellenére
foggal, körömmel védeném én.
Ne firtasd, egyszerű a titka
– megsúgom, de köztünk maradjon –
hat elemit járt összevissza
nagynéném, a miniszterasszony.*

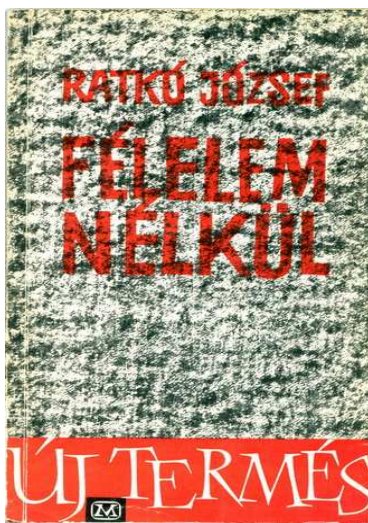
*Egyszer oszt' meg is látogattam.
Ő volt a gazda, én a vendég.
Nem volt hiányom szép szavakban,
s a zsömlét is vastagra kenték ;*

sose volt jobb dolgom, mint ott –
s mikor eljöttem – nem panaszlom –,
markomba nyomott húsz forintot
nagynéném, a miniszterasszony.

Ajánlás:

Költő, ugass, lelked kitárva!
Mindegy, csak a szekér haladjon.
Talán majd egyszer ezt is megbocsátja
nagynénéd, a miniszterasszony.

Még mielőtt szalonnazsíros tenyerét meg kellene törölnie, Jóska visszavette a kötetet. „Komám, akkor ezt most neked dedikálom” – mondta és az asztallapra támaszkodva tollat kért. Az elkoptatott és tréfásra ferdített csacsipacsis mondattal feleltem: „Elvárom egy költőtől, legyen nála töltőtöll.” Ezután került a belső címloldalra Ratkó József dedikációja, melynek szövegébe a költő szellemesen beültette kötete címét: „Ebben a világban csak az élhet FÉLELEM NÉLKÜL, aki minden dolgát tisztességgel elrendezi. Szilágyi Szabolcsnak barátsággal Jóska Nagykovács, 1966. ápr. 15.”

A költő első kötete...

evőkanállal. Az egésztest nyakon öntötte vízzel, hogy épp ellepje, végül rádobatta velem a felkockázott krumplit és újra egy kis vizet öntött rá. Só, bors következett,

RATKÓ JÓZSEF
Ebben a világban csak az élhet
FÉLELEM NÉLKÜL, aki
minden dolgát hitelességgel
elrendezi.
Szilágyi Szabolcsnak
barátsággal
Jóska
Nagykovács, 1966. ápr. 15.

MAGVETŐ KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST 1966

... és a dedikáció

Közben a bogrács felkerült a két égőfejes gáztűzhelyre, sercegve olvadozott a kockára vágott szalonna, s mihelyt Jóska aranyárgának látta, rászórta előbb a hagymát, nem sokára a lebbencs-tésztát és a paprikát két

majd kezdetét vette a nagy-nagy hozzáértést igénylő forгатás. Innentől a Mester alárendelhetette magát a feladatnak, amiért voltaképpen Sipkay szerkesztő urunk hozzá küldött. Üres papírlapokat pakolt a konyhaasztalra és az imént még dedikáló tollal olyan sebességgel szántotta a sorokat, hogy órákkal később Nyíregyházán az átírást végző szerkesztőségi gépírónő, Ancika sem haladt vele sokkal gyorsabban. Az írás üteme csak azokra a percekre szakadozott meg, amikor Jóska úgy ítélte, hogy ideje egyet fordítani a formásra gömbölyödő, piruló slambuc-labdán. A fűszerezés milyenségét faggató csipetnyi kóstolás is az írás szünetébe illeszkedett. Mire elkészült a hétvégi melléklet két és fél flekkes írása, a slambuc is meggördülte a harminchárom fordulatot. A verset, jó emlékezetem szerint a „Munka” című költeményt Ancikának az én dedikált kötetemből kellett kimásolnia. A kovászos uborkával kísért slambucnak hármásban nekiültünk, azután Józsikával hozattunk egy üveg vörösbort, talán Kadarkát. Másfél-két óra múltán a kézirat, a verseskötet és a slambuc-készítés fortélyainak birtokában a hajszálpontosan elért buszon visszatértem a Kelet-Magyarország nyomdai ügyeletére.

Két esztendő telhetett el, ahogy megint Nagykállóban jártam. Akkoriban jelent meg az újabb Ratkó-kötet, a „Fegyvertelenül”. Könyvtár igazgatói adminisztráció kellős közepén nyitottam rá Jóskára az ajtót. Csupaszív munkatársa, Irénke minden ilyesféle lélekölő tehertől megszabadította őt, de most mégis számokkal piszmogott, s nem verstől tündöklő papírlapokon szántotta a sorokat. Nem várt látogatásomnak így is megörült, fellélegzett, amint Irénke megígérte: *„Befejezem én ezt, menj csak Jóska nyugodtan...”* Kétszer se kellett őt biztatni, átsétáltunk előbb a presszóba, aztán megint a konyhában találtuk magunkat, ott pedig slambuc-ismétlésbe fogtunk. Vagyis csak belekezdünk volna, de jött a postás, pénzt hozott. Emlékszem: piros százasokban 11 ezer 500 forintot számolt le a konyhaasztalra. Főzőcskénk késlekedett, mert szinte a távozó postástól vette át a kilincset a suliból hazaérkező fiú. Deja vu! Majdnem úgy történt minden, mint tavalyelőtt. Jóska félretette a kést és a hagymát, az asztalról levette az odakészített bogácsot. Röpké fejszámolás után a pénzből valamennyit borítékba rakott, a többit Józsika kezébe

Sorsjegy a trafikból

szuliból hazaérkező fiú. Deja vu! Majdnem úgy történt minden, mint tavalyelőtt. Jóska félretette a kést és a hagymát, az asztalról levette az odakészített bogácsot. Röpké fejszámolás után a pénzből valamennyit borítékba rakott, a többit Józsika kezébe

nyomta: „Ezért mindért hozzád sorsjegyet a trafikból!” A kis srác rácsodálkozott az apjára, nem akarta elhinni az utasítást, de mivel tudta, hogy komoly ember az apja, a táskáját az asztal alá lökte és ment az átellenben lévő dohányárushoz. Az esethez tudnunk kell, hogy akkor vezették be kis hazánkban a borítékos sorsjegyet, amit sokan még eredeti (német vagy osztrák?) nevén „Los in Plick”-nek emlegettek, vagy ki tudja, nem az ugyanezt jelentő román „loz în plic” volt a nyelvi forrás. Józsika nagy barna papírzacskóba gyömöszölve meghozta a temérdek sorsjegyet, amiket azután sorra bontogattunk. Az első körben visszanyertük a befektetett pénznek talán a felét vagy még annyit sem. A kisfiú megint feladatot kapott: „Hozz a nyereményért sorsjegyet, meg a boltból egy üveg Kadarkát.” A második porció bontogatása még kisebb szerencsével járt, ám a vörösbor vigasztalóan hatott... Hogy pontos legyek, csak én és a bornemissza kisfiú szorultunk vigaszra, mert a költő atya az aggodalom halvány jelét sem mutatta első kötete honoráriumának fogyatkozása láttán. „*Marad annyi, hogy jegyet vegyek a Balatonra*” – örvendezett és farzsebében megtapogatta az útiköltséget és a feleségének, Csöppemnek szánt ajándéokra valót. Nem volt sietős a dolgom, most nem várt Ratkó-kéziratra a nyomda, én mentem hát a második Kadarkáért, amitől nem csak magyar népdalos hangulatunk kerekedett, de le is maradtam a menetrendből kiszemelt aznapi utolsó nyíregyházi buszról. Mégis hazakerültem. Restellnivaló, nem tudom felidézni, ki volt a jótévőm, aki egy zörögve, csattogva kínlódó autóröncson legyűrte velem a tizennégy kilométert.

Ezután mindig egy-egy újabb évtizednek kellett elmúlnia, hogy szánt szándékkal vagy a sors véletlen fordulatainál kapcsolatba kerüljek Ratkó Józseffel. Legközelebb 1976 tavaszán találkoztunk. Sikerült őt szerzőtársamnak felkérni. Éspedig – *horribile dictu!* – rádiókabaréban! Jólnevelt körökben kimondani is illetlenség, meg még elgondolni is szörnyű, hogy egy József Attila-díjas költő csak úgy egyszerűen a nagy nyilvánosság előtt viccelődik... Én tudtam, hogy Jóska nem csak komoly költő, hanem felettébb normális ember is. Nem tévedtem: a kivételesen tűzforró májusi délben eljött hozzám és a Nyíregyháza-Nagykálló között félúton fekvő nagyszállási kertünk filagóriájában egymást túllicitálva, túlharsogva gondoltuk ki, milyen ötletfonalra fűzzük fel a hamisítatlanul szabolcsi kabarét. Azt a műsort, amely a vidéki rádióstúdiók versengésében, az országszerte sugárzó Petőfi hullámhosszán hangzik el. Ízléses, jó szellemiséget akartunk felmutatni és a lokálpatriotizmus, de

nem a provinciális vidékiesség üzenetét szerettük volna elküldi a lesajnált megyéből, a „sötét Szabolcsból”.

Ratkó ötletét csiszoltuk ezúttal az én bográcsomban rotyogó-pöfögő-forgó slambuc mellett: *„Csináljunk spiritiszta szeánszot, táncoltassuk meg a stúdióasztalt, idézzük meg a legnagyobb szabolcsi és szatmári szellemeket, Kölcseyt, Krúdyt, Móriczot, Váci Miskát”* – Ezzel a találó gondolattal úgy meglepett, hogy Moszkvicsomba pattantam, berobogtam a nyíregyházi stúdióba, felhívtam a pesti kabaré rovatnál Kapossy Miklóst. Tudni akartam, áldását adja-e a forgatókönyv alapötletére. *„Úgy legyen! Isteni az ötlet, táncolhat az asztal”* – így felelt Kapossy, én pedig újabb tíz perc múltával épp akkor értem vissza a szerkesztői rábólintással, amikor Jóska a szépen összeállt slambucot néhányszor már megpörgette a bográcsban.

Eljött a kabaréműsor „félélő” nyilvános felvételének napja. Ez a fura műfajitechnikai megnevezés annyit jelentett, hogy közönség előtt nyilvánosan, színpadon történt a műsor szalagra rögzítése, valódiak voltak a tapsok, a nevetések, de maga az adás „konzervből” azaz szalagról ment. A kabaré sorozat címe „Ez a mi rádiónk” volt, a nyíregyházi felvétel június 12-én hangzott el.

Szép siker kerekedett a felvétel helyszínén. A dicsőségen Ratkón kívül Farkasházi Tivadarral, Szilágyi Györggyel, Kapossy Miklóssal, Schubert Évával, Schütz Ilával és Gálvölgyi Jánossal osztozhattam. Zsúfolásig telt a Móricz Zsigmond megyei könyvtár frissen átadott új házának nagyterme, pótszékek se fértek már, ezért az adás után sok kívül maradt, s emiatt megsértődött ismerős alig fogadta a köszönésemet. Ez volt a kisebbik kellemetlenség, az igazi restelkedést egészen más okozta. A meghívóhoz nem jutottak még csak kiengesztelődtek, ám a szóvivőségemet (így nevezték a konferáló műsorvezetőt) méltató kritikusoknak nem bocsátottam meg, hogy Ratkót, a műsorötlet szülőatyját negligálták. Jóska ezért nem neheztelt, én pedig a hallgatást betudtam annak, amiről az imént szóltam: költő és a kabaré?! – hogy jön ez össze?! Ezzel együtt még ma, harminchárom év múltán is vegyes érzélemmel idézem az elismeréseket, amelyek természetesen biztató lökéseket adtak, hogy az újságírásban rátaláljak legkedvesebb műfajomra és műhelyemre, a rádiózásra. Ratkó, közvetlen tanúja napilapos riporterségem kölyökkutya korszakának, a műsor után megjegyezte: *„Komán, te mikrofon elé*

születtel.” Biztatásnak éreztem, s még a későbbi külpolitikai tudósítói években, a Magyar Rádiónál és a BBC-nél is visszhangzott bennem ez a mondat.

Ha már Ratkó ürügyén időben előreszaladtam, mielőtt visszatérek az időrendhez, még egy ugrást tennem kell: 1987 május 29-én találkoztunk megint, s akkor utoljára. Régi közös munkahelyünk, a Kelet-Magyarország szerkesztősége előtt, a nyíregyházi Zrinyi Ilona utcában felállított közös ünnepi könyvheti sátorban dedikáltunk. Ratkó „A kő alól” című kötetét, én első könyvemet, a „Varsói krónikát” mutattam be ott. Az aláírásáért Jóskát rohamozó olvasók alig hagytak nekünk pár percet beszélgetésre, emlékidézésre. Éreztem ugyan, hogy ez a nyitott, közlékeny, kitárulkozó ember most is szívesen beszélgetne. A kabaréműsor óta találkozásunk nélkül eltelt évtized ismeretségünk öreg fáján már nem nevelt új hajtásokat. Ezért erről a könyvheti találkozásról nem is tartozom bőségesebb beszámolóval, talán csak az érdemel említést, hogy abban az évben itt volt a könyvheti országos megnyitó, s az Ibrányból elszármazott Berecz János KB-titkár szónokolt.

Ratkó József 1989 szeptember 13-án meghalt, 53 éves volt. A magyar diplomaták belpolitikai, közéleti tájékoztatására szolgáló napi hírösszefoglalóból értesültem róla Varsóban. Nagykállói sírját egy évvel később kerestem meg. Végül is ez lett az utolsó „találkozásunk”.

Csak egy tánc volt

Ha 1967, akkor „Táncdalfesztivál”, ha „Táncdalfesztivál”, akkor Szécsi Pál, s ha Szécsi Pál, akkor „Csak egy tánc volt”... Szécsi Pált nem ismertem, sok százezer vagy talán inkább néhány millió rajongójának egyike voltam/vagyok. Lett volna alkalom, hogy megismerjem. Szempillantásnál alig hosszabb első házassága idején akkori feleségével, a csinos lengyel manökennel, Grażynával ugyanabban a varsói klubban voltak otthonosak, ahová magam is gyakran eljártam. Ez még a sikert indító fesztivál előtti hónapokban lehetett, s akkor Szécsi Pál neve még csak divatbemutatókon volt ismert, oda pedig én nem jártam. A szalmaláng szerelem nyomán született magyar-lengyel házasságból mindössze pár hetére, némely források szerint három hónapra futotta. Akadnak, akik úgy tudják, hogy Szécsi Pál három évet töltött Varsóban és megtanult lengyelül. Az interneten ilyen beszámolót is

találtam: „Grazyna egy időre Pestre költözött, és ekkor Szécsi Pál 18 éves fejjel gyorsan el is vette feleségül. Majd később kiköltözött hozzá Lengyelországba, ahol a majdani énekes főként idegenvezetőként kereste a kenyerét, fizetését pedig pulóverek és lepedők csempészésével egészítette ki.”

Ki ne csempészett volna pulóvert, lepedőt, törülközőt, farmert abban az időben? Nos az én újabb lengyelországi kalandozásom ideje Szécsi Pál siker berobbanásának éve volt. Olyan esztendő, amelyben az én életem hazai pályáján szóra sem érdemes események követték egymást. Lengyelország annál több figyelmet követelt! Januárban wrocław-i pályaudvari vonatbalesetben meghalt a színész Zbigniew Cybulski, a „Hamu és gyémánt” Maciek Chełmickije, az „Éjszakai vonat” Staszek-ja. Áprilisban Varsóban két koncertet adott a Rolling Stones, szeptemberben Charles de Gaulle látogatott oda, novemberben legördült az első Fiat 125p, azaz a nagy Polski az FSO gyár szalagján és ennek az évnek eseménye volt az egycsapásra népszerűvé lett tévéfilm sorozat, a „Kockázat” vagyis Kloss kapitány története.

Új felfedező utamra a szerkesztőséghez épp akkor, 1967-ben került kollégával, Horváth S. Jánossal indultam. A volt ibrányi magyar tanár olyan érzékkel ugrott fejest az újságírásba, hogy mi, a már bejáratott hírlapírók haladéktalanul befogadtuk őt. Szelíd, barátságos és minden tekintetben kollegiális magatartásával ugyanilyen gyorsan lépett elő sokunk barátjává. Kissé önző módon, mégis vallom, mi ketten kerültünk egymáshoz a legközelebb.

Jani két-három reggeli kávéja mellett elszívott fél doboz cigaretta füstjébe burkolózva írógépén lecsépelte a riportját, majd szépen kivárta a delet, s csak akkor vitte be Barnának a kéziratot. A kézirat késleltetés kiváló találmánynak bizonyult: aznap nem kapott új feladatot. Mert ugye egy napilapnál soha sem lehet tudni, mikor keletkezik egy üres fél hasáb, amit be kell tölteni. A tömés pedig kinek, ha nem a legfiatalabb kollégának szánható nemes feladat. Jani hamar rájött, hogy ha már a harmadik kávé után, 11-kor könnyelműen a szerkesztő asztalára teszi a cikket, bizony előfordulhat, hogy a harmas oldal aljáról hiányzó tárcát Sipkay még kipasszírozza belőle. Ez lett volna a kisebb baj, mert a fiú negyedóra alatt képes volt lepörkölni egy olvasható-élvezhető tárcát, életképet, ám tudta, ha történetesen a nyíregyházi szennyvíz csatorna rendszer fejlesztéséről szóló várospolitikai

tudósításra fájna a szerkesztő foga, az neki is hirtelen támadó fogfájást okozna. Mi tagadás, a kézirat késleltető módszert én is magamévá tettem.

Fogságban a lagzi-kapunál

Cimborám már akkor autós volt, nem is akármilyen autós, amikor a mi korosztályunknál még párját ritkította a négy keréken gördülő embertípus. Jani több volt, mint – a kor szóhasználatával – úrvezető. Velem ellentétben, aki még vezetni sem tudtam, ő a kocsik lelkivilágához is értett, tudta, mikor mit kell tenni, hogy életre

keljen a lerobbant járgány. Szüksége is volt ilyen tudásra, mert göthös jószág volt a jó öreg Moszkvics 403-as, amit mi „Sztárij Bolseviknek” becézgettünk.

**A „Sztárij Bolsevik” és utasai
– a szerző, Módy Elek, Horváth S. János
- egy lengyel úton**

Egy tavaszi péntek délben hirtelen támadt ötlettel befogtunk a batárba és miután épp mindkettőnknek volt érvényes útlevele, Zakopanéig csak a határokon álltunk meg. A déli szerkesztőségi kávézásnál olyan színes élménybeszámolóval traktáltam Janit a hangulatos tátrai „kocsmáról”, hogy nem tudott ellenállni: „*Akkor gyerünk, nézzünk be abba a Jędrusba!*” Lévén, hogy Lengyelországról volt szó, nekem se kellett kétszer meghallani a „lóra!” vezényszót. Elindultunk és hat-hét órányi autózással Kassán, Eperjesen, Poprádon át befutottunk Zakopane éjszakai életének menő lokálja elé. Leparkoltuk, megsimogattuk az autócskát: „*Jól viselkedtél, rendes vagy hozzánk Sztárij Bolsevik!*” – hálálkodtunk a tisztességgel szolgáló autónak, majd rövid keresgélés után a környéken bekvártélyoztunk egy olcsó magánszállásra. Jani ruhástól hanyatt vágódott az ágyon és úgy elaludt, hogy este kilenckor – mert akkor nyitott a Jędrus – alig tudtam életet lehelni bele. Segített a Wodka Wyborowa, amit a közeli Delikates üzletben szereztem be. Le is hörpintettünk néhány felest, hogy a méregdrága szórakozóhelyen a lehető legolcsóbban megússzuk a bulit. A Jedrusban kitűnő tánczenekar játszott, rock and roll, boogie és twist áradt szét a tompított világításban is itt-ott megcsillanó lokálban. A hangulat

némi csalódást keltett, de csak bennem, mert Jani most járt itt először, s nem élte át velem együtt azt a pár évvel korábbi éjszakát, amikor krakkói egyetemista fiúkkal és leányokkal egy tisztességeset „dühöngtünk” itt. Most a banánifjúság szórakozott a lokálban. Így csúfolta a hivatalos lengyel sajtó a jómódú nagyvárosi családokból való fiatalokat. Valóban, jóléssel, jókora parfümökbe pácolt leánykák és a Tátra fővárosának ügyeletes éjszakai pillangói mulattak itt. Hajnalig így is elszopogattunk néhány vodkát és teát, illetve az én Jánosom a ki tudja hányadik kávéját. A ledér, s mi tagadás, pikánsan csinos pillangók közül ketten a mi asztalunkhoz is odalibbentek, de a magyar szó és szerény fogyasztásunk ráébresztette őket, hogy valutamentes béketáborbeli fiúkra akadtak, így hát csalódottan tovább is röppentek. Jót nevettünk és az otthon épp vetített magyar film, a „Veréb is madár” szállóigévé vált mondásának parafrázisát forgattuk a nyelvünkön: „*Nem is olyan jó nők ezek, öregem*”. Az egyik tupírozott, vörös hajú, konyakkal átitatott szépséggel záróra előtt jobb híján egy argentin tangóhoz hasonlatos valamit táncoltam, ami persze inkább vonaglás, semmint tánc lehetett. Pirkadt már, ahogy Janival felvándoroltunk a fizetővendég szobába.

Épp annyit aludtunk, amennyit a két körülmény, a hatvanas évek gyér közötti forgalma és sofőr-önbizalma megkövetelt, hogy Katowice felé is megkergethessük a „Sztárij Boleviket”. Szombat volt. Nekivágtunk az útnak abban a tudatban, hogy a Trybuna Robotnicza szerkesztőségében ott találjuk borkedvelő haveromat, Mieteket, mert hoztunk neki egy üveg Hárslevelűt. Ott is találtuk volna, ha félúton, egy nememlékszemnevű sziléziai faluban, valahol Wadowice és Katowice között el nem térít bennünket a lakodalmas népség. Nem ismertem ezt a lengyel falusi virtust, magam is rácsodálkoztam az utunkat teljes szélességben leblokkoló vidám csapatra. Korábbi élményeim ilyen kalandra nem készítettek fel. Fogalmam se volt, mi az a „szloga” amit magyarosan slogának kell ejteni. Na most megtudtam! A helybéli önkéntes tűzoltók és néhány fura maskarába bújt ember éktelen zajt csapva állta el az utat, s már azt hittük, valamilyen elemi csapás, tűzvész kellős közepébe

**A „szloga”
(lagzikapu) egy
dél-lengyel falu
határában**

cseppentünk. A főcsővezető tűzoltó félreérthetetlenül értésünkre adta, hogy csakis akkor mehetünk tovább, ha pénzzel vagy egy üveg vodkával megfizetjük a váltságdíjat. Megszeppentünk. Miféle útonállók ezek? Talán nem is tűzoltók... Látva értetlen tájékozatlanságunkat, az egyik ember, megnézte a rendszámtáblánkat. „*Csehek vagytok?*” De amint a H betűt észrevették, a főtűzoltó vezényelt: „*Innen egy tapodtat se tovább!*” Megtudtuk, hogy a „lagzi-kapunak” fordítható szloga nem egyéb, mint élő sorompó, amelyen az esküvő előtti órákban csak pénz- vagy vodka-megváltás árán lehet átjutni.

Nos amikor éjfél tájban már az egész násznéppel tegeződünk, Jani előhúzza a csomagtartóból a Hárslevelűt; mert akkor már biztosan tudtuk, hogy a mi katowicei szerkesztőségi látogatásunk elmarad. De még nem sejtettük, hogy sem aznap, de még másnap se távozzunk a lakodalmas házból. A szomszéd faluból érkezett tíztagú tűzoltó zenekar egyik trombitása, emlékszem, Jaromirnak, Jareknek hívták, boldog örömmel adta át nekem a hangszerét, ő pedig magát adta át a vodkázás örömének. Tisztázódott, amint a muzsikus berkekben tisztázódni szokott, hogy a banda repertoárjának elég sok pozícióját én is játszom, legfeljebb a regionális lengyel zene, a bányásznoták adtak nekem pihenő perceket, akkor a még hadra fogható tűzoltó vette vissza a hangszerét. Jani, a muzsika szerelmese a hatvanas évek divatos slágereit élvezte, egyszer mégis így kiáltott: „*Csárdást Gázsikám, csárdást!*”. Na ezt az öt körülvevő lengyelek is megértették. Futótűzként terjedt és zúgó követeléssé egyesült a násznép ajkán az ellengyelesített skandalás: „*csardas...csardas...csardas...csardas...*” Mit volt mit tenni, beindítottam az ihajcsuhaj-masinát, mire a jó zenei érzékkel megáldott tűzoltók velem együtt festették zöldre a rácsos kaput, és még a „Ritka búza, ritka árpa” kezdetű magyarnótát is ilyen-olyan pontossággal ismerték. Itt döbbsentem rá, hogy az „Ég a kunyhó, ropog a nád...” kezdetű magyarnótánkat lengyel szöveggel („*Hej bistra woda, bistra wodziczka...*”) és apró dallam módosulással a násznép azonnal énekl. Janit meghatotta ez a Tátra-alji zenei ölekezés. Talán bocsánatos bűnvolt, hogy a duhaj lakodalmas hangulatban műdalokkal és nem kodályi, bartóki értékekkel erősítettük a magyar-lengyel barátságot. Jani nem lévén a parkett ördöge, bárhogya is kapacitálták, nem volt hajlandó csárdást tanítani a menyasszonynak. Rám maradt ez a nemes feladat. Ha táncról volt szó, minden jóra kapható voltam. A trombitát Jarek újra visszavette, s a menyasszonytánc – mert az ifjú pár kívánságára a lila

csokornyakkendős „wodzirej” (vőfély) így döntött – röpke tánciskolai kurzussal indult. Utána olyan magyaros menyasszonytáncban volt részünk, ami akár egy sóstóhegyi tirpák lagzihoz is méltó lett volna.

Másodszor estünk át a józanodás korántsem fájdalommentes állapotán, mire a következő népszokás, a „poprawiny” beavatásában részesültünk. A poprawinyt mai divatos szóhasználattal afterpartynak vagy utóbulinak mondhatnánk, s ez a lagzit 24 óras eltolódással követi. Hazai tájon, egy nyírségi tanyabokorban nem is okozott volna fejfájást ez a hosszúra sikerült „rendezvénysorozat”, de mi most félezer kilométerrel távolabb tanítgattuk a násznépnek az idevágó kurjantást – *„Ereszd el a hajamat!”* Eszünkbe se jutott, hogy hétfő reggel 9-kor, mint rendesen, kezdődik a Kelet-Magyarország szerkesztőségi értekezlete. Biztosra vettük, hogy azt nélkülünk tartják, amikor a soron következő félliteresek nyitogatása már a vasárnapi későestébe hajlott a vendégszerető sziléziai tűzoltó családban. Végül a poprawinyból is kiszédültünk, s már csak arra emlékeztem, hogy Janit a parancsnok házában ágyába fektették, én pedig egy tátrai tájszólással kedveskedő nőnek, mint kiderült, a trombitaszólóm révén szerzett rajongómnak engedelmeskedtem, s pár házzal odébb, a tűzoltó szertárban szédülő fejjel valamilyen puha textil halmazon tértem nyugovóra. Hétfő reggel hogy, hogy nem, Jani rámtalált és rémülten, szeme erezetén viselve az esti vodkázás nyomait, így ébresztgetett: *„Öregem, gyere, innen le kell lépni angolosan, mert már otthon kéne lenni.”* Távozási szándékunkat egyesegyedül a szolgálati fegyelemhez edződött tűzoltó parancsnok fogadta megértéssel, így reggel 6 óra tájban diszkrétan hálálkodva tőle köszöntünk el és útra keltünk hazafelé. Nem ment ez olyan simán, mert a józanságát bizonygató Jánosomnak – kiderült – mégsem volt igaza.

A lagzi falujától alig tíz-tizenöt kilométerre derült fény az igazságra: nyalókájával kocsinkat egyenruhás rendőr meszelte le, ám én mindhiába próbáltam a lengyelül nem beszélő sofőrt magyarázkodással helyettesíteni. Jani kinyitotta a kocsiját és ha a rendőr jó reflex-szel oldalra nem lép, bizony egy kis lakodalmi gyomorsav kerül szépen csillogó fekete bakancsára... Láttam, nincs szükség a lengyel nyelvtudásomra, s nyilvánvalóvá vált az is, hogy utunk ezzel véget is ér. Felrémlett bennem a vérvétel, majd a kihallgatás és a fogda látomása, ahová szegény Jani barátomat haladéktalanul bedutyizzák. Éppen őt, aki sohasem volt jóban az alkohollal, ha csak tehette nem ivott, és most éppen ital miatt. Jancsi mondhatnám, sör-, pálinka- és bornemissza volt, csupán a kávéfogyasztásban nem

ismert mértéket, talán ezért is lehetett, hogy egy-egy ilyen ritka baráti felöntés próbára tette őt. Amíg a rendőr töprengett, morfondírozott, magam elé képzeltem Ordast, aki talán épp most issza a kávéját a hétindító értekezleten. Lelki szemeim elé vetítettem a talajmenti Ecsédy Ferencet, alias „Drasatyát”, aki nyilvánvalóan most sem hagy ki egy kis kéretlen ügyészi vádbeszédet, noha neve elé ekkor még nem biggyeszthette oda a jogász sóvárogva álmodott „dr”-jét. Természetesen mindez csak a fantázia ijedtségben torzult szüleménye volt. A valóság az igazoltató lengyel rendőr alakjában öltött testet. Nem tudom, melyikünk lehetett sápadtabb, mindenesetre most olyasmi történt, amitől a fakabátos őrmestert is létszámba véve, hármásban akkorát nevettünk, hogy berezgett a „Sztárj Bolsevik” karosszériája. Fűrésztem a zsaru jóindulatot sugárzó arcát, kobakjáról képzeletben levettem a tányérsapkát és hoppá! felismertem benne a lagzi legszorgalmasabb csárdásnövendékét. Rendőrünk – a menyasszony unokatestvére! – a nevetgélésnek véget vetett és intézkedett. Janit átültette a hátsó ülésre, ő maga bevágódott a volán mögé és vitt vissza bennünket a falujába. Lelki egyensúlyunk akkor billent helyre, amikor a falusi rendőrörs udvarán leállította a kocsinkat, s onnan gyalog a szülei házába kísért minket. *„Innen el nem mentek, amíg Janekből ki nem párolog a vodka”* – közölte velünk az ítéletet és apja lelkére kötötte, el ne engedjen minket, mindenesetre biztosítékul zsebre vágta a bolseviki slusszkulcsot.

Kedd reggel lett, mire őrmesterünk amnesztiában részesített minket, és most már igazán hazaindulhattunk. Reménykedtünk, hogy kétnapos késéssel visszaérkezünk Nyíregyházára. Törtük a fejünket, hogy eszközölhetnénk ki a szerkesztőségi bűnbocsánatot. Nem sejtettük, hogy újabb utikaland vár ránk. Erről már a „Sztárj Bolsevik” gondoskodott.

Janival pompásan lehetett adomázni. Ahányszor csak közös élményben volt részünk, már másnap élvezettel csemegéztük a történeteket. A sztorizás hangulatát mindig fokozta az időbeni eltávolodás és megengedte, hogy immár kívülről, külső megfigyelőként lássuk önmagunkat, a velünk megesett dolgokat. Riporterek tudat alatti játéka az ilyesmi, s ez a játék teszi, hogy képesek vagyunk a közös kalandokat, azok színeit évtizedek múltán is hitelesen rekonstruálni. Igazolta ezt 1994-es újabb találkozásunkon az anekdotázó nosztalgizálás a „Hotel Rzeszów” éttermi asztalánál,

amikor is Jani már évek óta az Amerika Hangja magyar szekciójának főnöke volt. De erről is majd a maga idejében...

Most még az 1967-es tavaszi délelőtnél tartunk. A „Sztárij Bolsevik” derekasan átvergődött velünk a Tátra-alji falvakon, utána a Keleti Beszkidek (Bieszczady) hullámvasútszerű, kanyargó útjain, a Dukla szoroson át ígéretesen gyúrta maga mögé a kilométereket. Úgy számoltunk, hogy két-három óra múlva a sátoraljaújhelyi határátkelőn lehetünk, onnan meg még egyszer annyi, s így akkor is elkapjuk „gyónásra” az esti nyomdai ügyeletet, ha a kelleténél hosszabbra nyúlik az újhelyi határvizsgálat. A terv megnyugtatónak látszott, nem úgy a kivitelezés. A „Sztárij Bolsevik” valahol a Varannó (Vranov) és Tőketerebes (Trebišov) közötti nyílegyenes és holdbéli tájhoz hasonló, néptelen úton beintett nekünk, megtagadta a további robogást. A csomagtartóban, minden eshetőségre készen, alkatrészekkel, szerszámokkal tömött nylonzacskók lapultak. Jani állította, hogy azokból egy másik Moszkvics is összerakható lenne. Csakhogy most épp az hiányzott, amire szükség volt. Bocsássa meg a Kedves Olvasó, technikai magyarázattal nem szolgálhatok, mert akkor sem értettem, mi fáj az autónak. Jani derűlátása és szerelői szakértelme épp elég volt, hogy bizakodjak. Nem csalódtam. Néhány csavar és egy szál drót kombinációjával elkészült a pótalkatrész és a csotrogány újra ment vagy tíz kilométert. Ezúttal lényegesen jobb helyen, egy település kellős közepén, a hostinec (vendéglő) nevű csehónál adta be a kulcsot. Jókor és jó helyen, mert szép csendesen ereszkedett lefelé az est sötétítőfüggönye és itt némi remény csillant, hogy beszerezhetjük azt a valamicsodát, ami nélkül nincs újabb reparálás. Ilyenkor szoktak a népmesei fordulatok bekövetkezni, most mégsem akart felbukkanni a három kívánságot teljesítő aranyhalacska. A kocsmában söröskorsókat emelgető vidám szlovák és magyar legényekre lertünk, voltak legalább húszan, de közöttük egyetlen sofőr, egyetlen traktoros vagy kombájnos sem akadt. Gyorssegélyt ajánlottak: ha kell, megtolják az autót. Jani ebben ugyan nem látott semmi esélyt, de rábeszélésemre, hogy nyugodjak meg, mégis próbát tettünk. Ettől, amint Jani sejtette, az öreg batárnak esze ágában sem volt beindulni. Mit volt mit tenni, a nagy ijedségre felhajtottam egy korsó Šarišt, Jani a soros kávéját rendelte, megettünk egy ízletes juhtúrós galuskát (halušky z brinzou). A bennszülött törzsvendégekkel tüzetesen megvitattuk, hogy a magyar, a szlovák vagy a lengyel csajok a szebbek és odaadóbbak, majd felkészültünk, hogy a kocsiban töltsük az éjszakát. Mégsem így lett. A legények között iddoggált egy velünk egykorúnak tetsző magyar tanító, kosaras

méretű, egyszázbél fiatalember. Meghívott és egy utcával arrébb a lakásán felfújható gumimatracokon elszállásolt bennünket. Reggel, még iskolakezdés előtt elbiciklizett egy tanítványához és segítségül hozta annak Skoda-tulaj apját. Most aztán a csavarhoz, dróthoz valamilyen erős gumiszalag is került, amivel a három aranykezű ember újra száguldó rakétává léptette elő a „Sztárij Bolseviket”.

A péntek délután kezdődött lengyel-szlovák kalandok szerda déli zárójeleneteként lehorgasztott kobakkal és lesütött szemmel szinte lábujjhegyen osontunk be a munkahelyünkre, s ott a galamblelkű Csikós Balázs főszerkesztő-helyettesbe szaladtunk bele, aki a maga szelíd modorában leteremtett bennünket. Lakodalmas fogságunkat és autós kalandjaink fordulatait képtelen mesének, talán hazudozásnak is vélhette. A fegyelmet (szóbeli figyelmeztetés, egyhavi prémium elvonás, két nap levonás az évi szabadságunkból) majd csak a Pestről másnap visszaérkezett nagyfőnök szabta ki ránk. Szelíd fegyelmi volt. Ezt a balhét jól megúsztuk!

Különös házasság a'la Burget

A két megértő főnök, Csikós és Ordas mellett akadt még egy szeretetreméltó, szikrázó, könnyed humorral megáldott kolléga, a Debrecenből nemrég hozzánk került Burget Lajos. Páll Gézán kívül ő volt, aki élvezettel hallgatta végig a tátraalji lengyel esküvői fogság történetét. Kalandunkat töviről hegyire elmeséltette, s mint egyszer, évek múltán bevallotta, vagányságunknak ez a története keltette benne a rokonszenv első szikráját. Lajos volt az az ízig-vérig városi polgár, akinek egyéniségében, jellemében nagypolgári habitusával jól megfért mind a polgárpukkasztó magatartás, mind a természet és a falusi ember szeretete, megbecsülése.

Kellemesen álmosító, langymeleg szeptemberi csütörtök délelőtt mindketten teljesítettük a kötelező penzumot (Lajos egy tegnap kezdett riportját fejezte be, én... hm... talán valamelyik nyíregyházi utca járda felújításáról szóló izgalmas tudósítást tettem le Barna szerkesztői asztalára) és akkor szokás szerint Omnia-gőzbe, Munkás-füstbe burkolózva sztorizni kezdtünk. Pontosabban csak kezdtem volna, mert Lajos fura kérdéssel szakította meg az „*amikor a Żywiec alatti faluhoz közelítettünk...*” kezdetű történetet: „*Itt van nálad a személyid?*” Válaszul Lajos kérdésére előhúztam a barna igazolványt és „*miért?*” kérdéssel feleltem. „*Gyere*

öregem, megyünk házasodni!” A Benczúr tér fái alatt folytattuk a sejtelmes párbeszédet. Felvilágosítottam a nálam tíz évvel idősebb Lajost, hogy vele ellentétben én még nem váltam el, de nincs is kiszemelt jövődöbelim. „Nem is téged biztatlak bigámiára” – mondta, és hogy a talányt megfejthessem, rámutatott a sietve közeledő vékony termetű, magas leányra – „Mi esküdnénk, te meg a tanunk leszel. Rendben?” Kevésen múlt, hogy nem estem hanyatt a meglepetéstől. A közeledő ifjú hölgy, Keresztessy Zsuzsa ismerős volt. Egy emelettel lejjebb, a pártházbeli szerkesztőség alatt, a megyei KISZ-bizottságon dolgozott. Jóbarátságban voltunk, meglátogattam

A jó öreg Underwood

– a szerkesztőségi számítógép őse

írógépeket, Lajos egy öreg Underwoodot, én egy hasonló korú alkatrész-hullajtó Olympiát, mit sem tudtam a két ember között szövődő románcról. Ez az 1967 szeptembere 27-i dátum, házasságuk napja be is került kettejük sírig tartó (Lajos 2007 január 6-án hunyt el) közös életrajzába.

Az esküvő méltó volt a kifinomult humorérzékű párhoz, s a polgárpukkasztó atmoszférához örömet alkalmazkodott a jókedélyű násznép (rajtam kívül Zsuzsa barátnője). A Benczúr térről hármásban sétálunk ki a nagyállomásra, ott csatlakozott hozzánk a másik tanú, a barátnő. A vasúti pénztárnál ért az újabb meglepetés, vagyis hogy az esküvő Hajdúszoboszlón lesz. Személyvonat fapadoson tettük meg a másfél órás utat, mert – Lajos szavaival – a hajadonsághoz, nőtlenséghez ez a kategória dukál (a visszaút, amit nászútnak minősítettünk, már párnás jeggyel abszolválódott). Egyre jobban tetszett ez a házassági vállalkozás, ám igazán csak a szoboszlói földet érés után robban a kis négytagú társaságban a humorbomba. Lajos felkért, hogy mint katonaviselt és világutazó ember, a tanúskodáson kívül vállalam a násznagy, ha úgy tetszik a vőfély szerepét és derítsem fel a tanács épületét, benne az anyakönyvvezetőt. Kérjem meg, ugyan terítse már magára a nemzetiszín szalagot... Tanútársnőmmel e pillanatban ébredtünk rá, hogy ma itt minden ad hoc zajlik.

A nem egészen húszezres városkában egyetlen érdeklődés elégnek bizonyult, hogy odataláljunk a városházához. Persze az az igazság, hogy nem is kellett volna kérdezősködni, mert Lajos, a nemrég még debreceni hírlapíró kiválóan ismerte ezeket az utcákat, de – mint mondta – *„az esküvőn mégsem járja, hogy a vőlegény szervezze az útvonalat”*. Hangos felkiáltás jelezte, hogy egyetért a násznép, s én innentől kezdve bátran ténykedtem a vőfély önálló szerepében. Felderíteni és nemes feladatának ellátására rábírní az anyakönyvvezetőt, behatoltam a tanácsházára, ám előtte a jegyespárt a menyasszony tanújával együtt leültettem a Hősök tere árnyas padjára. Az épületben elégedetten konstatáltam, hogy a kedves és ártatlan, makulátlan jellemű tanútársnőmet nem hívtam magammal, mert bizony kiderült, hogy vőfélyi hivatásom maradéktalan ellátásához Esti Kornél adottságát kell kölcsönöznöm. Az történt, hogy már a kapuban közölte egy ember, talán portás lehetett, hogy ma nincs benn az anyakönyvvezető, sőt holnap se lesz, hétfőig szabadságon van. *”Akkor a tanácselnök elvtársat keresem”*. Bizony nagy ember lehetett ott a tanácselnök, mert a kapus meghökkent merészségemen és így felelt: *„Hát azt csak így egyszerűen nem lehet.”* Na jó, gondoltam, akkor csináljuk bonyolultan. Újságíró igazolványom láttán mondta, hogy *„az más...”*, de sajnos így sem volt nagyobb szerencsém, mert az elnök történetesen a megyeszékhelyen tartózkodott. Végül a tanácsitkárhoz bejutottam.

Most következett a nagyjelenet. Elmondtam, mi járatban vagyok, esketést kérek egy nyíregyházi párnak. A titkár nem kis büszkeséggel mondta, hogy ő ugyan eskethet, vizsgázott anyakönyvvezető, de most mégsem lehet szó róla, mert az anyakönyv is, a trikolór szalag is el van zárva a szabadságon lévő kolléga irodájában. Meglehetősen jól ismertem már a kor hivatalnoki természetrajzát, bedobtam hát a fontoskodó hatalmi-elvtársi-trükköt. *”Megértem a problémát titkár elvtárs. Nem marad más, szólok telefonon a KISZ megyebizottságnak, küldjék a kocsi Keresztessy elvtársnőért, mert későbbre kell halasztani az esküvőjét.”* Láttam a szeméből, hogy kiütöttem a pasit, de a biztos sikerért még egy mondatot odaböktem: *„Ha nem lesz bent a kizesek kocsija, akkor Burget szerkesztő elvtársért küldenek.”* A fiókjában matató emberről most már megállapítottam, hogy tovább is kockáztathatok. Érdeklődtem, telefonálhatok-e tőle kocsiért. Jól kalkuláltam, végül nem kellett telefonálnom, nem volt szükség se a KISZ fekete Volgájára, se a szerkesztőségi Pobjedára. A titkár megoldást talált: előkerült a pótkulcs, nyomában az anyakönyv és a piros-fehér-zöld selyemszalag. Máig sem tudom, hogy Zsuzsa, a

szomszédmegyei KISZ-es vagy a debreceni sajtóból jól ismert Burget név indította-e be a megoldáskereső hivatalnoki akaratot, mindenesetre fél óra múlva a Gambrinusz asztalánál már lakodalmát ülte az újdonsült Burget házaspár és a kéttagú víg násznép.

A nagy naphoz illően lakomáztunk. Lajos gavallérul állta a nem szerény cechet. Itt sem hagyott el bennünket a gejírként fel-feltörő derű, az a szikrázó humor, ami ettől fogva évtizedeken át jelen volt valamennyi együttlétünkön. Az aperitifnél (akkoriban a Napóleon konyak volt a menő) ecseteltem az esküvő előtörténetét, a hatásos elvtársi rongyázást, a kocsikéréssel hál'istennek fel nem hívott telefonokat és a megoldásra villámgyorsan rákattantó titkár esetét. Erre tanútársamnak – jól emlékszem – majdnem a torkán akadt az ifjú pár egészségére ürített konyak. Lakodalmas seregünkön szélében-hosszában végighullámozott a vissza-visszatérő nevetőgörcs, amelynek kiváltásáról Lajossal felváltva gondoskodtunk. Elképesztően elegáns étek kombinációkat ötlöttünk ki, s rájuk kérdeztünk a pincérnél. Természetesen olyan különleges finomságokkal nem tudott szolgálni mint az „ürü becsinált párolt afgán kelbimbó salátával és mexikói kukoricával, tejszínes-borsos mártással”, ezért rezignáltan megmaradtunk a bécsi szeletnél vegyes körettel és a vegyes vágott savanyúságnál. Feltehetően a Gambrinusz történetében jegyzett különleges élményt nyújtottunk, amint a fizetés módját megvitattuk egymás között, persze a fizetőpincér füle hallatára. A lakomazáró tejszínhabos kávé felszolgálása előtt tanakodtunk, milyen valutával egyenlítsük ki a számlánkat. Szóba hoztuk a dollárt, a font sterlinget és a svájci frankot, mire a főúr egy percre magunkra hagyott bennünket és ő maga hozta ki a négy habos kávé, olyan finomat, hogy soha addig magyar vendégként ilyen zamatosat nem ittam. Végül úgy határoztunk, hogy Lajos mégiscsak forinttal fizet, de a csodás kávé élményéért elegánsan, egy nyíregyházi lordhoz méltóan szépen felkerekítette a számla végösszegét. A főúr a kemény valuta mellőzése után is hajlongással búcsúztatta az állomásra visszavonuló lakodalmas menetet. Ismétlem: az 50 perces nászút színhelye most már a gyors vonat első osztály (párnás!) volt.

Lajosról addigi rövid munkatársi kapcsolatunkban alig tudtam többet, mint hogy franciás szellemességgel és szellemiséggel megáldott latinizáló erudita, akinek pallérozott beszédét élvezet hallgatni. Pazar humoráról, magatartása eredetiségétől a szoboszlói lagzi sok mindent elárult. De akkor még nem sejtettük, hogy kapcsolatunk tartós, igazi barátsággá avanszál, sőt egykor (1985-86) lapunk

olvasószerkesztői leszünk heti váltásban egymással, Sipkay Barna örökül hagyott székében. Burget Lajos – amint életem során is – ebben a könyvben is többször jelen lesz.

Riporter kerestetett – találatott

Néhány fiatal újságíró életrajzában örök nyomot hagyott az 1967-es június 14. Este fél 9 előtt tíz perccel még senki sem lehetett biztos benne, hogy a mi nyíregyházi Tóth Karcsink lesz a „Táncdalfesztivál” és a „Ki mit tud?” népszerűségével vetekedő televíziós tehetségkutató sorozat, a „Riporter kerestetik” győztese. Pedig bizony Karcsi lett az első helyezett, maga mögött hagyva Merényi Csabát, Csengey Ildikót és Wisinger Istvánt! (Szerénytelenséggel vegyes büszkeség mondatja velem, hogy az elődöntő zsűrijében a Kelet-Magyarország újságírójaként magam is pontozó bíró voltam.) És micsoda szavazást ötlött ki a döntőben Kökényessy Feri, a vetélkedő ötletadója, szerkesztője! A közönségszavazás 60 másodpercében az ország apraja-nagyja voksolt. Tudom, az ifjabb olvasót most egy pillanatra megzavarom, mert megkérdezheti: miért nem lehetett SMS-el szavazni? Nos a mai kommunikációs technika mobiltelefonostól együtt akkor még harminc évet váratott magára. Így az akkori műsorvezető, ha jól emlékszem, Megyeri Károly kérése valahogy így hangzott: *„Kérem, aki Tóth Károlyra adja szavazatát, kapcsoljon fel minden áramfogyasztó készüléket a lakásában, a munkahelyén, tehát bárhol.”* A „szavazógép” nem volt más, mint az ország áramfogyasztását az adott percben mérő villamos energia központ műszere. Tóth Karcsinál akkorát lendült a mutató, hogy elnyerte a Magyar Televízió riporter állását, ám hogy mégis miért nem lépett munkába azonnal, arra ő maga – kérésemre – így emlékezik vissza: *”Bár csábító volt az ajánlat, de akkor én első éves hallgató voltam magyar-országi szakon, ezért fontosabbnak tartottam a diploma megszerzését, mint az állásajánlat elfogadását. Bízom abban, hogy ha végzek, csak kellek valakinek. Így is lett, nem bántam meg a döntést. 1970 augusztus 1-től belső munkatársi állást kaptam a Nyíregyházi Rádiónál. Négy év múlva pedig a TV Híradó debreceni tudósítója lettem.”*

A szellemes és hatásos villany-voksolás köré még hetekig mindenféle kedves és tréfás történet, legenda fonódott. Íme az egyik megtörtént eset: a Tóth Karcsi sikerét támogató idős néni, miután lakásában már az összes villanykapcsolót, a

rádiót, tévét, kávéfőzőt, mosógépet, hajszárítót, sőt az elektromos szecskavágót is felkapcsolta, a még nagyobb támogatásért begyújtotta a gáztűzhely két égőjét is...

Tóth Karcsi később a Magyar Televízió moszkvai tudósítója lett. Sok-sok év múltán újra összehozott vele a sors, a közös, bár más-más helyszínen végzett külpolitikai tudósítói munka. Arról majd egy másik, egy igazi történelmi pillanatban szólok.

Ezeregy fordulat éve - '68

A Világ nagy éve volt 1968! s benne a mi újabb kalandozásunk a nagypolitika nyomvonalán, a Magas-Tátra hóiharában... De előbb vegyük sorra a nagyvilág történéseit.

A politikát, hatalmat, a tanári és atyai tekintélyt megkérdőjelező diáklázadások, polgárjogi tüntetések, a szexuális forradalom (a svéd modell, a svéd lány mítosza) és a csehszlovákiai "emberarcú" szocializmus kísérlete – ezek talán a csúcspontok, amelyek igazolják a magyar politológusok (PTI) összefoglaló megállapítását: *„1968 szimbolikus év, a 20. század egyik kulturális értelemben legmozgalmasabb időszakának meghatározó esztendeje. A forrongó világban az Egyesült Államoktól kezdve egészen Kínáig szinte mindenhol változásokra került sor.”*

Az év első sztár-szenzációja a lengyel Roman Polanski filmrendező és az amerikai színésznő, Sharon Tate január 20-i esküvője volt. A fiatalasszonyt – aki a 60-as évek amerikai tömegkultúrájának szimbólumává nőtt – másfél év múlva meggyilkolták.

Március elején Varsóban brutális rendőri fellépés és az un. „munkásaktíva” bevetése pacifikálta a lengyel egyetemi sztrájkokat, tüntetéseket (*„Kultúrát akarunk cenzúra nélkül” - „A gumibot nem érv”).* Megkezdődött a zsidó származású értelmiségiek üldözése Varsóban és Krakkóban. Az antiszemitizmus új hulláma emigrációba kényszerítéssel Lengyelországot másodszor fosztotta meg a zsidó intellektuális elitől.

Április 4-én Memphisben meggyilkolták Martin Luther King-et, a fekete bőrű amerikaiak polgárjogi harcosát. (*„Azt álmodtam, hogy egy napon négy kisgyermekem*

olyan társadalomban él majd, amely nem bőrük színe, hanem jellemük alapján ítéli meg őket.”)

Májusban Párizs, néhány más nyugat-európai főváros és az USA több városa a sztrájkok és heves tüntetések színtere volt.

Szeptember 8: a varsói Tízéves Stadionban az országos aratóünnepségen százezer ember előtt felgyújtotta magát Ryszard Siwiec háborús veterán, a Honi Hadsereg (AK) volt katonája – így tiltakozott a Varsói Szerződés hadseregeinek augusztusi csehszlovákiai inváziója ellen.

Novemberben Richard Nixon került az Egyesült Államok elnöki székébe.

Legkegyetlenebb szakaszához ért a vietnami háború. Amerikában felerősödött az eszetlen öldöklés elleni tiltakozás hulláma.

Decemberre csúcspontjához érkezett a Mao-féle kínai kulturális forradalom: beindult a jól képzett pekingi és nagyvárosi fiatalok falura űzésének mozgalma azzal a látszat ürüggyel, hogy az így „száműzöttek” tanuljanak a parasztságtól. A valóságban Mao ezen az áron szabadult meg a személyi hatalmát és a pártot veszélyeztető erőtől.

Magyarországon január 1-jén indult ígéretes, mégis rövid útján az „új gazdasági mechanizmus”, a gazdaságirányítás és tervezés reformja. A központi tervezést és a piaci önszabályozást egyesítette a tulajdonviszonyok átalakítása nélkül. Hónapok óta erre a gazdasági csodára készültünk a szerkesztőségi értekezletek hosszan tartó, roppant unalmas, sokszor érthetetlen konzultációin, mondvacsinált vitáin. Eddig mindenféle vizsgán a marxizmus politikai gazdaságtanát bifláztuk, most értelmünket, logikánkat át kellett hangolni valamilyen marxista-kapitalista mixtúra befogadására. Igencsak felesleges volt, mert a maradiság élő szobrának tekinthető szakszervezeti főember, Gáspár Sándor ellentevékenysége nem egészen fél évtized leforgása alatt megtorpedózta a reformot. Elveivel nem egyezett, hogy a bérek, keresetek differenciálttá váltak. Hitem, talán naiv hitem szerint ha Gáspárt és torpedóit idejében ártalmatlanítják, mi lehattunk volna a tábor mintagazdasága. A lengyelek szemében még így is kiérdemeltük a "bezzeg" titulust, noha a mi új gazdasági mechanizmusunk főbb elveit évekkorábban épp a lengyel Oskar Lange fogalmazta meg, de ott már hamarabb támadtak a betonfejek torpedói.

Ha mostanában, a válság-tépázta újkapitalizmus éveiben ki-kisétálok a varsói hősök temetőjébe, Lange sírjának márványlapjánál idézgetem az elveket, melyek ha

nem is versenyképessé, de talán életképesebbé formálhatták volna a szocialista gazdaságot. A lengyel közgazdász már tudományos munkája kezdeteinél, az 1930-as években odafigyelt a marxista és a burzsoá gazdaság kölcsönös viszonyaira. Nemzetközi fórumokon a „szocialista piacgazdálkodás” modelljéről beszélt és arról, hogy „a nemzetgazdaság irányításának alapjául az önigazgató szocialista vállalatot kell megtenni”. Az áraknak kell megszabniuk a szocialista vállalatok egymás közti viszonyát éppúgy, mint a vállalatok és a fogyasztók valamint a szocialista és a magán vállalkozók közötti kapcsolatrendszer. Lengyel példálóztatásomat fejcsóválás kísérte, amikor vendégelőadóként baktalórántházi párttagok előtt bátorkodtam megjegyezni, hogy nincs új a Nap alatt, nem mi találtuk fel a spanyolviaszt, legfeljebb mi hoztuk forgalomba. Akkoriban olvastam részletet egy lengyel folyóiratban Oskar Lange 1943-as cikkéből („A demokrácia gazdasági alapjai Lengyelországban”), ebből idéztem a lengyel tudós látomását a vegyes gazdaságról, amely együtt őrizné a piacgazdálkodás és a tervgazdálkodás erényeit.

Hatékony szocializmust álmódott piaccal, árszabályozással. Oskar Lange (1904–1965) sírja a varsói nemzeti panteonban.

A baktalórántházi esettől fogva a kritikus hangokkal szemben saját példával cáfolhattam, hogy akadozik a párton belüli tájékoztatás. Dehogyan is akadozott, hiszen engem már másnap megtalált telefonon a megyei agitpropoz funkcionárius: „*Nem mindig helyes a külső hivatkozás, nekünk is vannak kiváló szocialista közgazdászaink.*” Az új gazdasági mechanizmus népszerűsítése ezután nélkülem történt, nem kaptam több előadói pártmegbízást.

Engem, az akkor huszonhat éves fiatalembert az új gazdasági mechanizmus csodavárása helyett valójában a minden idők leghíresebb „Ki mit tud?”-ja hozott lázba. Pörgött az ország, mint a körhinta: százezernél több szavazat érkezett a versenyzőkre. Ekkor futott be a Hungária és a magyar rock and roll- király, Fenyő Miklós. Itt indult Gálvölgyi János karrierjének. Dobogós lett a Neoton Família és a Tolcsvay Trio. Mi tagadás, egyre hevesebben pezsgett a hazai zenei élet, sorra születtek a magyar sztárok és a magyar slágerek. A 68-as Táncdalfesztivál éppúgy feledhetetlen produkciókkal robbant be a mi kis magyar rockvilágunkba, mint

ahogyan a nagyvilágot emlékezetes közéleti, politikai meglepetések rázkódtatták. A zene útleveél és vízum nélkül lopakodott be Nyugatról és vezérideológusaink szerint lazította, mi több, rombolta a szocialista magyar ifjúság egészséges világnézetét, erkölcsét. Gigliola Cinquetti hangján a dallamos olasz sláger, a „Quelli Erano Giorni” (Azok a szép napok) csakúgy pusztította erkölcsünket, mint az "Ob-La-Di, Ob-La-Da" (The Marmalade). Ellenséges ideológiai hatásoknak voltunk kitéve olyan együttesek és előadók részéről, mint mondjuk a Pink Floyd, a Beatlesek, a Rolling Stones, a Deep Purple, a Doors, a Cream, Simon and Garfunkel, Bob Dylan, Perry Como, Elvis Presley, Taj Mahal, Dalida...

Ha a „nyugatmajmolás” ellenhatásának a szándéka vezérelte is az ötletet, a Táncdalfesztiválokból, már a pazar termést hozó 68-as fesztiválból is kiderült, hogy nemzedékünk micsoda tehetség-túltengésben „szerved”! Emlékezzünk csak: „Kislány a zongoránál” (Koós János), „Mama” (Mary Zsuzsi), „Amikor én még kisserác voltam” (Illés együttes), „Színes ceruzák” (Koncz Zsuzsa), „Fehér sziklák” (Zorán), „Sose fájjon a fejed” (Harangozó Teri). Kortársaim talán még emlékeznek, mindenesetre én viszolyogva emlékszem – még akkor is, ha jómagam a szocialista rend, az uralkodó ideológia lojális híve voltam –, hogy a disszidens zeneszerző-fogorvos Dobos Attila dalaiért (például: „Kislány a zongoránál”) nem volt ildomos rajongani. Zártkörű bulikon, egy-egy hábén Dean Martin slágerének eredeti angol nyelvű felvételét még csak-csak megkockáztattuk, de ugyanezt „Honvágó dalként” magyar szöveggel („*Oly távol, messze van hazám*”) már nem volt tanácsos nyilvánosan hallgatni, még kevésbé énekelni. Az 56-os disszidensek dalának tartották és már tíz éve tiltólistán volt. Osztályidegen erkölcsisége okán fejcsóválás járt az olasz sláger dekadens refrénjéért is. Mert mi az, hogy „Que sera sera” (Ahogy lesz, úgy lesz)? Az öntudatos magyar fiatal ismeri a boldogabb jövőt, s nem mondhatja, hogy „...a sors ezer rejtelem, ahogy lesz, úgy lesz”. Nekem, és a hozzám hasonló öntudatosoknak fura szkizofrénia folytán mégis csak tetszettek ezek a dekadens nóták.

Második műfordítói „sikerem”-et is a Világnak ebben a pergő, 1968-as esztendejében könyvelhettem el. Mintha csak a temetőből küldte volna utolsó üzenetét Sipkay Barna: fordítói munkám közben – akkor ő még köztünk volt – biztatást és néhány stílusfordulat kiigazításával tanácsot adott, de a kész munkámat

már nem olvashatta el. A lengyel Jerzy Edigey: „Három lapos kulcs” című krimijét június 12-től másfél hónapon át közölte napi folytatásokban a Kelet-Magyarország. Szép kis honoráriumot kaszáltam le érte, megengedhettem magamnak a baráti gesztust: a tavalyi lengyelországi út ismétlését Horváth S. Janival újra az öreg 403-

as Moszkvicson, a „Sztárij Bolseviken” tervezgettük, ám ezúttal ez én költségemen.

**Lengyel bűnügyi regény
a Kelet-Magyarországban**

Nyári lengyel utunk furcsa okból, egy másik fordítói munkám miatt mégis elúszott. Pechemre épp akkoriban érkezett magyar földre a varsói FSO autógyárból az első Polski Fiat 125-ös („Nagy Polski”) szállítmány. Önmagában ez még nem volt baj, de az igen, hogy az első példányokat szolgálati kocsi gyanánt a vidéki párt- és állami vezető emberek kapták. Az utunkat halasztó tény történetesen az volt, hogy Feksz István, a Szabolcs-Szatmár megyei tanácselnök kapta a legeslegelső Polskit – állítólag azért, mert híre ment, hogy Nyíregyházán a garázmesternek nem okozhat fennakadást a kizárólag lengyelül mellékelt használati utasítás, műszaki leírás. Így igaz, a garázmesternek nem is okozott ez gondot, miután a főnöke, Feksz István meghívott egy reggeli kávézásra. Jó erős, zamatos fekete volt, illet még kéményblokk ellenében sem lehetett kapni a Kossuth téri Csemegében, de azért annyira mégsem volt jó, hogy lelkesedjek a kezembe nyomott száz oldalas lengyel műszaki szövegért. Pedig akkor még nem is sejtettem, hogy a következő hetekben, úgyszólván a legszebb nyári időben a poklok kínját szenvedem el ennek a számomra alig érthető technikai bükkfanyelvnek a magyarításával. Nem létezett még lengyel-magyar műszaki szótár, szerencsétlenségemre épp egy év múlva jelent meg, s – aki egyszer már végzett ilyen feladatot, maga is tudja – a műszaki terminusz technikuszok a humán műveltségű ember számára éppúgy idegenek anyanyelvén, mint a fordítandó nyelven. Feksz a közös kávézásnál enyhe utasító nyomatékkal arra igyekezett rávenni, hogy lévén péntek, hétfőre talán meg is csinálhatnám... Ki kellett ábrándítanom, s legalább két hetet kértem. „*Pedig nekem azt mondták, Szilágyi elvtárs, hogy te jól tudsz lengyelül...*” – Ezzel a csalódott, beletörődő mondattal bocsátott el a megyei főember, s gondolom, töprenghetett, hogy a megyei lapban épp akkor publikált bűnügyi regényt valóban én fordítottam-e.

A helyes magyar szakkifejezésekért a tanácsi garázmesterrel ezután sűrűn konzultáltam, és a gyötrelmes fordítói munkához, ha jól emlékszem, végül teljes hónapra volt szükségem. Ezzel el is úszott a nyári szabadságom. A kész „művet” Fekszti titkára, Ángyán Zoltán vette át. Szavaiból tévedhetetlenül megértettem, hogy pártfeladatnak vagy társadalmi munkának is mondható ingyen melót végeztem. Meg kellett elégednem a dicsőséggel, hogy a fekete színű, első lengyel „Nagy Polskit” az én közreműködésemmel állíthatták rá a magyar utakra. Kis hazánkban ezzel meg is szűnt a fekete Volga apparátusi monopóliuma. A Volgák lejjebb csúsztak a pártgarázs ranglétráján, pártlapunk szerkesztőségnek is ekkortájt juthatott az elavult Pobjeda után szovjet autóipar remekéből.

A lefokozott Volga. A főelvtársak átültek a Nagy Polskira.

Lapozzunk a jeles esztendő krónikájában. Az Erkel Színház közönsége augusztus 18-án, vasárnap este a Táncdalfesztivál győzteseit tapsolta, és ünnepelte őket a tévékészülékek előtt is az egész ország. Jókedv, derű, kacagás... Két nappal később, augusztus 20-án is önfeledten szórakozott Budapest. A Népköztársaság útján jelmezes karneváli menet vonult végig bohócokkal, cirkuszi artistákkal, konflisokon és omnibuszokon. Budapest díszkivilágítástól ragyogott. És miközben a káprázatos tűzijátékban gyönyörködtek az emberek, voltaképpen öntudatlanul táncoltak egy láthatatlan tűzhányó tetején. A kis híján emberarcúvá vált Csehszlovákia határát nem bohócok, nem cirkuszi artisták és nem is omnibuszok lépték át, hanem szövetséges, baráti tankjaink...

Egy héttel később nagygyűlésen, a Magyar Optikai Művekből hangzott fel Szirmai István, a párt legszűkebb vezérkara, a Politikai Bizottság tagjának két furcsa mondata. Szirmai 1968 augusztus 27-én voltaképpen cáfolta az invázió jogosultságát: *„Kezdetől fogva a csehszlovák testvérpárt új politikáját támogattuk a régivel szemben. Politikai megoldást kerestünk, nem pedig katonait.”* Akkor mi a frászért vettünk részt ebben a „testvéri” segítségnyújtásban? A magyarázatot húsz évvel később, a Kádár János halála utáni napon Jaruzelski tábornoktól hallottam a

varsói magyar nagykövetségen... Erről majd 1989-es kezdetű diplomata munkám kapcsán szólok.

Most még csak 1968 október 24-nél tartunk. Szigorúbbra váltott a „csehszlovákiai események” megítélése. Kádár János az óbudai Budapesti Harisnyagyárba látogatott. Beszédében így mosta le a talán(?) elhamarkodott Szirmai-vélemény foltját: *„A csehszlovákiai helyzet megítélésében a Magyar Szocialista Munkáspártot kezdettől fogva és mindvégig a marxizmus-leninizmus, a proletár internacionalizmus és a barátság érzése vezette, de a rendszert támadókkal szemben nincs helye elnézésnek.”* Hogy mennyire nem volt helye az elnézésnek, annak 750 ezer bolgár, kelet-német, lengyel, magyar és szovjet katona, 2300 tank és 700 repülőgép adott nyomatékot.

Hazug emlékidézés lenne, ha most állítanám, hogy én már akkor elítéltem a Prágai Tavasz elfojtását. Ugyan, dehogy ítéltem el! Mélyen rögzült hittel vallottam, hogy még mielőtt kisiklana, meg kell állítani a helyes pályáról letért, kisiklott csehszlovák vonat veszélyes száguldását. Kádár is ezt mondta, márpedig ha Kádár mondta, akkor abban nincs mit kételkedni. Hamarosan azért mégis történt két elgondolkodtató eset...

Riportúton jártam a szovjet határ menti Beregsurányban és ott a tsz-irodán vártam az elnökre, s hogy el ne unjam magam, míg a határszemléről beérkezik a főnök, a kávé mellé valamilyen hetilapot kértem. Az irodában dolgozó adminisztrátor asszonyka gondoskodott rólam, majd amikor még mindig nem jött az elnök,

A Varsói Szerződés lengyel jubileumi emlékérmé

beszélgetésbe fogtunk. Megtudtam, hogy a hölgy férje határőr tiszthelyettes. *„Akkor maguk itt közvetlenül látták a Csehszlovákiába vonuló tankokat...”* – kockáztattam meg a kérdést és jól számítottam, a hitvese történelmi szerepére büszke katonafeleség tudván, hogy újságírónak „nyilatkozik” úgy megnyílt,

mint egy áttört határsorompó. Ujjongó lelkesedéssel, szemében a meghatottság könnyecseppjével ontotta a beszámolót. Elmesélte, milyen boldogan integetett a

házuk előtt dübörgő szovjet tankoknak, tapsolt az egész család, de még a szomszédok is. „*Tudtuk, hogy fontos feladattal vonulnak a fiúk... Segíteni kell a cseh barátainknak...*” Hitem dacára furcsa, visszatetsző émelygős lelkesedést éreztem ki a katonafeleség szózuhatagából. Úgy gondoltam, ezt az epizódot mégsem írom meg a lapomba, pedig egy ilyen kis életkép beleillett volna a megyei pártlap vonalába. Soha nem írtam meg, 41 év múltán most szólok róla először. Nos ez volt a csehszlovákiai invázió utóéletének egyik apró, szubjektív jelenete. A másik 68 decemberének első hétvégén történt...

A Tátrában a fagyhalál vicsorít

December eleji lengyel utazás lett a Fekszí-féle Polski Fiat illetve a pártmunkaként kapott fordítói megbízás miatt halasztott nyári szabadságból. Időközben a szenvedélyes utazó Horváth S. Jani a nyáron párizsi, bécsi kirándulással pótolta az elmaradt lengyel utat, majd kezdtünk készülni a decemberre. Okulva tavalyi alkatrészhányos kalandunkból, Jani annyi pótalkatrészt, sok csavart, szeget, drótot, csövet, ragasztót, láncot, madzagot pakolt be a „Sztárij Bolsevik” csomagtartójába, hogy – szavai szerint – *„üzemzavar esetén, ha épp minket kérnek, akár a Lenin atom-jégtörőt is meg tudjuk javítani”*. Nem is volt semmi baj, a csotrogány vígan dacolt a téllal, most is hibátlanul befutott a „Jędrus” elé, sőt ezúttal még a katowicei sajtóházig, a Trybuna Robotniczához is elvitt minket. Majdnem egy hétig szolgálta zakopanei, katowicei és krakkói csavargásukat.

Szombat délben búcsúztunk Zakopanétól, amikor a tátrai télhez méltón váratlanul rázendített a havazás. Megszeppentünk, mert Jani a most mérsékelten bízott a járművében. Úgy határoztunk, hogy lemondunk a bevásárlásról, a jó meleg kötött gurál pulóverről, s a piac helyett célba vettük a Łysa Polana-i határátkelőt, hogy mielőbb átjussunk a mélyen, sötéten tátongó völgyek, szakadékok fölött kanyargó serpentineken. Vigasztaltuk magunkat, mondván, hogy a lengyel vámosok úgylis elvonnák a pulóvert, az akkoriban legmenőbb csempészárut. Egyetlen célunk volt, jussunk el mihamarabb Poprádra, s onnan akár a legsűrűbb hóesésben is elvergődtünk Eperjesen, Kassán át a magyar utakra. Bealkonyodott, mire a „Sztárij Bolsevik” tisztességgel átvitt minket a lengyel-cseh határon. Feleslegesnek bizonyult az óvatosság, a zöldsapkások most még pulóvert sem kerestek, látszott, hogy a zord időben még kesztyűs kézzel sincs kedvük a csomagtartók mélyén kotorászni.

Unottan intettek: mehetünk. Jani alig fordította el a slusszkulcsot, mintha a felzúgó motor adott volna jelt az égieknek, olyan hószakadás köszöntött bennünket a Tátra cseh oldalán, amelyet csak a Kárpátok tele képes az utas szeme elé teremteni. Innentől már ketten kémleltük a reflektorfénybe verődő egyre sűrűbb pelyhek szikrázó, kápráztató függönyén át sejthető útkanyarulatokat. Eleinte talán tízhúszkilométeres sebességgel vánszorogtunk, majd ahogy erősödött a szembeszél és nem is hópelyhek, inkább hólepenyek zuhogtak az égből és szinte vízszintesen csapódtak szélvédőnkre, már csak vánszorogtunk.

Jani a sofőr kemény feladatát teljesítette, rám a navigálás várt. A térképet, fejből, betéve tudtam, csak az útjelző táblákat kellett feszült figyelemmel követnem. A csigasebesség ellenére vagy tán épp ezért izgalmas volt ez az autózás. A gondolat is hátborzongató rémületet keltett, hogy megcsúszhatunk. Elég lenne centiket téveszteni – gondoltam –, menthetetlenül a méltóságos fenyvesekkel alattunk haragosan tátongó sötét mélybe zuhannánk. Szokásunktól eltérően nem beszélgettünk, csak Jani jegyezte meg egyszer: *„Poprádig elég lesz a benzin, ott majd tankolunk.”*

A Starý Smokovec (Ótátrafüred) felé mutató táblához értünk, rákanyarodtunk hát erre az útra. Tudtuk, innen már nincs messze a tátrai üdülőhely. A hószakadás, ha lehet, még megveszekedettebb erővel rákezdett, s a mi utunk, mintha makacskodna a topográfia tényeivel, nem fogatkozott, sehogy sem akart Smokovecre befutni. Egy óra alatt, mert ennyit mehettünk az ítéletidőben, már ott kellene lenni. Hol járhatunk? A éjjeli vad hóésésben észrevettük, hogy nem messze az úttól, a hegyoldalban élesen világít egy lámpa. Jani finoman fékezett, de nem állította le a motort, hogy melegen tartsa a kocsit, amíg felderítem a fényforrást. Félcipőben, bokafixes zoknival fél lábszárig süllyedtem a szűzhóban, azután két bokorsor között rátaláltam a házhoz vezető ösvényre. Kedélyes, ingujjra gyürkőzött ember szívélyes gesztussal tárta ki előttem az ajtót, mintha épp rám várt volna, s amikor mondtam, hogy Smokovec felé igyekeznénk, felnevetett, s még a ház belseje is derűs visszhanggal reagált a hallottakra. A konyhában a nem túl nagy tölgyfaasztalt társaság ülte körül, lehettek vagy tízen. *„Ez itt mindjárt Štrbské Pleso. Smokovecre nem ez az út visz”* – magyarázta szlovákul a család egyik férfiembere, szavait lengyel nyelvismerettel gond nélkül megértettem. Asztalhoz hívtak, kolbással, teával, sörrel kínáltak, mondták, náluk maradhatok reggelig ebben a viharban. Amint megtudták, hogy ketten vagyunk, ugyanilyen szíves marasztalásban

volt részünk, mégsem fogadtuk el, mert ha törik, ha szakad, vasárnap estig Nyíregyházára akartunk érni. A szlovák hegylakó, akit későbbi emlékidézéseinkben „Szlovák Hegyi Manóként” emlegettünk, a fejét csóválta, de megértette, hogy mennünk kell. Magára kapta vaskos halina csizmáját és egy óriási birkabundát, majd akkumulátoros lámpáját maga elé tartva visszakísért a kocsinhoz. Elmagyarázta, hogy forduljunk vissza és annál a táblánál, amelyik ide irányított minket, menjünk épp az ellenkező irányba. *„Azt a táblát még a nyári invázió idején, az északról jövő lengyel csapatok megtévesztésére forgattuk át...”* Azóta így maradt; s kiderült, nem mi vagyunk az első autósok, akik eltévedtek, de a télen rajtunk kívül más még nem járt így. A „Szlovák Hegyi Manó” még egyszer megpróbált marasztalni minket, végül *„šťastnú cestu!”*-val szerencsés utat kívánt, mi pedig a csigát megszegyenítő lassúsággal visszafelé indultunk a kerekeink nyomát azóta behavazott úton. Alig néhány kilométert tehetünk meg, amikor a „Sztárij Bolsevik” belesóhajtotta lelkét a hóviharba, mintha súgta volna, hogy innen tovább egy tapodtat se, fiúk... Barátság ide, barátság oda, enyhe szemrehányást tettem Janinak, miután ígérte, hogy *„most aztán semmi baj nem lehet”*. Nem is volt, csak elfogyott a benzin.

A „Szlovák Hegyi Manóéktól” már messzire távolodtunk, s így éjfél körül az egyre vastagabb hólepel szorításában minden reményt feladtunk, hogy menedékre találunk. Biztos célpont nélkül a vaksötétbe nem volt értelme belegyalogni. Kezdtünk a kocsiban túlélésre berendezkedni. Számba vettük, mi mindent húzhatunk magunkra, hogy a fűtés leállása után minél tovább bírjuk az egyre dermedtőbb fagyot. Reggel meg majd csak látunk valami emberi lakhelyet a környéken. Felvettük a magunkkal hozott összes ruhát, magunkra terítettük a plédet, a koszos sporttáskából kiszórtuk a szerszámokat, mert abba, ha szűken is, belefért négy láb. Ez sem nyújthatott annyi védelmet, hogy órákig bírjuk a fagyoskodást. Sötét rémképek villantak fel előttünk, s már csak a humorunk maradt meg. Eltréfálkoztunk a sorsunkon és úgy döntöttünk, hogy – ha van másvilág – ott majd társszerzőként írunk egy könyvet „Megfagyott gyakornokok” címen. Irodalom szakos Jani barátom idézett is egy szakaszt Eötvös József verséből, a „Megfagyott gyermekből”:

*Ily késő éjszaka ki jár
Ott kinn a temetőn?
Az óra már éjfélét ütött,
A föld már néma lőn.*

Kesztyűs kezével Jani egyszerre a homlokára csapott: „S.O.S. jelekkel, az autó dudájával segítséget kellene kérnünk, persze, ha tudnánk, hogyan...” A kiszolgált híradó katona erre csakis a népmesei fordulattal felelhetett: „Janikám, szerencséd, hogy öregapádnak szólítottál...” Helyet cseréltünk, felidéztem kiskunfélegyházi laktanyai „tanulmányaimat” és a sofőrülésen belefogtam a dudálásba: „ti-ti-ti tá-tá-tá ti-ti-ti” és újra meg újra „ti-ti-ti tá-tá-tá ti-ti-ti”... A négykerekű Titanicról számolatlanul sokszor a süketnek bizonyult Tátrába kürtöltem a „Save Our Souls” (mentsétek meg lelkeinket) rövidítést. Jani rámszólt, hogy most már ritkítam a dudálást, mert ha ez így megy tovább, az aksink is lemerül. Újabb negyedórás, most már hosszabb szünetekkel tördelt kürtölés után megtörtént a csoda. Anyagelvű világnézetem, ha ekkorra már nem érett volna megingathatatlan elvvé, akár hihettem volna, hogy a földöntúli gondviselés terjesztette ki őrangyali védőszárnyait a Magas-Tátra foglyai fölé. De a magamfajta ateista mindössze a sors véletlen, szerencsés fordulatainak, Jani kiváló ötletének és az én katonáskodásom hasznos hozadékának tartotta a történeteket. Egyszóval vészjeleinkre felfigyelt a tátrai hegyi mentőszolgálat, kutyás szánt indítottak a hangforrás irányába. A fogat mögött síléceken a szlovák mentők, a Tatranská Horská Službá két reflektoros embere érkezett hozzánk. Forró teát kaptunk, majd az egyikük elillant és hamarosan két liter benzint hozott műanyag flakonban, mondván, hogy ennyivel eljutunk a smokoveci Benzinol kúthoz. Megköszöntük, s most már úgy gondoltuk, hogy a megfagyott gyakornokokról szóló regénnyel szegényebb marad a túlvilági olvasótábor. Így értünk be biztonságosan Starý Smokovec központjába. Éjfél után kettő lehetett. Benzinkutat kerestünk, mert tudtuk, tankolás nélkül innen egy tapodtat se jutunk tovább, ám ezen a késői órán egyetlen élőlényt sem találtunk az utcákon, aki útbaigazított volna minket. Úgy tűnt, mintha a Tátra útjain könnyebb emberre lelni, mint a hóvihar tépázta üdülőközpontban. Addig bóklásztunk a házak között, amíg egy jellegtelen, stílustalan, kétemeletes kockaépület előtt a „Sztárij Bolsevik” a két liter benzin fogytán megint felmondta a szolgálatot. De most legalább civilizált, emberlakta helyen futottunk zátonyra. Hogy pontos legyenek, reménykedtünk, hogy emberlakta helyen ért bennünket az újabb kényszerszünet.

Kiszálltunk a kocsiból, nekifeküdtünk a meg-megújuló szellökéseknek, hunyorogva az élesen szemünkbe csapkodó kemény, jeges hótól és a hidegtől reszkető inakkal közelítettünk a házhoz. Semmiféle felirat nem árulkodott, hogy

lakóház vagy irodaház ez, de lehetett akár munkásszálló vagy olcsó turistaház is. Az utcai ajtót nyitva találtuk, az pedig egy faburkolatú és fakorlátokkal szegélyezett homályos lépcsőházra nyílt, s az előteret egy sápadt égő sejtelmes budifénnyel világította be. Hol a frászban lehetünk? – töprengtünk most már nyugodtabban, mint a hegyi úton, mert itt legalább meleg volt, sokkal melegebb, mint a kocsni dermedt utasterében. Felfedeztük, hogy a földszinti padlózatot rongyszőnyeg borítja. Ha most senki sem kerül elő a házból, gondoltuk, bizony reggelig ebbe csavarjuk be magunkat és majdcsak átvészeli az éjszakát, amiből már csak pár óra maradt.

Jani észrevette, hogy hokedli áll a lépcsőfordulóban és azon egy krémszínű tárcsás telefon kacérkodik velünk. „Hoppá!” – tört fel bennem újra a híradó ex-katona és tigrisugrással rohamoztam meg a készüléket. Aztán rezignáltan roskadtunk le a hokedli mellé: na most milyen számot tárcsázzunk? Vonalhang sípolt a fülemben, pontosan olyan tónusú, mint az akkoriban újdonságnak számító hazai crossbar telefonközpontokból is érkező vonalhangoké. Hát persze, a szocialista közösség technikája ez akkor is, ha az itteni használóit pár hónapja még móresre kellett tanítani. Vaktában tárcsáztam, találmra hívtam mindenféle két-három- és négyjegyű számkombinációt. Senki sem jelentkezett. Makacsul újabb számokkal kísérleteztem, közben Jani noteszlapra firkantotta a már hívottakat, hogy a sikertelen próbálkozásokat ne ismételjük. Ki tudja hányadik tárcsázásra, lehetett az már a huszadik vagy a harmincadik is, az egyik hívásra kellemes, üdén simogató női hang jelentkezett szlovák nyelven. Nem tudom, miért, valami azt súgta, hogy magyarul szólaljak meg. *„Kezét csókolom, ne haragudjon a zavarásért...”* – kezdtem a mondókámat, amire ékes magyarsággal jött vissza fülemben: *„Semmi baj, parancsoljon.”* Most jöttem igazán zavarba, mert nem készültem fel a beszélgetésre, pedig hitelt érdemlően kellett előadnom, kik vagyunk, honnan jöttünk és mit akarunk. Azt is meg kellene mondani, honnan telefonálunk, márpedig ezen a házon nincs se utcanév, se házszám, se cégtábla, sőt itt a lépcsőházban is csak egy falra akasztott vörös poroltó készüléket találtunk, rajta cseh vagy szlovák mondatokat meg egy leltári számot. Nos belekezdtem a mondókámba, amit úgy indítottam, hogy fogalmam sincs róla, hol vagyunk, de ketten vagyunk magyarok és a hóviharból jöttünk. A hölgy házibulin jópofáskodó telefonbetyárookra gyanakodhatott és lecsapta a telefont. Szerencse, hogy a kimerültségtől a lépcsőkoriáton bóbiskoló sorstársam félálomban még feljegyezte ezt az utolsó számot is, így újra tárcsázhattam. Könyörgőre fogtam: *„Kedves asszonyom, nem vagyunk csibészek, nagyon kérem, tegye meg, hogy hisz*

nekünk. *Két nyíregyházi magyar újságíró téved be ide az egyik ótátrafüredi nyitott épületbe. Útban vagyunk Zakopanéból hazafelé, csak annyit kérünk, magyarázza el, hol találunk benzinkutat.*” Hitt nekem, úgy látszik a komoly hangon előadott monológ meggyőzte. Kérte, menjek ki az utcára, nézzem meg, hogy balra az épület mögött látok-e egy tízemeletes toronyházat... Ne tegyem le a telefont, utána majd folytatjuk a beszélgetést. Szót fogadtam, kimentem magas házat keresni. Addigra a hóesés is elállt. Amint visszaértem a homályos lépcsőfordulóhoz, Jani már egyenletesen, mélyen lélegzett, pontosítok: horkolt. A hölgy letette velem a kagylót és csodák csodája, most ő hívott vissza, mert rájött, melyik készülék mellett gubbasztunk. Egyszerre hitelessé vált számára a magyar újságírók éjszakai története.

A cseh ezredes „bosszúja”

A hang az onnan nem több mint száz-kétszáz méterre ágaskodó toronyházhoz hívott minket. Sportos külsejű, égszínkéék dresszében is pikánsan jóalakú, magas leány nyitotta ki előttünk az alumínium keretes, széles üvegajtót. A bejárat fölötti feliratból láttam, hogy a Csehszlovák Néphadsereg üdülőjébe lépünk. A rend kedvéért és a bizalom erősítésére magyar újságíró igazolványunkkal mutatkoztunk be. A leány ügyeletes portás volt, ő is megmondta a nevét, de ma, negyvenegy év múltán bizony nem emlékszem rá. Hajnali három múlt – láttuk az üdülő halljában az órán, s amint a kellemesre fűtött, tágas hallban a műbőr kanapéra roskadtunk, a megerőltető vezetéstől, a kalandoktól elcsigázott Janinak mindössze csak annyi ereje maradt, hogy a teakonyhába kiperdülő portáslány formásan gömbölyödő „alváza” után fordította a fejét és megjegyezte: *„Nagyon jó spiné...”* Azután a teát meg se várva folytatta az iménti ház lépcsőjén megkezdett egyenletes mélylégzést... Rám maradt a két pohár tea. Miközben a lengyel teázásokban szerzett gyakorlattal szűrscöltem a forró italt, meg kellett tudnom a szomorú tény: itt, Starý Smokovec-en majd csak másnap, vasárnap reggel tankolhatunk, a legközelebbi kút pedig Poprádon van. A szép lány azért egy jó hírt is tartogatott számunkra: *„Talán szerencsénk lesz, mert még megy a tévében jégkorong közvetítés. A klubban még ott van a prágai ezredes. Viszek be neki teát... a többit meglátjuk...”* Kiderült, hogy az üdülő parkolójában áll az ezredes Wartburgja, s a lány arra számított, hogy pár liter benzinnel kisegít bennünket a magas rangú cseh katona. Nem tévedett, de ezzel a

mi éjjeli, hajnali tátrai kalandozásunk spirálja csak most, pirkadatkor váltott igazán pörgősre.

A hosszú üvegfolysó végéről felénk tartó alacsony termetű ember bokáig érő kék-piros csíkos fürdőköpenyében, patyolat tiszta fehér ingében, ezzel a laza öltözékével sem feledtette, hogy hivatásos katonával lesz dolgunk. Papucsának ritmikus, egyenletes csusszanása jelezte, hogy járása nem az üdülők, szállodák süppedő szőnyegeihez szokott. Csapattiszt lehetett az öregúr, nem holmi kiegészítő irodakukac – így összegeztem első benyomásomat a pár évvel korábbi laktanyai tapasztalataim alapján. Sejtésem igazolódott. A katona velünk szemben helyezkedett el a kanapén, mint aki hozzászokott, hogy eligazításokon is ilyen vis a vis pozíciót foglal el. Nem látszott barátos embernek, de még barátságos sem volt. Bemutatkozásul kezet fogtunk, azután kért, illetve hanghordozásából érezhetően rámparancsolt, hogy ébresszem fel a társamat. Jánosomat nem volt könnyű kitépni az álomtündér ölelő karjaiból, ám az ezredes makacsul ragaszkodott hozzá, hogy együtt beszéljünk. A portásleány dupla adag méregerős, törökösen zaccos kávéhozott, s ezzel sikerült a beszélgetésre feltámasztani a fiút. Beszélgetésre?! Nem volt az beszélgetés, inkább az ezredes hosszas monológja.

A cseh főtiszt rólunk annyit tudott, hogy magyarországi újságírók vagyunk. Hiába pontosítottam, hogy csak egy szerény vidéki lap szerény beosztású riporterei ülnek vele szemben, ezt az információt eleresztette a füle mellett. A podplukovnik (alezredes) örült, hogy találkozik velünk, az pedig kimondottan elégedetté tette, hogy egyikünk lengyelül is tud, s ezzel megvan a közös nyelv. Elő is léptetett tolmácsnak, mert mondanivalóját bizony Janinak is értenie kellett. Későn kaptam észbe, elkéstem a blöfföléssel: Janit lefokozhattam volna, mondván, hogy „ő csak sofőr”, s akkor talán tovább szundíthatott volna a kanapén. De így pontosan őt nézte a magyar sajtó Fontos Emberének, akivel véleményét közölni akarta az augusztusi fegyverbaráti támogatásáról. Többször is megismételte, hogy ad benzint, van a kocsijában tíz liter a marmon kannában, de előbb meg kell, hogy hallgassuk. Vonalas, pártos hálálkodó hegyibeszédre készültem, ám mindjárt az első mondatokból tisztán kicsendültek az „okupační vojsko” és az „invaze” szavak. Döbbenet eszméltem rá, hogy a baráti hadseregek által gyűjtött tisztítótűz fellobbanása után fél évvel a Csehszlovák Néphadsereg aktív főtisztje még mindig „megszálló katonaságról” és „lerohanásról” beszél. Hihetetlen! Önkéntelenül körülpillantottam. Üdülőbe vagy jól szituált internálótáborba sodort bennünket a tátrai vihar? A hajnali órán is katonás öregútból ömlött a

szó. Még mondja valaki, hogy a katona nem a szavak embere! Mondanivalójának indítéka és veleje az volt, hogy most igaz történetet kell hallanunk a prágai napokról és el kell mondani, meg kell írni a magyaroknak az igazságot. *„Ha most nem is engedik, egyszer majd elmondhatják...”* Ilyen és hasonló közbevetésekkel törte meg az ezredes az augusztusi eseményekről szóló monológját, és kemény katonából egyszeriben szomorú narrátorrá szelídült. Fájdalmas szavain átsütött a tisztességes, baloldali érzelmű cseh hazafi szenvedélye.

„Maguk nem tudják, hogy az orosz kommandósok már huszadikán este 11-kor lecsaptak a Praha Ruzyně reptérre. Pedig akkor még a csehszlovák párt sztálinista árulóinak nem is volt idejük, hogy behívják őket... Özönlöttek az AN-12-es csapatszállító gépek. Fedélzetükön szovjet gyalogosok voltak meg könnyű tankok és szállító járművek...” – így jegyeztük fel egy noteszlapra az alezredes mondókáját, amikor később magyar földre értünk és a tornyosnémeti italbolt viaszosvászon asztalterítőjén rekonstruáltuk a hajnali monológot. Azóta mindez ismertté vált, ám akkor még meglepő dolgokat hallottunk Dubček letartóztatásáról és arról, hogy az NDK területéről csehül és szlovákul sugárzó Vltava Rádió, a KGB adója augusztus 21-én reggel fél 6 után kérte a Varsói Szerződés csapatainak segítségét. A cseh tiszt szájából hihető volt, hogy fél órával később a lengyel hadsereg páncélosai már 60 kilométerre benyomultak Csehszlovákia földjére.

Kihasználtam a pár másodpercnyi szünetet, amíg az alezredes belekortyolt a teájába, egy pillanatra átvettem a szót és elmeséltem, hogy pár órája egy elforgatott útjelző tábla okozta az eltévedésünket itt, a Tátrában... *„Na látják, ez még ma is úgy van, pedig azt augusztusban állították át az északról érkező lengyel katonák dezinformálására.”* Ezzel az alezredes megerősítette a „Szlovák Hegyi Manó” szavait. Sok olyan apró részletet mesélt az akkori napokról, amit nem jegyeztünk fel, de azok mára amúgy is ismert történelmi tényé váltak. A csalódott öreg katona különös vallomással tett pontot mondanivalója után: *„Sajnos a mi hadseregünk megbénult. Nem volt ellenállás. A cseh és a szlovák népet akkor civilek, fegyvertelen polgárok védték... próbálták védeni.”* Az utolsó mondat után bánatába burkolózva elnémult. Hallgattunk mi is, nem tudtuk, mit is mondjunk. A vallomásából biztosan tudtuk, hogy ha szégyenkezik is a cseh hadsereg miatt, mégis igazat, tökéletes igazat akart mondani nekünk. Azután lifttel felment a szobájába a kocsikulcsért, kihívott bennünket a parkolóba, megkaptuk tőle a benzint marmonkannástól. Volt cseh koronánk, de nem hagyta, hogy fizessünk. *„Fontos volt nekem, hogy*

elmondhassam maguknak, amit elmondtam” – zárta le kapcsolatunkat, majd sarkon fordult, indult vissza a meleg üdülőbe, de még valami hirtelen eszébe jutott: „*Ahogy hazafelé mennek, jól nyissák ki a szemüket, szlovákul vagy talán még magyarul is olvashatnak írásokat a házak falán. Láthatják, mennyire nem örültünk a maguk katonáinak.*”

A „Sztarij Bolsevik” az alezredes tíz literjével nem csak Poprádig bírta. Elég volt Eperjesen tankolni. Megfogadtuk az öregúr tanácsát, a falakon keresgeltük a feliratokat, de bizony inkább már csak olvashatatlanra leázolt jelszavak sejtető nyomait találtuk. Nem messze Kassa fölött mégis ráakadtunk egy szlovák strófára: „*Dubčekovi sligovica. Bylákovi sibenica*” (Dubcseknek szilvapálinka, Biláknak akasztófa.)

Vasárnap estére értünk haza. Úgy emlékszem, december 15. volt. Ha nem is kerek évforduló, mégiscsak jubileum! Hat éve, hogy újságíró lettem. Ennek örömére, a cseh alezredes egészségére no meg a derekasan szolgáló „Sztarij Bolsevik” hozzánk való jóságát köszönve lecsorgattunk egy üveg Egri Bikavért, ami ebben a holtfáradt állapotunkban ellenállás nélkül legyűrt bennünket. Jani aznap nem is ment haza Ibrányba.

Horvát S János barátommal, kollégámmal, aki 1971-ig maradt a Kelet-Magyarország munkatársa, pár évre megszakadt a kapcsolatom. Pályánk cikkcakkos útvonalai és barátságunk szálai később újra meg újra metszették egymást. Öt év után hagyta el a szerkesztőséget. Nem tudta elviselni a belpolitikai újságírás taposómalmát. Hullámhegyek és völgyek következtek: benzinkutasnak szegődött, majd újra közös munkahelyen találkoztunk. Erről is majd a maga idejében...

Drasatya, a regényhős

Az űrkutatás jeles esztendeje volt 1969. A három amerikai asztronauta, Neil Armstrong, Michael Collins és Edwin Aldrin július 16-án az Apollo11 fedélzetén indult Hold-sétára a Cape Kennedy (Canaveral) űrközpontból. A pályára állás 3 napig tartott, 20-án leszálltak a Hold felszínére. Nem akármilyen világesemény volt ez, mégis inkább az „Drasatya Éve” névvel illetem az 1969-es esztendőt, legalábbis önkényesen az én egyedi, egyéni időszámításom alapján. Miért? Mert ez a bizonyos

Drasatya olyan ellenszenvet keltett bennem a Kelet-Magyarország szerkesztősége iránt, hogy már-már a hivatás elhagyását fontolgattam. Írnom kell róla, még mielőtt a Kedves Olvasó hitetlenkedve csóválná a fejét, és azt hinné, hogy fedezet nélkül dicsekszem: engem az életben csupa haver, barát és jó szándékú ember vett körül. Ez azért mégsem így van! Igaz, ahogy most 67 év után elkészítem emberi kapcsolataim mérlegét, a mérleg nyelve azok felé billen, méghozzá alaposan, akikkel kölcsönös rokonszenv kötött, köt össze.

Most mégis minden idők legkevésbé kedvelt emberét kell bemutatnom. A jogi diplomához járó és olyannyira áhított doktorátusa okán „Drasatya” becenévre változott a korábbi „Kis Napóleon” vagy kedveskedve a „Napcsi”, az a gúnynév, melyet többek szerint erőszakos jelleme és talajközeli termete okán ragasztottak rá a szerkesztőségi kollégák. Ezt a kis emberkét persze akár kedvelni, kisebbségi komplexusáért sajnálni is lehetett volna. Annál is inkább, hogy sok-sok vele megesett vidám esemény tarkította a nyírségi sajtóbirodalom hétköznapijait, csakhogy gonoszkodása, a hierarchia létrafokaira kapaszkodása és satnya lelkiületének fondorlatos eszközei inkább az utálat, a megvetés reflexét keltette bennünk. A kis újságíró közösséget különös tehetséggel osztotta meg, úgy uszította egymásra a kollégákat, hogy a klikkek, csoportok között lángoló pallossal gonosz angyalként lavírozva röpködhessen és uralkodjon. Bizonyos gyakorlattal felismerhető volt a veszély, a Drasatya-féle praktika, a „szembevigyorgó-hátbaszúró” közelítés. Ebben majd’ minden kolléga egyet is értett. Lehet, hogy akadt kivétel, előfordulhatott, hogy még ennek az embernek is akadt barátja, de ilyenről nem tudunk, mert ha netán létezett is ilyen ember, szégyenkezés nélkül aligha vállalhatta vele a lelki közösséget.

Néhány esztendősen kényszerű munkahelyi együttlétünk keserű emlékei szót sem érdemelnek, s már a tanulság hasznosításának sincs értelme. Ilyen mélygonosz jellemmel azóta sem hozott össze a sors. Drasatya nálam azzal tette magát feledhetetlenné, hogy úton-útfélen – az ő szóhasználatával – véd- és dacszövetséget ajánlgatott a szerkesztőségi folyosón vagy a piszoárban. Az ilyen bratyzó „összeesküvés” után egy óra sem múlt el, máris aknamezőre futottam, amit épp ez a kis gonosz manó telepített. A vele megesett vidám sztorik krónikája talán mégis feledtetni tudja jellemének sötét árnyait.

Mint a népballada, nemzedékről nemzedékre hagyományozódott a még ifjú, akkor még nem Drasatya, csupán Satya, valódi néven Ecsédy Ferenc pályadíjának

legendás története. Kezdő újságíróként reményteljes művét novella pályázatra nyújtotta be – mesélte róla anekdotázó kedvében egy nyomdai ügyeleten Pristyák József, hivatásunk seniorja. Az emlékezetes eset is egy ilyen nyomdai esti ügyelet idején történt, amikor több kolléga futott össze a Dózsa György utcai Nyírségi Nyomda emeleti szerkesztőségi szobájában. Ecsédyre vártak, ő volt az aznapi esti ügyeletes. Megjött, majd rutinosan az ilyenkor szokásos munkához látott: sorra olvasta a telex papírkigyókról az MTI friss híreit. Válogatta a másnapi lap még nyitott oldalaira a bel- és külpolitikai híreket, tudósításokat. Gyanútlanul, unottan piszmogott a betűtengeren, ám toroka mélyéről váratlanul örömkialtás tört fel: „*Tudtam! Tudtam! Tudtam!*” A jelenlévő kollégák között akadt, aki képes volt rendülés nélküli arccal uralkodni magán, ám

Telex-gép. Pesten tömték hírekkel, a mi gépünk ontotta a papírkigyókat

az ugratás csattanójánál néhányan alig tudták fékezni a kirobbanó nevetést és egy óvatlan pillanatban kifaroltak a szobából. Eddig a pontig minden forrás így meséli az esetet az olyanoknak, mint én, aki Ecsédy Ferencnél négy évvel vagy még nálam is később került a szerkesztőségbe. A folytatás többféle cifrázatban ismert: az egyik verzió szerint azonnal megmondták neki, hogy csak ugratás volt, nevét, mint pályadíjnyertesét, ők applikálták be az MTI-hírek közé, amire ő lángvörösre gyúltan, dühösen reagált... A másik verzió szerint órákig hagyták lubickolni diadala langymeleg vizében, hagyták, hogy megvendégelje őket a Koronában. Az évek múlásával a változatoknak számos alváltozata született, s miként a szájhagyomány terjedése megköveteli, minden egyes új nemzedék csavart egyet az alapeseten – természetesen a főhős háta mögött, mert ki mert volna róla anekdotázni a ranglétrán sebesen felfelé iramodó Drasatya jelenlétében ?!

Az Ecsédy-féle anekdotakincs egy bizonyos szatirikus kisregény lapjaira is felkéredzkedett. Dr Piczó (pici ő) néven ő lett főhőse az „Első magyar szívcsereének”, annak a szatirikus kisregénynek, amelyet Csendes Csaba kollégámmal társszerzői közösségben írtam Honvég megye (Szabolcs-Szatmár) és Kéttölgyudvari (Nyíregyháza) 80-as évekbeli közéletéről és helyi médiavilágáról. Könyvecskénket a pesti Kelenföld Kiadó jelentette meg 1989-ben. Nem tudom, ez motiválhatta-e

Drasatyát, amikor a rendszerváltás idején a kollégák bűnös szocialista múltját vizsgáló bizottság előtt még egyszer megpróbált engem a víz alá nyomni. Ha egyáltalán olvasta a könyvünket... ha egyáltalán felfedezte önmagát a kisvárosi szatíra hőisében... Mindenesetre ártó lelkesedésében a népi demokratikus bűnöket fürkészők előtt összezagyválta a tényeket, iparkodott belőlem III/III-as ügynököt faragtatni, csak arra nem számított, hogy a kishívósú sánta kutyának épp annyi az esélye, hogy utoléri, mint a nagy testű sántikáló vérebnek. Arra végleg nem gondolt, hogy a vizsgálóbizottság két tagja később részletesen beavat az alattomosan árulkodó emberke dicső szereplésébe.

Csak helyeselhetem, hogy a pártállami bűnöket firtató grémium még helyhatósági szinten sem feszegette a városi és megyei pártállam lelkes, lihegő önkénteseinek szót sem érdemlő, pitiáner szolgáltatásait. Legyünk őszinték: a Drasatya-féle voluntörök de jure nem is tettek rossz fát a tűzre azzal a mázsányi tökmaggal, amit a lokális VIP-hez dörgölözve, a megyei és városi főelvtársak társaságában elszotyoláztak (köpködtek) a nyíregyházi stadion lelátóján. Azért is bocsánatos, mi több dicsérendő ez, mert jó ügyért vállalta ő az udvari bolond angyali szerepét. Általa emelkedhetett feljebb és feljebb a szabolcsi olvasó önzetlen szolgálatának magaslataiba és araszolhatott feljebb és feljebb. Kis kedvencüket – mi tagadás – egyaránt megbecsülték régi és az új urai. Simogatták őt, miként a szerető gazdi vakargatja a palotapincsi hűség- és boldogságtól reszkető selymes fülecskáját.

A keskeny vágányú, fapados tehetség élete főműve az egyik nyíregyházi presszó szeniális névadása. Tudniillik Drasatya nem csak novellapályázaton csillogtatta ritka képességeit, hanem a megyei vendéglátóipari vállalat pályázatán is. Ráadásul ezt valóban meg is nyerte. A Bocskai úti „Dominó” presszó ötletes, szellemes neve talán még ma is hirdeti nagy névadója szellemi fensőbbiségét.

A sok kedves drasatyás eset teljes felsorolását – fontosabb mondanivalók miatt – kénytelen vagyok itt mellőzni, legfeljebb a városi közmosolyt kiváltó apró jelenség, dr Ecsédy magasított sarkú cipői és kakasosan tornyosra emelt frizurájának taréja érdemel még utólagos figyelmet: ezek a kellékek voltak hivatottak pótolni viselőjük küllemének és jellemének fogyatékait. A hiányok nem is lettek volna olyan feltűnőek, ha nincsenek ezek a derűfakasztó művi ellensúlyok. De így az egyébként sem kedvelt emberke háta mögött nap mint nap cinkosan összesúgtunk.

Felfordított poharak egy levél nyomán

Még mielőtt nosztalgikus érzelmektől fűtve Dr Ecsédyt igaztalanul megvádolnám, beismerem, hogy 1969 második felében az ő rásegítése nélkül is megértem egy jólfejlett fegyelmi büntetésre, vagy ha úgy tetszik a kirúgásra is. Hangsúlyozom, ahhoz, hogy Ordasnál beteljen a főszerkesztői pohár, még dr Ecsédy mőszerolására sem volt szükség. Magam is mindent megtettem ennek érdekében.

Házasságom már megkapta a kegyelemdöfést, a válóper a láthatáron volt, s én ezzel egyetemben eszetlenül inni kezdtem. Italozásom nemzetközi mérteket öltött vagy legalábbis bilaterális részegeskedésbe torkollott a Rzeszów-Nyíregyháza közti

szinte egymásba érő utak sorozatában. Hol az áramszolgáltató vállalat, a TITÁSZ, hol a megyei autóközlekedési emberek, az AKÖV-ösök hívtak, menjek velük a testvérvárosba tolmácsolni, és a világ legtermészetesebb dolga, hogy az akkoriban dívó ihajcsuhajdajajokon két nyelven kellett virtuskodnom. Ha épp nem tolmácsolni mentem, akkor a rzeszówi rádiósok csábítottak, konferáljak kettesben Julek Woźniakkal egy-egy ottani könnyűzenei turnén. A Soplica vodka mellett ilyen alkalmakon ismertem meg Stanisław Mikulskit, a Kloss kapitányt és Franciszek Pieczkát, alias Gustlikot, a Négy páncélos és a

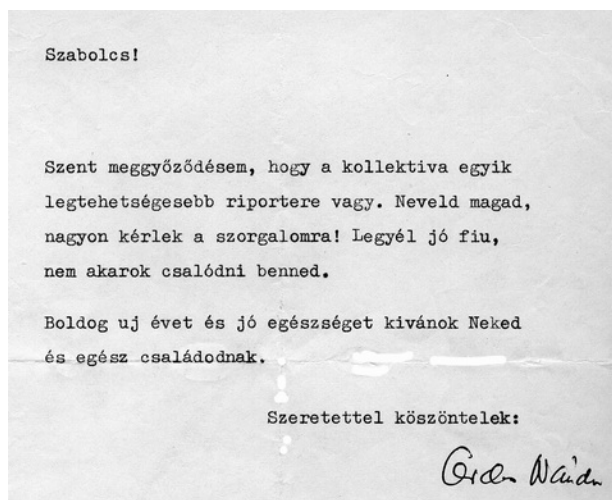
**Julek Woźniak konferál
Rzeszówban**

kutya hősét, ők lettek első
külhoni interjú alanyaim.

Távolléteim, szerkesztőségi felelőtlenségem és a kocsmalátogatások már-már olyan magaslatokra hágtak, hogy ha nemes emberi és pedagógiai érzéssel megáldott főnököm akkor nem dob be mentőövet, a szesztenger örvénye réges-rég lerántott volna a mélybe. Egy 1969-es szilveszteri levél volt a mentőöv, s ha idézek belőle, magyarázkodást sem igényel:

„Szabolcs! Szent meggyőződésem, hogy a kollektíva egyik legtehetségesebb riportere vagy. Neveld magad, nagyon kérlek a szorgalomra! Legyél jó fiú, nem akarok csalódni benned.”

Ordas Nándornak ez a három mondata mélyszántást végzett a lelkemben. Többször is elolvastam s már kívülről tudtam minden szavát. Fogadalmat tettem. Szájával a padlónak fordítottam az utolsó kupicát, majd ezután egyetlen, 1971-es, emlékezetes lengyel Karácsony est kivételével kerek tizenhét évig cseppnyi alkohol sem csordult le a torkomon. Az alkoholizmustól ugyan még messze álltam, italozásaim a jó hangulatú társasági kicsapongások és a rossz házasságot temető, búfelejtő mulatozások hosszú, nagyon hosszú sorozata volt. Ezért aztán a leszokás nem tekinthető hősi tettnek, a tartós absztinencia sem érdemel elismerést. Főnököm preventív levele, az engem időben ért későbbi vészjelzések is – a süllyedő hajóról mindannyiszor mentőcsónakba rántottak. Így történt ötven éves koromban is. Akkor a dohányzást hagytam abba egy jól célzott figyelmeztetés után. Napi három csomag csúcsteljesítménnyel egyik percről a másikra felszámoltam a szenvedélyt. Azóta, s ez már tizenhét éve tart, újra érzem a tavasz illatát.

Egy levél, amely kiütötte kezemből a kupicát

Lassan le is ereszthetem a függőnyt korosztályom, a Nagy Generáció legszebb évtizede, a „hatvanas évek” kis- és nagyjelenetei után.

Évtized-nyitány zárójelenetekkel

Rossz emlékű válóperem 1970-es pontos dátumát emlékezetem legmélyebb rétegéből is nyomtalanul kitöröltem. Mindössze néhány reflexió maradt meg bennem. Az évek óta érlelődő válás örömnép is lehetett volna, mert a feleségnek már a legjobb indulattal sem mondható nő rátalált a jövőbelijére: már ott legyeskedett körülötte az utolsóéves fogorvos-tanhallgató. Magam is szabadulásra és – lévén házasságpárti ember – egy jobb frigyre vágytam. A bontóperes bírónőnek nem is akadt sok dolga, mert a kölcsönös megegyezés és az eleve kudarcra ítélt békítési kísérlet után csak ki kellett mondania, legalizálnia kellett kötelékeink immár

hivatalosan is boldogító szakadását. Mégis rossz emlékű ez a válóper. A bírósági eljárás, a megalázó tárgyalótermi légkör, a rövid, gyűlölködő szópárbaj, a kismizmizéssel felérő vagyonmegosztás, a gyermekelhelyezés tökéletes esélyegyenlőtlensége, a sokkoló, 44 százalékos gyermektartás – nos ezek a feledhető emlékek.

Két bőrönd kitömve a ruháimmal, könyveimmel és egy baráti menedék, majd olcsó, a megmaradt csonka fizetésemhez passzoló albérlet, a szolidáris barátok, kollégák biztatása – ezek írták az elvált ember életének krónikáját. Megráztam magam és poshadt hangulatom dacára sorra toltam el magamtól a felém nyújtott poharakat. Nem volt ez megpróbáltatás, mert kollégáimnak beszéltem Ordas leveléről, és attól fogva senki sem erőltette a kocsmai vigasz-bulikat. A valóságos próbatétel talán a koratavaszi lengyel utazás volt, amivel a válópert akartam

„Nyíregyháza rzeszówi konzulja” (Jurek Sienkiewicz karikatúrája)

feledtetni. Rzeszówi rádiós barátaim, a vajdasági újság, a Nowiny riporterei, szerkesztői és a „Ralax”-ban játszó zenészek meghökkenve fogadták, hogy egy korty, annyit sem iszom velük a válásomra. Amikor éjfélkor átmentünk a helyi képzőművész klubba, újra jött a kísértés. Mialatt a többiek itt is értetlenkedve próbálták belém tukmálni a Wyborowát, a karikaturista Jurek Sienkiewicz féloldalról hunyorogva vázlatfüzetébe skiccelte a profilomat. Ez a portré később, a Nowiny 1970 április 4-i számában meg is jelent. Ezzel a rajzzal illusztrálták a „Nyíregyháza rzeszówi konzuljával” készült interjút. Ki gondolta volna akkor, hogy egyszer (1989) valóságos diplomataként is meglátogatom ezt a kedves lengyel várost.

”Kapaszkodjék fater, röpülünk...”

Nem sokkal később a Tisza, a Túr, a Szamos és a Kraszna ostromolta gátakon találtam magamat. Május tizennegyedik volt. Későeste riasztottak. A moziüzemi vállalat nagy fekete Volgája jött értem, magamra kaptam munkásör egyenruhám és már robogtunk is Kecskovszky Józsefért, a szabolcsi mozik főnökéért. Talán még

emlékszik a Kedves Olvasó, ő volt valamikor a nyíregyházi rádióstúdió főnöke, ő vett föl 1957-ben diákriporternek, ő ajánlotta, hogy legyek munkásőr-tudósító, s most vele együtt indultam az árvízhez, hogy tudósítsunk a szabolcsi munkásörök árvízi munkájáról. Mátészalkán át húztunk arrafelé, ahol a válságstáb jelezte, hogy fenyeget a víz. Valahol, nem emlékszem, hol, talán Mátészalkán utasunk is adódott. Csurka István, az író jött velünk. Ezért is tehetem, hogy saját munkásőri lelkesedésem produktumai helyett néhány sort tőle, az ő írásából idézek, amelyben joggal "árvízi háborúnak" láttatja a 70-es árvizet: *„Láthatatlanul lopakodó feldühödött sárkány az áradó folyó. Egyre közelebből hallatszó őrjöngő moraja még egy perc és már láttatja a szilajul nyargaló hullámokat. Ácsorgok a biztonságos menekülést ígérő nagy fekete Volga mögött, nézem, ahogy a még száraz kövesutat méterről, méterre birtokba veszi az áradó víz. A keresztútnál még száraz a porlepte gazokkal teli árok. Az utak deltájában a nádfedeles falusi ház is védett helyen áll. Ide talán nem csap át a hömpölygő ár.”*

Az árvízi napokon civil, katona, munkásőr, rendőr, tűzoltó, dunántúli teherautó sofőr, tanácsi hivatalnok, pesti egyetemista erőfeszítése ötvöződött egygé. Láttam valahol a Szamos tengeré lett árterében halászladikot, amelyben a helybéli állatorvos és két kiskatona roppant evező csapásokkal, motorcsónakot szégyenítő sebességgel száguldott, hogy a szarvasmarha telep istálló ajtajáról leverjék a lakatot. Láttam cingár testű egyetemista fiút, ahogy gatyára vetkőzve egy Túr-parti parasztházból cipeli száraz helyre egy parasztcsalád még menthető holmiját. Sok minden láttam, jegyeztem fel akkor munkásörökről és másokról is. Itt találkoztam szemtől szembe a hősiesség valóságos, nem film- és nem regénybeli jeleneteivel.

Szamosújlakon megrázó jelenet tanúja voltam. A kis parasztházak pár perces időközökkel egymás után roskadtak a tengernyi vízbe, mintha láthatatlan gonosz játékosok dominóztak volna velük. Kártyavár-effektusnak mondtuk ott, bár dehogy voltak ezek várak, csupán a csóró szatmári kisemberek otthonai, életük munkájának eredménye. Szívet tépő az a három másodperces morajlás, amit egy vízberogyó vályogház kelt.

Itt, ennek a vízi romhalmaznak az egyik pontján még állt a ház. Tartotta magát, ellenállt a hömpölygő árnak. A napok óta védekező szakemberek, a katonák, munkásörök persze tudták, hogy az épület percekig, legfeljebb még tíz percig dacolhat a természet akaratával. Házának, otthonának legmagasabb pontján egy öregember állt. A kéményt ölelte. Nem hallotta, nem akarta meghallani a hívó szót, a

mentőegység egyre keményebb felszólításait, már-már parancsát. *„Jöjjön le öreg, ha nem akar a házával együtt pusztulni!”* Katonai helikopter érkezett a ház fölé. Kötéllétrán gyakorlóruhás szakaszvezető ereszkedett a kéményt görcsösen karoló ember fölé. A katona megpróbálta lefejtetni onnan az öregember karjait, de az ingadozó kötélhágcsóról ez lehetetlennek bizonyult. Szememet tehetetlenül fúrtam bele az öreg paraszt kéménymarkoló karjába. A helikopter fedélzetéről a katona parancsot kapott: *„Használja a gumibotot!”* Így történt. Az ütésre, ami a bácsit a vállán érte, eleresztette a kéményt és hagyta, hogy a katona ügyes kötélhurkolással magához fűzze. *„Kapaszkodjék fater, röpdülünk!”* Ezután eltűnt velük a helikopter a nyárfasor mögött. A ház még majdnem fél órán át ellenállt, aztán szörnyű robajjal falastól, tetőstől, kéményestől beleveszett a falut pusztító özönvízbe.

Egy hónappal később kitüntetés átvételéhez szólítottak. *„Árvízvédelmi Érem”* került egyenruhámra, amit pár nap múlva végleg levettem és leadtam a Soltész Mihály utcai munkásőr laktanyában. A kitüntetést nem szolgáltam meg, mert egyetlen homokzsákot nem raktam a gátra, csónakkal sem menekítettem károsultakat. Én csak írtam mások hétköznapi tetteiről. Az Érem mégis kedves és idegborzoló emlék, ha a kéményéről mentett szamosújlaki parasztemberre gondolok.

Túl a váláson, túl a legutóbbi lengyel utazáson és az évszázad áradásán, elérkezett a búcsúzás az újságírástól. 1970 június 30: utolsó, legalábbis hosszú évekre utolsó munkanapom a Kelet-Magyarország Szerkesztőségében. Új kihívás, új próbatétel, új élettapasztalat reménye, a politikai meggyőződés és bizonyos mértékben a kifosztott elvált ember keserves kapaszkodása vitt új vizekre. Ez az a pont az életemben, ahonnan többé már soha nem magam keresem az újabb és még újabb átéléseket.

Mostantól engem kerestek a hívó hangok...